proletarya diktatörlüğü tartışması

marx'tan lenin'e

HAL DRAPER

belge yayınları

Amerikalı Marksist Hal Draper, yirmi yılı aşkın bir süredir dev boyutlu bir çalışma sürdürüyor : **Karl Marx'ın Devrim Kuramı.** Çalışmanın birinci cildi **Devlet ve Bürokrasi** 1977'de, ikinci cildi **Sosyal Sınıflar Siyasası** 1978'de, üçüncü cildi **«Proletarya Diktatörlüğü»** 1986'da yayınlandı. 756, 748, 462 sayfalık büyük hacimli çalışmanın üçüncü cildinin yazar tarafından kısaltılmış versiyonunu okurlarımıza sunuyoruz. Sweezy, Draper'in çalışmasını şöyle niteliyor: «Politika ve siyaset biliminin geniş alanında Marksçı düşünceler üzerine ciddiyetle çalışanların vazgeçemiyeceği bir kaynak. Marx - araştırmalarının en iyi örneklerinden biri olan bu kitabın, varolan literatür içinde de bir benzeri yok.»

BELGE YAYINLARI : 88
Birinci Baskı : Haziran 1990

THE «DICTATORSHIP OF THE PROLETARIAT» / Monthly Review Press, New York 1988 / Copyright : Hal Draper / Dizgi-Baskı: Yaylacık Matbaası / Kapak Hazırlığı : PERKA A.Ş. / **BELGE - ULUSLARARASI YAYINCILIK** / Başmusahip Sok. Talas Han 16/302 Cağaloğlu-İSTANBUL

Hal Draper

'Proletarya Diktatörlüğü' Tartışması

Marks'dan Lenin'e

Türkçesi : Osman AKINHAY

Yılmaz Öner

BİLİMLER VE SANATTA
DİYALEKTİK

(Çıkıyor)

*

T. Adorno

ELEŞTİRİ

Toplum Üstüne Yazılar

Türkçesi :
Yılmaz Öner

(Çıkıyor)

*

Karl Korsch

MARKSİZM VE FELSEFE

Türkçesi :
Yılmaz Öner

(Çıkıyor)

ÇEVİRENİN NOTU

Hal Draper'ın üçlüsünün (Bkz. Kaynakça) son cildinin bir sonucu olarak kaleme alınmış ve Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü' terimine bir işçi devletinden, çoğunluk iktidarından, proletarya egemenliğinden öte bir anlam yüklemediğini; hele çağdaş Stalinist totaliter devletleri aklına bile getiremeyeceğini düşündüren bu kısa kitapta, 'proletarya diktatörlüğü' teriminin Marx ve Engels'den Lenin'e ve 1920'lere dek gelişi, bu süreçte başına gelenlerin bir öyküsü sunulmakta.

Yazar öyküsünü 1920'lerde bitirirken, o ana gelinceye kadar terimin ilk çıkıştaki anlamını yitirip, tamamen başkalaştığı iddiasıyla noktalıyor. Draper'ın en çarpıcı savı, Marx ve Engels'in 'proletarya diktatörlüğü' terimini kullanmak durumunda kaldıkları yerlerde bile akıllarında tuttukları düşüncenin işçi sınıfının iktidarı, işçi devleti, proletaryanın ve çoğunluğun *yönetmesi gibi anlayışlar olduğu; günümüzün çağrışımlarıyla 'diktatoryal' ve 'baskıcı' öğelerin terime içkin ayırt edici özellikler olmadığı; genelde 'demokrasi' olgusunun yabana atılamayacak bir değer taşıyıp 'diktatörlük'ün* zıttı *gibi kavranmadığıdır. Draper'ın dediği gibi, «ne daha fazlası, ne daha azı!»*

Yapıtım benim için güncel ilintisine gelince...

...Soğuk Avrupa ülkelerinden birinde 'zorunlu' mültecilik yaşamını sürdüren bir arkadaşım, hayli yazıklanarak ve benim de katıldığım bir düşünceyle, kuşak olarak şanssız bir tarih dilimine doğduğumuzu; yazgımıza dünya çapında anlamlı dönüşümlerin yaşanmadığı durgun onyıllarda ömür tüketmek düştüğünü yazmıştı. Ama çok değil sadece bir yıl kadar ön-

ce ve Tiananmen Meydanı daha kan gölüne çevrilmemişken...

Gelgelelim tarih, sanki çağına yaraşırcasına, altı ay içerisinde bel bağlanan her türlü belirliliği *alt üst etti. '89'un son altı ayını yaşadıktan sonra biz de dünya tarihinin önemli ölçüde 'aşağıdan' yazıldığı ana dönüm noktalarından birine tanıklık ettiğimizi, yeri geldiğinde gün gün, hatta saat saat izlediğimizi söyleyebiliriz artık... Ve Tiananmen'deki acımasız katliamla başlayan, Doğu Avrupa'daki sancılı sancısız dönüşümlerin üstüne asıl tarihsel anlamını ve doruk noktasını Berlin Duvarı'nın yıkılışında bulan dev olaylar dizisi, daha sonra Romanya trajedisi, Panama ve Azerbeycan işgalleri, Litvanya 'kuşatma'sı ve en son Nikaragua seçim yenilgisiyle süregidiyor...*

Ne var ki, tarihin gözümüzün önünde olanca hızıyla akıp gitmesi bir şey; olup bitenleri kavrayıp dibe çökenlerin 'ayrımına' varmamız tamamen başka şey.

İşin doğrusu, bence tabii, daha 10 yıl önce nice zırhlar, tabular ve ilkelliklerle kuşatılmış «yüce» yaşamlar süren, on yıldırsa ayakta kalma uğraşı veren bizlere bu kadar değişimin hepsinin altı aya sığıvermesi biraz 'fazla' geldi gibi. Gerçi kuramsal kurgularla reel dünya arasındaki makasın genişliği yadsınmaz derecede açıldıkça bir takım 'yeniden düşünme' belirtileri görülmüyor değil. Ancak, dünyanın defterini çoktan dürdüğü ak/kara türü ikilemlere el atmaya dahi için için çekinirken; yeni yeni Stalinizmi, sosyalist demokrasiyi, çoğulculuğu ve açık tartışma gerekliliğini «keşfederken»; Tiananmen'den Nikaragua yenilgisine (ya da kazanımına!) dek üst üste binen koskocaman gelişmeleri olduğu gibi alıp ısmarlama kalıplara oturtma zorunluluğu, şemaların kalın dış duvarlarını çok fazlasıyla zorluyor. Ve bir silkinme gereği hissediliyor... Bu his, kendi başına, iyi, doğru ve güzel bir ürperiş; ama salt 'silkinme'yle işin içinden çıkabilir miyiz, orası da ayrı bir konu. (Ne yapalım,

bu da, acımasız tarihin biz azgelişmişlere ettiği kötü oyunlardan bir başkası!..)

Bununla birlikte, bugün sermaye çevreleri bile başdöndürücü dönüşümlere ve çağa ayak uydurma zorunluluğunu etinde kemiğinde hissedip bütün kitlesel medya araçlarıyla ortalığı panel, rapor, vb. yağmuruna tutarlarken; sosyalistlerin «yenilenme» gereksinmesini ciddiye aldıklarını gösteren işaretler ne yazık ki yok denecek kadar az. (Ya da bana öyle görünüyor.) Aslında Draper'ın kitabı, bu yanıyla ve üzülünecek bir çakışmayla, bizlerin «yeniden düşünüş» hızımıza denk düşebilecek, fazla «sarsmayan» bir sorgulama kitabı. Etkilenmek bilmeyen kalın duvarlarımızı (kafalarımızı), doğmatik katılıklarımızı kıyısından köşesinden, azar azar yontma işi görebilecek bir yaklaşımla kâğıda dökülmüş... Oysa en yakıcı gereklilik, yalnız doğru saptamalara yönelebilmek değil, bunu doğru *zamanda ve* hızla *yapabilmektir de...*

Kim ne derse desin, kitleler önlerine konan 70 yıllık 'sosyalist pratiği' beğenmedi ve onay vermiyor. Gördük ki, her şeye karşın 'iktidar' hırsı her koşulda 'itibar' getirmedi, getirmiyor. Bir 'misyon' iddiasıyla birileri 'adına' ve mükemmel sayılan 'bir şeyler' kurmaya kalkışmanın ürünü, sosyalizm/komünizmin gözden düşmesi oldu. Bu yüzden ülke ve parti isimleri değiştirildi, bayrakların ortası delindi, büstler yıkıldı, dinsel duygular ve milliyetçilik ruhu şaha kalktı: Doğru görülene sarılmanın değil, yanlışlanan ve beğenilmeyen şeylere tepki göstermenin simgeleri olarak... Sıradan insanların, her adımları gibi, düşüncelerinin yavaş yavaş değiştiği, hızlı sıçramalara pek gönüllü olmadıkları, anıların ve işlenen suçların, cinayetlerin, belleklerinden uzun zaman silinmediği çok çıplak göstergeleriyle birlikte açığa çıktı... Öte yandan, kitlelerin 'reel sosyalizm'i bir kambur olarak görüp en sonunda sırtlarından atmalarının bir iyi yanı, gerçekten toplumcu/sosyalist bir projenin hayata geçirilmesiyse sözkonusu olan, bunun tek yolunun kitlelerle

birlikte *(aydınlar vb. aracılığıyla onlar* adına, dışında *ve* önünden *değil) yürümek olduğunun, yalnızca kitlelerin gönül rahatlığıyla kabulleneceği bir çerçeve içinde işleyebileceğinin netleşmesidir.*

Reel sosyalizmin çökmesi, sırayı sosyalizmin reel *kuramının sorgulanmasına getirdi. Çünkü zihinlerimizi doyurmayan ve şemalara bir türlü oturmayan boşluk, işte bu, kuramsal arka plândaki çarpıklıktan kaynaklanıyor olsa gerekti: Kitlelerin benimsemediği 'fiilen varolan sosyalizm' uygulaması ve bunun temelini oluşturan Marksizm-Leninizm düşüncesi, kişi ya da bir kaç kişinin öznel müdahaleleriyle şekillenip kılık değiştiren ve yine onlara dayanarak açıklanıp yerilebilecek bir olgu değil, şu ya da bu yollardan geçerek somutlaşmış «bütünsel» bir versiyondu. «Bütün»ün temel taşları «pratik»ten önce örülmüştü...*

Artık klasik tipte bir kapitalist/proleter kutuplaşmasına dayanan bir kuramsal çerçeveyle, öncü ve kurtarıcı aydın misyonuyla, kitleleri manipüle eden gizli profesyonel aygıtlarla, şiddeti meşru sayıp demokratik-kitlesel meşruiyeti arka plâna atarak, 'sınıfsal' bakışın dışında kalan bir dizi güncel sorunsalı küçümseyerek ya da görmezlikten gelerek, değil cazip bir çekim merkezi yaratmak, 'prestij' kurtarmak bile olası değil. Tarihsel uğrağımızın sihirli kavramları olan 'demokrasi' ve ona yakın bir anlamda 'kitlesel meşruiyet' olgularını sırf burjuvazi sahipleniyor diye önemsiz saymak, gözümüzü dünyanın gerçekliklerine bütünüyle kapatmak olur. Tek başına bu bile, kutsal metinlere bağnazca sarılma tutkusundan vazgeçip yenilenmeye düşmanca bakmayan, 'ekonomist' temelli arayışlardan sıyrılıp dünyayı bütünsel bir yaşam tarzı olarak anlayıp dönüştürmeyi gözeten, bunun yolu olarak da «insan ekseni»ne ve «yatay hegemonya»ya daha bir önem veren yaklaşımlara sıcak bakmanın yeterli bir nedeni olsa gerek.

Anlaşıldı ki, ustaların yanılmaz deyişleri ve kutsal metinler temelinde dar çerçeveli 'politik' uygulamalar

ve 'sınıfsal' çözümlerle kadınlar kurtulmuyor, çevre kirliliği önlenmiyor, milliyetçiliğin, cins ve ırk ayrımcılığının önü alınamıyor, ozon deliği kapanmıyor, nükleer silâhlanmanın yarattığı imhacılık tehlikesi son bulmuyor... Bu sonuçlarla birlikte, salt 'sınıfsal' kökenli analiz yöntemlerine kuşku gölgeleri düşüyor. İşte tam da bu nedenle, günümüzde soyut görünen ve öyle kalan, ama yakın gelecekte somut anlam kazanması olası bir «insanlık uğruna» ekseninin yeni bir toplumcu projeksiyonun ana direklerinden birisini oluşturabileceğini ummak istiyorum...

Her koşulda, insanlık tarihinin imgeleminde bugüne dek canlandırılan en insana yaraşır toplumsal proje yine de sosyalizm. Daha doğrusu, kapitalizmin aşılması. Yani, insana yaraşır (hümanist), insan/insan (sömürme ilişkisinin kalktığı), insan/doğa (doğayı fethetme anlayışının terkedildiği), ve kadın/erkek (yalnızca sınıfsal kökenli olmayan cins ayrımcılığına son verilmesi) ilişkilerinin temelden dönüştürülmesi. Her ne kadar tarihin doğrusal bir çizgide ilerleyeceği konusuna kesin gözüyle bakılamazsa da, bu noktada karamsar olunmamalı...

Kaldı ki, 'sosyalizm'in kuramsal-pratik tarihi şunun şurasında iki yüzyılı ancak buluyor. Dört-beş bin yıllık uygarlık tarihinde, bin yıllık kapitalizm tarihine kıyasla belki kısa; zamanın akış hızına göreyse belki uzun. Ancak insanların temel değişiklikleri özümsemesinin uzun zaman aldığı ve bu noktada pek aceleci davranmadıkları akılda tutulursa, genelde kısa sayılması gereken bir süre. Sanırım asıl pürüzlerden birisi burada yatıyor. Önemli olan, önündeki sıfatından ve sonundaki -izm'inden daha çok nasıl bir dünya istediğimizse, bütün dünya için öngörülen evrensel bir toplum düzeni projesi, ne bir kaç kişinin gerçek olan dehalarının yetebileceği denli dar, ne de alt alta sıralanan bir kaç maddeyle açıklanabileceği denli yüzeyseldir.

Onyıllardır alıştığımız belirliliklerin yokoluşuyla birlikte her açıdan yeni bir döneme girdik. Yeniden tasarımlanacak bir sosyalizm projesinin süreç içerisinde kitlelerle yeni bir özdeşlik kurabileceği umulabilir. Her şeyden önce, dönemsel bir ilerleme de kaydetse, kapitalizmin insanlığa nihai olarak refah ve mutluluk getirmesi söz konusu olamaz. Ama tarihin bizi faka bastırdığı da açık. Tarih, hepimizden ve bütün «usta»lardan üstünlüğünü gösterdi. «Önce iktidar, hep iktidar» saplantısı en masum dayanaklarımızı bile kirletti. Üstelik sosyalizm, dünya çapında, ortaya çıkışından bu yana en ciddi ve ağır kuramsal bunalımını yaşıyor. Bence bu bunalımın kafalarımıza kazıması gereken en önemli ders, «klasik» çağın her anlamıyla tarih raflarına kaldırılması; adına ve etiketine bakmaksızın geçmişte insanlık ve sosyalizm hanesine olumlu bir şeyler katmış herkesin hakkını ve değerini tanıyıp, yeni bir kuramsal rönesansa girişmenin gerekliliğinin bizde de kavranması. Beş ana evreli tarihsel-dünya analizinin 70 yıllık 'reel' döneme özgül *bir açıklama getirmemesi bile bu rönesans zorunluluğunu ortaya koymakta...*

...Sonuç olarak, elinizdeki bu kitap, «proletarya diktatörlüğü», «monolitik parti ve iktidar tekeli», «devrimci terör», «sosyal demokrasiye düşmanlık» vb. gibi beylik kalıplarla günümüz dünyasını anlayıp uygun yanıtlar getirmenin artık kesinlikle olanaksızlığını ve bu anlamıyla kuramsal çerçevemizin fazlasıyla demode kaldığını kavramaya yoğun gereksinme duyduğumuz bir sırada, yazarın görüşlerine katılalım katılmayalım, bir kaç ipucu vermesiyle kesinlikle ilgiye değer. Çoğunluğun «kazanılmasını» gözetmeyen, kitlelere karşın, *kitlelere* karşı *ve üstelik kitleler* adına *'diktatörlük' uygulanması sanrısını özünden sorgulayıcı öğeler barındıran bir kitap olması açısından çevirirken keyif duyduğumu da eklemeden geçemeyeceğim.*

Osman Akınhay
Nisan 1990

ÖNSÖZ

Bu kitap, benim Karl Marx'ın Devrim Kuramı *(KMDK) adlı kitabımın «Proletarya Diktatörlüğü» başlıklı (3. Cildi'nde) anlatılan öykünün bir sonucu, sürdürülmesidir. O kitabımın 3. Cildi'nde, çalışmanın genel plânıyla uyum içinde, öyküyü Marx ve Engels'in sonuna, yani 1895'e kadar götürmüştüm. Ama elbette tüm bu öykü, daha sonra çok büyük bir üne kavuşan o deyişin tarihindeki ilk bölümden başka bir şey olmuyordu.*

«Proletarya diktatörlüğü» deyişinin ün kazanması sadece onu Marx ve Engels'in kullanmasından ileri gelmiyordu. Bir başka neden, dünya devriminin 1. Dünya Savaşı'ndan sonra bir kabarış içine girmesinde ve dünya komünist hareketinde oynadığı rol, özellikle de Rusya'daki Bolşevik hükümetin kendi devrimci devletini anlatmak üzere o deyişi kullanmasıydı. Terim iki şekilde kullanılmaktaydı.

Bir yandan, «diktatörlük» sözcüğü kendi başına, ondokuzuncu yüzyılın son bölümlerinden itibaren, giderek halk egemenliğinin denetim kurmasının tam zıttı, anti-demokratik bir anlam kazanmaya başlamıştı. «Diktatörlük» ve «demokrasi» terimlerinin karşı karşıya konması o sıralarda daha yeni yeni olanaklı hale gelmişti, ama yine de henüz daha sonraki günlerde olduğu kadar netleşmemişti. «Diktatörlük» terimi (bir ölçüde) hâlâ önceki evrimi doğrultusunda ilerliyordu; bunu 1. Bölüm'de ele alacağız. Yine de, «diktatörlük» teriminin görece yeni anlamı, Rus Devrimi'ni ülke çapında yeni bir despotizmin zorla dayatıl-

ması olarak anlatmasıyla, uluslararası anti-Sovyet kampanyaya ek malzeme sağlayacak kadar güçlüydü. (Görüyorsunuz, bir diktatörlük olduğunu kendileri de kabul ediyorlar!)*

Öte yandan Bolşevikler, bayraktarlığını yaptıkları dünya komünist hareketiyle birlikte, «proletarya diktatörlüğü» deyişiyle Marksizmin devrimci yanı arasında bir bağlantı kuruyorlardı; Marx, proletarya diktatörlüğünü, gerçekten devrimci bir rejimin adlandırılması olarak geliştirmiş ve öyle kullanmamış mıydı? Buna inanıyorlardı.

Ne olursa olsun, ileride göreceğimiz gibi, «proletarya diktatörlüğü» deyişi, çok daha önemli bir sorun olan (Rus Devrimi'nin yazgısı ve karakteriyle, dünya tarihinde ilk kez olarak ortaya çıkardığı işçilerin Sovyet hükümeti sorunu) bir konuda yürütülen politik savaşta tekmelenecek terminolojik bir futbol topuna döndü. İki yanda da, polemik yürütenlerden çok azı, onlar da varsa, yaşlı Marx'ın o terimi. daha 1830'da ilk kez kullandığı zaman neden söz ettiğine ilgi duyuyorlardı. Ama buna karşın hepsi de Marx'ın devrimci sosyalizm yani komünizminin anlamını tartışıyor görüntüsü veriyor ve içlerinden bir çoğu yaptıkları şeyin bu olduğuna içtenlikle inanıyorlardı.

Kautsky Proletarya Diktatörlüğü *başlıklı broşürünü çıkarıp, Lenin de* Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky *isimli kitabıyla sert bir yanıt verdiğinde,*

---

* Ben, «diktatörlük»ün anlamını günümüzde anlaşıldığı biçimiyle kalıcı olarak *sabitleştiren* ve eski ve yeni anlamların birbiriyle çelişip örtüştüğü döneme son veren etkenin, bu dünya çapındaki kampanyanın kendisi olduğu hipotezini ortaya atıyorum. Bir başka kanı, sözcüğün bu son aşamasına varmasının, faşist diktatörlüklerin ortaya çıkışından biraz sonraya denk düştüğüydü. Ancak bu görüş bile, «proletarya diktatörlüğü» aleyhindeki uluslararası kampanyanın, faşizmi tartışmak üzere geliştirilmiş sözcük dağarının zeminini hazırlamış ve daha sonra kuvvetlendirmiş olması gerektiğini kabul etmek durumundadır.

1919-20 yıllarında ortaya çıkmış kalıp buydu. Katılanların yaptıkları gibi, Marx ve Engels'in görüşlerinden hareketle yola çıktıklarını düşünsek bile, bu tartışmada iki tarafın da anlaşılamayacağını göreceğiz.

Sonra, 1920'ler ilerledikçe, terim son kesin evresine ulaştı: Stalin döneminde acayip bir şekle sokularak, halk üzerinde totaliter bir diktatörlüğü anlatan bir yasa sözcüğünden başka hiç bir şey *haline dönüştürülmesi; her türlü devrimci-demokratik içeriğinin kesin biçimde boşaltılması. Öykünün bu son kısmı görece yalın ve bizi ilgilendirmiyor; son dönemde «proletarya diktatörlüğü» adı verilen şeyle ilgili tartışmalar, Rusya'da kurulan yeni bürokratik-kollektivist toplumun doğası ve işleyişiyle ilgili bir tartışma olmaktan öteye gitmez. Terim artık yalnızca bürokratik bir slogan halini almıştı.*

Elinizdeki kitap açısından sorun şudur: 1895'de Engels'in ölümüyle 1920'lerde Stalinist rejimin kesin biçimde zorla dayatılması arasında geçen dönemde «proletarya diktatörlüğü» teriminin başına neler geldi? Görev özel olarak iki bölgeyi kapsayacak: (1) Değişin II. Enternasyonal içindeki tarihi; (2) Plehanov'dan Lenin'e, Rus hareketi içindeki tarihi.

Akademik yazarlar olsun, politik yazarlar olsun, sosyalist hareketin bu yönü üzerinde ya çok az, ya da hiç bir ciddi çalışma yapmadıkları için, bu, zor bir iştir. Tarihsel ipliklerin hepsini birden çekip çıkardığım gibi bir doyum duygusuna asla erişmedim; olay, öykünün kendisine ilk ya da eski kalıpları yıkan bir katkı çabasından ibarettir.

Açıkça yineleme riskini göze alarak, KMDK'*nın 3. Cildi'ne Önsöz'de yazdığım gibi, proletarya diktatörlüğüyle değil, «proletarya diktatörlüğü»yle, yani terimle, ifade biçimiyle ilgilendiğimi okura anımsatmak zorundayım. Bu, çok büyük bir konunun sınırlı bir köşe taşıdır. İlginin amacı büyük bir konuya bir ışık tutulması, belki de sadece yandan bir fenerle ay-*

dınlatılması çabasıdır. Sınırlı karakterinin akılda tutulması gerekmektedir.

Bu durum, Rus Devrimi çevresinde dönen çetrefilli ve sert geçen tartışmalı sorunlar bağlamında özellikle geçerlidir. Burada, Devrim ve Lenin'in devrimdeki rolü gibi daha geniş kapsamlı sorunlardan bir parça keyfi olarak uzaklaşıp, politik kuram tarihindeki tek bir madde üzerinde duracağım. Lenin'in terim *konusuna ek olarak söyledikleriyle tartışılan konunun yönünü değiştirme çabalarının, kendisinin, bir bütün olarak devrim karşısında değişim geçiren politik yönüyle çok yakından ilintili olduğu açık olsa gerek. Gerçekten de, bir bölümde (4. Bölüm, 5. Kısım, «Çelik Tel»), ele aldığım konuyu politik bağlamın en önemli yönüyle bağlamaya çalıştım; ancak bu, sanırım, yapabildiğim kadarıyla, Rus Devrimi'nin sorunları hakkında milyonuncu kitabı yazmadan da olur.*

Tüm bunlar, özünde, KMDK'*nın 3. Cildi'ndeki tarihsel anlatıma da uygundu. Orada Max'ın söz konusu deyişi geliştirmesi, kendisi için ne anlam taşıdığı, Marx ve Engels'in o terimi kendi yazılarında nasıl kullandıkları üzerinde durulmaktadır. 1. Bölüm, bu materyallerin bir özetidir*. Bu bölümde, kitabın geri kalan kısmından ayrı olarak, özetlemekte olduğu cilde göre referans kaynakları verilmektedir; özet açıklamalarımın kanıtlarını araştırmak isteyen herhangi birisi* KMDK'*daki ayrıntılı bilgilere başvurmak zorunda kalacaktır.*

Bu kitap çeşitli teknik açılardan KMDK'*nda uygulanan yolları izler.*

Notlar: *Kitabın arkasında sıralanmış* referans notlarıyla, *metnin parçası olarak okunması tasarla-*

* Ancak *KMDK*'nın 3. Cildi'nde yer alan daha bir hayli materyal vardır ki, 1. Bölüm'de rastlanmaz. Özellikle Blanqui ve Blanquizm'le Marx'ın onunla ilişkisi konuları. 1. Bölüm'de, yine *KMDK*'da yer alan, SUCR'nin öyküsü, Moses Hess ve diktatörlük, vb. gibi, tarihle ilgili çeşitli bölümler de görülmez.

nan dipnotlar *arasında kalın bir ayrım çizgisi çizilir. Kuşkusuz referans notlarının alındığı bilgi kaynağını aramadıkları sürece, genel okurlara, o sayfalara dikkat çeken bütün satır üstü sayıları görmezlikten gelmeleri salık verilir. Referans notları yer yer öteki teknik konularla da ilgili olmakla birlikte, düşünce çizgisini asla etkilemez ya da herhangi bir katkıda bulunmazlar.*

Alıntılar: *Aktarılan pasajlar içindeki bütün vurgular orijinal metinden alınmıştır ve bütün /parantez içine alınmış sözler/ benim kendi değişikliklerimi gösterir.*

Çeviriler: *Bütün çeviriler ya da aksi belirtilmeyen çeviri değişiklikleri benim sorumluluğumdadır.*

Tek tırnak içine alınmış sözler: *Bu kitapta, tek tırnak içine alınmış sözler, sık sık yapıldığı üzere o kullanımı göstermek amacıyla italikle yazmak yerine,* terimler *şeklinde kullanılan sözcük ya da deyişleri belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Çift tırnaklı sözcükler, her zamanki gibi, fiilen bir konuşmacı ya da yazardan yapılan alıntıları gösterir. Üç değişik kullanımın örnekleri aşağıdadır:*

— Proletarya, Sanayi Devrimi sırasında sayıca çoğaldı.

— 'Proletarya' sözcüğü ilk kez M.Ö. 6. yüzyılda yapılan Roma nüfus sayımında kullanıldı.

— Blanqui, «proletarya»ya ait olduğunu söyledi.

Yanlış kurgu: KMDK'*nın 3. Cildi'ndeki Önsöz'üm, bu sözcüğü ara sıra neden kullandığımı açıklamaktadır. Burada amaçlanan, «çarpıtma» olayından ayrı olarak, zorunlu bir aldatma niyeti bulunmaksızın yanlış bir şekilde dile getirilen bir açıklamanın gösterilmesidir. Çarpıtma iddiasında bulunmayı değil de, olgulardan yanlış bir kurgu ortaya konmasının farklılığını vurgulamak üzere, aynı kullanıma bu ciltte de devam edilmektedir.*

1
Marx ve Engels'de 'Proletarya Diktatörlüğü'

'Proletarya diktatörlüğü' deyişine ilk kez Marx'ın yazdığı bir dizi makalede rastlandı. Bu makaleler daha sonra *Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850* başlığı altında toplanıp, Marx'ın Londra'daki kendi dergisinde yayımlandı. Ocak 1850'de yazılan ilk makale, Mart başlarında basında göründü. Anlatım ya da ona eş bir öykü denebilecek bu çalışma üç bölümde çıktı - üç kısmın (ya da bölümün) her biriyle özgün dizi tamamlanıyordu.

Bu çalışma, Marx'ın, 1848-49 Avrupa devriminin politik anlamını özetleme girişimiydi. Marx, devrimin Almanya'daki sahnesinde, devrimci solda önde gelen bir organın editörü olarak, aynı zamanda özel olarak Fransa ve Viyana'daki çalkantılı gelişmeleri yakından izleyerek, bu devrimde etkin bir rol oynamıştı. Devrim sona erince, Marx devrimin dersleri üzerine kafa yormaya başladı.

İlk soru şudur: İlk kez 1850 ilkbaharında baskıda göründüğü anda, o deyiş Marx için ve onun çağdaşı okurları için ne anlam taşıyordu?

Terimin tarihinin anlaşılmasını zorlaştıracak anahtar olgu şöyle anlatılabilir: Ondokuzuncu yüzyılın ortasında, eski 'diktatörlük' sözcüğünün anlamı, yüzyıllardır yüklenen anlamdan farklı değildi. Bu anlamıyla, despotizmin, tiranlığın, mutlakiyetçiliğin ya

da otokrasinin eş anlamlısı *sayılmıyor;* hepsinden önemlisi, demokrasinin karşısına *konmuyordu.*

1. «Diktatörlük»ün Kısa Bir Öyküsü

Bütün dillerdeki 'diktatörlük' sözcüğü *(dictature, Diktatur,* vs.), antik Roma Cumhuriyeti'nin *dictatura*'sına bir referans olarak başladı. O haliyle, üç yüzyılı aşkın bir süre yaşayan ve bütün politik düşünüş üzerinde kalıcı izler bırakan önemli bir anayasal kurumdu. Bu kurum, güvenilir yurttaşların, iktidarı geçici ve sınırlı amaçlarla bağlı olarak ve en fazla altı aylığına olağanüstü bir durumda kullanmalarını sağlıyordu. Amaç, cumhuriyetin statükosunu korumaktı; cumhuriyetin dış bir düşmana ya da iç yıkıcılığa karşı savunulmasında bir kale olması tasarlanmıştı; gerçekten de, bugün «diktatörlük» istemekle suçlayabileceğimiz unsurlara *karşı* yöneltilmişti. Bu kurum işledi - en azından, Julius Caesar kendini sürekli ve sınır tanımaz bir «diktatör», yani, günümüzdeki anlamıyla bir diktatör ilân ederek, cumhuriyetçi *dictatura*'yı yıkana dek.

Roma *dictatura*'sının çağdaş benzeri, sıkıyönetim kurumudur (yani «kuşatma durumu»). Bu araca başvurulmasının Roma'ya özgü üç ayırıcı özelliği vardır: tiranlığa değil, anayasal yasallığa dayanmaktadır; geçicidir; özellikle yeni yasalar ya da anayasalar dayatma gücü sınırlı kalır. Sık sık sıkıyönetim türü kurumlar bir biçimde kriz hükümeti ya da olağanüstü rejim işlevini görmüşlerdir. Bu kurumların *ipso facto* (salt kendi doğalarından ötürü) anti-demokratik olduklarını çok az kişi iddia eder, ama yine de, başka her şey gibi onların da anti-demokratik biçimlerde kullanılmak üzere saptırılabileceğinde kuşku yoktur[2].

Her ne kadar terimin kullanılışı kimi açılardan bulanık kalabiliyorsa da, tam ondokuzuncu yüzyıla dek, bütün Avrupa'nın politik düşünüşünü ve dilini terimin bu eski anlamı koşullandırmıştı. Çok tutarlı

biçimde ve iktidarın olağanüstü koşullardaki yönetimini anlatmak üzere, özellikle de normal hukuksal çerçevenin dışında bir anlamda kullanılıyordu. Anlamının tek-adamı içeren yönü zaman zaman öne çıkıyor, ancak, özellikle halkın seçtiği bir organın egemenliğine saldıran sağcılar, bu anlamı sık sık arka plâna itiyorlardı[3].

Bütün devrimler gibi politik terminoloji açısından kaynayan bir kazan olan Fransız Devrimi'nde Jirondenler, «Ulusal Konvansiyon'un diktatörlüğü»nü (o sırada devrimci demokrasinin doruk noktasına tırmandığı an) ya da «Paris Komünü'nün diktatörlüğü»nü (aşağıdan gelen bir kitle hareketinin o ana dek görülmüş en demokratik ifadesi) suçlamayı pek seviyorlardı[4]. Oysa yüz yılı aşkın bir zamandır, o kullanıma dayanarak ve terimin kriz-hükümetini anlatan yönü bir kenara konsa bile, İngiliz Parlamentosu'na tüm iktidarı elinde tutuyor gerekçesiyle «diktatörlük» olduğu için saldırıldığında kimse bu düşünceye prim vermez.

'Diktatörlük'ün soldaki tarihi, daha ilk sosyalist-komünist hareketle birlikte, sosyalist düşüncenin üye sahibi bir örgütle ilk kaynaşmasıyla birlikte başlar: Başarısızlıkla biten Fransız Devrimi'nin çekildiği sığ sularda, 1796'da Babeuf'ün önderliğindeki «Eşitler Komplosu». 1828'de yayımlanan etkili bir kitapta Babeuf'ün sağkolu Buonarrotti, bu hareketin eylemleri ve politikasını ayrıntılarıyla anlatıyor, dolayısıyla sonraki yirmi yılın «Blanquist» solcularının eğitimine (yanlış eğitimine) yardım eden Jakoben-komünist politikayla ilgili bir metin üretmiş oluyordu. (Sol Çartistler bu kitabı hiç zaman yitirmeden İngilizce olarak yayımladılar.)

Buonarrotti, komplocuların, zaferden sonra geçişçi devrim hükümetinin iktidarı nasıl kullanacağı konusundaki tartışmalarını anlatıyordu. Tek-adam anlamı nedeniyle 'diktatörlük' terimini kullanmaktan çekinirken, yine de, devrimci hükümetin devrimi gerçekleştiren küçük zümrenin diktatörlüğü olacağında

kuşku bırakmıyordu. Görevleri de, halkın eğitim düzeyini, en sonunda görünecek olan demokrasi düzeyine dek çıkarmaktı. Bu Eğitici Diktatörlük kavramı daha uzunca bir süre yaşayacaktı. Yıkılacak sömürgen toplumun bozduğu çalışan insanların *olan*, ya da *onlarca* yürütülen bir 'diktatörlük' sorunu kesinlikle gündemde değildi. İdealist diktatörlerden oluşan devrimci zümre, tek başına, belirlenmemiş bir zaman diliminde, en azından bir kuşak boyunca geçiş dönemi diktatörlüğünü yürütecekti[5].

Auguste Blanqui ile 30'lu ve 40'lı yılların Blanquist gruplarının savundukları diktatörlük kavramının içeriği de bundan ibaretti. Blanquistler (salt onlar da değil) ayrıca eyaletlerle bütün ülke karşısında «Paris'in diktatörlüğü»nü savunuyorlardı. Bunun anlamı da, öncelikle, köylüler ve kır zanaatkârları üzerinde diktatörlük kurmaktı: Eyaletler, Büyük Devrim sırasında karşı devrime yattıklarını göstermemişler miydi? Devrimci kurtarıcılar Halk adına devrimi halka karşı savunacaklardı.

Yeri gelmişken, 'proletarya diktatörlüğü' teriminin Blanqui'ye yüklenmesi, Marx'ın komplocu bir «Blanquist» olduğunu kanıtlamaya hevesli marksologların, bir kitaptan ötekine, yorulmak nedir bilmeden kopya ettikleri bir efsanedir; oysa gerçekte, Blanqui'nin yaşamı ve yapıtları konusundaki bütün otoriteler, terimin o sırada henüz bulunmadığını (yer yer üzülerek) bildirmişlerdir. Daha önemlisi, demokratik kitlelerin kullandığı politik iktidar anlayışı, Blanquist Eğitici Diktatörlük düşüncesine temelden yabancıdır[6].

Ondokuzuncu yüzyılda, çoktandır, en demokratik meclislerin, popüler halk hareketlerinin, hatta genelde Halk'ın «diktatörlük«üne yapılan referanslar politik dilde yer etmeye başlamıştı. Marx'ın kendi zamanında bütün yaptığı, bu eski politik terimin, bir *sınıfın* politik iktidarına uygulanışıydı.

Yine de Marx'ın bu terimi 1850'de kullanışını önemli bir oranda koşullandıran etken, basitçe sözcüğün

katettiği uzun tarihi değil, aynı zamanda, özellikle Marx'ın kendisinin içinden henüz çıkmış olduğu devrimci dönemdeki tarihiydi.

2. 1848 Devrimi'nde 'Diktatörlük'

Devrimler, doğası gereği, eski hukuksal çerçevelerin yalpalamaya yüz tuttuğu, ya da sendeleyip yıkıldığı, kriz yönetimi ve olağanüstü iktidar dönemleridir. Bu iki taraf açısından da doğrudur, çünkü karşı devrimciler de yasallığa daha fazla saygı göstermezler. 1848 Devrimi, bir «diktatörlük»ün, General Cavaignac'ın diktatörlüğünün dayatılmasıydı: Aynı zamanda, diktatörlüğün modern tarihinin habercisi. Ne var ki bir tür diktatörlük kurulmasının zorunluluğu (devrim terminolojisi içinde) her yandan kabul görüyor ve sağdan sola birbirinden en uzak politik eğilimler tarafından bile özgürce tartışılıyordu[7].

'Diktatörlük'ün o sıralardaki en özlü anlamı, en iyi, hareketin erken tarihindeki en pembe sosyal-demokratlardan Louis Blanc örneğinde görülebilir. Louis Blanc, Şubat Devrimi'nde iktidarı alan geçici hükümetin sol kanadını oluşturuyordu. Hükümet doğallıkla iktidarı yasa dışı yollarla, bir kitle gösterisinin önünde yapılan bir açıklamayla üstlenmişti. Bu nedenle, devrimi muhafazakâr kanallara yönlendirmeye istekli sağ kanadın lideri Lamartine bile, kendini ve meslekdaşlarını «diktatörler» diye adlandırıyordu. Louis Blanc, halkın yeniden eğitilmesi için zaman kazanmak amacıyla, seçimlerin ertelenip «diktatörlük»ün sürdürülmesini *savunuyordu.* Blanc yalnız o günlerde değil, on yıl sonra yayımlanmış bir kitabında da, geçici hükümetin «kendini, kaçınılmaz hale gelmiş ve o anın gerekli kıldığı bütün yararlı işleri gerçekleştirene kadar genel oyun onayını aramakla yükümlü hissetmeyen bir devrimin atadığı diktatörler olarak görmesi» gerektiğini savunuyordu. Blanc, Paris devrimci işçiler kulüplerinin istediğinden daha uzun bir

süreliğine erteleme istemekle kalmıyor, tüm ülke karşısında «Paris'in diktatörlüğü» şeklindeki eski düşünceyi de savunuyordu[8].

Açıkçası, 'diktatörlük', «aşırılar»ın ve gözü dönmüş devrimcilerin mülkiyetinde değildi. Henüz demokrasiyle karşı karşıya getirilmeyen diktatörlük, ister olumlu açıdan isterse düşmanca bakılsın, Demokrasi hareketinin bir yönü olarak değerlendiriliyordu.

'Diktatörlük'ün hangi türünün doğru olduğu konusunda herkesin kendi düşüncesi vardı. Wilhelm Weitling uzun süre kendini mesih sayıp kurtarıcı bir diktatörlük düşüncesini savunmuş, nitekim 1848'de açıkça «tek başlı» bir diktatörlükten yana olmuştu. Sadece bir kaç hafta sonra Marx, Weitling'in kullanmış olduğu aynı forumda, Weitling'in önerisine saldırıp reddetmişti[9]. Devrimci harekete Bohemya'da katılan Bakunin, daha sonraları, amacını «sınırsız diktatoryal yetkilere sahip bir hükümet»in kurulması diye anlatıyordu; «katı bir hiyerarşi ve koşulsuz disipline» dayalı üç gizli dernek sayesinde, «herkes, tek bir diktatoryal otoriteye boyun eğecekti». Bu yorum, Bakunin'in ömrü boyunca uydurduğu, «Görünmez Diktatörler»in yürüttüğü çeşitli «gizli diktatörlük» biçimlerinin daha ilk versiyonuydu[10].

Çoğu 'hükümet etme' anlayışlarının anti-demokratik olması gibi, bu 'diktatörlük' anlayışları (ve başkaları) da açık açık anti-demokratik nitelikliydi. Ne var ki, 'hükümet' sözcüğü gibi 'diktatörlük' sözcüğü de çeşitli içeriklerle donatılabilir, olağanüstü bir rejimin yasa-dışı türüne verilen isim olabilirdi; nitekim oldu da. Paris işçi sınıfının modern tarihin o ana dek gördüğü en büyük başkaldırıyla ayağa dikildiği 1848 «Haziran günleri»nde, paniğe kapılan geçici hükümet askeri «diktatörlük» yetkisini General Cavaignac'a teslim ederek karşılık verdi. Cavaignac da, bu yetkiyi, çarpışmalar bittikten sonra bile kitlesel çapta eğitici bir kan dökme adına kullandı. ('Diktatörlük' terimi resmen ağza alınmıyordu, ama basında yaygın

olarak geçiyordu ve herkesin dilindeydi; resmi terim «kuşatma durumu»ydu.)

Cavaignac'ın diktatörlüğü elbette modern anlamda bir diktatörlük değilse de, terimin modern tarihinin başlangıcıydı. 1848 Kasım'ında çıkarılan Fransız anayasasına kuşatma-durumu hükmü konmasına hukuksal bir temel sağlamıştı. Oradan 9 Ağustos 1849 tarihli yasaya geçildi. Yirminci yüzyılda hâlâ yürürlükte kalan bu yasa, Fransa'daki «anayasal diktatörlük»ün temel yasasıydı. 1848'in daha sonraki aylarında Berlin ve Viyana'da ilân edilen sıkıyönetim kurumlarına da model oluşturmuştu. Kendine diktatörlük demeyip, sadece İkinci İmparator adını takan III. Napoleon'un diktatörlüğünün yolu temizlenmiş oluyordu böylece. III. Napoleon örneği, diktatörlüğü, Avrupa'ya özgü bir kurum haline getirdi[11].

Bu devrim sırasında, Köln'de çıkan *Neue Rheinische Zeitung*'un *(N.R.Z.)* editörü olarak, Almanya'daki devrimin aşırı solunun başlıca siması Marx'tı. Başka herkes gibi o dergi de diktatörlüğe gönderme yapıyordu. Ancak 'diktatörlük'ün sütunlarında ilk kez anılması Marx'ın kaleminden çıkmamış, kitlesel bir başkaldırının kabarışının ardından gelen devrimde iktidarı almış (ve devrimin Saray'ı ve onun mutlakiyetçi yönetimini yıkmasını önlemeye kararlı) olan geçici hükümetin başkanından yapılan bir alıntıda görülmüştü. Rhen'li bir kapitalist olan Başbakan Camphausen, geçici hükümete ve ona bağlı olan meclis iktidara halk egemenliği adına egemen olduysa bile, bunun bir «diktatörlük» - aslında Demokrasi'nin diktatörlüğü - olacağını ısrarla ileri sürüyordu. Yeni hükümet seçkinlere özgü oy verme sistemini demokratikleştirse, o da diktatörlük olurdu.

Marx'ın *N.R.Z.*'unun savunup durduğu ana çizgi, Ulusal Meclis'in kendini egemen ilân etmesi, mutlakiyetçi hükümeti tanımayıp halka çağrı yapması şeklindeki basit bir öneriydi. Kimsenin aklına, bununla, devrimci yasallık konusunun ortaya atılacağı kuş-

kusu gelmiyordu. Devrimler bunun için vardır. Camphausen'in Demokrasi'nin diktatörlüğüne yönelttiği saldırıyla örneklendiği gibi, 'diktatörlük terimi her açıdan bu sorunun bir yansımasıydı. *N.R.Z.*, Almanya'nın otokratik toplumunu devrimcileştirmeye yönelik bir dizi demokratik önlemlerle, halk meclisinin 'diktatörlüğü'nü işte bu bağlamda savunuyordu. Marx şöyle yazıyordu :

> Bir devrimin peşinden kurulan her devrimci hükümet, bir diktatörlük, üstelik enerjik bir diktatörlük gerektirir. Biz Camphausen'i baştan beri diktatörce hareket etmemekle, eski kurumların kalıntılarını derhal ezip ortadan kaldırmamakla suçladık.

Burada söz konusu olan 'proletarya diktatörlüğü' sorunu değildi, çünkü Marx'ın bu devrimdeki politikası, iktidarın ilk başta işçi sınıfı hareketince (henüz örgütlenme aşamasındaydı) değil, liberal burjuvazi tarafından alınmasıydı. Liberal burjuvazinin tarihsel görevi (o zaman Marx'ın anladığı biçimiyle) Saray - bürokrasi - feodallerden oluşan eski rejimin kökünü kazıyıp, bir burjuva demokratik toplum kurmaktı. Proletarya öylesi bir toplum içinde kendi hareketini geliştirebilir ve nihai zaferi gözeten sınıf savaşımında ileri adımlar atabilirdi. Ne var ki, Alman burjuvazisi, büyük ölçüde arkadan baskı yapıp duran devrimci proletaryayı gördüğü için, bu dramada rol almayı kabul etmedi ve onun yerine gelecekteki proleter tehdidin önündeki savunma siperi olarak mutlakiyetçi hükümetin iktidarına sıkı sıkı sarılmayı tercih etti.

Marx'ın devrim deneyiminden çıkardığı en önemli ders, Alman burjuvazisine *kendi* devrimini yaparken güvenilemeyeceği, eninde sonunda gerçekleşecek proleter sosyalist devriminin temelini burjuva demokratik devriminin hazırlayacağıydı. Fransa'nın örneğini sunmuş olduğu kalıbın tersine, burada iki görev ancak çok ince bir gözle ayırt edilebilirdi. Almanya'daki devrim, iktidar aşırı sol, devrimci proletarya tara-

fından alınabilene kadar, aşamadan aşamaya atlayıp hep sola doğru kayarak, ileri ve hep ileri itilmek zorunda kalınacaktı. Marx'ın «sürekli (yani, uzun süren ya da hep devam ededuran) devrim» diye özetlediği anlayış budur: proletarya iktidarı alana dek duraklamayan bir devrim. Marx'ın yenilgiye uğramış devrimi çözümlediği 1850 yılındaki yazılarına proletarya iktidarı (ya da, proletarya 'diktatörlüğü' : aynı şey) sorununu sokturan bu sonuçtur[12].

3. Halk 'Diktatörlüğü' Korkusu

Avrupa on yıllardır yenilmiş bir devrimin gölgesinde uzanmaktadır. *Komünist Manifesto*'nun sözleriyle, yönetici sınıflar komünist bir devrim hayaleti karşısında ürpermişlerdir. Daha az önemli sonuçlardan birisi de kullandıkları dilin tarzının etkilenişiydi. Her şeyden önce, tehdidi hissedilen (ya da yeni önlenmiş) halk «diktatörlüğü» ya da «despotizmi» gibi sözler gazetecilerin kullandıkları beylik deyişler haline geldi. Kuşkusuz, «halkın despotizmi» düşüncesi Platon'da ve Aristo'da rastlanan, yerleşik topluma bir tehdit olarak demokrasiden dehşete düşme duygusuna kadar uzanır; ancak 1850'li yıllarda bu korku artık neredeyse evrenselleşmişti.

The London Times, pratikte daha alt sınıfları «üstün» hale getirerek «bugünkü seçmenleri» oy hakkından yoksun bırakacağı gibi bir gerekçeyle, halkın çoğunluğuna oy hakkı tanıma düşüncesine ateş püskürüyordu. Manchester'li kapitalistler bir grevi «Demokrasi'nin tiranlığı» diye suçluyorlardı. 1856'da Büyük Fransız Devrimi'yle ilgili yazan liberal Tocqueville, devrimin, «aydın bir otokrat» değil de «halkın egemenliği namına kitleler» tarafından sonuçlandırılmasına üzülüyordu; devrim bir «halk» diktatörlüğü dönemiydi, diye yazıyordu. Tocqueville'in yas tutarak sözünü ettiği «diktatörlük»ün «halk egemenliği»nin kurulması olduğu son derece açıktı[13].

1849'da ise bir Fransız krala bağlı olarak görev yapan son başbakan olan Guizot, *Fransa'da Demokrasi Üzerine* adlı ilginç bir kitap yazmıştı. Tarihçi-devlet adamı geniş bir pasajda şöyle yakınıyordu: Şimdilerde herkes demokrasiden yana olduğunu iddia ediyor, solcuların yanı sıra monarşistler ve cumhuriyetçiler de; oysa demokrasi, kaos, iç savaş ve halkın despotizmi demektir. Halk despotizmi ise, halkın kendi iradesini, azınlık bile olsa toplumu yönetme misyonunu taşıyan sınıfların iradesine zorla dayatması anlamına gelir. Egemenliğin seçimlerden çıkacağı şeklindeki yeni moda görüş, Fransızlara tamamen yabancıdır. «Halkın tiranlığı ya da askeri diktatörlük bir gün için çare olabilir, ama asla bir yönetim biçimi olamaz».

Guizot, demokrasinin Bütün İktidarın Halka verilmesi demek olduğunu herkesin bildiğini varsayıyordu. Bu da halkın diktatörlüğü demekti. *Bu* diktatörlüğe karşıydı Guizot[14].

Aynı yılın daha önceki günlerinde, bir İspanyol muhafazakâr, İspanya parlamentosunda yaptığı bir konuşmayla bütün Avrupa çapında ün kazandı. Dobra dobra, hatta kaba bir dille başka çok az sayıda kişinin o denli içten biçimde sözlere dökmeye cesaret edeceği şeyleri söyleyen Juan Donoso Cortés, General Narváez'in fiili bir diktatör olarak Avrupa devriminin patlak vermesinden bile önce iktidara gelmesine yardım etmiş İspanyol politik liderlerinden birisiydi. Donoso, «Diktatörlük üzerine Konuşma»sında, iktidarın «zekâ»larının ve kılıçlarının hakkıyla mülk sahibi burjuvaziye ait olduğunu iddia etmekten çekinmemişti. Yasallığa gelince: «Yasallık toplumu korumaya yettiği zaman, yasallıktır. Yetmediğinde, diktatörlüktür.» Evet, diyor ve kabul ediyordu, 'diktatörlük' sözcüğü «ürkütücü bir sözcük»tür, ama 'devrim' sözcüğü «her şeyden daha ürkütücü»dür.

Sorun sadece ne tür bir diktatörlükten yana olduğunuzdu: «ayaklamanın diktatörlüğüyle /bugünkü/ hükümetin diktatörlüğü arasında bir seçim yapma so-

runudur» diyen *Donoso*, ikinci şıkkı seçiyordu. Sonra da konuşmasının en heyecanlı bölümüne geliyordu:

> Sorun, aşağının diktatörlüğüyle yukarının diktatörlüğü arasında bir seçim sorunudur: Ben yukarının diktatörlüğünü seçtim, çünkü daha saf ve daha mağrur bir âlemden gelmektedir. Sorun, son noktada, kamanın diktatörlüğüyle kılıcın diktatörlüğü arasında bir seçim yapmaktır: Ben kılıcın diktatörlüğünü seçtim, çünkü daha asildir.

En koyu diktatörlük İngiltere'de varolandı; çünkü (buna işaret koyun!) İngiltere Parlamentosu istediği her şeyi yapabilirdi: «Beyler, şimdiye kadar kim böylesine muazzam bir diktatörlüğe tanık oldu?» diye soruyordu İspanyol gerici zafer kazanmış bir tavırla. Donoso için Tanrı'nın da bir diktatör olduğunu açığa vurmak yerin dibine geçmek gibi bir şeydi. Bu konuşma hemen pek çok dile çevrildi ve bütün dünyada yayımlandı[15].

O günlerde, Avrupa devrimi üstüne yayımlanmış, Lorenz von Stein'ın önemli bir kitabı ise daha az dikkat çekmişti. Stein, sekiz yıl önce, sosyalizmin Fransa'da tomurcuklanmasıyla ilgili ilk incelemelerden birini yazmıştı. Stein'ın «diktatörlük» çözümlemesi karmaşık öğeler taşıdığından burada özetlenemez; yalnızca, bütünüyle sınıf iktidarı temelinde, özellikle yeni proletaryanın sınıf savaşımları bağlamında tartıştığını belirtmek yeter. «Diktatörlük» sorununu, Fransız işçi sınıfının sözcüsü olarak kabul ettiği Louis Blanc'a göre anlıyordu.

«Toplumun diktatörlüğü», diye yazıyordu Stein, «proletaryanın sloganı haline gelmişti» (Blanc anlamında); «halkın temsil edilmesi ise Demokrasi'nin ve mülk sahiplerinin sloganı» (Lamartine'in başını çektiği burjuva demokrasisi anlamında). Louis Blanc'ın izleyicileri olan sosyal-demokratlar, «hükümeti devirmeye, yerine sadece ve sadece Sosyal-Demokratları geçirmeye ve aynı anda proletaryanın egemenliğini

oturtmaya» karar verebilirlerdi. Sosyal-demokratların halk egemenliği düşüncesi, «Geçici Hükümet gerekli saydığı bütün önlemleri yerine getirene kadar bir diktatörlük uygulamalıdır» düşüncesine dönmüştü. «Sınıfların devletin denetimini ele geçirme adına yürüttüğü savaşım, burada net bir dille formüle edilmişti».

Stein, Louis Blanc'ın söylemini ciddiye alması bir yana, devrime ilişkin anti-devrimci çözümlemelerin en gelişkinlerinden birini ortaya koyuyordu. Kimi pasajlarda 'proletarya diktatörlüğü' terimi ağzından çıktı çıkacak gibi görünmekle birlikte, fiilen o terimi kullanmadı[16].

Marx kendince aynı zeminde ilerliyor, ama daha çok, güncel sözcüklerin aynısını kabul ediyordu. Stein, Guizot ve diğerleri gibi o da, sık sık, 'despotizm'i çoğunlukla 'diktatörlük'le aynı anlamda kullanıyordu: «Sınıf despotizmi» (burjuva demokratik rejimlere uygulandığında), «parlamenter despotizm», fabrikanın sanayideki «despotizm»i, ya da bir işçi devletinin gerçekleştireceği «mülkiyet haklarına despotik saldırılar» gibi birleşimlerde yer veriyordu. 1850'lerde çok sık olarak kullandığı 'sınıf despotizmi' terimi neredeyse 'sınıf diktatörlüğü'nün değişik bir biçimiydi[17].

KMDK 3'te, 'diktatörlük' sözcüğünün Marx ve Engels'in yazılarında nasıl göründüğünü ayrıntılarıyla araştırmış, ancak sonucu şaşırtıcı bulmamıştım: İkisi de terimi başka herkesin o günlerde yaptığı gibi çeşitli biçimlerde, özellikle eğretileme amacıyla ve çoğu bugün için bile geçerli olan anlamlar yükleyerek kullanıyorlardı. Orta Çağ kilisesinin ya da papaların «entellektüel diktatörlüğü»nden söz edebiliyor, bir maliyeciyi Crédit Mobilier'in «diktatör»ü diye anabiliyorlardı. Küçük Alman devletleri Prusya ya da Avusturya'nın «diktatörlüğü» altındaydı; Berlin hükümeti bir «Fransız-Rus diktatörlüğü»ne boyun eğmişti; bütün Avrupa «Moskof diktatörlüğü» altındaydı. Ayrıca, nasıl bir hakem futbol sahasında diktatörse, günlük bir gazetenin editörünün de, gazete sahiplerine karşı ast

bir konumda olsa bile, baskı odasında «diktatör» diye çağrılması olağan bir durumdu. Marx, 1848-49 devriminin en heyecanlı günlerinde çıkardığı Köln'deki günlük gazetenin editörü olarak aynı «diktatörlük»ü kullanmaktaydı[18].

'Askeri diktatör/lük/' terimi daha az esnekti; aslında, bildiğim kadarıyla, Marx ve Engels, iyi duygular besledikleri herhangi biri ya da rejim hakkında bu terimi asla kullanmadılar. Zaten genel kullanım açısından da bunun doğruluğundan kuşkuluyum[19].

Ama öte yandan Marx, 'diktatör' terimini, aşağılayıcı bir anlam yükleyerek, hiç de diktatörlük uygulamayan çeşitli politik simalar için kullanıyordu: o durumlarda terimde ağırlık verilen anlam başka bir biçimiyle bir tür *egemenlik* oluyordu. Bu örnekler arasında, İrlandalı lider Parnell, Bismarck, Lord Palmerston ve bir kaç kişiye daha rastlıyoruz. Basında oldukça yaygın görülen bu kullanım, terimin anlamının pekişmesinden çok sonraları bile, Franklin D. Roosevelt'e ne kadar sık «diktatör» dendiğini anımsatmalı bize[20].

Marx ya da Engels'in işçi sınıfı ya da sosyalist hareket içinde kişisel egemenlik kurma yönünde çabalara saldırılar yönelttikleri kimi örnekler, bu anlamı daha da pekiştirir; 'diktatörlük' sözcüğü aslında bir suçlama getirirken olguları açığa vurmakta tam uygun düşüyordu. Bu konuda en iyi iki örnek Bakunin'le Lassalle'dir. İkisi de hareket içinde kişisel diktatörlük peşinde koşturan ve ikisi de bu nedenle Marx ya da Engels'in saldırısına uğrayan kişilerdir. Bakunin'in kendi çevresinden oluşan (elbette) anarşist «özgürlükçülük» adına) bir «Gizli Diktatörlük» şemaları, Bakunincilerin 1869'dan sonra Enternasyonal'in başına geçme kampanyalarının temelini oluşturuyordu. Ama o günlerde, Marx, «bu Rus'un açıkça Avrupa işçi sınıfı hareketinin diktatörü olmak istediğini» anlamıştı artık. Enternasyonal, asıl olarak Engels'le Lafargue'ın kaleme aldığı bir broşür yayımladı. O broşürde, «tek amacı, Avrupa işçi hareketini bir kaç ma-

ceracının gizli diktatörlüğüne bağlı kılmak olan gizli bir dernek örgütlenmesi» açığa vuruluyordu. Güvenilmez tarihçilerin yıllarca küçümsedikleri bu broşür, Bakunin'in diktatoryal özlemlerinin kanıtlarının birikmesinden sonra, her açıdan doğrulanmıştır[21].

Ferdinand Lassalle, üyelik başvurusunu geri çeviren Rhineland'daki Komünist kulübe *karşı* Marx'ın yıllardır savunmuş olduğu bir kişiydi. Lassalle'in işçi hareketinin «diktatörü olma» doğrultusundaki «özlemleri»ni gizlemekten rahatsızlık duymadığı bilinmektedir artık. En azından, kendisinden aşağı kişiler saydığı arkadaşlarından gizliyordu. Marx bunu ancak 1856'da öğrendi. Sonra Marx'a 1862 yılında yaptığı bir ziyarette Lassalle, diktatoryal düşüncelerini daha fazla açığa vurdu, «bireysel özgürlüğe» düşmanlığını anlattı ve «sanki gelecekteki işçilerin diktatörüymüş gibi» davranma eğilimini sergiledi. Marx ise ona ayrı kutuplarda yer aldıklarını, «çok uzakta gerçekleşecek nihai amaçlar dışında hiç bir şeyde» anlaşmadıklarını söyledi ve «aydın bir Bonapartist» olduğu şeklinde de bir şaka yaptı. Bu değerlendirmenin doğruluğu, yapılan araştırmalar sonucu Lassalle'in 1863'te, yeni kurulmuş Lassalle'ci sosyal-demokrat örgütten, Bismarck'la bir anlaşmaya varmak üzere yararlanma girişimi ortaya çıktığı zaman, tamamen onaylandı: Lassalle'ci sosyalistler, bir takım ödünler karşılığında, Saray'ın «toplumsal diktatörlüğü»nü destekleyeceklerdi. Lassalle bu mektubunda, örgütteki kendi kişisel «diktatörlüğü»nü, «işçi sınıfı»nın diktatörlüğü desteklemekteki istekliliğinin kanıtı olarak gösteriyordu. Lassalle'in Bismarck'la birlikte çevirdiği dolapların genel içeriği o sırada hareket içerisinde bilinmekteydi ve Marx'a bildirilmişti. Marx'ın Lassalle'e «kişisel» kin beslediği şeklinde bir efsanenin, bu tür politikalar izleyen bir adama karşı düşmanlığın temelini oluşturacak şekilde yaratılmasının nedenini anlamak çok zordur[22].

Başka çeşitli yerlerde, Marx, harekette *kişisel*

diktatörlük kurma uğraşları konusundaki düşüncelerini dile getirmişti. Marx, kendi yandaşlarının kendilerine Pozitivist dedikleri ve işçi sınıfı çevrelerinde etkin olan Auguste Comte hakkında, bir «kişisel *Diktatörlük* peygamberi» - «yeni bir papa ve yeni azizlerle, yeni bir dinsel sorgulama yazarı» - diye söz ediyordu. H.M. Hyndman'ın kendince bir Marksist grup (Sosyal-Demokrat Federasyon) kurduğu İngiltere'deyse, Hyndman'ın örgütün patronu olarak diktatoryal tavırları çok kötü bir manzara sergiliyordu. Engels, Hyndman'ın özellikle «diktatör rolü oynamaktaki sabırsızlığı»yla, arkadaşlarını soğutup uzaklaştırdığını yazıyordu. Çartist hareketten 1855'te geriye kalanlardan Ernest Jones, çürümenin, bütün örgütsel yetkilerin kendi ellerinde toplanmasından kaynaklandığını düşünüyordu. Marx, Engels'e haberleri aktarırken, Jones'un «kendini Çartizmin diktatörü ilân ettiği»nden söz ediyor, Jones'a karşı öfkeli patlamalar görüldüğünü yazıyor, «diktatörü oynamak» çabalarıyla kendini bir «eşek» gibi gösterdiğini anlatıyordu[23].

'Diktatörlük' sözcüğünün kullanılmasının bu çeşitli örnekleri, anlamın kapsadığı yelpazenin ondokuzunca yüzyılda ne denli geniş olduğunu gösterir. Aslına bakılırsa, bu yelpazenin büyük kısmı terimi bugün bile koşullandırmaktadır; eğretilemeye dayalı kullanımlar hâlâ yaygındır. Ancak Marx, 'proletarya diktatörlüğü' terimini ilk kez kâğıda döktüğü zaman, eğterilemeli kullanımın çok özgül bir biçimine geçilmiş oluyordu.

4. 'Proletarya Diktatörlüğü' : Birinci Dönemi

Oldukça erken bir tarihte, 1844'te, toplumun komünist dönüşümünü başarmak için, proletaryanın ilk başta politik iktidarı fethetmek zorunda olduğu sonucuna varmıştı Marx. Bu düşünce kendisi için temel bir rol oynuyordu ve bunu dile getiren çeşitli terimler yazılarında dağınık biçimde bulunabilir: yalnızca 'po-

litik *(ya da* devlet) iktidarının fethi' değil, aynı zamanda özelde 'proletaryanın egemenliği'. Bunun sonucu bir 'işçi devleti' olacaktı. İngiltere'deki hareketin koşullarındaysa bunun anlamı 'proletaryanın üstünlüğü'ydü. Verili koşullarda, bu terimlerden birinin *daha* 'proletarya diktatörlüğü'ne gideceğini göreceğiz[24].

Marx bu amacın, yani politik anlamda 'proletaryanın egemenliği'nin, kendi kuramında hiç de eşsiz bir yere sahip olmadığını kabul ediyordu; tam tersine, başka *bütün* reel işçi sınıfı hareketlerinin bunu kendi amaçları olarak saptamalarını vurgulamayı isterdi. *Komünist Manifesto*'da üzerine basa basa belirtilmiştir bu[25]:

> Komünistlerin yakın amacı, öteki bütün proleter partilerin amacıyla aynıdır: proletaryanın bir sınıf şeklinde yapılanması, burjuva egemenliğinin devrilmesi, proletaryanın politik iktidarı fethetmesi.

Her şeyden önce, Marx, sol Çartistlerin (örn. Harney) proletaryanın «üstünlüğü»nü (yani egemenliğini, yani politik iktidarını) düzenli olarak savunduklarını biliyor ve değerlendiriyordu[26]. Bu Çartistlerin, Marx gibi, modern marksologların ortaya attıkları sözde «*Bütün bir sınıf nasıl egemen olabilir?*» diye bir sorunu dert ettikleri yoktu. Yanıt, Marx ve Çartistler için aynı olduğu gibi, muhalifleri için de aynıydı; (diyelim) liberal tarihçi Macaulay için de. Macaulay, «yüce iktidarı» bir sınıfın, emekçi sınıfının ellerine vereceği, böylelikle bir «despotizm» (bununla açık açık kastettiği, burjuvazi üzerinde bir despotizmdi) doğacağı gerekçesiyle, genel oy hakkından korkmaktaydı[27].

Sonra, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü' terimini, 'proletaryanın egemenliği' ve bir işçi devletini anlatan öteki etiketlerle tamamen aynı şekilde kullandığını göreceğiz. Ancak bu eğilimi hangi koşullarda göstermişti Marx? Önemli bir ipucu, Marx ve Engels'in 'proletarya diktatörlüğü'nü kullanışlarının üç döneme

ayrılışında ve aslında arada geçen sürelerde dikkat çekici ölçüde rastlanmayışında bulunabilir. Bu üç dönem şunlardı:

Dönem I: 1850'den 1852'ye; 1848-49 altüst oluşunu izleyen devrim sonrası dönem.

Dönem II: 1871'den 1875'e; Paris Komünü'nün ardından gelen devrim sonrası dönem.

Dönem III (doğal olarak sadece Engels söz konusudur): 1875'ten sonraki bir tür yankılar[28].

'Diktatörlük' sözcüğünün geçirdiği evrim gözönüne getirildiğinde, şimdi, Marx'ın belirli bağlamlarda 'egemenlik' yerine 'diktatörlük' sözcüğünü geçirmek isteyişinde anlamamızı güçleştiren bir yan yoktur. Ancak bu bağlamların değerlendirilmesi aydınlatıcı olur.

Yer 1: Fransa'da Sınıf Savaşımları'nın birinci bölümünde, Fransa'daki devrim sırasında, «devrimci savaşımın o cesur sloganının göründüğüne» değiniyordu Marx: «*Burjuvazinin devrilmesi! İşçi sınıfının diktatörlüğü!*» «Proletarya diktatörlüğü» deyişi bir slogan olarak bile olsa kesinlikle hiç anılmadığı için, benim aklıma gelen, Marx'ın *onun* göründüğünü söylememiş olmasıdır. Sadece ortaya çıkan sloganla, ilk değinilen, yani «Burjuvazinin devrilmesi!» sloganıyla yan yana getirmektedir. Pratikte, ilk anılan sloganın ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Yeri gelmişken, Marx, aynı pasajda, «burjuva cumhuriyeti»ni nitelemek üzere burjuva «egemenliği»nin yerini almak üzere «burjuva terörizmi» ve «burjuva diktatörlüğü» deyişlerini kullanırken çok rahattı[29].

İkinci bölümdeyse, proletaryanın henüz iktidarı kendisi alacak kadar gelişmemiş olduğuna değiniyordu: «proletarya... kendi dışındaki sınıfların gelişmişliği nedeniyle henüz devrimci diktatörlüğü ele geçirecek güçte değildi...» Marx bu satırları yazarken, genellikle olduğu gibi, iktidarın Blanquist bir tarzda bir azınlık tarafından ele geçirilmesi düşüncesini dışlıyordu[30].

Mart 1850'de yazılıp Nisan'da yayımlanan üçüncü bölümde Marx, Louis Blanc'ın pembe sosyalizmini ayrıntılı olarak irdeliyor ve, böylesi sosyal-demokrat reform akımlar karşısında, «*proletaryanın* kendini giderek *devrimci sosyalizm* çevresinde, burjuvazinin *Blanqui*'nin adıyla andığı *komünizm* çevresinde örgütlediğini» bildiriyordu. Bununla açıkça belirtilen şeye dikkat çekmek de önemlidir: Blanqui'nin ismi komünist eğilime Marx'ın kendisi tarafından değil, (yaratıcı biçimde) düşmanlarınca, yani burjuvazi tarafından uygun görülmüştü[31].

Marx'ın yazdığı bölüm devam eder: Bu devrimci sosyalizm, «*genelde sınıf ayrılıklarının kaldırılmasının*» ve ona bağlı olarak bütün toplumun devrimcileştirilmesinin «zorunlu geçiş noktası olarak proletaryanın *sınıfsal diktatörlüğü, devrimin sürekliliğinin ilân edilmesidir*». Marx'ın 'sınıf diktatörlüğü' terimini vurguladığına lütfen dikkat edin.

Marx'ın Blanqui'ye değinmesi, karşı-devrimci politikacıların o sırada Blanqui'nin ismini devrimci bir şeytan şeklinde kullanmalarına kısa yoldan bir anıştırmadır. Nisan 1848'de dönüm noktası oluşturacak bir noktada, hükümete karşı bir işçi gösterisi gelişmekteyken, sağ eğilimli Geçici Hükümet'in liderleri, Blanqui'yle dostlarının hükümeti devirip devralmaya hazırlandıkları öyküsünü dolaştırmaya yönelik dev boyutlu bir kampanya örgütlediler. (İlk iyi örgütlenmiş «kızıl panik»lerden birisi.)

KMDK 3, Blanqui'nin «isminden bir tür umacı»ymış gibi yararlanılmasıyla ilgili, Louis Blanc'ın kendi tarihsel anlatımına biraz yer ayırmaktadır. Blanc, «burjuvaziyi daha iyi ürkütecek, M. Blanqui'ye çok kurnazca verilmiş yer»e (aşağıdan gelen devrimci baskıya bir son vermeye istekli hükümet çoğunluğunun verdiği, ya da bulup geliştirdiği, bir rol) değiniyordu. Marx'ın «burjuvazinin Blanqui ismini takmış olduğu» komünist umacıya gönderme yapmasının anlamı buradadır[32].

Marx'ın bu pasajda 'proletarya diktatörlüğü' deyişiyle Blanqui'yi eş tuttuğu şeklinde durmadan yinelenen iddia, pek öyle büsbütün yanlış çeviriye de dayanmayan ve marksologlar arasında neredeyse standartlaşmış, anmaya değer bir çarpıtmadır[33].

Yer 2: 'Proletarya diktatörlüğü' deyişi Nisan 1850'de, Blanquistler'in ifade edilmesi biçiminde değil ama onlarla *bağıntılı olarak*, yine ortaya çıkıverdi.

O sırada, dinginleşmiş devrimin Kıta'da yeniden patlak vereceğini hâlâ beklemekte olan Marx ve Komünistler Birliği'ndeki yoldaşları, Londra'da sürgünde, öteki devrimci gruplarla işbirliği ilişkileri kurmaya çalışıyorlardı. Onlardan biri Harney'in liderliğindeki Çartistlerin sol kanadıydı ve Marx'ın çevresiyle zaten sıkı bir ilişki içindeydiler. Fransızlar arasında Marx'ın devrimci olarak gördüğü tek grup, Blanquist eğilimdi. Bu eğilimin seçkin liderleri yoktu ve öyle fazla düşünceler de ortaya atmıyorlardı, ama émigre topluluğunda etkiliydiler. Bu üç eğilim arasında devrimci işbirliğini amaçlayan bir tür birleşik-cephe örgütlenmesinin yollarını arayan görüşmeler yapıldı. «Société Universelle des Communistes Révolutionnaires»* (Evrensel Devrimci Komünistleri Derneği) başlığı altında dikkate alınacak çeşitli programatik notlar alındı - Marx ya da Engels'in dışında.

SUCR'un bu öneriyi tartışmak üzere varılmış bir tür ön anlaşma olduğunu gerçekte hepimiz biliriz. Katılanların hepsi bildirinin programatik maddelerine imza koydular. Bunun herhangi bir örgütle sonuçlandığının kanıtı yoktur. Aslında bütün kanıtlar, düşüncenin sadece kâğıt üzerinde kaldığını, hiç bir zaman eyleme dökülmediğini göstermektedir. Ekim ayında Marx (bu arada, devrimci durumun o dönem için bit-

* SUCR'un tam öyküsü ilk kez *KMDK 3*'ün 12. Bölüm'ünde açığa çıkarılmıştır. Orada, Nikolayevski gibi yazarların SUCR hakkında anlatıp durdukları efsanelere özel bir dikkat ayrılmaktadır.

miş olduğu sonucuna varmıştı) SUCR projesini reddetti[34].

Çünkü, o zaman değerli olan şeyin, SUCR programının şu maddeyi en başa alması olduğunu bildirebiliriz: «Birliğin hedefi, bütün ayrıcalıklı sınıfların kaldırılması, bu sınıfların proleterlerin diktatörlüğüne tâbi kılınması, komünizmin gerçekleşmesine kadar devrimin sürekliliğinin korunmasıdır...»[35]

«Proleterlerin diktatörlüğü», Marx'ın başka bir yerde hiç bir zaman kullanmadığı bir formüldür; bu, programın Marx tarafından değil de, Komünistler Birliği'nin kişisel olarak Blanquistler'e yakın üyelerinden August Willich tarafından hazırlandığına inanmak için geçerli çeşitli nedenlerden ancak birisidir[36]. «Devrimin sürekliliği» deyişi gibi bu deyişin de bu insanlara neden cazip geldiği konusunda esrarengiz bir yan yoktur. Bu terimlerin asıl içeriklerini anlamayan Blanquist tiplere cazip görünmesi, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü' terimini zaman zaman niçin ve hangi koşullarda kullandığı konusundaki bir hipotezi akla getirmektedir[37].

Aynı hipotez, terimin Blanquistler *tarafından* değil, Blanquistlerle *bağıntılı olarak* görünmesinin nedenini de açıklar. Marx'ın bu düşünce için kullandığı terim, çoğunlukla, gördüğümüz gibi, 'proletaryanın egemenliği', 'işçi sınıfının politik iktidarı', vs. olur. *Ancak bu sınıfsal kavramı Blanquist tipte bir diktatörlekle karşı karşıya koyma sorunu gündeme geldiğinde, 'sınıf diktatörlüğü' formülü biçimine bürünür.* O zaman sınıf diktatörlüğü de, zıtlık oluşturacak biçimde, Blanquist diktatörlükle karşı karşıya getirilir.

Özellikle Blanquistlerle yapılacak birleşik cephelerde, Marx ancak böyle bir formülasyonu kabul ederdi. Bu temelde, ortaklarını yeniden eğitmek için zorunlu olanı yapmaya girişebilirdi. Bu ortaklarla ortaklaşa işbirliği Marx'ın gözünde temel bir yeri olan sınıfsal karakteri muhafaza eden bir formülasyonda gerçekleşirken, aynı zamanda Blanquistlerin bu or-

taklıkta gördükleri devrimci renkten mutlu olduklarında da kuşku yoktur.

Bunu anlamak için, okur, 'diktatörlük'ü bizim için kirli bir sözcük haline getiren çağdaş havayı bir kenara bırakmalıdır; çünkü bu hava o zaman henüz ortaya çıkmamıştı. İyi devrimciler olmak isteyen insanlar arasında kesinlikle çok yaygın kullanılan ilkel diktatörlük nosyonunu nasıl etkisizleştirirsiniz? Şöyle anlatabilirsiniz: *Diktatörlük? Diktatörlük, egemenlik demektir. Evet, biz proletaryanın egemenliğini istiyoruz; ama bu, bir kişi, bir klik, bir zümre ya da bir partinin egemenliği demek değildir; bir sınıfın egemenliği demektir.* Sınıfın egemenliği, *sınıfın diktatörlüğü* demektir.

1850'de Marx'ın kaleminden çıkan terim budur: Marx'ın kendi çevresi etrafındaki Blanquist ve Jakoben devrimci akımların yeniden eğitilmesinde bir araç. 'Proletarya diktatörlüğü'nü insanların kafalarına «Blanquist» bir düşünce olarak kazımış marksolojik efsane, tarihi ters yüz etmişti. 'Proletarya diktatörlüğü', olası devrimcilere, devrimci olmanın bir başka *yolu*, Marx'ın yolu bulunduğunu göstermek amacını güden bir girişim olarak hayat buldu.

Bunu anladıktan sonra, terimin Marx *için* ne anlam taşıdığı konusundaki temel tezimizi yeniden dile getirebiliriz. Marx ve Engels açısından, en başından meslek yaşamlarının sonuna dek ve tek bir istisnası görülmeden, 'proletarya diktatörlüğü', 'proletaryanın egemenliği'nden daha fazla ve daha az hiç bir anlama gelmiyordu - işçi sınıfının 'politik iktidarı fethetmesi', devrimden hemen sonraki dönemde bir işçi devletinin kurulması[38].

Terimin sonraki evrimine göz attığımızda, bu tezi doğrulayan kanıt üstüne kanıt görürüz; aynı zamanda onu çürütecek tek bir kanıt da görünmez. Olgular ışığında sınanması gereken iddia budur.

5. Birinci Dönemi - Devamı

'Proletarya diktatörlüğü'nün sonraki görünüşleri 1. Yer'in yankılarıydı.

Yer 3: Frankfurt'ta çıkan solcu bir gazetenin sosyalist editörü Otto Lüning, Marx'ın *N.R.Z. Revue*'de çıkan *Fransa'da Sınıf Savaşımları* üstüne makaleleriyle ilgili dört bölümlük bir değerlendirme yazdı. Bunlar Haziran ayında Lüning'in *Neue Deutsche Zeitung*'unda yayımlandı[39]. Lüning'in en başta eleştirdiği nokta, Marx'ın toplum ve tarih anlayışını zedeleyen «kızıl şerit»ti: «günümüz toplumunun, çelişkili çıkarları olan farklı sınıflar halinde ayrışması». Lüning, sınıf uyumunun ve reformların öne çıktığı bir sosyalizm türüne inanıyordu. Bu yüzden, Marx'ın işçi sınıfının politik iktidarı almasını savunduğunun tekrar altını çiziyordu: Marx'a göre, devrimci hareketin amacı «*devrimci egemenlik, işçi sınıfının diktatörlüğüdür*». Ancak Lüning'in saldırısını kesmediği nokta «egemenlik»tir. Lüning, en sonunda, uzlaşmazlığının en keskin olduğu yerin, Marx'ın, «sınıf farklılıklarının yok edilmesi» *yerine*, «egemenliğin bir sınıftan ötekine aktarılması»nı vurgulamasında olduğunu açığa vurur.

Lüning, hiç bir noktada, kendisinin de geçerken değindiği 'proletarya diktatörlüğü' terimine özel bir ilgi göstermiyordu. Niyeti, başından sonuna dek, bir işçi sınıfı devleti, sınıf egemenliği hedefini yadsımak; onun yanı sıra (değerlendirmesinin ilerideki bölümlerinde) tarihin sınıfsal bir temelde yorumlanması düşüncesinin kendisine saldırmaktı. Açıkçası Lüning'in görüşleri anti-Marksizmin genel taslağını oluşturması açısından büyük bir geleceğe sahipti, ancak ona kan kaybettiren 'proletarya diktatörlüğü' değildi[40].

N.R.Z. Revue için ilk başta Lüning'le ilgili daha uzun bir çözümleme yazmaya niyetlenen Marx, o gazetenin editörüne yazdığı bir mektupla bir orta yol buldu. Marx'ın mektubu kısa ve anlamlıydı. Lüning'-

in iddiasına yanıt veriyordu yalnız: Marx *sadece* 'proletaryanın egemenliği' hakkında yazmış, sınıf farklılıklarının kaldırılması gibi daha geniş bir hedeften söz etmemişti. «İşçi sınıfının egemenliği ve diktatörlüğü» hakkındaki suçlamaya değiniyordu, ama, tıpkı Lüning gibi, yalnızca «egemenlik» düşüncesiyle ilgiliydi. Mektupta Marx'ın yazılarına bir dizi gönderme ve alıntı yer alıyordu. Onların içinde, Lüning'in değerlendirdiği pasajın kendisi dahil, «sınıf farklılıklarının kaldırılması»nın öne çıkarılıp tartışıldığı bölümler de vardı[41].

Lüning'in saldırısındaki gibi Marx'ın mektubunda da dikkat çeken nokta, 'proletarya diktatörlüğü' teriminin özel olarak işin içine girmiş *olmamasıydı* - ikisi açısından da. İkisi de, o terime, 'proletaryanın egemenliği'nden daha özel bir içerik yüklemiyorlardı.

Yer 4: Lüning'in editör yardımcısı ve kayınbiraderi, Marx'ın iyi bir dostu ve yoldaşı olan Joseph Weydemeyer'di. Weydemeyer 1851'de Almanya'da hükümetin sürekli sıkıştırması üzerine kaçmak zorunda kalmış, en sonunda ABD'ye göç etmeye karar vermişti. Kasım ayında oraya varışından çok kısa bir süre sonra, bir yandan Marx'la mektuplaşırken, öte yandan radikal Alman-Amerikan basınına yazılar yazmaya başladı. İlk makalesi 1 Ocak 1852 tarihli New York *Turn-Zeitung*'da çıktı. O sayıda, Weydemeyer'in yakında çıkacak haftalık gazetesinin ilânının yanı sıra, Engels'in *Almanya'da Köylü Savaşı* yazılarının ilk bölümü de yer alıyordu[42].

Weydemeyer'in makalesinin başlığı «Die Diktatur des Proletariats» (Proletarya Diktatörlüğü) idi. Makale, bir tek, o bölümün içerdiği şeylerin de kaynağı olan *Komünist Manifesto*'da açımlandığı biçimiyle, işçi sınıfının *egemenliği* konusunu işliyordu. Başlıkta kullanılan terim makalenin bütününde son pasaja dek bir kez olsun yinelenmiyordu. Orada da «başında bir diktatörlük» bulunacak bir devrim gerekliliğinden söz ediliyor, daha sonra, yalnızca *(tout court)* pro-

letaryanın değil, «büyük şehirlerde yoğunlaşmış proletarya»nın diktatörlüğü düşüncesi ortaya konuyordu. Açıkçası, Marx o terimin altını kaç kere çizmiş olursa olsun, Weydemeyer bir sınıf diktatörlüğü düşüncesini kavramamıştı.

O zamanda, Manifesto'nun öğrettiklerini özetleyen bir makale yazarken (açıkça Weydemeyer'in amacı buydu), başlığa o terimi koymak nereden aklına gelmişti? Fazla varsayıma dayanmayan bir yanıt, arkadaşı Lüning «işçi sınıfının egemenliği, diktatörlüğü»ne bayrak açmış olduğu için, Weydemeyer asıl ilgi alanı olmayan yan uğraşlara ancak son zamanlarda yakınlaşmıştı[43].

Marx, Weydemeyer'in makalesinin bir kopyasını yeni ele geçirmiş olmalı ki (gerçi bununla ilgili bir kayıt yoktur), 5 Mart 1852'de, dostunun mektuplarına karşılık olarak, Alman-Amerikan basınında sorunların üstüne nasıl gidileceği konusunda bir parça uzunca öğütler vermişti. Marx, Karl Heinzen gibi yazarların toplumda sınıfların varlığını kabul etmeyişini işte bu bağlamda eleştiriyordu. Marx, modern toplumda sınıfların varlığının, ya da aralarındaki sınıf savaşımlarının keşfedilmesinin onurunun kendisine ait olmadığını yazmıştı.

> Benim yeni olarak yaptığım şuydu: (1) *Sınıfların varlığının* yalnızca *üretimin gelişmesinin belirli tarihsel evreleriyle* bağlı olduğunu; (2) sınıf savaşımının ister istemez *proletaryanın diktatörlüğüne* vardığını; (3) bu diktatörlüğün *bütün sınıfların kaldırılmasına* ve *sınıfsız topluma* geçişten öteye gitmediğini göstermektir.

Okur eğer alışılmış 'proletaryanın egemenliği' terimini burada kullanılan çarpıcı deyişin yerine geçirirse, bu açıklamanın özü son derece netleşir. Bu pasajda, Marx'ın olağanın dışına taşan bir açıklama yapmakta olduğunu düşündüğünü gösterecek tek bir şey yoktur. Öyleyse alışılmış terimin yerine niçin 'prole-

tarya diktatörlüğü'nü kullandı? Evet, tam da bunu açıklayan şey, Weydemeyer'in kendisinin o terimi özel olarak öne çıkarmış olmasıydı. Marx'ın mektubu sadece Weydemeyer'in makalesinin başlığını yansıtıyordu. Weydemeyer de, Marx'la Lüning arasında *NDZ*'de çıkan son yazışmaları yansıtmaktaydı. Marx, mektubu yazdığı kişi açısından özel çağrışımları olan bir deyiş eklemiş oluyordu. Kişisel bir mektup yazarak, bunu anlaşılabilir kılmak istemiş olabilirdi. Yoksa onu bağlamından koparıp sanki olağanüstü bir açıklama yapmış gibi bir değerlendirmeye destek verilecek olursa, yazdıklarının anlamı çarpıtılmış olur[44].

6. 'Proletarya Diktatörlüğü'nün İkinci Dönemi

Paris Komünü'nden yirmi yıl önceki zamanda, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nün kullanışının tek bir örneği yoktu[45]. Her zaman olduğu gibi, işçi sınıfının devlet iktidarını üstlenmesini anlatmak üzere, 'proletaryanın egemenliği', 'politik iktidarın fethedilmesi', 'işçilerin devleti' ve benzeri deyişlere değinir dururdu. Rastlantısal mı? Yukarıda ortaya konan teze bakarsak, bütünüyle açıklanabilir. Sol hareketin en sığ sulara çekilmiş olduğu o yirmi yıl boyunca, Marx'ın çalışma ve etkinliklerinde Blanquist unsurlarla herhangi bir bağlantı yoktu. Marx, onların diktatörlük anlayışlarına eğilme gereksinmesi duymuyordu.

Aynı nedenle, Marx, Enternasyonal'in Genel Konseyi için yazmış olduğu, Paris Komünü'nün savunulması ve çözümlenmesi olan *Fransa'da İç Savaş*'ta da 'proletarya diktatörlüğü'ne yer vermedi. O günlerde ve Komünar mülteciler Londra'ya teker teker düşmeye başladıkları ana kadar, Blanquistler Enternasyonal'le bağ kurmayı reddetmişlerdi; onlara göre Enternasyonal yeterince «devrimci» değildi.

Marx, *Fransa'da İç Savaş*'ta, Komün'ün bir «işçi sınıfı hükümeti», «Emeğin ekonomik kurtuluşunu ta-

sarlamak üzere en sonunda keşfedilmiş politik biçim» olduğunu ileri sürüyordu. Komün, kısa süreliğine ve doğallıkla her türden sınırlılık ve yetersizlikleriyle birlikte bir *işçi devletiydi.* Marx'ın Komün'le ilgili nitelemeleri bu konuda o denli kapsamlıdır ki, Marx için, Komün'ün proletaryanın *egemenliğinin* (yani «diktatörlüğü»nün) bir örneği olarak kabul edildiğinden kuşku duyulamaz.

Fransa'da İç Savaş'ın sayfaları, aynı anda, Komün'ün yönetim biçimi ve eylemleriyle sunduğu, *demokrasideki* olağanüstü ilerlemelerin betimlemeleri ve kutlanmasıyla doluydu. Komün, «Cumhuriyete, gerçekten demokratik kurumların temelini sağlıyordu»; aldığı önlemler «halkın halk tarafından yönetilmesi eğiliminin belirtilerinden başka bir şey olamazdı»[46].

Marx'ın gözüyle, Komün'ün «diktatoryal» - sözcüğün günümüzdeki anlamı kullanılırsa - önlemler almadığı açıktır. Aslında, Versailles hükümetinin ordu gücünün önünde askeri durum giderek daha fazla kritikleştikçe, Komün içinde tam da bu doğrultuda öneriler ortaya atılmıştı. Komün'ün Blanquist-Jakoben çoğunluğu, özel keyfi yetkiler taşıyacak ve (Robespierre'in gölgesiyle) Halk Güvenlik Komitesi adı verilecek bir diktatoryal organ kurulmasını önermişlerdi. «Diktatörlük» üzerine tartışma (böyle konuyordu) sertti; öneri benimsenince, Azınlık Komün'ü terketti. Şehre yapılan son Versailles saldırısı işte neredeyse tam da ayrılığın gerçekleştiği anda başlamamış olsaydı; hep birden askeri savunma hatlarına koşturdukları için değerlendirilmesi akademisyenlere kalan bu ayrılış, tarihçilerin dikkatini daha fazla çekerdi. Ancak sonradan bakıldığında, anti-diktatoryal Azınlık'ın Proudhon'cuların yanı sıra Enternasyonal'deki insanların çoğunluğunu temsil ettiğini; Marx'la özel ilişkisi olan bütün simaların ya da onun fikirlerine değer verme eğilimi gösteren herkesin (örneğin, pratik olarak Marx'ın kişisel temsilcisi Serraillier; Fran-

kel, Longuet, Varlin) bu azınlık içinde yer aldığını not etmek önemlidir[47].

Paris Komünü açıkça modern anlamıyla «diktatoryal» süslemelere kapılmadığı için; Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nün basit bir işçi devletiyle kıyaslandığında özellikle «diktatoryal» bir şeyler anlamı verdiğini iddia edenler açısından, her zaman bir problem oluşturmuştur. Marx'ın (yalnızca Engels'in değil) Komün'ü «proletarya diktatörlüğü» diye nitelemekten çekinmediklerini gördüğümüzde, bu olgunun kendisi bile temel tezimiz hakkında ciltlerle anlatılabilecek şeyi anlatır.

Komün'ün düşüşünden sonra, başkaları gibi Blanquist Komünarlar da Londra'ya gittiler. Orada, özellikle mültecilere yardım konusunda, Marx'la birlikte çalışmaya başladılar; içlerinden bir kaçı Genel Konsey'e atandı. Marx'ın kendi görüşlerini doğallıkla başkalarıyla olduğu gibi onlarla da tartıştığını anlamak için herhangi bir kanıt olması gerekmez; yine de buna karşın iyi kanıtlar vardır. Bir başka deyişle, 1850'lerde olduğu gibi, Marx onları kendi bakış açısıyla «yeniden eğitmeye» çalışıyordu[48]. Blanquistler de aynı doğallıkla Enternasyonal'i Blanquist bir kasta çevirmek için harekete geçmişlerdi. Bu iki yanlı etkiyle birlikte düşündüğümüzde, o *anda* en büyük ilgiye değer şey olarak, Marx'ın - yirmi yıldan sonra bir kez daha - 'proletarya diktatörlüğü' terimini kullanışını görüyoruz. Üstelik Blanquist mültecilerin de o terimi kullandıklarını göreceğiz! - kendi açılarından ilk kez olarak[49].

Yer 5: Enternasyonal'in Komün'den sonraki ilk toplantısı, 1871 Eylül'ünde yapılan Londra Konferansı'ydı. Toplantının sonunda Enternasyonal'in kuruluşunun yıldönümü kutlandı. Katılanların hepsi özel bir vesileyle biraraya gelmiş oldular - bir ziyafet, artı, «kadeh tokuşturmalar» (kısa konuşmalar). Marx'ın başkanlığı oylandı ve kısa bir konuşma yapmaya zorlandı.

Bir *New York World* muhabiri, Marx'ın konuşmasının geniş bir özetiyle birlikte, ziyafet («Kızılların Oturumu») hakkında uzunca bir yazı gönderdi. Marx, Komün hakkında, «Komün, çalışan sınıfların politik iktidarı fethetmesiydi» biçimindeki görüşünü yinelemişti. Komün'ün amacı «sınıfsal egemenlik ve baskının temeli»ni kaldırmaktı: «Ancak böyle bir değişimin gerçekleşebilmesinden önce, bir proleter diktatorası zorunlu olacaktı...» (Fiiller haberi geçenin yorumuna göredir.)

Böylece, Marx'ın bu terimi 1852'den beri ilk kez kullanışı, Blanquist Komünarlar'ın çok ağır bastığı bir topluluk önünde dile getirilmişti. Öyle bir ağırlıktı ki bu, «Blanqui'nin ismi anıldığında, bütün topluluk bir elektrik şoku verilmiş gibi harekete geçiyordu» (gönderilen yazının sözleriyle). Marx anlaşılan terimin Fransızca biçimini kullanmıştı *(dictature)*. Kendi *sınıf* diktatörlüğü anlayışıyla, bir kez daha Blanquist düşüncenin karşısına çıkmış oluyordu[50].

Yer 6: Marx'ın terimi bir sonraki kullanışına, 1872 yılından 1873'e geçildiği sıralarda, Proudhon'a ve anarşizme karşı bir polemik olarak kaleme alınmış bir makalede rastlandı. O makalede, anarşizmin kendisine, devrimci politik eylemliliğe ilkeli bir düşmanlık şeklindeki anarşist tutuma yüklendiği kadar çok saldırmıyordu. Bu makale 1873 Aralık ayında bir İtalyan sosyalist yıllığında «Politikayı Umursamama» başlığıyla yayımlandı.

Makale, en başında, tümü tırnak işaretleri içine alınmış uzun bir bölümle başlar. Makale öyle bir şekilde kaleme alınmıştır ki, kendi görüşlerini samimi bir dille yazıya dökecek olsa, anti-politik bir Proudhon'cu ya da anarşist de aynı şeyleri söylerdi. 'Diktatörlük' terimi bu kurmaca konuşmada görülür; çünkü konuşmacı, politik eylem ya da politik iktidar düşüncesine nasıl saldırırsa, aynı şekilde 'proletarya diktatörlüğü' düşüncesine de saldırıyor gösterilmektedir.

Bu yolla Proudhon'cu kişinin şunu iddia ettiği be-

lirtilmiştir: «İşçi sınıfının politik savaşımı şiddetli biçimlere bürünürse, işçiler burjuva sınıfının yerine kendi devrimci diktatörlüklerini geçirirlerse, ilkeyi çiğnemek gibi korkunç bir suç işlemiş olurlar...» Çünkü (diye devam eder Marx) işçiler silâhlarını bırakıp devleti kaldırmazlar, onun yerine, «devlete devrimci ve geçişçi bir biçim verirler».

Alışılageldiği gibi, 'diktatörlük' deyişi burada yalnızca işçilerin politik iktidarının bir başka formülasyonu olarak kullanılmaktadır; ancak özel bir ilgi uyandırır. Bu noktada Marx da iki sınıf «diktatörlüğü»nü karşı karşıya koyarak kendi düşüncesine açıklık kazandırır; «burjuva sınıfının diktatörlüğü», işçi sınıfının «devrimci diktatörlüğü»yle eş tutulur. Bu kullanımın altını çizdiği düşünce ise şudur: Marx, sınıf diktatörlüklerini (her birini), özel hükümet biçimleri temelinde olmaktan daha çok, politik iktidarın sınıfsal doğası temelinde düşünmektedir[51].

Enternasyonal'in Lahey Kongresi (Eylül 1872), merkezi New York'a aktarmaya karar verdiği zaman (kuşkusuz, Blanquistlerin, Bakunin'den kurtarmaya yardım ederek, hareketi kendi amaçlarına uygun olarak ellerine geçirmek üzere öne atılmasını savuşturmak amacıyla, Marx'ın yaptığı bir öneri), Blanquistler Enternasyonal'den ayrıldıklarını bildirerek ve açıkça Blanquist bir kast kurarak tepki gösterdiler. Yalnız o zamana kadar, programatik düşünceleri, komplocu bir zümre eliyle gerçekleştirilecek devrimle ilgili temel görüşlerinde olmasa bile, bir derece «Marksçılaşma» geçirmişti. *Enternasyonal ve Devrim* (1872) ve *Komün Üzerine* (1874) isimli kitapçıklarda, Blanquistler düşüncelerini kâğıda döktüler. Engels'in bir dostuna yazdığı gibi, 1872 broşürü «oldukça ciddi bir şekilde, bizim bütün ekonomik ve politik ilkelerimizi Blanquist keşiflermiş gibi açıklamaktadır». Bu şaka yollu bir abartmadır. Ancak gerçekten de, Blanquistler 'proletarya diktatörlüğü' terimini, Blanquistler'in iktidarı gelecekteki ele geçirişlerinde yeni (kendileri

açısından yeni) bir formülasyon olarak eklemişlerdi*. Bunun sonucunda Engels terimi ilk kez kendi imzasını atarak kullandı[52].

Yer 7: Marx'ın İtalyanca makalesinin gerisinde kalmayan Engels de, terimi *Konut Sorunu* adlı yapıtının III. Bölüm'ünde, iki pasajda kullandı.

İlkinde Engels, Blanquistler'in 1872 broşürünü tartışırken, şunları iddia ediyordu: «Alman bilimsel sosyalizminin, sınıfların ve onlarla birlikte devletin kaldırılmasına geçiş olarak proletaryanın politik eyleminin ve proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu konusundaki görüşlerini (*Komünist Manifesto*'da ve ondan beri sayısız vesilelerle zaten dile getirilmiş düşünceler) benimsemiş, üstelik neredeyse tıpkı tıpkısına kabullenmişlerdir». Bu alıntı, Engels'in *Komünist Manifesto*'da (herhangi bir «diktatörlük» hakkında bir şey demiyordu) zaten olmayan 'proletarya diktatörlüğü' teriminde hiç bir şey bulmadığını çarpıcı bir şekilde gösterir.

İkinci pasaj ise benzer bir nedenle ilginçtir. Orada Engels, sınıfın politik iktidarı, yani «sınıf egemenliği» nosyonuna saldıran bir Proudhon'cuyla polemik yürütüyordu. Engels'in yanıtı şöyledir: Niçin, *her* politik parti devlette kendi egemenliğini kurmak ister; bir sosyalist işçi partisi de işçi sınıfının egemenliği için uğraş vermektedir.

> Dahası, *her* gerçek proleter partisi, İngiliz Çartistleri'nden bu yana, bir sınıf politikası, savaşımın ilk koşulu olarak proletaryanın bağımsız bir politik parti biçiminde örgütlenmesini ve savaşımın dolayımsız

* «Diktatörlük»ten söz eden Blanquist broşürlerdeki pasajlar, *KMDK 3*'te aktarılıp tartışılmıştır; burada tekrar girmeye kalksak konunun dışına çıkmış oluruz. Şunu söylemek yeter ki, broşürlerdeki öteki pasajlar, yeni anlatım tarzları nasıl olursa olsun, Blanquistler'in hâlâ iktidarı gelenksel Blanquist anlamıyla azınlık bir zümrenin devrimci yolla ele geçirmesi varsayımını savunduklarını açıklığa kavuşturmuştur.

amacı olarak proletarya diktatörlüğünü ortaya atmışlardır.

Hemen göze batan şey Engels'in varsayımıdır: 'Proletarya diktatörlüğü'nün işçi sınıfının «egemenliği»nin kurulmasının dışında *özel* bir anlamı yoktur. «Her» gerçek işçi sınıfı partisi bundan yanadır: Bu açıklamanın, «diktatoryal» önlemler konusunda özel görüşleri de işin içine katarak, Marx ve Engels'de özel bir «proletarya diktatörlüğü kuramı» bulunduğuna inananların gözünde herhangi bir anlamı olmaz[53].

Yer 8: 'Proletarya diktatörlüğü'nün anlamının en net biçimde açıklanması çok geçmeden (1874), Engels'in, *Komün Hakkında* adlı broşürlerinde, Blanquistler'in terimi hangi anlamıyla benimsediklerine ayırdığı bir makalede görüldü. «Komün'ün Blanquist Mültecilerinin Programı» başlıklı bu makale, pek çok yanıyla, Blanquist eğilimin o ana dek yayımlanmış en iyi çözümlenmesi olmakla birlikte, şimdiki konumuz bu değil. Makalenin *bizim* konumuzla ilgili açıklaması şöyle devam eder:

> Blanqui her devrimi küçük bir devrimci azınlığın ustaca bir manevrası *(coup de main)* olarak kavradığı için, bundan çıkarılacak sonuç, devrimin başarısından sonra diktatörlüğün zorunluluğudur - şuna lütfen dikkat edin ki, bütün devrimci sınıfın, proletaryanın diktatörlüğü değil; *coup de main*'i gerçekleştiren ve önceden bir kişinin ya da bir kaç kişinin diktatörlüğünde örgütlenmiş az sayıda insanın diktatörlüğü.
>
> Blanqui'nin eski kuşak bir devrimci olduğu görülebilir.

Bir yanda Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nü çoğunluk bir sınıfın ya da sınıf hareketinin egemenliği ('diktatörlüğü') olarak kavrayışıyla, öte yandan «eski kuşağın» düşüncesi olan, partinin ya da devrimci zümrenin diktatörlüğü olarak, dolayısıyla devrimci zümre ya da partinin proletarya *üzerindeki* diktatörlüğü-

nü getiren bir şey olarak geçişçi diktatörlük anlayışı arasında daha öğretici bir farklılaşma görülemezdi[54].

Yer 9: Görüyoruz, Blanquistler'le karşılaşma, 1870'lerin ilk yarısında 'proletarya diktatörlüğü' adına çeşitli ortamlar üretti. Terim birden ortaya çıkıvermişti. Terimin Marx tarafından 1875'de önemli bir belgede kullanılmasının nedenini kuşkusuz açıklar bu.

İki Alman sosyalist partisi (Bebel'in önderliğindeki «Eisenach'cılar» ve Lassalle'ciler) Gotha'daki bir kongrede birleşme hazırlıkları yaparlarken, ortaya çıkarılmış olan program taslağı Lassalle'cilere ödünlerle doldurulmuştu. Buna kızan Marx, Eisenach'cı liderlere bir mektup gönderip, programı eleştirel bir yaklaşımla çözümlerken aynı zamanda Lassalle'ci formülasyon ve düşüncelere de saldırmıştı. «Gotha Programı'nın Eleştirisi», ne kişisel bir mektup, ne de herkese açık bir makaleydi. Çerçevesi dar tutulmuş bir politik tartışma genelgesi gibi bir şeydi.

'Proletarya diktatörlüğü'nden söz eden pasaj en sık aktarılan yerlerden biri, ama ayrıca en çürük yerlerden biriydi. Marx'ın Lassalle'ci «özgür devlet» formülüne ilk kez saldırdığı bölümde geçiyordu. Hayır, diye yazıyordu Marx, devleti «özgür» kılmak istemiyoruz, tam tersine, demokratik denetim altına koymak istiyoruz. «Özgürlük, devleti, toplumun üstünde duran bir organdan tamamen topluma bağımlı bir organa dönüştürmek demektir. Bugün bile devlet biçimleri 'devletin özgürlüğü'nü sınırladıkları ölçülerde daha çok ya da daha az özgürdür». Bu açıklama, «Lassalle'ci kastın devlete kölece inanışı»na indirilmiş bir darbeydi. Marx ondan sonra «günümüz devleti» ve «günümüz toplumu» terimlerinin karıştırılmasına da itiraz ediyordu. Günümüz toplumu kapitalist toplumdur. Günümüzün *değişik* devletleri ise belki toplumsal temelleri olarak kapitalist toplum olabilirler. Marx daha sonra burjuva toplumunu aşan «gelecek» devletle ilgili bir soru ortaya atıyordu:

Şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Devlet komünist toplumda hangi dönüşümlerden geçecektir? Bir başka deyişle, devletin bugünkü işlerine benzeyen hangi toplumsal işlevler varlığını koruyacaktır?

Yanıtı ise şimdi yas tutacağımız kadar kısaydı:

Kapitalist ve komünist toplumlar arasında, birinden ötekine devrimci dönüşüm dönemi uzanır. Bu politik geçiş dönemine denk düşen devlet ise *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz.

Bu kısa açıklamanın netleştirdiği bir nokta, Marx'ın, işçi devletinin temsil ettiği geçiş dönemi hakkında az ya da çok diktatoryal biçimler kapsamında düşünmediğidir. Özellikle yirminci yüzyılda, Marx'a göre, herhalde ne kadar şiddetli bir diktatörlük haline gelmek zorunda oluşuna bağlı olarak, bir işçi devletinin «proletaryanın diktatörlüğü» olabileceği *ya da olmayabileceği* yorumunu yapmak pek ender rastlanan bir şey değildi. Marx'ın sözleri bu yorumu dışlar: işçi devleti proletaryanın bir diktatörlüğünden «başka bir şey olamaz»; bir başka deyişle, iki terim eş anlamlıdır. Bu bağlamda, az önce aktarılan pasajdan az sonra, Marx'ın «devlet»le «yönetim makinesi»nin birbirine karıştırılmaması konusunda yaptığı uyarı, not edilmeye değer bir olgudur. Bu yorumun, geçiş döneminde *devletin* proletaryanın diktatörlüğü olacağı şeklindeki önceki açıklamaya da uygulanması zorunludur. Marx için, bu açıklama devletin toplumsal içeriği, politik iktidarın sınıfsal karakteriyle ilgili bir açıklamaydı. Yönetim makinesinin biçimleri ya da politikanın öteki yapısal boyutları hakkında bir açıklama değildi[55].

Marx'ın yazılarında 'proletarya diktatörlüğü'nün son kez göründüğü yer burasıydı.

7. 'Proletarya Diktatörlüğü'nün Üçüncü Dönemi

Marx 1883'de öldüğünde, terim sekiz yıldır ağza alınmamıştı; yine Engels'in imzasıyla görünüşüne kadar bir yedi yıl daha geçti. Bu on beş yıllık ara sırasında, ilk başta terimin ortaya çıkmasına neden olmuş olan eski Blanquizm problemi bütünüyle değişikliğe uğramıştı. Terim yeniden göründüğünde, 1875'den gelen bir yansıma olarak ortaya çıktı. Yani, kaynağı, Marx'ın «Gotha Programı'nın Eleştirisi»nin yayımlanışıydı.

1890'da Alman Sosyal-Demokrat Partisi, 1875 Gotha Programı'nın yerini almak üzere, yeni bir parti programı benimsemeye hazırlanıyordu. (Yeni program, 1891 Erfurt Kongresi'nde kabul edilecekti.) Engels, Kongre öncesi tartışmalardan, parti liderlerinin (özellikle Liebknecht ve hapishanede olan Bebel) Marx'ın Lassalle ve Lassalle'cilik üzerine görüşlerini hasır altı etmek için ellerinden geleni yaptıklarını harekete açıklamak üzere yararlanmaya kararlıydı. Engels, Marx'ın belgeleri arasından el yazmalarını bulup çıkardı ve, bir parça güçlük çekse de, parti basınında yayımlatmayı becerdi[56].

Yer 10 : Ekim 1890'da, eleştiriyi arşivler arasından bulup çıkarırken, tarihin materyalist kavranışını tartışan bir yoldaşa bir mektup yazmaya oturmuştu Engels. Bu mektup, Engels'in, bu anlayışın tarihte tek işlerlikli şeyler olarak ekonomik faktörleri *göstermediğini* açıkladığı mektupların bir tanesidir. Marx'ın *Onsekizinci Brumaire'ine bakın;* orada verilen öğüt, «hemen hemen yalnızca, politik savaşımların ve olayların, doğallıkla ekonomik koşullara *genel* bağımlılıklarının çerçevesi içinde, oynadıkları *özel* rolle ilgilenilmektedir» şeklindeydi. Marx'ın başka çözümlemelerine de işaret eden Engels ekliyordu :

> Politik iktidar ekonomik açıdan güçsüzse, öyleyse niçin proletaryanın politik diktatörlüğü için döğüşüyo-

ruz? Zor (yani, devlet iktidarı) aynı zamanda ekonomik bir güçtür. /C. Schmidt'e mektup, 27 Ekim 1890/

Yine görüyoruz ki, Engels, tartışmayı bile gerektirmeyen bir konu olarak, 'proletarya diktatörlüğü'nün politik iktidarın işçi sınıfınca fethedilmesinin basit bir eş anlamlısı olduğunu varsayıyordu. Bir kez daha, terime daha dar ya da daha özel bir anlam yüklenirse, Engels'in bu oldukça rastlantısal değinişinin bir anlamı kalmaz[57].

Marx'ın «Eleştiri»si *Neue Zeit*'te yayımlandığı zaman, «gülle düşmüş gibi oldu» (Engels'in söylediği gibi). Bunun asıl nedeni Lassalle'ciliğe yöneltilen eleştirideydi. Ancak «proletaryanın devrimci diktatörlüğü»ne yapılan değinme de partinin sağ kanadınca aynı oranda mahkûm edildi. Parlamento grubundaki bir lider, bu değinmeyi, Reichstag kürsüsünde tanımadığını ilân etti. Bir süreliğine, bütün parti liderleri, Marx'ın görüşlerini parti üyelerine ve kamuoyuna açıklama cüretini gösterdiği için Engels'i kişi olarak boykot ettiler. Sağ kanadın Marx'a düşmanlığı daha önce hiç bir zaman görülmediği kadar açığa çıkmıştı[58].

Yer 11: Bu arada Engels, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ının yeni bir baskısı üstünde çalışmaktaydı. Mart ayında Paris Komünü'nün çözümlenmesine eklediği yeni girişini bitirdi. Yazı pratikte Komün üzerine bir denemeydi: devrime Blanquist yaklaşımı bir kere daha ayrıntılarıyla gözden geçiriyordu -

> ...görece az sayıda kararlı ve iyi örgütlenmiş kişinin... halk kitlesini devrime çekmeyi ve az sayıdaki liderler zümresi etrafında toplamayı başarana kadar iktidarı elde tutabileceği şeklindeki bakış açısı.. Bu düşünce, en başta, bütün iktidarın yeni devrimci hükümetin ellerinde en katı biçimde ve diktatoryal yollarla toplanmasını içeriyordu.

Marx gibi Engels de Komün'ün gerçek bir demokrasi uygulamasını değerlendiriyordu. Nitekim en sonda, Marx'ın «Eleştiri»sine saldıran sağcılara saygılarını sunuyordu:

> Son zamanlarda, Sosyal-Demokrat dargörüşlülük, 'proletarya diktatörlüğü' deyişini duyunca yararlı bir dehşet duygusuna kapılmıştır. Evet beyler, bu diktatörlüğün neye benzediğini bilmek ister misiniz? Paris Komünü'ne bakın. O, proletarya diktatörlüğüydü.

Engels, Komün'ü bir 'proletarya diktatörlüğü' diye adlandırmakla, marksoloji sanayiinin son zamanlara dek hemen hemen hiç bilmediği, Marx'ın 1871 yılındaki ziyafette yaptığı konuşmayı yansıtıyordu. Ondan sonra çok uzunca bir süre, yazarların, bu görüşün Engels'in kendi icadı olduğunu iddia etmeleri yaygınlaştı - öyle ya, bir takım kuvvetli «diktatoryal» adımlar atmadıysa, Komün nasıl bir 'proletarya diktatörlüğü' olabilirdi? Açık olan o ki, bu marksologlar, Marx'ın - Engels - gibi «Marksizm»i anlamadığını ileri sürmek zorunda kalacaklardır; öyle ya, fiilen kendileri icat edince, ancak onlar anlarlar![59]

Yer 12: Engels, üç ay sonra, partinin «Sosyal-Demokrat dargörüşlü» kanadı için bir başka gülle hazırlamıştı: Erfurt Programı taslağının eleştirisi. «*Vorwärst*'ın /parti organı/ barışçıl oportünizmine» ve burjuva toplumunun kendi kendine sosyalist topluma «dönüşeceği» şeklindeki reformist görüşe «vurma» fırsatını ele geçirdiğini söylüyordu. (Yeri gelmişken, şu sıralarda Engels'in «barışçı» tedriciliğin bir savunucusu haline geldiği efsanesi, ölümünden sonra, yürüttüğü kampanyanın hedef aldığı kişilerce icat edilmişti.)

Engels'in program taslağına yönelttiği eleştiri, özellikle, «demokratik» dayanaklardan biri olarak demokratik cumhuriyet isteminin dahil edilmesi sorununu ortaya atıyor ve iktidarın barışçı yollardan üstlenilmesinin Almanya'da olanaklı bulunmadığını savunuyordu. Bu vurguyla, parti içinde gelişmekte olan, reformizmin Alman emperyal devletine uyarlanması eğilimiyle göğüs göğüse çarpışmak hedefleniyordu. Şöyle yazıyordu **Engels:**

> Herhangi bir şey kurulmuş olsa bile, bizim partimiz ve işçi sınıfı iktidara ancak demokratik cumhuriyet biçimi altında gelebilir. Hatta bu, /demokratik cumhuriyet -ç.n./, büyük Fransız devriminin /Paris Komünü/ daha önce gösterdiği gibi, proletarya diktatörlüğünün özgül biçimidir.

Son zamanlarda bütün Sosyal-Demokrat dargörüşlüleri altüst etmiş deyiş adına bir sopa çekmiş olmak Engels'in bir başka fırsatıydı; başka bir yılda «işçilerin devletinin özgül biçimi» demiş olabilirdi. Ama önemli olan, Engels'in *yönetim biçimiyle* (demokratik cumhuriyet) devletin sınıfsal özü (proletarya diktatörlüğü) arasındaki ilişkiyi açıklamakta oluşuydu. Paris Komünü*, devrimci pratik içinde, bir işçi devletinin (proletarya diktatörlüğünün) demokratik cumhuriyet biçimlerine dayanabileceğini ve herhalde ona dayanacağını gözler önüne sermişti[61].

Engels'in 'proletarya diktatörlüğü'nü 'demokratik cumhuriyet' terimiyle birleştirmesi, marksolog kampanyanın 'proletarya diktatörlüğü'nü diktatörlük hakkında özel bir slogana çevirmesi için başka bir hedef olmuştu. Bu kampanyanın büyük bölümü, farkına varmadan, 'demokratik' terimini 'burjuva demokrasisi' adına özlü bir anlatım biçimi olarak kullanan (özellikle Rus hareketinde, ama yalnız orada da değil) *daha sonraki* kalıba bağlıdır. Ancak ne Marx, ne de Engels, herhangi bir anda, 'demokratik' sözcüğünü 'burjuva-demokratik' anlamıyla *sınırladılar*. İşin doğrusu da, şimdiye dek hiç kimse onların böyle bir şey yaptıklarını göstermeye çalışmadı; işte yine, kendi poli-

---

* «Büyük Fransız devrimi» deyişinden dolayı, genellikle, Engels'in 1789 Fransız Devrimi'ni kastettiği varsayımında bulunulmuştur; ne var ki, onun ya da başka herhangi birinin 1789'u (ya da 1793'ü) bir 'proletarya diktatörlüğü' olarak değerlendirebileceği düşüncesi, üzerinde durmaya değmeyecek kadar saçmadır. Bu yorumun ele avuca gelmez oluşunun özgül nedenleri *KMDK* 3'te ortaya konmuştur[60].

tik jargonunun Adem'le birlikte ortaya çıktığına safça inanmaya dayalı, bütün yönleriyle ele alınmamış bir varsayımla uğraşmaktayız.

Ancak asıl güçlük, çoğu, insanın, 'demokratik cumhuriyet'in demokratik olan bir cumhuriyet demek olduğunu; yalnızca çok karmaşık şeyleri bilen ve çok dar bir çevrenin anlayabileceği özel bir terim olmadığını anlamaktaki acizlikleri değildi. Asıl güçlük, eskiden olduğu gibi, bir 'proletarya diktatörlüğü'nün modern anlamıyla «diktatoryal» olmak *zorunluluğu*, dolayısıyla düpedüz demokratik giysilerle ortaya çıkamayacağı varsayımındadır[62].

Bir 'demokratik cumhuriyet'in bir demokratik cumhuriyet anlamına geldiğini düşünen Engels'in, Erfurt Programı taslağına yönelttiği eleştiri içinde, özellikle bir demokratik cumhuriyet isteminin açıkça programa alınamayacağını, çünkü hükümetin ondan partinin sürekli üstüne üstüne gelmesinde sözde bir gerekçe olarak yararlanacağını ileri sürenlere yapacağı bir önerisi vardı. Ona yardımcı olabiliriz, Engels şunları ileri sürüyordu: «kanımca, yapılması gereken ve yapılabilecek şey, *bütün politik iktidarın halkın temsilcilerinin ellerinde toplanmasını* istemektir.»

Bu, eksiksiz demokrasinin anlamının klasik bir formülasyonudur: «bütün iktidarın halkın temsilcilerinin ellerinde toplanması». Bu, «proletaryanın diktatörlüğünün özgül biçimi» olan, yasa dışı «demokratik cumhuriyet»ten yana olacaktır. Sağ kanadı öylesine dehşete düşürmüş o devrimci diktatörlüğün savunucusu olan Engels, onlarla tartışırken, *kendilerini kayzerin rejiminin yasallığına uyarlamaları yerine*, demokratik bir cumhuriyet hedeflemeleri hakkında bir şeyler söylemesi gerektiğini düşünüyordu[63].

8. Engels'e Karşı Plehanov : Geleceğin Habercisi

'Proletarya diktatörlüğü'nün Engels'in son yıllarından bize kadar gelen son izi, doğrudan doğruya sonraki döneme, terimin Marx ve Engels'le bağını yitirdiği döneme uzanmaktadır.

1893'de Engels'i genç bir Rus Sosyal-Demokrat émigré'si ziyaret etti. Görece yeni Rus Marksist grubunun lideri ve kuramcısı olan Plehanov ona bir tavsiye mektubu getirmişti. Yetmiş beş yıl sonra A.M. Voden, «Engels'le Görüşmeler» de içinde olmak üzere, Plehanov'un anılarını kâğıda döktü.

'Proletarya diktatörlüğü'nün niçin konuşma konusu olduğu, Voden'in anlatımına göre belli değildir. Engels'le Plehanov, Narodniklerle (Rus Popülistleri) Rus Sosyal-Demokratları arasındaki ilişkileri, Plehanov'un tutumu dahil, tartışıyorlardı. Voden şöyle yazar :

> Engels, Plehanov'a, proletarya diktatörlüğü sorununda nasıl bir tutum takındığını sordu. İtiraz etmek zorundayım ki, G.V. Plehanov, «biz» iktidara geldiğimiz zaman, «biz»im kuşkusuz «kendimizden» başka kimseye özgürlük tanımayacağımıza olan inancını, tekrar tekrar dile getirmişti bana... Bununla birlikte, özgürlüğü tam olarak kimlerin kendi tekellerinde bulundurması gerektiğini sorduğumda, Plehanov'un yanıtı şu oldu: Marx'ın öğretilerini doğru anlayan ve o öğretilerden doğru sonuçlar çıkaran yoldaşların başında bulunduğu işçi sınıfı. Ve Marx'ın öğretilerinin doğru bir şekilde anlaşılmasının ve ondan doğru pratik sonuçlar çıkarılmasının nesnel ölçütlerinin ne olduğu soruma karşılık olarak ise, herşeyin kendi yapıtlarında «yeterince açık görünüyor» şeklinde bir açıklamayla sınırladı kendini Plehanov.

Voden'ın anlattıkları doğruysa (kuşkulanmak için de bir neden yok), o zaman, Rus Sosyal-Demokrasisi'nin lideri ve öğretmeninin (yazgısı onu Rus Menşe-

vizminin de önde gelen kuramcısı olmaya götürdü) kendi hareketini eğittiği açıktır. «Biz» iktidarı ele geçirdiğimiz zaman, demokratik haklar («özgürlük») muhaliflerin elinden alınacak ve zafer kazanmış partinin ya da sadece liderlerinin ellerindeki diktatörlükle zorla diktatoryal bir rejim dayatılacaktı. Plehanov'un (daha bir kaç yıl öncesine dek kendisi de bir Narodnikti) bu görüşleri nereden aldığı sır değildir: Bu diktatörlük anlayışı, öteden beri, Rus (ve başka yerlerdeki) devrimcilerin çoğunu uzun süreden beri yetiştirmiş olan Blanquist ve Bakuninci unsurların tartışma götürmez ortodoks görüşleriydi. Plehanov onu Marx'ın eski terimin*den* almadı; ilişki ters yönde kurulmuştu - işittiği zaman Marx'ın terimine yüklediği olağan anlayış bu biçimdeydi.

Peki, Voden kendisine anlattığı zaman, Engels bu konuda ne düşünüyordu? Bunu Voden'ın anılarının devamından öğreniyoruz:

> Öte yandan benim kişisel olarak böylesi bir nesnel ölçütten /yani, Plehanov'un ölçütünden/ memnun kalıp kalmadığımı sorduktan sonra, Engels kendi düşüncesini dile getirdi: O tür bir ölçütün uygulanması, ya Rus Sosyal-Demokrasisi'nin kaçınılmaz ve her zaman için istenmeyen sonuçlar getiren bir kasta dönüşmesiyle sonuçlanır, ya da Rus Sosyal-Demokrasisi'nde - en azından émigré Rus Sosyal-Demokratları içinde - Plehanov'un kendisinin hiç bir yarar sağlamayacağı bir dizi bölünmelere zemin hazırlardı.

Kısaca, diye düşünüyordu Engels, ya bir bölünmeyle, ya da kastlaşmayla (aynı kapıya çıkar), Plehanov'un perspektifi hareketi karaya oturturdu. Voden'ın anılarında, Rus liderlerinin görüşlerinin anlatılması karşısında Engels'in gösterdiği düşmanca tepki konusunda anlatılacak daha fazla şey bulunduğu yönünde bir ipucu vardır. Engels, Plehanov'un kendi gözüne H.M. Hyndman'ın Rus benzeri gibi göründüğünü belirtiyordu. Voden, Plehanov'un bunu bir

kompliman saydığını not düşmüştü. Voden'ın bununla ne kastedildiği konusunda bir düşüncesinin bulunmaması olasıdır. Marx ve Engels'in en keskin terimlerle suçladıkları İngiliz «Marksist» kastının lideri olan Hyndman, daha da ileri götürülüp, Marx ve Engels'ce bir kast *diktatörü* diye değerlendiriliyordu. Diktatoryal tavırları hareketin çeşitli kereler bölünmesine neden olmuştu.

Bu az bilinen olayın anlamını, bir simge olarak ve sorunun anlamı üstüne tutulan bir ışık olarak alıp abartmak zordur. Sadece bir kaç yıl içerisinde, Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi 'proletarya diktatörlüğü'nü programına alacak - Marx ve Engels böyle bir adım önerisini her zaman geri çevirmişlerse de - dünyadaki ilk sosyalist örgüt haline gelecekti. Terimi parti programına geçiren Plehanov'du. Plehanov, o sıralarda, Almanya dışında Marksizmin belki de en prestijli kuramcısıydı[64].

Böylelikle, yeni 'proletarya diktatörlüğü' çağı (- alışılmış efsanedeki gibi - Lenin tarafından değil, Menşevizmin gelecekteki lideri ve kuramcısı tarafından) yoluna başlamış bulunuyordu.

Böylelikle, Engels'in kendisine bildirildiği zaman reddetmiş olduğu 'proletarya diktatörlüğü'nün antidemokratik yorumlanması, İkinci Enternasyonal'de ve özellikle Rusya'daki harekette tomurcuklarını verecekti.

2
İkinci Enternasyonal'den Portreler (Durgun Yaşam)

Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü' teriminin yanlış anlaşıldığını gördük ve büyük ölçüde yine göreceğiz. Yanlış anlama? Bu olgunun kendisi anlaşılmayı gerektiren bir şeydir.

Marx ve Engels birbirlerine yazdıkları mektuplarda bu konudan çeşitli kereler yakınmışlardır: İzleyicileri ise onların öğrettiklerini anlayamadılar. Yakınmalar genelde oldukça haklı çıktı, ancak olgunun kendisi, öğrencilerin anlayış yoksunluğundan basitçe kızgınlık duymak yerine, daha derin bir çözümlemeyi gerekli kılar. Yalnızca öğrenciyle öğretmen arasındaki ilişkilerde odaklandıklarından, (marksologlar bunu küçümseme eğilimi gösterdiler) çözümlemelerin pek derinlere inmeyip yüzeyde kalışı önemli bir faktördü oysa ve *öğrenciler, her zaman için, Marx'ın düşüncelerinden çok daha ağırlıklı olarak, sosyalist olsun kapitalist olsun kendi yaşadıkları ortamlardan etkilendiler.*

1. İlginç ve Önemli Bir Örnek : Paul Lafargue

Fransa'daki Marksist (Guesdist) partinin kurucularından ve kendi düşüncesince Marx'ın bir öğrencesi olan Paul Lafargue örneğini alın. Onun aynı zaman-

da Marx'ın damadı olduğunu eklemekte pek yarar yok, çünkü aldığı nikâh hediyeleri arasında derin bir politik ve kuramsal kavrayış gücü bir hediye *yoktu*. *KMDK 3*'te, Lafargue'ın 'proletarya diktatörlüğü' terimini 1888 yılında kullanışının bir «dönüm noktası» olduğunu anlatmıştım. Kısaca yeniden özetlersem :

Lafargue, o sıralarda, muhtemel askeri diktatör General Boulanger'in eleştirel bir destekçisi olmaya eğilimli, Fransa'daki Guesdist akımda yer alan insanlardan biriydi. Aslında pek çok kişi Boulanger'in hareketini «geleceğin dalgası» olarak görüyordu. Blanquist grubun (ayrılan) bütün kesimi gibi, ülkedeki bağımsız solcuların büyük çoğunluğu gibi Lafargue da, zafere kadar götürmek üzere, hareketin Boulangist milliyetçi dalgayı sürüklemesini istiyordu. Bu kurnaz sol-Buolangistler, Almanya'da gelecekteki benzerleri gibi, «Boulanger'den sonra biz geliriz!» demiş olabilirler. Engels ise, mektuplarında, halk dalgasını sürükledikçe Atlı Adam'ın başarısız kalacağını göstererek, Lafargue'ı doğru yola sokmaya uğraşıyordu.

Sol-Boulangist duyguların bir kısmı «parlamentarizm»e, yani, etkisiz ve kokuşmuş burjuva-demokratik kurumlara beslenen nefretten kaynaklanıyordu. Boulanger Fransa'yı «parlamentarist» felçten kurtaracak ve İşleri Düzeltecekti.

İşte bu kuşkuyla yüklü koşullarda, Lafargue ansızın, Marx'ın - bir yerde - «diktatörlük» hakkında bir şeyler yazmış olduğunu anımsayıverdi. Boulanger'e karşı ılımlı değerlendirmesini açımladığı «Parlamentarizm ve Boulangizm» adlı bir makalede şu sözleri araya sokuşturuyordu Lafargue :

> Proletarya... devletin mülkiyetini aldığı zaman, burjuvazi bir sınıf olarak yokolana, yani, üretim araçlarının ulusallaştırılması bitirilene dek, devrimci bir otorite örgütlemek ve toplumu diktatörlükle yönetmek zorunda kalacaktır...

Burada *sınıf* diktatörlüğü anlayışı olmadığı gibi,

Lafargue'ın kastedileni anladığına inanmak için de bir neden yoktur. Öyle olmasa, «proletarya, devletin mülkiyetini aldığı zaman», bunun zaten 'proletarya diktatörlüğü' olduğunu bilirdi. Açıkça görülen şey, demokratik normların dışında, özel bir diktatoryal otorite kurulmasını istiyordu Lafargue.

Lafargue, kendi Boulangist kamuoyuna şunları anlatıyordu: her şeyden önce, biz sosyalistler, «diktatörce yollarla da yönetmek» istiyoruz...[1]

Bu yaklaşım gelecekteki bir modelin dikkate değer bir habercisiydi: Marx ve Engels'in kabul etmedikleri bir şeyi savunmak üzere 'proletarya diktatörlüğü' deyişini kapmak - üstelik hâlâ Engels'in Lafargue'ı kolundan çekiştirip raydan çıktığını ona anlattığı bir sırada!

Sosyalist tarihin materyalist bir kavranışı, (diyelim) Fransız hareketi içinde ve Fransız politikasının kavşak noktalarında yaşayıp çalışan Lafargue'ın, Marx'ın fikirlerini hareket içinde kendi politikasını yürütürken yalnızca çevresel bir etkiyle algıladığını anlamakta güçlük çekmese gerek. Başlangıçta eksik biçimde kavranmış olan Marx'ın düşünceleri bile, Fransa'daki hareketin geleneksel anlayışları *çerçevesi içinde* anlaşılıyordu. Fransız hareketi ise, Lafargue'ın kafasının içinde, Marx'dan öğrendikleriyle, kendi karakteristik yüzeyselliğiyle özümlemeye çalıştığı şeylerin arasında sıkışıp kalmış bir çizgiydi.

Bizim için şanslı bir nokta, Engels-Lafargue mektuplaşmalarından, Lafargue'ın *Engels'in ona anlattıklarını «yanlış anlamadığını»* biliyoruz: Lafargue, Engels'in çözümlemesini kabul etmiyordu. (Lafargue'ın kendi kendine, kesinlikle öldükten sonra, Engels'in Marx'ı «anlamadığını» söyleyip durduğunda kuşku yoktur.)

2. «Yanlış Anlama»

Bu uyarıcı değerlendirme sosyalist politikanın en büyük sorunlarından birine uygulanırsa, 'proletarya diktatörlüğü' terimi gibi daha güç bir soruna geldiğimiz zaman, çok dikkatli bir şekilde akılda tutulmalıdır. Burada, gözlemlediğimiz gibi, «yanlış anlama» kural haline gelmişti. Marx'ın «sınıf diktatörlüğü» düşüncesiyle neyi kastettiğini gerçekten anlayan tek bir Marx izleyicisi görememekteyiz - bunun tek bir olası istisnası vardır. Üstelik bu durum, düşünceyi görünüşe bakılırsa tartışma götürmez terimlerle açıklayan Engels'in 1874 yılındaki makalesinden (Yer 8) sonra bile, geçerliliğini korudu.

Bunun çok tutarlı biçimde yapıldığını gözönünde tutarsak, olayın basit bir «yanlış anlama» olarak alınamayacağı ortadadır. «Yanlış anlayan» insanlar yanlış anlamak *istiyorlardı:* Marx'ı tanımadan bile önce 'diktatörlük' hakkında özümsemiş oldukları bir anlayışları zaten vardı. Marx'ın terimini de kendi eğilimlerine uydurarak kullanıyor - ya da görmezlikten geliyor, ya da saldırıyorlardı.

Önceki sayfalarda kerelerce vurgulanmış olan büyük «yanlış anlama», 'proletarya diktatörlüğü'nün *özgül yönetim biçimleri ve politikalarına* - «diktatoryal» biçimlere - gönderme yaptığı görüşüyle ilgili bir olaydı. Oysa Marx ve Engels için 'proletarya diktatörlüğü' bir işçi devleti demekti; ne daha fazla, ne daha az. Başka herkes, 'proletarya diktatörlüğü'nün işçi devletinin özel bir biçimine, özellikle 'diktatoryal' bir biçimine gönderme yaptığını *sanıyorlardı.* Tabii bu varsayım da basitçe bir «yanlış anlama»nın ürünü değildi: 'diktatörlük' sözcüğünün kendisinin uyandırdığı çağrışımlar, 1. Bölüm'de tartıştığımız gibi, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına yaklaştıkça, yavaş yavaş değişiyordu. Marx'ın bu deyişi seçip kullandığı her keresinde, kullananın bile, 'diktatörlük' teriminin

yüzyılın birinci yarısında ne denli esnekleştiğini bilmesi olasılığı giderek azalmaktaydı.

Buna aşağıdakileri ekleyin. Marx'ın formülasyonu ilk kez olarak geliştirmesine yol açan güdü - Blanquist diktatörlükle karşı karşıya gelme - artık tamamen geçmişte kalmıştı. Marx'ın terime yüklediği anlamın varlığını sürdürmesi için tarihsel bir neden kalmamıştı artık.

Burada netliğe kavuşturulması gereken bir zıtlık var. Marx ya da Engels 'proletarya diktatörlüğü' terimini kullanırken, açık önem taşıyan bir başka sorunla (zafer kazanmış bir işçi devletini karşı-devrimci güçler karşısında savunma zorunluluğu) yalnız bir tek yerde bağlantı kurmuyorlardı. Bu sorunun kuşkusuz ayrımındaydılar; sorunu tartıştılar - bütün sosyalistler gibi -, ama o sorundan hareketle, 'proletarya diktatörlüğü'nün tanımlanması arasında herhangi bir ilişki kurmadılar. Öte yandan, kendi zamanlarından sonra 'proletarya diktatörlüğü'ne yapılan hemen her değinme, *bu* sorunla açık ya da örtük bir bağ kuruyordu. Bu farklılığın nedeni yeterince açıktır: Kendi kendilerine 'diktatörlük' deyişinin ne anlama geldiğini soran Marksist izleyiciler, yanıtın ancak politik iktidarın fethedilmesinden sonra karşı-devrimin bastırılması göreviyle ilişkili olabileceğini sanıyorlardı.

Yüzyılın sonundaki sosyalist harekette - bildiğim kadarıyla - *'diktatörlük' sözcüğünü terimin yakın zamanlardaki geçmişinin farkında olduğunu gösteren,* hatta Marx'ın 'diktatörlüğü' artık güncelliğini yitirmiş bir anlamla kullandığından kuşku duyan *bir bileşim içerisine yerleştirerek kullanan tek bir kişi yoktu.*

Olayların aldığı bu yöne karşı doğallıkla iki tür tepki görüldü: kimileri Marx'ın formülasyonunu 'diktatörlüğü' reddettikleri için kabul etmezlerken; kimileri de el yordamıyla yeni bir yorum arayarak Marx'ın formülasyonuna haklı bir gerekçe bulmaya çalı-

şıyorlardı. Bu yaklaşımlar, Marx'ın düşüncesinin toprağa gömülmesinin iki değişik yolu olarak derin yaralar açtılar.

Şu ya da bu biçimde, bu açıdan baktığımızda ortaya çıkan sonuç, tartıştığımız şeyin artık Marx'ın, ya da Marx ve Engels'in 'proletarya diktatörlüğü' görüşü olmadığıdır. O görüş Engels'le birlikte ölmüştü. Artık onun yerine, deyişin özel bir içerikle donatılmış bir yeniden yorumunu ele alacağız.

Bu «yanlış anlama» doğrudan doğruya bir başkasına götürüyordu. 'Proletarya diktatörlüğü' tam anlamıyla bir *devletin* sınıfsal özüne gönderme yapıyorduysa, yönetim biçimi, bu sınıfsal özü etkilemeden, çok değişik biçimlere bürünebilirdi. Ama eğer 'diktatörlük' özgül yönetim biçimleri ve politikaları gerektiriyorduysa («yanlış anlama»da olduğu gibi), o zaman, *özel bir hükümet tarafından* yürütülmek zorundaydı. Zaman olarak kendimizi yüzyılın dönemecine yerleştirirsek, hiç bir sosyalistin kafasında, politik iktidarın fethini uygulayan böylesi bir hükümetin *devrimci partinin*, Sosyal-Demokrat Parti'nin oluşturduğu bir hükümet olmasının zorunluluğu konusunda, herhangi bir kuşku yoktu. Açık ya da örtük sonuç şudur: 'Proletarya diktatörlüğü' pratikte ancak iktidarı fethetmiş ve devrimci hükümeti kurmuş devrimci parti tarafından uygulanabilir ya da kullanılabilirdi.

Akıl sağlığından kaygı duyan okurlar, 'parti diktatörlüğü' kavramının «Leninizm»in şeytanca bir buluşu olduğu efsanesinden sıyrılmalıdırlar. 4. Bölüm'de Lenin'in tam olarak ne ölçüde sorumluluk taşıdığını araştıracağız; 'proletarya diktatörlüğü'nün pratikte parti liderliği ('diktatörlüğü') *aracılığıyla* uygulanmak zorunda olduğu anlayışını o keşfetmemişti. Voden'ın anlattığı gibi, Plehanov bunu daha önce geniş olarak ortaya koymuştu. Şuna kimse hayır diyemez: 'Proletarya diktatörlüğü' özel bir 'diktatoryal' hükümet anlamında anlaşılınca, başka bir alterna-

tifin rüyası bile görülebilir mi? 'Diktatoryal' bir hükümetin başında başka kimin durması beklenebilir?

Kuşkusuz, 'parti diktatörlüğü' eliyle uygulanan bir 'proletarya diktatörlüğü', yönetime tam demokrasinin gelişinin ön belirtisi olarak düşünülmüştü. 'Parti diktatörlüğü' kavramının başka bir şeye döndüğü noktayı en sonunda gözlemleyeceğiz.

3. Eduard Bernstein

Bernstein'ın «Revizyonizm»e sapışı tam Engels'in ölümünün üstüne geldi ve Bernstein'ın saldırı yöneltiği bir (ufak) nokta 'proletarya diktatörlüğü'nü içeriyordu. O zamandan bu yana, bu terimle «Revizyonist-Ortodoks» tartışmasının birbirine karışması kaçınılmaz oldu.

Evrimci Sosyalizm adlı kitabında terime saldırısı, yıllarca Engels'le yakın olarak çalışmış Bernstein'ın, terimin neyi anlattığına ilişkin en belirsiz anlamıyla dahi olsa bir düşüncesi olmadığını gösteriyordu. En başta, parlamenter faaliyetlerle bağdaşmadığı gerekçesiyle, deyişin bırakılmasını öğütlüyordu Bernstein.

> Örneğin, olanaklı her yerde, Sosyal-Demokrasi'nin temsilcilerinin pratik olarak Parlamento çalışmaları arenasında yer aldıkları, halkın nispi temsilinden ve doğrudan bir yasama meclisinden - hepsi de diktatörlükle uyuşmayan şeyler - yana olduklarını ilân ettikleri bir sırada, «proletarya diktatörlüğü» deyişini muhafaza etmenin bir anlamı var mıdır?

Bernstein, 'diktatörlük'ün «daha da zayıf» bir anlamının bulunması olasılığını küçümseyen bir yaklaşımla reddetme modelinin (bu modelle ileride yeniden karşılaşacağız) öncülüğünü yapıyordu:

> Deyiş /proletarya diktatörlüğü/ bugün o denli antikalaşmıştır ki, gerçeklikle uyuşmanın sağlanması ancak, 'Diktatörlük' sözcüğünü gerçek anlamından soyutlayıp ona bir tür daha zayıf bir yorumlama yüklemekle olur.

Daha sonra, terim üzerine kendisinin en iyi bilinen yorumunu dile getiriyordu. Sosyalistler, diye ileri sürüyordu, «daha üst düzeyde bir uygarlığın öncüleridir» -

> Ancak, «sınıfların diktatörlüğü» daha alt bir uygarlığa aittir ve, onun doğru çare olması ve hayata geçirilebilirliği sorunundan ayrı olarak, ona yalnızca geçmişte kalmış bir şeyin yeniden ortaya çıkması gözüyle, politik atavizm gözüyle bakılabilir[2].

Bulunan bu «sınıfların diktatörlüğü» biçimi, 'proletarya diktatörlüğü'yle birlikte 'burjuvazinin diktatörlüğü' anlayışını da reddetmeye yönelik bir girişim olarak görünmektedir: sınıf diktatörlüğüyle ilgili *herhangi bir* düşünce «daha alt düzey bir uygarlığın» uzantısıydı. Bernstein, terimi uzun boylu düşünmeden böyle bir kenara bırakmakla, Marx'ın bir *sınıf* diktatörlüğünden söz etmiş olduğunun ayrımında olduğunu gösteriyor, ama sorunu politik açıdan tartışma gereği duymuyordu.

4. Wilhelm Liebknecht

KMDK 3'te, Liebknecht'in 1891'de Reichstag'da çıkan 'proletarya diktatörlüğü' tartışmasına katıldığını görmüştük. Ama elbette, oradaki başarısının koşullarını oluşturan etken, durumun gerektirdiği özel zorunluluklardı[3]. 1899'da, ölümünden bir yıl önce, en tanınmış ürünlerinden birisi haline gelen, *Uzlaşma Yok, Seçim Anlaşması Yok* (daha doğrusu: Seçim İttifakı Yok) başlıklı denemeyi yazdı. Liebknecht'in gerçekten her türlü «uzlaşma»yı ve her «seçim ittifakı»nı reddettiği sanılmamalıdır: Başlık, onun devrimci tutumlarından birisiydi. Bununla birlikte, burada ilgilendiğimiz pasaj, 'proletarya diktatörlüğü' üzerine olandır.

Liebknecht bu terimi Marx'ın ismini anmadan reddediyordu. Böylece, herşeyin burjuva politikacıla-

rının buluşundan ibaret olduğu (gerçekten!) suçlamasıyla yola çıkmasının zemini oluştu:

> Bize yükledikleri sayısız derecede günah ve kusurların hepsi, kendi zihinlerinden kaynaklanmış savlardan ibarettir.
>
> Eski listeye yeni bir örnek eklersek, yalnızca, son yirmi yılda hep el altında tutulan bir deyiş haline gelmiş olan, Sosyal-Demokrasi'nin hedefinin *proletarya diktatörlüğü* olduğu şeklindeki iddiayı anmak isterim.

«Son yirmi yıl» derken aklındakinin ne olabileceğini söylemek güçtür: 'Proletarya diktatörlüğü' Almanya'da bile «hep el altında tutulan bir deyiş» haline geldiyse, bu gelişme dikkatlerden kaçmıştı. Liebknecht'in, Marx'ın ne hakkında konuştuğunu bilmediğini varsaymak daha basit bir yoldur.

Liebknecht sonra, 1891 yılındaki konuşmada yaptığı gibi, «burjuvazinin diktatörlüğü»nü suçlayarak, aynı *tu quoque* taktiğine yöneldi:

> İşin doğrusu şu ki, *Paris'teki Haziran savaşından beri*, yani elli bir yıldır, aslında bütün Avrupa kıtasında *burjuvazinin diktatörlüğü* altındaydık. İşçi sınıfına karşı ateşi ve kılıcı kullanan bir diktatörlük; Haziran savaşından sonra Komün'deki korkunç kan banyosunu tattıran ve işçilerin daha küçük çaplı yüzlerce katliamına temel oluşturan bir diktatörlük; işçi sınıfını kamusal haklarından *yoksun bırakıp*, proletaryanın yalnız politik haklardan yararlanmasını değil, aynı zamanda en temel hukuksal haklardan yararlanmasını da engelleyen bir diktatörlük; onlarca olağanüstü yasa, ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasalar çıkarmış, biz Almanların Anti-Sosyalist Yasası, (sınıfsal bir yasama meclisi anlayışına dayanan) ağır hapis cezaları politikası ve çeşitli mahkumiyetler için şükran duymak durumunda kaldığımız bir diktatörlük...[4]

Liebknecht pek çok söz söyleyip tanımadığını ilân ederek yarayı iyice deşiyordu:

> Sosyal-Demokrasi'nin erişmek istediği politik iktidarın amacı, bir proletarya diktatörlüğünün kurulması değil, *burjuvazinin diktatörlüğünün yok edilmesidir*...[5]

Liebknecht, Marx'ın ismini anmayıp yalnızca partiden söz ettiği için, son açıklaması teknik açıdan doğruydu: «Sosyal-Demokrasi» aslında Marx'ı 1891'de hemen hemen tanımama noktasına gelmişti. Aralık 1906'da Liebknecht'in kitapçığının Rusya çevirisine övücü bir önsöz yazan Lenin, Liebknecht'ten Menşeviklere iyi bir ders vermek amacıyla yararlandığı için, bu pasaja ne olursa olsun hiç değinmiyordu[6].

5. Jean Jaurès

Liebknecht'in ölümünden bir yıl sonra, 7 Ağustos 1901 tarihli *Vorwärts*, ölümünden sonra derlenen belgelerinden onun «sosyalizmin nasıl gerçekleştirileceği»ni tartışan ve gelecek toplum üstüne tamamlanmamış düşüncelerini yayımladı. Jaurès bu kitabı Paris'te okuduğunda kahkahalarla gülmekten kendini alamadı ve hemen oturup Liebknecht'in el yazmalarından geniş alıntılar yaptığı bir dizi makale yazmaya koyuldu. Jaurès, «Devrimin Askeri»nin, devrimci ününe karşın, özünde Bernstein'ın parlamenter, yasalcı ve barışçı yoluyla aynı düşünceleri paylaştığını gösteriyordu. Makaleler Jaurès'in 1902 tarihli *Sosyalist Çalışmalar* adlı yapıtında yer aldı. Ayrıca bu derlemeye giriş olarak «Yöntem Sorunu» diye bir deneme yazdı; denemede Charles Péguy'e hitap ediyordu*.

---

* Bu Charles Péguy, Wolfe'un *Devrimi Yapan Üç Adam*'ında geçer. 1900'de şöyle diyordu Péguy: «Proletarya diktatörlüğünü uygulayacak kişilerin fiilen kimler olacağını bilmek isterim...»[7] Wolfe'un bu yaklaşımın olayın özünü yakalayıp irdelemek olduğu şeklindeki açık inancını bir kenara koyarsak, Péguy'ün etkileyici bir demokrat örneği olmadığı gözlenmelidir. *Toplum Bilimleri Ansiklopedisi*'nin dikkat çektiği gibi, «Péguy pek çok açıdan faşizmin felsefesini öncelemiştir»[8]. Sosya-

Kitabın bu giriş bölümünün 'proletarya diktatörlüğü'ne karşı bir polemik olduğu anlaşıldı sonra.

Engels'in «Erfurt Programı'nın Eleştirisi» (Yer 12'deki) *Neue Zeit*'te 1901'de yayımlanmıştı; Jaurès'i 'proletarya diktatörlüğü'nü başbelâsı olarak seçmeye kışkırtan belki de o yazı olmuştu. Yine de, bu giriş yazısında, Marx ya da Engels'in 'proletarya diktatörlüğü'yle ilgili (gerçekten yaptıkları) herhangi bir açıklamaya hiç bir göndermede bulunmuyordu Jaurès; tek özel değinmesi, Vaillant'ın tipik sözlerinden biri olan 'proletaryanın kişisel-olmayan diktatörlüğü' deyişineydi. Aslında - güvenilmesi güç olmakla birlikte - Jaurès, neredeyse yalnızca *Komünist Manifesto*'ya değinmiş ve ardı ardına Manifesto'da sanki bir 'proletarya diktatörlüğü' çağrısı yapılıyormuş yorumunu yapmıştı.

Jaurès'in kitabının politik içeriği, tamamen Fransız tarzındaki parlamenter reformizmle (yani, Fransız devrimci geleneği önünde sözlü referanslarla) doluydu. Jaurès'in yöntemi her devrimci düşünceyi diktatörlüğe bağlamak ve böylece 'demokrasi' adına genelde diktatörlüğü reddetmekti. 'Demokrasi'yi de Bernstein gibi aynı genelleştirilmiş ve sınıf-dışı yasal biçimlerle tanımlıyordu.

Manifesto'ya göre, diyordu Jaurès, proletarya «demokrasiyi fetheder» (II. Bölüm'ün sonuna yakın bir yerde geçen ve iyi bilinen pasajdan yapılan bir alıntıyla) -

> ...yani, aslında demokrasiyi askıya alır, çünkü özgürce danışılan vatandaşların çoğunluğunun iradesinin yerine bir sınıfın diktatoryal iradesini geçirir. Manifesto'da öngörülen mülkiyete karşı bu ilk «despotik taarruzlar» zor yoluyla, diktatoryal bir güçle gerçekleştirilir[9].

---

lizmden tam da, Jaurès anti-Marx polemiğini ona adadığı sıralarda koptu ve mistik bir milliyetçi-şovenist Katoliklik yoluna girdi.

Okur gözden kaçırmasın diye belirtelim: Jaurès burada, yanlış çevirinin gücü sayesinde, Manifesto'nun «demokrasiyi kazanmak» şeklindeki ünlü açıklamasının demokrasiyi *askıya* almak anlamına geldiğini varsayıyordu! Sonra devam ediyor ve Marx ve Engels'in «uzunca bir süre için, proletarya diktatörlüğünün yararına, demokrasiyi askıya almanın rüyasını görüp görmediklerini» merak ediyordu. Bu şekilde, çeşitli paragraflarda, Marx'ın «diktatörlüğü»yle (en kaba diktatoryal anlamıyla anlaşılan) olağan «demokrasi»yi (onu da salt burjuva-demokratik bir temelde tanımlıyordu) karşı karşıya koymayı sürdürüyordu. Ayrıca Bernstein'ın «atavizm» hakkındaki sözlerini yansıtıyordu:

> Ne var ki, bugün hâlâ «proletaryanın kişisel-olmayan diktatörlüğü»nden söz eden, gözlerini iktidarın kaba yollarla alınmasına demokrasinin çiğnenmesine diken sosyalistler; proletaryanın hâlâ zayıf olduğu ve yapay kazanma yollarına başvurmaya sarıldığı zamana geri gidiyorlar[10].

Açıkçası Jaurès, hiç bir araştırma zorunluluğu hissetmeden, Marx'ın aklında olanın basitçe bir azınlık komplosu olduğunu varsayıyordu. Daha doğrusu, «devrim yöntemi»nin bugünkü uygar dünyada ölmüş bulunduğunu öne sürerek, Marx'la Blanqui'yi düşünmeden aynı kefeye koyuyordu. «Tam demokrasiye geçiş, devrimci bir kriz olmadan başarılacaktır»[11].

Tüm bunlar, tamamen olgunlaşmış bir sosyal-demokrat reformcu kanadın bakış açısının bir anlatımıydı: ancak, Jaurès bu örnekte, *Komünist Manifesto*'da bir sınıf diktatörlüğü'nün, proletaryanın bir diktatörlüğünün savunulmuş olduğu şeklindeki inancını açıklamayı kendine saklamayı seçmişti.

6. Karl Liebknecht ve Diğerleri

Jaurès'in kitabının Südekum tarafından çevrilen Almanca basımı, *Aus Theorie und Praxis* (Kuram ve Pratik İçinden), 1902'de Bernstein'cı organ *Sozialistische Monatshefte* yayımı olarak çıktı. Wilhelm Liebknecht'in oğlu ve o zaman 31 yaşında olan Karl, *Neue Zeit*'te, Jaurès'in giriş yazısının temasını oluşturan «yöntem sorunu»yla ilgili olarak «Yeni Yöntem» başlıklı bir değerlendirme yazısı yazdı. Karl Liebknecht, tartışmaya ön hazırlık olmasını düşünerek, Jaurès'in Marksizmle ilgili yanlış anlamalarından bir bölümünü, özellikle de, (dürüstçe söylediği gibi) Jaurès'in «hemen hemen yalnızca» diye kullandığı, *Komünist Manifesto* konusundaki yanlış anlamalarını ayrıntılı olarak sıralamıştı. Burada bizi ilgilendiren bir noktaya rastlamaktayız:

> Ayrıca proletarya diktatörlüğü ve devrim programı konusunda, Jaurès, ölümcül bir yanılgıya düşer. Beğenildiği gibi, Manifesto'da halkın *çoğunluğunun* bir zaferi önvarsayılır ve halk çoğunluğunun egemenliğinin demokrasiyle kesinlikle tutarlılık gösterdiği düşünülür. Ne var ki, proletaryanın sınıfsal *egemenliğinin* (demokratik bile olsa) istikrara kavuşturulması gerektiği ve bu sınıf egemenliğinin proleter anlamda devlet makinesinden enerjik bir şekilde yararlanmada da kullanılması gerektiği için, Manifesto proletaryasının «diktatörlüğü»nden söz eder. Özellikle Manifesto'nun 24. sayfasındaki açıklamaların /«demokrasinin kazanılması» hakkındaki/ anlamı - Engels'in programatik mektubunun /Erfurt Programı üzerine/ da gösterdiği gibi - budur...[12]

Yine inanmak zor da olsa, Karl Liebknecht - Jaurès'le birlikte - «Manifesto'nun proletaryanın 'diktatörlüğü'nden söz ettiği»ni sanıyordu. Açıkçası, bu insanların hiç birisi, Marx'ın, Manifesto'da bile, yazdığı şeyler hakkında çok fazla şey bilmiyorlardı.

Karl Liebknecht, Marx'ın çoğunluğa dayanan bir

rejim varsaydığı şeklindeki doğru bir noktaya parmak basmıştı. Öyleyse niçin bir 'diktatörlük'? Burada söylendiği izlenimi edinilen yanıt, oldukça belirsiz kalmakla birlikte, şöyledir: Bir diktatörlüğün gerekliliğinin proletaryanın egemenliğini «istikrara kavuşturmak» («savunmak» anlamında?) ve «devlet makinesinden enerjik bir şekilde yararlanmayı» sağlamaktı. Bu çaba, ileride göreceğimiz diğerlerininkinden daha kötü değildi.

Bu bölümü öykümüzde yer alan belli başlı iki kişilikle kapatmadan önce, bir iki küçük noktaya el atalım. İçinden seçim yapılacak kadar fazla sayıda örnek olmasa da, üç tane var.

(1) Marx'ın sağ eğilimli damadı Charles Longuet, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ının 1900 yılında yayımlanan Fransızca bir baskısına bir önsöz yazmıştı. Önsözde konumuzla ilgili söyleyecek şeyleri vardı Longuet'in:

> ...1871'deki tarihsel olayın /Komün/, 1847'nin bulanık formülüne */aynen/*, yani ne olursa olsun çok basit bir ifade olan proletarya diktatörlüğüne, gerçek anlamını kazandırdığından kuşku duyulmasın. Bugün o isme uygun düşen hiç bir Marksist karşılığı yoktur - sanırım, *Komünist Manifesto*'nun yazarlarına, kapitalist sınıfın egemenliği yerine işçi sınıfının despotizmini geçirmek düşüncesini yükleme niyeti de doğru olmaz...[13]

Jaurès ve Karl Libknecht gibi Longuet de, görünüşe bakılırsa, Manifesto'da «bulanık bir formül» çıkmış olduğuna inanmaktaydı (ondan önce Longuet'in kullandığı tarih «1847»dir ki, Manifesto'nun yayım yılıyla ilgili yaygın bir hatadır). Ne olursa olsun, Longuet, 'proletarya diktatörlüğü'nün niçin 'işçi sınıfının despotizmi'nin eşdeğeri olmadığını açıklamaya girişmiyordu. Bütün her şeyi unutmayı daha çok tercih ederdi. (Marx'ın yapıtının başlığında geçen «iç savaş» ifadesi bile huzursuz ediyordu onu: Marx'ın koyduğu başlığı *Paris Komünü* olarak değiştirdi.)

(2) Almanya'da Werner Sombart'ın yazdığı *Sosyalizm ve Toplumsal Hareket* (ilk basımı 1896'da yayımlanmış) adlı çalışmada da konumuzla ilgili söylenen bir şeyler vardı. Sombart'ın «proletarya diktatörlüğünün, ancak bir Blanquist'e yaraşır, çılgınca bir görüş» olduğu şeklindeki dargörüşlü gözlemine bir başka yerde değindik[14]. Ona göre, Marx'ın proletarya diktatörlüğü görüşü,

> ...toplumun kapitalist sistemden sosyalist topluma dönüşmesinin bir şiddet hareketiyle sağlanacağını ortaya atar. Proletarya politik iktidarı ele geçirecek, yeni düzeni oturtacak bir yasalar şemasını uygulamaya koyacaktır.

Marx'ın inandığına göre:

> Yeni düzen hazırlanmış ve tamdır (yani, sosyalistlerin kafalarında); şimdi bütün gerekli olan, onun kurulmasını sağlayacak adımları atmaktır. Yalnızca Marx'ın aklında böyle bir görüş bulunduğunu tasarlayabildiğimiz zaman, onun 1871 Komün ayaklanması (en ufak bir başarı şansı bile olmayan, bütün ayaklanmaların en delicesi) sırasındaki konumunu anlayabiliriz[15].

Bunun önünü kesmek için Sombart, çeşitli kereler, «proletarya diktatörlüğü düşüncesinin Robespierre'e dek götürülebileceği»nde ısrar ediyordu.

'Proletarya diktatörlüğü' konusunda yorumcuları en kötü durumda bırakan bir yan vardır: Sombart genellikle bu sersemce dargörüşlülüğe hiç düşmemişti.

(3) Şimdi de bir parça daha iyi bir örneğe geçelim. Charles Vérecque'nün *Sosyalizm Sözlüğü* (1911) çok düzensiz bir çalışmadır, ama «Proletarya Diktatörlüğü» konulu girişi o yıllarda kaleme alınan en kötü yorum değildi. Hatta Marx'ta «Gotha Programının Eleştirisi»nde geçen yeri aktarıyor (yalnızca 'devrimci' sözcüğünü atlayarak elbette), Charles Bonnier'in 1897 yılında yazdığı makaleden uzun bir alıntıyla bitiriyordu. Terim üzerine şunları söylüyordu:

> Proletarya, yalnızca, insanlığın toplumsal zenginliğin mülkiyetini yeniden ele geçirmesi için gerekli zaman boyunca, devletin mülkiyetini üstlenecek ve muhafaza edecektir. Onu /devlet iktidarını/ kullanacağı dönem, proletarya diktatörlüğünü oluşturacaktır. /Marx'tan alıntı yapılır.../ Engels'e proletarya diktatörlüğünden ne anladığı sorulduğunda, Paris Komünü'nü göstererek yanıt vermişti. Tamamen doğru. Yarın, 1871'deki gibi ama başka koşullar ve başka hedeflerle birlikte, proleterler devleti ele geçirecek ve onu yeni toplumu kurmak üzere kullanacaklardır. Böylece henüz misyonunu tamamlamadıkça, bir diktatörlük durumuna */en état de dictature/* devam etmesi doğaldır. Bu diktatörlük, toplumun ekonomik gelişmesine, burjuvazinin yeni kurulan düzeni kendi başına bırakacağına mı, yoksa ona karşı koymaya çalışacağına mı bağlı olarak, daha uzun ya da daha kısa sürecektir[16].

Bonnier'in önemli katkısı Özel Not A'da sunulmaktadır.

7. Karl Kautsky

İlerideki 1919-20 yıllarının Lenin-Kautsky tartışmasına baktığımızda, Kautsky'nin Marksizmin kuramsal «papa»sı sayıldığı İkinci Enternasyonal dönemi boyunca 'proletarya diktatörlüğü' hakkında neler yazdığını okumak özellikle ilginç olur. Sunulacak olan tablo, çok karmakarışık bir resimdir.

1917'den önce terimin onun kaleminden döküldüğü dört yazı vardı.

(1) Kautsky'nin ilk tartışması başka ve farklı bir kargaşanın ortasında gündeme geldi. Franz Mehring'in *Neue Zeit*'te solcu bir ruh haliyle yazdığı 1893 yılında başladı :

> Ortaya çıkan görünüm, bir burjuva parlamentosunun çoğunluğu sınıf bilinçli işçilerden oluştukça, sosyalist topluma giden yolun açık oluşudur - bu görünüm, hem

ele gelmeyen, hem de ağzı olmayan bir bıçağa benzer. Yalnızca kitlelerin burjuva parlamentarizmine inancı tamamıyla sönüp gittiği zaman, geleceğe giden yol ardına dek açılır.

Mehring'in görüşlerine karşı yazıldığı bilinen *Parlamentarizm, Halk Meclisi ve Sosyal-Demokrasi* üzerine bir broşürde şunları yazıyordu Kautsky:

> Ancak politik açıdan kör biri, bugün bile, genel oy hakkının egemenliğiyle olsa bile, temsili sistemin burjuvazinin egemenliğini sağladığını, burjuvazinin egemenliğini yıkmak için ilkin temsili sistemden kurtulmak gerektiğini iddia edebilir. Artık açık hale gelmeye başlamıştır ki, gerçekten parlamenter bir sistem, tıpkı burjuvazinin diktatörlüğünün bir aracı olduğu gibi, proletaryanın diktatörlüğünün bir aracı olarak da işe yarayabilir.

O sırada Mehring'e yazılmış mektuplarında Kautsky, proletarya diktatörlüğü için, Sosyal-Demokrat çoğunluğa sahip İngiliz modelinin ardından enerjik bir parlamentonun görünmesinden başka bir biçim düşünemediğinde ısrarlıydı; eğer monarşik başkanını korursa, İngiliz modelinin proletarya diktatörlüğüne bir temel oluşturup oluşturamayacağını bile zaman gösterecekti[17].

Burada çıkan ilk karışıklık 'parlamentarizm' konusundaydı. Kautsky'nin yanıtı, 'parlamentarizm'i 'temsili sistem'le eşitliyordu. Kautsky, bunu, sanki ancak varolan burjuva biçimlerle gerçekleştirilebilirmiş gibi savunuyordu. Mehring'in ise, 'parlamentarizm'den ne anlarsa anlasın, her türlü temsili sistemin kaldırılmasını savunuyor olması olasılık dışıdır.

Kautsky'nin broşürü bu karışıklığa bir başka sorun sokuşturmuş oluyordu. Üstelik kuşku götürmez derecede önemli bir sorundu bu - öylesine önemli ki, ancak çok geniş bir açıklıkla işlenmeyi hakediyordu. Kautsky, Marx'ın kendisinin, parlamentarizmle kesinlikle bağıntılı olarak, oldukça açık bir hale getirdiği

bir sorunu yeni baştan ortaya attığını «politik açıdan görmüyor» olamazdı. 'Proletarya diktatörlüğü'nün onlara nasıl göründüğünü anlamak için, bu düşüncelerin iç yüzünü ortaya dökmek zorundayız.

Komün devleti temsili' bir sisteme dayanıyordu. Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ı, gördüğümüz gibi, Komün biçiminin temsili-demokratik özellikleri (onu özünde burjuva parlamentolarından *daha* demokratik yapan özellikler) üzerinde geniş ve hayli övücü ayrıntılara kaçmıştı. Marx, aynı zamanda, bu devlet biçimini, «parlamenter» bir sistemden ayrı ve ona zıt bir biçim olarak ele almıştı. Çağrı'da, «Komün, aynı anda yürütme ve yasama görevleri olan, işlerlikli - parlamenter olmayan - bir organ olacaktı» deniyordu[18]. Başka pasajlarda da, en azından Marx'ın sözcük dağarcığında, parlamenter sistem temsili sistemin *bir* türü, Komün devletiyle karşı karşıya koyduğu bir burjuva türü olduğundan kuşku duyulamazdı.

Fransa'da İç Savaş'da parlamenter devlet makinesi hakkında söylenen bir şey daha vardı: «İşçi sınıfı hazır bulduğu devlet makinesini basitçe ele geçirip, kendi amaçları için kullanamaz»[19]. Marx deneylerden çıkardığı bu dersi o denli önemsiyordu ki, *Komünist Manifesto*'da yapılacak ana politik değişiklik olarak öne çıkarıp yinelemişti[20].

Kautsky'nin yaptığı, hazır bulunmuş parlamenter devlet makinesinin sosyalist amaçlar için kullanılmasını önermekti. Daha sonraki polemiklerinde içerikli düşüncelere zıt olarak, bu öneri, özellikle İngiltere'yle ilgili olarak, kendi başına *(ipso facto)* anti-Marx değildi: Marx'ın, iktidarın sosyalist bir içerikle fethinin İngiltere'de ve kimi başka ülkelerde parlamento çoğunluğunun kazanılmasıyla uygulamaya konabilmesi *olasılığını* çeşitli kereler öne sürmüş olduğu iyi bilinmektedir. Böyle bir başlangıçtan *sonra* neler olacağı başka bir konuyu oluşturabilir; Engels'in bu noktada vurguladığı gibi, Marx «İngiliz egemen sınıflarının, 'kölelik yanlısı bir isyan' olmadan, bu barış-

çıl ve yasal devrime boyun eğmelerini pek beklemediğini eklemeyi hiç bir zaman ve kesinlikle unutmazdı»[21].

Marx'ın kendisinin Engels yinelemeden önce yaptığı bu uyarıcı sözler, barışçı-yasal araçlarla parlamenter çoğunluğun kazanılmasının, yalnızca, sosyalist bir devrimdeki *ilk* hareketi oluşturduğunu ortaya koyuyordu üstü kapalı olarak. Böylelikle ondan sonra proletaryanın yönetiminde kurulan devlet iktidarı, kendi gücünü parlamento-dışı alanlarda da doğrulatmak yükümlülüğü altına girecekti. Savaştan çıkmış bir işçi devletinin «hazır bulunmuş» biçimleri nasıl değiştirebileceği ya da uyarlayabileceği, tartışmaya ve denenmeye bütünüyle açık bir konuydu; aynı biçimde, kendini en sonunda emin hisseden bir işçi devletinin, devlet makinesini, sönüp gitmeye hazırlayıcı bir şekilde nasıl değiştirebileceği sorunu vardı.

Bu konular hem Marksistler içinde, hem de başka sosyalistlerle akla uygun ölçülerde tartışılmaya açıktı; ancak Kautsky'nin yaklaşım biçimi sorunu bu çerçeve içinde ele almıyordu. Kautsky'nin yaklaşımında, 'proletarya diktatörlüğü'nün parlamenter biçiminin, anarko-sendikalist okulun «anti-parlamentocuları»nın kendi basitçi yaklaşımlarındaki kadar dogmatik olduğunda ısrar edişinin zorlaması görülüyordu. (Tarihsel olarak, sosyal-demokrat parlamentarizm, anti-parlamentarizmin anarşik biçimleri olarak, aynı paranın ters yüzüydü.) Marx ve Engels'in «barışçıl ve yasal» yolu çok az ülke için ve çok özel koşullarda sınırlı bir olasılık olarak değerlendirdikleri noktalarda, Kautsky'nin ona benzer bir şeyi genel kural olarak önerdiği görülmekteydi - bundan dolayı, ilk plânda, Reichstag'ın hâlâ sadece «mutlakiyetçiliğin incir yaprağı» olduğu *Almanya için* öneriyordu.

Şimdi bu sorunun bütünü (iktidara gidişin barışçı-yasal yoluna karşı devrimde zorun rolü) buradaki konumuzun dışında kalıyor ve üstelik o doğrultuda yol alamayız da. Kautsky'nin niçin ilk plânda ara-

ya 'proletarya diktatörlüğü'nü sokuşturduğunu araştırmamız gerekiyor. Kuşkusuz, Engels'in 'proletarya diktatörlüğü'nden söz edişinin daha iki yıl önce ortalığı beşik gibi salladığı (terimi devrimci eğilimlerin simgesi haline getirmiş olan büyük patırtı) hareket içinde unutulmamıştı. Benim bir kuşkum var: Kautsky'nin parmak bastığı asıl nokta (kesinlikle) reformizme bir ödün vermek görüntüsü sunduğu için, Kautsky bunu 'proletarya diktatörlüğü'nün zamana uygun «devrimci» kılıfına sokmuştu.

Sonuç, 'proletarya diktatörlüğü'nün bu kullanılışında, Kautsky'nin anladığı şeyin bir işçi devleti görüntüsü vermesiydi; ne daha çok, ne daha az. Bu da ender rastlanan bir durumdu. Bu sonuç pekâlâ rastlantı sonucu ve niyet dışı olarak ortaya çıkmış olabilir: Kautsky, parlamenter bir devletin başka devletler gibi 'diktatoryal' önlemler alabileceğini kastetmiş olabilir. Zaten burjuva parlamenter devleti de ne denli diktatoryal yollara başvurabileceğini göstermişti.

(2) Kautsky'nin terimi sonraki kullanışı 1895 yılında, sosyalizmin pek çok ciltte bir tarihini yazmayı amaçlayan iddialı (ve bitirilmemiş) bir toplu girişimin ilk cildinde gündeme gelmişti. Bu cilt, *Modern Sosyalizmin Öncüleri* üzerineydi[22]. Söz konusu pasaj ise, *Platon'dan Anabaptistler'e* adlı bir denemenin 3. Bölüm'ünde («Orta Çağlarda ve Reformasyon Çağında Komünizm») geçiyordu. Sapkın mezheplerin komünizmiyle ilgili yazarken Kautsky, orta çağdaki hareketlerle (en önde Münzer'in hareketi) ilk Hıristiyanların komünizmi arasındaki zıtlığı ortaya koyuyordu:

> Erken Hıristiyan komünizmi politik ve aktivist değildi. Buna karşılık, proleter komünizm, Orta Çağlar'dan itibaren, doğal zorunluluk olarak, tabii elverişli koşullar gözönüne alındığında, politik ve isyancı bir hale gelme eğiliminde olmuştu. Günümüz Sosyal-Demokrasisi gibi, komünist toplumu gerçekleştirmenin en etkili kaldıracı olarak *proletarya diktatörlüğü* hedefini belirlemişti kendine[23].

Terimin ansızın görünüverdiği şaşırtıcı bir yer! (Diyelim) Taboritler'in, Bohemyalı Kardeşler'in, hatta Münzer'in hareketinin proletarya diktatörlüğü uygulamasını düşünmek, imgelem gücünün fazlasıyla zorlanması olur. Yine, terimin lâf arasında sokuşturulmuş olduğundan kuşkulanmamazlık edemem.

(3) Sonra Bernstein'cılık geldi. Daha önce değinildiği gibi, Bernstein'ın kitabı 'proletarya diktatörlüğü'nü hedef tahtası haline getirdi. Kautsky'nin *Bernstein ve Sosyal-Demokrat Program* adlı yanıtı 1899'da bir düello davetiydi.

Burada, terimin anlamının «yanlış anlaşılması», savunanda olduğu gibi saldıranda da açıklığa kavuşuyordu. «Bernstein bir proletarya diktatörlüğü düşüncesini öfkeyle reddeder», diye yazıyordu Kautsky, ama o toplumun çelişkilerinin daha yumuşadığı doğru değildir...

> Tam tersine! Proletaryanın sınıfsal egemenliğinin bir sınıf diktatörlüğü biçimine bürünmesi gerektiği konusunda fazla ısrarcı olmam. Ancak şimdiye kadar olan deneyim ve gelecekteki beklentiler, demokratik biçimlerin, proletaryanın sınıfsal egemenliğini kendi kurtuluşu açısından gereksizleştirmeye yettiğini hiç de kanıtlamamaktadır[24].

Burada, daha önce görülmemişse bile, «proletaryanın sınıf egemenliği»nin «sınıf diktatörlüğü»nü gerektirebileceği ya da gerektirmeyebileceği tartışma götürmez bir şekilde açıktı; bir başka deyişle, «diktatörlük», «demokratik biçimler»in dışında bir şey, özel diktatoryal önlemler anlamına geliyordu. Ve Kautsky'nin burada «demokratik biçimler» terimiyle *parlamenter* biçimleri kastettiğini aklınızda tutun. Kautsky, özel demokratik-*olmayan* önlemlerin ne olabileceği konusunda önceden bir karar vermek istemiyordu:

> Proletarya diktatörlüğü sorunu üzerine karar vermeyi sakin sakin geleceğe bırakabiliriz. Bu konuda da ellerimizi bağlamamız gerekmez[25].

Kautsky, açıkça bir parça farklı bir anlam yükleyerek, 'diktatörlük' terimine bir başka yerde de değiniyordu:

> Bugün /kapitalistler/ proletaryanın terörizminden yakındıkları zaman, bu, budalaca bir gevezeliktir. Yine de, devlette üstünlüğü ele geçirince, fabrikadaki diktatörlük ister istemez proletaryaya da yansıyacaktır[26].

Kautsky, «fabrikadaki diktatörlük» derken, proletaryanın kapitalist üretim tarzını kaldırıp, böylelikle bir «toplumsal devrim» gerçekleştireceğini kastetmiş gibidir[27]. Kautsky'nin zorun rolü ve 'devrim' sözcüğünün tanımlanmasıyla ilgili diğer tartışmalarını izlemeye kalkmak konu dışına çıkmak olur.

(4) Kautsky savaştan önceki solculuğunun en üst noktasına 1909'da, *İktidar Yolu* adlı broşürünün yayımlanmasıyla çıktı. Kitabın «Politik İktidarın Fethedilmesi» konulu birinci bölümü, «bir devrimin hâlâ yalnızca bir *proleter* devrimi olarak olanaklı olduğunun giderek netleştiğini»; «proletarya bir kere ülkedeki tek devrimci sınıf olunca, varolan rejimin yerini alabilecek biricik rejimin bir *proleter* rejim olacağını» iddia ediyordu[28]. Öte yandan, burjuva partileriyle bir koalisyon hükümetine girerek devrimsiz de yapabileceğini düşünen sosyalistler vardı. Bernstein'cılar, sosyalistlerin koalisyon yapma yolunu izleyerek egemen sınıfın farklı kesimleri arasındaki uzlaşmazlıklardan yararlanılacağını iddia ediyor ve «gerici bir kitle» olmadığını kabul ediyordu. Evet, diye yanıtlıyordu Kautsky - Marx ve Engels de burjuvazi içindeki farklılıklardan yararlanmaya istekliydiler ve «gerici kitle» kavramına karşı çıkıyorlardı, ama -

> Marx ve Engels burjuva partiler arasındaki farklılıklardan proleter amaçlar için yararlanmayı ne kadar savunurlarsa savunsunlar, «gerici kitle» deyişine ne kadar karşı çıkarlarsa çıksınlar, yine de, Engels'in 1891'de ölümünden kısa bir süre önce hâlâ baş savu-

nuculuğunu yaptığı *proletarya diktatörlüğü** deyişini onlar bulmuşlardı - bu deyiş, politik iktidarın kullanılabileceği tek biçim olarak, proletaryanın tek başına egemen olmasını anlatıyordu[30].

'Proletarya diktatörlüğü'nü basitçe 'işçi devleti'nin eşanlamlısı olarak ele almaya geri dönüş görünümü verdiğine göre, bu açıklama ilginçtir. Kautsky, 'parlamentarizm' hakkındaki görüşünü terketmiş miydi? Terkettiği yönünde bir kanıt yoktur. 'Proletarya diktatörlüğü'nün kavranışında bu açıklamayla 1899'da yapılan açıklama arasındaki açıklamada içerili farklılığın bilincinde miydi? Olası değil.

Savaştan önceki Kautsky'nin, başkaları gibi, bir işçi devletiyle proletarya diktatörlüğü arasında bir ayrım yapıp yapmadığını sorduğumuz zaman, proletarya diktatörlüğü terimini özel diktatoryal özellikleriyle tanımlayıp tanımlamadığını kestirmeye çalışırsak, şu doğrultuda yanıt vermek zorunda kalırız: Görünüşe bakılırsa sorunun bile bilincinde olmadığı için, pekâlâ rastlantısal olabilecek formülasyonlara bakıp nasıl kesin bir yanıt verebiliriz? Kanımca, başka şeyler yanında *(inter alia)* konunun karışıklığını sürdüren etken, Kautsky'nin 'temsili demokrasi'yi, biçimlerinden biriyle, 'parlamentarizm'le eşit tutma eğilimiydi.

Yanıt elbette doyurucu değildir, ama durumun karışıklığını yansıtmaktadır. Ne olursa olsun, Kautsky'nin 1918'de takındığı alışılmadık tutuma geldiğimiz noktada, bunu aklımızda tutmamız gerekir.

---

* Önde gelen Amerikalı sosyalist editörlerden ve kendine özgü *(soi-disant)* bir Marksist olan A.M. Simons Kautsky'nin broşürünü çevirdiği zaman (aynı) yılda, 1909), onun koyduğu başlık *Diktatur des Proletariats*, «proletaryanın dikte edişi» (dictation of the proletariat) idi[29]. Amerikan sosyalist kamuoyunun bu deyişe pek aşina olduğu söylenemezdi.

8. Rosa Luxemburg

Bu bölümü, Batı Avrupa hareketi, özellikle Alman hareketiyle, gelecekteki bölümün Rusları arasında Polonyalı bir köprüyü temsil eden bir simayla bitirmek yerinde olur.

Daha önemlisi: Saptayabildiğim kadarıyla, Rosa Luxemburg 'proletarya diktatörlüğü' terimini sürekli olarak ve tek bir istisnası olmadan Marx ve Engels'in anladığı tarzda kullanmıştı - bütün öykümüz içinde bunu tutarlı biçimde yapan tek kişi. Demek istediğim, Rosa Luxemburg 'proletarya diktatörlüğü'nü bir işçi devleti anlamında kullanıyordu. Bu yaklaşımın, ister istemez, onsuz bir 'diktatörlük' adı verilemeyecek özel diktatoryal önlemler ya da özellikleri gerektirmesi gibi bir uzantısı *yoktu*.

Ne olursa olsun, şimdi okurların önüne serilecek olan yazılarındaki pasajları ben böyle yorumluyorum. Öyle bir durum var ki, sanki pasajda *geçmeyen* şeylerin düşünüldüğünün, 'proletarya diktatörlüğü' hakkında söylemediklerinin sürdürülmesi gerekmektedir.

(1) Luxemburg'un *Toplumsal Reform mu, Devrim mi?* başlıklı broşürü 1899 yılında Bernstein'ın Revizyonizmine karşı temel yanıtı olarak yayımlanmıştı. Bernstein'ın 'proletarya diktatörlüğü' üzerine söylediği sözlere doğrudan değinmiyordu. Luxemburg, hareketin demokrasiye karşı tutumunu ele aldıkça, konunun kendisi onun tartışmalarına giriyordu. Bernstein, Marx'ın toprak sahiplerinin herşeyinin satın alınmasının olanaklılığını onaylamasına başvurmuştu. Luxemburg'un yanıtıysa kesindi: Ama Marx, doğal olarak, bu sorun kendini gösterdiğinde, proletaryanın politik iktidarı *zaten* fethetmiş durumda olacağını varsayıyordu -

> Çünkü açıktır ki, egemen sınıfların «tümüyle satın alınması» durumu ancak işçi sınıfı dümene kendisi geçtiği zaman gerçekleşebilir. Dolayısıyla Marx'ın burada bir olasılık olarak dikkate kattığı şey, diktatör-

lüğün yerine kapitalist sosyal reformların geçirilmesi değil, *proletarya diktatörlüğünün barışçıl yollarla uygulanmasıdır*[31].

Bu açıklama tarzı araştırmakta olduğumuz literatürde öne çıkmaktadır; çünkü genel varsayım, 'proletarya diktatörlüğü'nün 'diktatörlük' boyutunun kesinlikle burjuva unsurların bastırılmasını sağlamak üzere zoru örgütlemesi anlamına geldiği şeklindeydi. Ancak «bütünüyle satın alma», işçi iktidarının *baskıcı-olmayan* bir şekilde uygulanmasının (ne kadar alışılmadık gelirse gelsin) bir örneğiydi. Bu *baskıcı-olmayan* önlem, burada, proletarya diktatörlüğünün, yani işçi iktidarının «barışçıl uygulanması» olarak adlandırılıyordu.

(2) 1903'ün başlarında Polonya'daki hareketin gelişmesiyle ilgili yayımlanmış bir makalenin akışı içerisinde, ivedi sosyalist görevlerle nihai amaçlar arasındaki ilişkinin Marksist kavranışını özetliyordu Luxemburg. Bu açıklamanın merkezini oluşturan pasaj ise şöyleydi:

> «İşçi sınıfının kurtuluşunun ancak işçi sınıfının kendi eseri olabileceği» şeklindeki bilimsel sosyalist ilkeden yola çıkan Sosyal-Demokrasi; yıkmanın, yani sosyalist reorganizasyonu gerçekleştirecek devrimin, genelde işçi sınıfı eliyle, daha doğrusu işçilerin gerçekten geniş bir *kitlesince*, en başta sanayi proletaryası kitlesi eliyle gerçekleştirilebileceğini kabul eder. Bu yüzden, sosyalist dönüşümün ilk hareketi *işçi sınıfı tarafından* politik iktidarın fethedilmesi ve geçişçi önlemlerin uygulanması açısından mutlak bir zorunluluk olan *proletarya diktatörlüğünün* kurulması olmalıdır[32].

«Politik iktidarın fethedilmesi»yle «proletarya diktatörlüğü»nün hemen hemen aynı hareket gibi ele alındığını görüyoruz burada.

(3) 1905 Devrimi bütün Avrupalı sosyalistleri tepeden tırnağa sarstı, ama Polonyalı Marksistler, Rus-

larla birlikte, kasırganın merkezindeydiler. 1906 Başlarında Luxemburg, devrimin sorunlarını konu alan *1649-1789-1905* başlıklı bir broşür yayımladı; 'proletarya diktatörlüğü' terimi bir kaç sayfa içerisinde üç kez geçiyordu. Birincisi :

> Rusya'daki proletarya... hem mutlakiyetçiliğe, hem de kapitalizme karşı savaşım yürütüyor. Burjuva demokrasisinin biçimlerini istiyor, yalnız onları *kendisi için*, proleter sınıf savaşımının amaçları için istiyor. *Sekiz saatlik işgünü*, halk milisleri, cumhuriyet istiyor - hepsi de sosyalist değil, sadece burjuva toplumunun işareti olan istemler. Ancak bu istemler aynı zamanda sermaye egemenliğinin en dış *sınırları* üzerinde o kadar ağır bir baskı yapmaktadır ki, bir proleter diktatörlüğüne geçişin biçimleriymiş gibi görünmektedirler[33].

Süregitmekte olan Rus devriminin yeni bir silâh - devrimci kitle grevi - ve yeni tip bir devrim getirdiğini söylüyordu :

> Biçim olarak burjuva-demokratik, öz olarak proleter-sosyalist olan Rus devrimi, gerek içeriği, gerekse yöntemleriyle, geçmişin burjuva devriminden geleceğin proleter devrimine bir *geçişin biçimidir*. Bu geçiş sürecinde proletarya diktatörlüğü ve sosyalizmin gerçekleştirilmesi zaten söz konusudur.

Aynı paragrafta varılan sonuç, bu fırtınalı olayların «toplumsal devrimden - proletarya diktatörlüğü - başka bir şekilde bitemeyeceğidir»[34].

(4) Aynı yıl ve ondan kısa bir süre sonra, Luxemburg, Polonya'daki partisinin programı üzerine bir yorum yazısı yazdı. Bu yazı, *Ne İstiyoruz?* başlığıyla, hem Lehçe, hem de Almanca bir kitapçık olarak yayımlandı. Devrimci Marksizm görüşlerinin kısa bir özetini veren II. Bölüm, devlet ve devrim sorununa eğiliyordu :

> Kısaca : Sosyalizmin realize edilmesinin başlangıcı

olarak, belirli bir dönem için işçi sınıfının devlette tek başına iktidarda */Alleinherrschaft/* olması; yani, *işçi sınıfının diktatörlüğünü kurması* zorunludur[35].

Biraz daha ilerideyse :

Sosyalizmin realize edilmesi açısından, proletaryanın devlet iktidarını ele geçirmesi ve bu iktidarı günümüzün toplumsal kurumlarını kökünden kazıyacak güçlü bir el olarak kullanması zorunludur. Ancak proletarya diktatörlüğü, genel konuşursak, insanlık tarihinde zorun kullanılmasının *son örneği*, herhangi bir mirasa sahip olmayan kitleler adına kullanılmasının ise ilk örneği olacaktır[36].

Kitapçığın sonunda amaçlar özetleniyordu :

...devletteki politik iktidarın fethedilmesinin, proletarya diktatörlüğünün yürürlüğe konmasının ve sosyalizmin realize edilmesinin /hedeflenmesi -ç.n./[37].

(5) Yine 1906'da, Luxemburg en önemli broşürlerinden birini yayımladı: *Kitle Grevi, Parti ve Sendikalar*. Broşürün yedinci bölümünde, Almanya'da artık bir burjuva devriminden söz edilemeyeceği ileri sürülüyordu :

Ve böylelikle, Almanya'da halkın açık politik savaşımlar yürüttüğü bir dönemde, tek sorun ancak, tarihsel açıdan zorunlu nihai hedef olarak, *proletarya diktatörlüğü* olabilir[38].

(6) 1910 yılında, 1905'in devrimci etkisi sönüp gittiğinde, Alman Revizyonist kanadı, parti disiplinini topluca çiğneyip geçerken, görüşlerini açıkça dile getirecek cesareti toplamıştı. Temmuz ayında Baden meclisindeki Sosyal-Demokrat milletvekilleri çoğunlukla hükümetin bütçesi lehine oy kullandılar; parti kongresi ise Eylül ayında bu eylemi mahkûm edecekti. *Neue Zeit*'te «Kuram ve Pratik» konulu uzun bir makalede, «partideki krizi» öteki sorunlarla bağlayan Luxemburg, Kautsky'nin kitle grevini devrimci bir si-

lâh olarak kabullenmeyişine karşı polemik yürütmek fırsatını yakalamış oldu.

Luxemburg, bu makalenin içinde, Engels'in «Erfurt Programı'nın Eleştirisi»ndeki pasajından (Yer 12) alıntı yapıyordu; ancak Rosa'yı bu noktada ilgilendiren yan, demokratik bir cumhuriyet istemiydi[39]. Daha ötede, o deyişi basitçe iktidarı fethetmesinin eşanlamlısı olarak kullanarak, «diktatörlüğü için savaşım yürüten» proletaryadan söz ediyordu[40].

(7) Ağustos 1917'de - yani, Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirmelerinin arifesinde - artık Almanya'daki devrimci Spartaküs grubunun bir lideri haline gelmiş olan Luxemburg, Rusya'daki devrimin güncel durumuyla ilgili önemli bir çözümleme yayımladı: «Günün Yakıcı Sorunları», *Spartacus*, No: 6. Dört bölümlü bu çalışmanın ikinci bölümünün başlığı «Proletarya Diktatörlüğü»ydü.

Luxemburg'un, çeşitli hiziplerden Rus Sosyal-Demokratları gibi, «proletarya diktatörlüğü»ne-karşı «proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü» gibi tartışmalara karıştığı not edilmelidir. Rosa'nın o tartışmalarda 'proletarya diktatörlüğü' terimine yer vermesi, Alman hareketinde daha önce yapılan tartışmalara bir gönderme yapmaktan daha çok, Rus bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Rosa'nın konumunun dayandığı ve kabaca Troçki'ninkine benzer olan bakış açısı, Rusya'da gelecek devrimin doğrudan sosyalist önlemlere yönelmek *zorunda* kalacağıydı. Lenin'in kavramı olan ve burjuva-demokratik görevlerle kısıtlı «demokratik /yani, burjuva-demokratik/ diktatörlük»ten farklı bir yönelişti bu*.

Bu durum, terimin 1917 yılında yazılmış makalede neden öne çıktığını açıklar. Rus toplumundaki sınıf savaşımıyla ilgili olarak, «gelişmenin ona doğru

* Rus hizipleri (Bolşevikler, Menşevikler, Troçki) arasındaki farklılıklara eğilen sonraki bölümde geçen tartışmayı önceler bu; bkz. Bölüm 3, Kısım 4.

yönelmekte olduğu amacın, kaçınılmaz olarak, sosyalist proletaryanın diktatörlüğü olduğu»nu vurguluyordu Rosa Luxemburg. Sorunların salt kuramsal düzeyde kalmadığı çok yoğun anlarda, bu görünüşteki hafif değişiklikle dile getirilen «*sosyalist* proletaryanın diktatörlüğü»nün ne anlama geldiğinin bilincinde olup olmadığı merak konusudur. Sosyalist-olmayan proleterler üzerinde bir diktatörlük mü? Olası yanıt, elbette, proletarya çoğunlukla sosyalizm yanlısı olduğundan, «sosyalist» sıfatının kısıtlayıcı bir değişiklik getirmediği, sadece betimleyici bir anlam taşıdığıdır.

Sonraki paragrafa gelince:

> Yeni koalisyon kabinesi, iç mantıksal gelişmesi sayesinde, er geç saf sosyalist bir hükümete, yani proletaryanın fiili ve resmi diktatörlüğüne zemin hazırlamak durumunda olacaktır. Bununla birlikte, Rus devriminin yazgısı bu noktada başlar. Rusya'da proletaryanın diktatörlüğü - uluslararası bir proleter devrimin uygun zamanda onu destekleyecek biçimde görünmediği varsayıldığında - sersemletici bir yenilgiye uğramaya mahkûmdur; öyle ki, onunla karşılaştırıldığında, Paris Komünü'nün yazgısı çok hafif kalır[41].

Rosa, terimi, proletaryanın iktidarı fethetmesinin eşanlamlısı olarak kullanmayı sürdürüyordu:

> Proletarya diktatörlüğü Rusya'da ne kadar yakınlaşırsa, Rus burjuvazisinin tekrar karşı-devrimin kollarına kaçınılmaz atılışının koşulları, o kadar olgunlaşmış olur...
>
> Bunun yanı sıra, son olarak, proletarya diktatörlüğü Rusya'da ne kadar yakına gelirse, bütün Avrupa burjuvazisinin Rus cumhuriyetine karşı bir haçlı seferberliğine girişmesi olasılığı da o kadar artar[42].

Luxemburg'un 1917'den sonraki görüşlerine yeniden döneceğiz. Yukarıdaki yedi örnek tipe bir göz attıktan sonra, ilk baştaki gözlemimizi doğrulamak zo-

rundayız: Hemen herkeste olduğu gibi, Rosa Luxemburg'un da ortaya koyduğu varsayım bu pasajların biriyle - 'proletarya diktatörlüğü'nün karşı-devrimin zorla bastırılması sorunuyla ilintili özel bir diktatoryal anlamı bulunmasıyla - (sınırlı değildi). Rosa'nın bu gereksinmenin son derece ayrımında olduğunu ve hareketin devrimci kanadının bir sözcüsü olarak bu konuyu özgürce tartıştığını eklemeye gerek yok. *Ama Rosa, bu konuyu, özel olarak 'proletarya diktatörlüğü' başlığı altında tartışmadı;* bu, onun ayırıcı özelliğiydi.

3
Plehanov ve Öteki Ruslar

Sidney Hook, *Marx ve Marksistler* adlı kitabında şöyle yazmıştı :

> Marksizm bir hareket olarak geliştikçe, «proletarya diktatörlüğü» deyişi, Lenin ve Troçki'nin izleyicilerince diriltilene kadar, politik açıdan her demokratik ülkede hemen hemen tamamen terkedilmişti[1].

Efsane budur: Hook'un açıklamasının her parçası bir yanlış kurgudur. Kendimizi politik açıdan demokratik ülkelerle sınırlar, dolayısıyla Rusya'yı dıştalarsak, o zaman bu deyiş genelde herhangi bir sosyalist parti ya da hareketin herhangi bir kesiminde hiç kullanılmadığı için, dolayısıyla terkedilmesi gibi bir durum da sözkonusu olamaz. Hook'un son cümlede yaptığı gibi Rusya'yı işin içine katarsak, o zaman da deyişi dirilten Lenin, Troçki ya da izleyicileri değildi. Dahası, Hook'un bu iki isim arasında bir bağ kurması, ancak 1917 sonrası döneme değiniyorsa, bir anlam kazanır - oysa terim, yüzyılın başında, Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi örgütü kurulduğu zaman «diriltilmiş», ya da en azından taze kan verilmişti.

Leninizme şeytanın kuramı demeye düşkün kişiler, sorumlu kişinin bir Bolşevik değil de, «Rus Marksizminin Babası» Georgi V. Plehanov olduğunu öğrenince hayretler içine düşeceklerdir.

Üstelik Plehanov'un «dirilttiği», Marx'ın görüşü

değil, onun yerini almış ve tarihi önem taşımış uğursuz bir görüştü.

1. Plehanov'un 'Diktatörlüğü'

Engels'in Plehanov'un 1893'de savunduğu 'proletarya diktatörlüğü' görüşünü öğrenip, bu görüşün uygulanması halinde hareketin karaya oturacağı yorumunu yaptığını daha önce gördük[2]. Plehanov hiç bir zaman bir proletarya diktatörlüğünü fiilen kurma sorunuyla yüz yüze gelmezken, çok daha az kapsamlı bir şey yapma şansını elde etmişti: onu Rus partisinin programına koydu.

İkinci Enternasyonal dönemi sırasında, Plehanov, zaman zaman 'proletarya diktatörlüğü'nden olumlu bir şekilde söz etmeyi, Engels'in ölümünden bile önce, sürdüren bir parti lideri olarak öne çıkmıştı. Eğer Plehanov, o terimi Marx'ın anladığı anlamda almışsa, bunu açıklamak zor olur; ancak açık ki başka bir anlam taşıyordu - bunu nasılsa biliyoruz. O terim, zihninde, baskıya yönelik özel diktatoryal önlemler çağrıştırıyordu. Bu doğrultudaki gereksinmeyi, Marx'ın terimi kullandığını duymasından bile önce hissetmişti. Diğerleri gibi Plehanov için de, bu düşünce çizgisinin üstünde kurulacağı bir gerekçe haline gelmişti.

Plehanov, kamuoyuna yönelik açıklamalarında, kişisel görüşlerini Voden gibi yoldaşlarına anlatırken olduğundan çok daha ihtiyatlıydı. Voden'ın Engels'le görüşmesinden on yıl önce, Plehanov Marksizmden esinlendiği daha ilk yapıtında - *Sosyalizm ve Politik Savaşım* adlı bir kitapçık - 'proletarya diktatörlüğü'nden söz etmişti. Kendisi solcu Narodniklikten geldiği için, polemiği o doğrultuya yönelmişti: politik iktidarı devrimci bir partinin ele geçirmesine gereksinme duymaktayız... iktidardaki devrimci bir sınıf kendini «devlet iktidarının güçlü silâhı»yla gericiliğe karşı savunacaktır... ne var ki, «bir sınıfın diktatörlüğü»yle dev-

rinci aydınlardan oluşan bir grubun diktatörlüğü arasında dağlar kadar fark vardır: «Bu durum özellikle işçi sınıfının diktatörlüğünde geçerlidir...» Plehanov, diktatörlüğün, vesayet altında değil, işçilerin kendilerince yerine getirilmesinin zorunluluğunu vurguluyordu[3]. Gerçekten de burada *sınıf* diktatörlüğüne yapılan vurgu - özellikle 1883 yılı açısından - alışılmadık türdendi.

İki yıl sonra çıkan Plehanov'un daha önemli bir çalışmasında, *Farklılıklarımız*, daha büyük ilgiye değer bir pasaj geçiyordu. Çalışma iki kısma ayrılmıştı: Birincisinde, Marksist olmasa bile, Marx ve Engels'in öteden beri dostu olan ve sürekli yazışan, devrimci Narodnizmin etkili liderlerinden Peter Lavrov'un görüşleri sunuluyor; sonra da Plehanov bu görüşlerle ilgili kendi yorumlarını sıralıyordu.

Lavrov, 1874 tarihli bir broşürde, devrim ve diktatörlükle ilgili standart Narodnik düşünceye saldırmaktaydı: «O azınlığın az çok kalıcı bir diktatörlüğünü kapsayan, bir azınlığın gerçekleştirdiği bir devrim» - «Jakoben diktatörlüğü» (Batılı tarihçilerin yarı-otomatik bir tepkiyle 'Blanquizm' diye niteledikleri şey)*. Lavrov'un «bir azınlığın devrimci diktatörlüğü kuramı»na karşı bu polemiği, bir parça yer ayırmayı hakeden, aşağıdaki akıl yürütmeye dayanıyordu:

> Tarih göstermiştir /diye yazıyordu Lavrov/ ve psikoloji bize inandırmaktadır ki; sınırsız kullanılan herhangi bir iktidar, herhangi bir diktatörlük, en iyi in-

---

* Lavrov'un hedefi, yakın zamanlara kadar işbirliği yaptığı Blanquist tipte Narodniklerden Peter Tkaçev'di. Tkaçev, «kollektif bir diktatörlük» kurmak üzere, iktidarı ele geçirecek ve «ortak bir liderliğe boyun eğen» gizli örgütlenmiş bir seçkinler grubu istiyordu. «İktidar bozar» aksiyomuna gelince, o düşünceyi dert etmiyordu: O düşüncenin *kendi* «kendini düşünmeyen diktatörler»ini etkileyecek bir faktör olmayacağını iddia ediyordu[5]. Elbette Tkaçev aşırı bir örnekti. Engels'in ona karşı polemiği için, bkz. «Rusya'daki Toplumsal Sorunlar» yazısı[6].

sanları bile bozar. Kararnameler yoluyla halka ihsanlarda bulunan dahiler bile bundan kaçınamazlar. Her diktatörlük kendi çevresini baskıcı bir güçle, körce itaat edilen aletlerle donatmalıdır; her diktatörlük, yalnız gericileri değil, aynı zamanda, yöntemlerde uyuşmayan insanları da zorla bastırmak zorundadır; zor yoluyla elde edilen her diktatörlük, iktidar uğruna rakipleriyle döğüşmeye, o iktidar aracılığıyla kendi programını uygulamaktan daha fazla zaman, çaba ve enerji harcamak zorunda kalmıştır. *Ne var ki herhangi bir partinin şiddet yoluyla ele geçirdiği bir diktatörlüğün bir gün biteceği şeklindeki rüyalar ancak iktidar ele geçirilmeden önce görülebilir;* partilerin iktidar uğruna verdikleri savaşımlarda, açık ve örtük entrikalarla yürütülen ajitasyonlarda, geçen her dakika iktidarın korunması doğrultusunda yeni zorunluluklar getirir ve iktidarı bırakmanın olanaksızlığının yeni yeni kanıtlarını açığa çıkarır. Diktatörlük, diktatörlerin ellerinden, ancak yeni bir devrimle çekilip alınabilir...

Bizim devrimci gençliğimiz; *kendini hiç düşünmeyen niyetler* bile taşısalar, *ancak yeni toplumsal belâlara kaynaklık edebilecek* ve, çok büyük olasılıkla, kendini düşünmez fanatikler kadar bile olamayan, bunun yanı sıra, kendileri adına iktidara şiddetli bir özlem duyup iktidar uğruna iktidara susamış ihtirasla dolu insanlar olan, bir kaç diktatörün tahtına dayanak olmayı gerçekten kabul eder mi?...[4]

Lavrov, kendi eğiliminin, yani «halka dayalı toplumsal devrim partisi»nin bu Rus Jakobenizmine karşı döğüşeceğini üzerine basa basa ilân ederek sürdürüyordu sözlerini: «İktidara doğrudan doğruya onlardan birisi uzanıyor».

Bütün bunları aktarma görevini bitirdikten sonra Plehanov, tekrar kıvırmaya başlıyordu: Lavrov'un düşüncesine katıldığını belirtiyordu, ancak «bizim inandığımız şeye bir parça değişik bir yoldan varmıştı». Tipik bir şekilde, Lavrov'un yaklaşımını «öznel» bulup itiraz ediyordu, çünkü, diktatör ünvanını bile taşısa-

lar, «tek tek insanların kişiliklerini oluşturan düşünceler ve duygularla» ilgilenmekteydi*. Oysa kendisi tüm dikkatleri «nesnel yan», «toplumsal koşullar» üzerine çekmek istiyordu.

> ...«İşçilerin kurtuluşunun işçilerin kendilerince başarıya ulaştırılması zorunluluğu varsa», işçi sınıfı «kentte ve kırda» sosyalist devrime hazır değilse, bir diktatörlük kurmakla hiçbir şey yapılamayacağını düşünüyoruz. Ve bu hazırlık, genellikle, üretici güçlerin ve ona denk düşen üretimin örgütlenmesinin gelişmesiyle paralel gider[7].

Plehanov'un argümanının işaret eder gibi göründüğü sonuç, *olgunlaşmamış* bir diktatörlüğün beklenmekte olan «toplumsal ve politik mucizeleri» hayata geçiremeyeceğiydi. Lavrov'un «herhangi bir diktatörlük en iyi insanları bile bozar» şeklindeki korkusuna gelinceyse, o konuda tereddüt içindeydi.

Akıl yürütmesinden çıkardığı temel sonuç bir azınlık diktatörlüğünün sosyalizmi başaramayacağıydı (Lavrov'la aynı düşünceyi paylaştığı alan); ancak Lavrov'un azınlık diktatörlüğüne karşı çıkan *savını* genel olarak kabul etmemesi bir çok şeyi (çoğunluğa daya-

---

* Plehanov'un yaklaşımının tipik yönü, «öznel»le «nesnel»i düz biçimde karşı karşıya koyması ve «öznel»i reddetmesiydi; bunu tarihin materyalist kavranışının bir uygulanması saydığında kuşku yoktu. Sahte bir ikileşme ortaya çıkar: Diktatörlüğün «öznel» (yani, politik-psikolojik) sonuçları, ya da başka sosyo-politik fenomenler, toplumun bütünsel durumuyla - Plehanov'un «olayın nesnel yanı» dediği şey - yakından bağlı *ve onun bir parçasıdır*. Lavrov'un yaklaşımı, Lavrov bu bağlantıyı reddetmiş ya da gözardı etmiş olsaydı bile - ki bunu yapmıyordu -, Marx'ınkiyle bağdaşmaz. Plehanov, başka şeylerin yanı sıra, insanları, tarihsel materyalizmin tek yanlı bir formül olduğuna ve politik psikolojiyle öteki toplumsal faktörler arasındaki etkileşimi kavrayamayacağına inandırmaya eğilimli, fazlasıyla gelişmiş «Marksizm»in bir öncüsüydü.

nacağı tasarlanan bir devrimin diktatoryal önlemler kullanması konusunu bile) havada bırakıyordu.

Plehanov'un 1892 ve 1893'de 'proletarya diktatörlüğü'ne söz arasında yaptığı değinmeler aydınlatıcı bir özellik taşımıyorsa da, Fransa'daki partinin organında çıkan 1893 tarihli kısa makalesinin, italikle yazılmış bir biçimde, «*üretimin sosyalist örgütlenmesi amacına erişmenin bir aracı olarak proletarya diktatörlüğü*» çağrısı yapmasıyla bitmesinin üstünde bir an durmak gerekir: Bir başka deyişle, Plehanov'un terimi kullanışında, genelde sosyalizm hedefiyle aynı anlama gelen ve neredeyse alışılagelmiş bir ajitasyon terimi havası vardı[8]. Bu tür bir yaklaşıma sosyalist basında 1917'den sonraya kadar yaygın bir şekilde rastlanmayacaktır.

Yeni yüzyıla girerken Plehanov'un bu terime yaptığı başka göndermeler Bernstein'ın saldırılarıyla ilgiliydi. Bunun sonucunda, 1900'de yayımlanan *Komünist Manifesto*'nun yeni bir basımına girişte, özellikle uzun bir pasaj yazdı. Eskisi gibi 'proletarya diktatörlüğü'nü baskıya dayanarak tanımlıyordu :

> İşaret ettiğimiz gibi, herhangi bir sınıfın diktatörlüğü onun üstünlük sağlaması demektir ve bu durum, toplumun örgütlü zorunu, çıkarlarını doğrudan ya da dolaylı olarak tehdit eden bütün toplumsal hareketleri bastırıp kendi çıkarlarını savunmak üzere, istediği gibi kullanmasına olanak verir[9].

Bu noktada söylenmesi gereken şey, Plehanov'un bu düşünceyi, burjuva olsun proleter olsun, *sınıf* 'diktatörlüğü temelinde tartıştığıydı[10].

Üstelik bunların hepsi, 1903'deki asıl şovun basit bir ön hazırlığından başka bir şey değildi.

2. 1903'deki İkinci Kongre'deki 'Diktatörlük'

Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluş kongresi (böyle adlandırılışının nedeni, 1898'deki denemenin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıydı) 1903'de yapıl-

dı. Bu kongre en çok uzun oturumlar sonucunda ortaya çıkan Bolşevik-Menşevik ayrılığıyla tanınmaktadır. Plehanov bütün konularda Lenin'le birlikte oy kullanmış ve sonra, fazla zaman geçmeden, Menşevikler'e katılmıştı.

Canlı tartışmalarla dolu geçen bu kongrede, kongre açışından eşsiz bir özellik olan maddesi ('proletarya diktatörlüğü'nün resmi parti programına sokulması) dahil, program üzerine yapılan oylamalar hemen hemen oybirliğine yakındı. Başka hiç bir partide olmamıştı bu. Program taslağının hazırlanmasında en büyük rolü oynamış kişiyse, hareketin tanınmış kuramsal lideri Plehanov'du*.

Program o düşünceyi şimdi standart hale gelmiş bir temelde (karşı-devrimin bastırılması) formüle etmişti.

> ...Proletaryanın toplumsal devrimi toplumun sınıflara bölünmesi durumuna bir son verecek ve böylelikle ezilen bütün insanları özgürleştireceği gibi, toplumun bir parçasının başka bir parçasınca her türlü sömürülmesi biçimini de ortadan kaldıracaktır.
>
> Bu toplumsal devrimin özsel bir koşulu, proletarya diktatörlüğü; yani, sömürücülerin her türlü karşı çıkışını ezmesini sağlayacak olan, proletaryanın bu tür bir politik iktidarı fethetmesidir[11].

Plehanov kongrenin program konusundaki rapor-

---

* Bertram Wolfe şöyle yazmıştır: «Günümüzün Stalinist tarihçileri, Plehanov'un proletarya diktatörlüğünü kendi program taslağından çıkardığını belirtmişlerdir. Onun taslağına bir göz atışın açığa çıkaracağı, doğru değildir bu»[12]. - İki taraf da hatalı görünmektedir. Lenin'in 1902'de tuttuğu notlara göre, ilk taslakta yer alan terimin çıkarıldığı metin, Plehanov'un kaleme aldığı *ikinci* program taslağıydı[13]. Ben (biri çıkıp da konuyu yeterince aydınlatana kadar), kongreye sunulan *Iskra*'daki taslağın 'proletarya diktatörlüğü'ne yer verdiği açıklamasının yeterince doğru olduğunu sanıyorum. Lenin'in notlarında Plehanov'un terimi niye çıkardığının nedeni belirtilmez.

törüydü. Oybirliğine destek vermekten geri duran tek oy, «Ekonomist» sağ kanadın aşırı-reformist liderlerinden biri olan Akimov'dan gelmişti. Akimov sadece 'diktatörlük' maddesine değil, bütünüyle programa itiraz ediyordu.

Ancak madde üzerine de tartışma çıktı. Çoğu itirazların birleştiği nokta, 'diktatörlüğe' karşı çıkmaktan çok, terimin kulakta bıraktığı devrimci çağrısı *(klang)* konusundaydı. Terimi savunmanın ortodoks biçimi, açıklandığı gibi, gerçek demokrasi adına bir *çoğunluk* devrimini korumak üzere karşı-devrimin bastırılması gereksinmesini vurgulamaya dönüşmüştü. Nitekim Troçki'nin tartışmaya katkısı da (kongre tutanaklarından Wolfe'un aktardığı biçimiyle) bütünüyle bu çerçeve içindeydi :

> İşçi sınıfının egemenlik kurması, büyük çoğunluğunun ona istekli olmakta birleşmesine kadar, tasarlanamazdı. Birleşirlerse ezici bir çoğunluk oluştururlar. Bu da dar bir konspiratörler zümresinin, ya da azınlık bir partinin değil, çok büyük bir çoğunluğun karşı-devrimi önlemek üzere kendi çıkarları için kurduğu bir diktatörlük olur. Kısaca, asıl demokrasinin zaferini temsil eder[14].

Plehanov, itiraz sesleri yükseltenlere, proletarya diktatörlüğünün «Jakoben bir hareket» olmadığı yönünde güvenceler veriyordu[15].

Delegelerden biri, geleceğin Menşeviklerinden birisi, «diktatörlüğün» fiilen ne anlama gelebileceği konusunda daha o zamandan bir takım düşünceler ortaya atmıştı*. Mandelberg (takma ismi: Posadovski) kongreye şunları anlatıyordu:

---

* Wolfe ve Dan, bu tartışma sanki 'proletarya diktatörlüğü' maddesi görüşülürken patlak vermiş gibi yazmaktadır. J.L.H. Keep'e göre, tartışılan madde gelecekteki ulusal meclisin iki yıllığına olmasıydı. Lenin'in anlatımına göreyse, kongreden bir kaç ay sonra, nispi temsil tartışması sırasında geçmişti[16].

Burada /programda yapılacak/ değişikliklerin lehinde ve aleyhinde yapılan açıklamalar benim üstümde ayrıntılar üzerinde bir tartışma yapılıyor gibi değil de, ciddi bir düşünce farklılığını ortaya döküyor gibi bir etki yapmakta; kuşkusuz, şu temel sorun konusunda aynı düşünceleri paylaşamayız: Gelecekteki politikamız mutlak değer taşıdığı konusunda genel bir kabul gören belirli temel demokratik ilkelerle mi yönetilmeli, yoksa bütün demokratik ilkeler yalnızca ve yalnızca partimiz açısından kârlı olan neyse ona bakılarak mı yönlendirilmeli? Ben kesinlikle ikincisinden yana olduğumu açıklıyorum. Partimizin çıkarları önünde boyun eğdiremeyeceğimiz bir demokratik ilke yoktur. *(Söz arasında:* «Hatta kişinin dokunulmazlığı bile?») Evet! Kişinin dokunulmazlığı da! Nihai amacına - toplumsal bir devrim - ulaşmak için uğraş veren devrimci bir parti olarak, demokratik ilkelere yalnızca ve yalnızca o amaca olanaklı olan en kısa yoldan ulaşmak açısından, partimizin çıkarları açısından bakmalıyız. Şu ya da bu istemin avantajımıza olmadığı anlaşılırsa, onu kullanmayız. Bu yüzden, gelecekte eylem özgürlüğümüzü daraltması olası değişiklik önerilerine karşı çıkıyorum[17].

J.L.H. Keep şu yorumda bulunur: «Mandelberg ne daha önce, ne de daha sonra, aşırılığıyla sivrilmişti. Onun çağrısı özünde samimiliğini yansıtıyordu: Parti'nin gerçekten neden yana olduğunu herkes bilmelidir»[18]. Delegelerden biri Mandelberg'i desteklemek üzere ayağa kalktı; ve onun ilk ismi Vladimir değildi. Plehanov, delegelere karşı konuşurken, genel oy hakkını desteklemekle birlikte, «devrimciler olarak onu bir fetişe döndürmek istemediğimizi açıkça söylemeliyiz» derken Mandelberg'i bile geride bırakıyordu[19].

Posadovski Yoldaş'ın söylediklerinin hepsini destekliyorum. Her belirli demokratik ilke, soyut düzeyde taşıdığı değerli yanlarıyla değil, demokrasinin temel ilkesi diye adlandırılabilecek şey üzerinde, yani *Salus populi suprema lex* /En üstün yasa, halkın refahıdır/

denen ilkeyle ilişkisine bakılarak değerlendirilmelidir. Devrimin diline çevirdiğimizde, bunun anlamı, en üstün yasanın devrimin başarısı olduğudur.

Bir an için araya girersek: Herkesin diline çevirdiğimizde, bu yaklaşım, «amaç aracı belirler» safsatasının oldukça kaba bir biçimidir; yani, araçların da amacı koşullandırdığı, ne olursa olsun belirli bir amacın, o amaca götüreceği gerçekten gösterilebilecek araçları «belirlediği» ya da o araçları gösterdiği şeklindeki diyalektik düşünceyi gözardı eder[20]. Plehanov, Lavrov'dan alıntılar yaparak bu tür düşüncelerle alay etmişti. O tür şeylere karşı kördü artık. Bir devrimin çıkarlarına bakarak şu ya da bu demokratik ilkenin, ya da uygulanmalarının her an için çiğnenebileceğini kabul ettikten sonra, *buna* «demokrasinin temel ilkesi» adını vermek hayli yanıltıcı olur. Plehanov istisnayı kurala çevirmektedir - üstelik önceden. Plehanov konuşmasına şöyle devam ediyordu:

> Devrimin başarısı uğruna şu ya da bu demokratik ilkenin uygulanmasını kısıtlamak zorunluysa, öyle bir kısıtlamayı getirirken duraksamak suçtur*. Kendi kişisel kanıma gelince, genel oy hakkı ilkesinin bile, şimdi andığım demokrasinin bu temel ilkesine bakarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyeceğim. Varsayımlara göre, biz Sosyal-Demokratların genel oy hakkına karşı ortaya çıkacağımız bir durumla yüz yüze gelebileceğimiz düşünülebilir. İtalyan cumhuriyetlerinin burjuvazisi bir keresinde soyluluk sınıfına giren kişileri politik haklarından yoksun bırakmıştı. Devrimci proletarya da, nasıl o sınıflar bir zamanlar proletaryanın politik haklarını kısıtlamışlarsa, üst sınıfların politik haklarını kısıtlayabilirler. Böyle bir önlemin uygun düşüp düşmediğinin değerlendirilmesi

---

* Burada aktardığım İngilizce çeviride bu noktayla ilgili olarak şöyle denmektedir: «...böyle bir kısıtlamayı durdurmak suçtur.» Bu açıklama net değildir. Bu pasajın Dan ve Wolfe'daki çevirileri ise «duraksamak bir suç olur» derler.

ancak *Salus revolutionis suprema lex* /En üstün yasa, devrimin refahıdır -ç.n./ kuralına bakarak yapılabilir.

Plehanov sonra kendi «ilke»sini genelde temsili meclislere uyguluyordu:

> Parlamentoların sürekliliği konusunda da aynı bakış açısını benimsemeliyiz. Eğer, devrimci coşkunun kabarmasıyla, halk çok iyi bir parlamento seçecek olursa, ...o parlamentonun süresini uzatmaya çalışmamız gerekir; seçimlerin aleyhimize sonuçlandığı anlaşılırsa, o zaman da, bırakın iki yıllık bir zamanı, iki hafta içinde meclisi dağıtmaya çalışmamız gerekir[21].

Lenin'in 1918'in başlarında bu pasajı niçin aktardığını anlamak kolaydır.

Plehanov'un 'proletarya diktatörlüğü'ne anti-demokratik bir içerik yüklemeye açık bir öncelik tanıması, Rus hareketinin kimi tarihçilerini sıkıntıya sokmaktadır. Bu tür sıkıntıların üstesinden gelmenin üç yolu şöyle sıralanabilir:

(1) Kuşkusuz, kolay bir çıkış yolu, elverişsiz nitelikteki olgulara yapılan her değinmeyi atlamaktır. Örneğin Leonard Schapiro'nun *Sovyetler Birliği Komünist Partisi* adlı yapıtında, 1903 kongresinden *önceki* tartışmalarda Plehanov'la Lenin arasında 'proletarya diktatörlüğü' konusunda görülen ayrılıklara iki sayfa ayrılır ve böylece, sözümona, Lenin'in - Plehanov'dan farklı olarak - köylü çoğunluk üzerinde bir diktatörlüğü gözettiği kanıtlanırken; kongreyi konu alan sonraki altı sayfada, sorun yok olup gitmiştir[22]. Bir başka ilgi çekici örnek, Martov'un *Rus Sosyal-Demokrasisi'nin Tarihi*'dir. O yapıtın İkinci Kongre üzerine bölümünde, 'diktatörlük' maddesine bir karşı çıkış olduğundan söz edilirse de, ortaya çıkan tartışmalar konusunda sessiz kalınır[23].

(2) *Bolşevizmin Kökenleri* adlı yapıtında Theodore Dan, tarihin getirdiği olumsuzluklara çare bulmak için yanlış kurgulara başvurur. «Plehanov, Posadovski'yi /Mandelberg/ destekleyen tek kişiydi,» diye id-

dia eder. Sonra da ekler: «Plehanov'un bütün otoritesine karşın, onun ve Posadovski'nin konumu kongrede en ufak bir destek bulmamıştı»[24].

Kongre tutanaklarına göz gezdirmiş olan Wolfe, istemeden de olsa Dan'ı yalanlamaktadır:

> Plehanov'un demokratik ilkelerin devrimin gerekliliklerine bağımlı kılınması üstüne sözleri, şiddetli alkışlarla kesiliyordu. Ama ıslıklayanlar da vardı[25].

Lenin, Kongre'nin üzerinden daha bir yıl geçmemişken, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*'yi yazdığında, Dan'ın gelecekle ilgili kurgusunun kofluğunu ortaya koymuyor; sadece, alkışlar ve ıslıklar dahil, olaylar hakkında bir takım ayrıntılar sıralıyordu. (Wolfe'a bakılırsa, o sırada kürsüdeydi.) Lenin'in anlatımında, Plehanov'un konuşmasının alkışlar ve ıslıklamayla karşılandığı bildiriliyordu. Islıklamalara karşı salondan itiraz sesleri yükseldiği zaman, sağ eğilimli Egorov ayağa kalkıp, «Bu tür konuşmalar alkışlara neden olduğu için, ben de ıslıklama zorunluluğu hissediyorum» dedi. Daha sonraki bir açıklamasında Martov da, Plehanov'un açıklamasının genel bir onay bulduğunu, ama «delegelerden bir kısmı»nın kızdıklarını kabul ediyordu.

Lenin, *bütün* Iskracılar'ın (yani, geleceğin Menşevikleriyle Bolşeviklerinin birarada), anti-Iskra'cı merkeze ve sağ kanada karşı olarak, Posadovski-Plehanov görüşünü olumlu karşıladıklarını bildirerek, Dan'ın açıklamasına gölge düşürmüştü. Öyleyse neden Plehanov bir konuşma yaparak «Posadovski'yi destekleyen tek kişi» olsundu? Lenin'in raporu bunu yanıtlarken, Dan'ın ortaya atacağı sorun önceden bilinmiyordu: «Ne yazık ki, tartışma kapanmıştı» - nispi temsil konusunda çıkan tartışma (bkz. yukarıda sayfa ...'deki dipnot). Böylece «birdenbire ortaya çıkmış olan» bu yan sorun, başka biri tartışmayı devam ettiremeden önce, «hemen kayboluvermişti»[26].

Dan'ın yanlış kurgusunun nedeni aynı sayfada

görünmektedir: Dan, «Lenin, Rus Marksizmi'nin çeyrek yüzyıllık geleneğinden keskin biçimde kopmuştu» yönünde bir iddia ortaya atmak istemektedir[27]. Sonraki bölümde bu «gelenekler»le ilgili daha fazla şeye rastlayacağız.

(3) Plehanov'un biyograficisi Baron, 1903'deki açıklamanın, hakkında yazdığı adam açısından yeni olduğuna inandırmaya çalışır bizi. «Bu sözleri söyleyen Plehanov, *Farklılıklarımız*'da çok ciddi bir uyarı yaptığı konuma doğru çekilmiş görünmekteydi»[28]. Plehanov'un *Farklılıklarımız*'daki ciddi uyarısı neye yönelikti? Baron'un asıl değindiği, Plehanov'un, Peru'daki İnka rejiminin temsil ettiği «patriyarkal ve otoriteryan komünizm idealleri»ne karşı bir «uyarı»sıydı![29] Baron'un biyografisinde, Plehanov'un *Farklılıklarımız*'da 'proletarya diktatörlüğü'yle ilgili yapılan açıklamalara (Plehanov'un 1903'teki konumuna «karşı» olmayan, daha doğrusu, ona *doğru* bir hazırlık olan açıklamalar) bir kez olsun değinilmemişti.

Plehanov hakkında değinilmesi gereken bir olgu daha var; üstelik bu, belgelemeyi gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir: Plehanov'un, özellikle yoldaşlarıyla kurduğu ilişkilerde, *kişisel* otoriter ve diktatörce stili. Plehanov, bütün kişisel-politik ilişkilerinde, ancak mutlak bir diktatör olarak hareket edebilirdi. Bu tür örneklerde - ve Plehanov aşırı bir örnekti - kişisel olandan genel-politik olana doğru otomatik bir aktarma durumu söz konusu değilse de, anlamlı bir ölçü verdiği de kesindir[30].

3. Menşeviklerin 'Diktatörlüğü'

Menşevikler İkinci Kongre'den sonra parti programlarında 'proletarya diktatörlüğü'nü korudular. Ne 1903'de ne de daha sonra, ne Menşevikler ne de Bolşevikler, çok büyük hayranlık toplayan Alman partisi bile bunu denememişken, 'proletarya diktatörlüğü'-

nün niçin *yalnızca* Rus partisi örneğinde parti programına girdiği konusunda bir açıklama getirdiler.

Bunun belki, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'ne «Gotha Programı'nın Eleştirisi»nde yer verilmesini önermiş olduğu şeklindeki hatalı inanışla bir ilgisi olabilir; ancak ben kastedilen şeyin bu argüman olduğunu sanmıyorum. Kuşkusuz, ortaya atılması kolay bir spekülasyon da, Rusya'nın koşullarının diktatoryal önlemlerin alınması zorunluluğunu devrimin kaçınılmaz bir uzantısı haline getirdiği; herhangi bir çapta da olsa burjuva-demokratik bir kamuoyunun bulunmayışının 'diktartoryal' terimlerini ağza almanın bedelini azalttığıdır.

Menşevik kuramcılar ve tarihçiler olan Julius Martov ile Theodore Dan'ın ise farklı bir neden ortaya attıklarını görüyoruz. Onlar, harekete geçirici faktörün Revizyonizm'i yadsıma gereksinmesi olduğunu öne sürüyorlardı. Martov bunu şöyle açıklamıştı:

> Bernstein, Jaurès ve Marksizmin öteki eleştiricileri, 'proletarya diktatörlüğü' deyişine, iktidarın örgütlü bir azınlık tarafından ele geçirilmesi ve bu azınlığın çoğunluk üzerinde uyguladığı şiddete dayanması şeklindeki Blanquist yaklaşıma göre bir anlam kazandırıldığında ısrarlıydılar. Bu nedenle, Rus programının yazarları, bu politik düşüncenin sınırlarını alabildiğine dar tutma zorunluluğunu hissetmişlerdi. Bunu yaparken de, proletarya diktatörlüğünün, proletaryanın, sömürücü sınıfın sosyalist ve devrimci dönüşümlerin gerçekleştirilmesine karşı gösterebileceği her türlü direnişi ezerken kullandığı iktidar olduğunu ilân ettiler. Basitçe böyle.
>
> *Ekonomik açıdan güçlü bir azınlığın direnişine karşı çoğunluğun bilinçli iradesini bu şekilde hayata geçirebilecek olan ve Devlet'te toplanmış fiili bir güç - işte proletarya diktatörlüğü budur*[31].

Theodore Dan da benzer bir açıklama yapıyordu. 1932 tarihli bir konferansında, geriye dönüp bakarak,

terimin terkedilemeyeceğini, çünkü Revizyonist görüşlerin kabul edilmesi anlamına gelebileceğini öne sürmüştü:

> 'Proletarya diktatörlüğü'nün yadsınması, demokratik toplumun otomatik olarak sosyalizme dönüşeceği anlayışına, sınıf savaşımının gelecek akışı içerisinde devrimci şiddetin rolünün yok olup gideceği anlayışına eştir...[32]

Vardığı sonuçsa şöyleydi:

> İşte bunun için bizim programımız (1903'te, yani Revizyonistlerle ortodokslar arasında en şiddetli savaşımların yürütüldüğü bir sırada, daha yeni birleşmiş olan partimizin Londra kongresinde, Plehanov'un hazırlayıp oybirliğiyle benimsenmiş olan program) 'proletarya diktatörlüğü' deyişine yer veren bütün sosyalist programlar arasında ilkiydi. Jakoben anlamında terörist bir azınlığın diktatörlüğü şeklinde yorumlayarak bu düşünceyi gözden düşürmeye çalışan Revizyonistlerin girişimlerini boşa çıkarmak için, aynı zamanda programımız bu deyişle ne denmek istendiğini kesin bir şekilde tanımlıyordu[33]. /1903 maddesi burada aktarılmaktadır./

Bu argümanın yüz yüze geldiği zorluklardan birisi, Revizyonizmin terminolojik anlamda reddedilmesinin, Revizyonizmi yine reddeden öteki partilerden farklı olarak, Rus parti programı içine katılma zorunluluğu hissedilmesinin nedenini açıklamamasıdır.

1903 Kongresi'nde Martov, Plehanov'un *Salus revolutionis* /devrimin selâmeti -ç.n./ konuşmasına karşı çıkmamıştı. 1919'da yazdığı gibi, ilk başta kendini Plehanov'un söylediklerine gerçekten inanmadığına ikna etmeye çalıştı, ama -

> Benimle özel bir konuşmasında, söylediklerini bu tarzda yorumlayışıma itiraz etmişti Plehanov. O zaman anladım ki, onun proletarya diktatörlüğü anlayışı, *devrimci bir azınlığın Jakoben diktatörlüğüyle* arasında varolan belirli bir kan bağından arınmış değildi[34].

Martov'un reddi Ekim 1903'te, émigré Sosyal-Demokrat grupların Cenevre konferansında gündeme geldi. Onun biyograficisi şöyle bir ilinti kurar:

> Martov, parti kongresinde demokratik ilkeleri sinik biçimde reddetmesiyle ilgili olarak Plehanov'u kınadı ve ona en azından şunları eklemesi gerektiğini söyledi: «Proletaryanın kendi zaferini pekiştirmek üzere, örneğin basın özgürlüğü gibi politik hakları çiğnemek zorunda kalması gibi trajik bir durum düşünülemezdi.» Hiç etkilenmeyen Plehanov, kestirmeden bir «Merci!»yle yanıt verdi[35].

Plehanov'un kestirme yanıtının parlak bir söz olduğu iddia edilemez; ama o zamana kadar, henüz yeni ceketini çıkarmak üzere olduğundan, bunu biraz iğneleyici bir yanıt olarak görmüş olabilir. Martov'un önerisi de - üzerinde kafa yorduğunuz bir sorunu «düşünülemez» diyerek kestirip atmak - pek parlak değildi. Bu önde gelen Marksist kuramcıların ikisi de bütün olup bitenler karşısında kendilerini son derece rahatsız hissediyorlardı.

Theodore Dan daha sonra 1903 olayıyla ilgili olarak bir başka sorunla yüz yüze geldi. Plehanov'un *Salus revolutionis* konuşması hakkında yazıyordu:

> Henüz yeni yeni ayrı bir varlık haline gelmeye başlayan «Menşevizm»in genel entellektüel ruhsal durumunun tipik bir göstergesi, kesinlikle, Parti'nin politik-demokratik amaçlarının proleter-sosyalist amaçlarına mutlak ölçüde bağımlı kalmasının şampiyonluğunu yapanların geleceğin iki Menşeviğinin olmasıydı. Oysa o düşünce, on iki - on üç yıl sonra, Kurucu Meclis'i dağıtarak işe başlayan «iktidardaki Bolşevizm»in temel doğması haline gelecekti[36].

Ne yazık ki, henüz tomurcuklanma aşamasında olan Menşevizmi «temel bir doğma»da şeytani Bolşevizmle özdeşleştiren şeyin, bu «genel entellektüel ruhsal durum» olduğunu açıklamaz Dan.

Menşevik parti 'proletarya diktatörlüğü' terimini

parti programında 1917 devriminden çok sonralarına kadar bile muhafaza etti, ama yine de, kendi yorumunu Leninizmin getirdiği yorumdan ayırıyordu. Martov'un hazırlayıp Menşeviklerin 1922 kongresince benimsenen tezlerde, 'proletarya diktatörlüğü'nün asalak kapitalist azınlığa karşı «devletin örgütlü şiddeti» olduğu söylenmekteydi. «O ölçüde ki, kapitalist azınlık toplumsal devrime karşı koymaya çalışırken,» bu iktidarın hiç bir zaman çalışan sınıfların öteki katmanlarına yöneltilmemesi ve hiç bir zaman çoğunluğa zorla dayatılmaması gerektiğini vurguluyorlardı[37].

4. Kimi Başka Ruslar

'Proletarya diktatörlüğü' Rus partisinin hemen bütün kanatlarınca programa alınmasına karşın, hizip bölünmelerinde hemen ön plâna çıkıyordu. Ancak, genellikle, buradaki rolü bir yasa sözcüğünün rolüne benziyordu. Menşevikleri Bolşeviklerden ve Troçki'yi ikisinden birden ayıran politik bölünmeler, salt terminolojik nitelikli değildi; sorunların en başında gelen, «gelecek devrimin doğası nasıl olacak - burjuva mı, proleter mi, yoksa başka bir şey mi?» sorununa yaklaşımdaki temel farklılıklara dayanıyordu.

Bu sorun sayılamayacak derecede çok sayıda kitaba konu olmuştur: Burada sadece terimin genelde tartışmayla nasıl bir ilintisi olduğunu belirtmek istiyoruz. Menşeviklere göre, Geçici Devrimci Hükümet bütün bir dönem için burjuva-demokratik bir hükümet olacaktı; Lenin'e göre, devrimci hükümet, iki sınıfın ittifakının (her nasılsa) yönetici iktidarı oluşturacağı, 'proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü' olacaktı; Troçki'ye göre, her ne kadar başka çalışan sınıflarca, özellikle köylülükle *desteklenmiş* de olsa, 'proletaryanın diktatörlüğü'nden başka bir şey olmayacaktı.

Bu üç eğilim için de, 1903 programında açıklandığı gibi, öngörülen perspektifin 'diktatörlük' boyutu

karşı-devrimci güçlerin bastırılmasının zorunluluğunu gerektiriyordu. Terminolojik bir uzlaşmazlık diye ifade edilen Troçki'yle Lenin arasındaki farklılık, politikada da temel bir farklılığı kapsıyordu: Yeni devrimci rejim, köylülükle ittifakı koparmaksızın, doğrudan *sosyalist* önlemler (özel mülkiyete temelden saldırılar) alabilir miydi? 'Proletarya diktatörlüğü' isteyen Troçki, bu soruya evet diyordu. O zamana dek hiç duyulmamış 'proletarya ve köylülüğün diktatörlüğü' terimini bulan Lenin'se hayır dedi. Menşeviklerse, 'proletarya diktatörlüğünün geçici hükümete uygulanmasına karşı çıkarak, geçici hükümetin bir *burjuva*-demokratik hükümet - yani, bilimsel bir dille anlatırsak, 'bir burjuva diktatörlüğü' - olmasının zorunluluğuna açıklık kazandırmışlardı.

Bu anlamıyla, değişik 'diktatörlük' formülasyonları, basitçe temelde yatan programatik anlaşmazlıkların kestirme ifadeleriydi. 'Hegemonya' terimi de eklenmiş, ancak onun 'diktatörlük'le ilişkisi belirlenmemişti. Bunun için J.L.H. Keep, 1890'ların sonlarında, Axelrod'un (daha sonra önde gelen Menşeviklerden biri oldu) «proletaryanın devrimin ilk evresi boyunca (diktatörlükten ayrı bir şey olarak) 'hegemonya' uygulaması gerektiği» görüşünü ortaya attığını söylemektedir[38]. İşin püf noktası parantez içine alınan cümleciktedir. 'Hegemonya'nın gönderme yaptığı ve bütün Rus Marksistlerince kabul edilen öğreti, proletaryanın görevinin devrimci sınıfların liderliğini yürütmek olduğuydu; Keep'in anlattıkları ise ancak, Axelrod gerçekten 'hegemonya'yla 'diktatörlük'ü karşı karşıya koymuşsa, ilgiye değerdir.

Öte yandan, Nisan 1906'da Stockholm'da yapılan partinin «birleşme kongresi»nde, «Ivanoviç» isimli bir Bolşevik delege de «hegemonya»dan söz etmişti :

> «Ya proletaryanın hegemonyası... ya da demokratik burjuvazinin hegemonyası...» Devrimin tam zafer kazanması durumunda, «hegemonya», içerdiği bütün sonuçlarla birlikte, doğal olarak proletarya diktatörlüğüne varmak zorundadır[39].

«Ivanoviç»in *(aka* Stalin) yalnızca Lenin'i yorumladığını söyleyen Troçki, böyle bildirmektedir. Öyle bir görünüm vardır ki, proletaryanın bu «hegemonyası» proletaryanın devrimde öncü rolünden başka bir anlama gelmiyordu ve devrim iktidarı kazandığı zaman «doğallıkla proletarya diktatörlüğüne *varacaktı*». Etrafta dolaşan «halkın otokrasisi»[40] gibi başta terimler de vardı, ama onların soruna gerçek bir katkıları olmadı.

1917'den önceki Troçki'ye gelince: Onun, 'diktatörlüğü' kendi hizbindeki muhaliflerinden farklı bir tarzda kullandığına rastlamıyoruz. Gerçi Lenin'e hareket *içinde* bürokratik ve kişisel bir diktatörlük kurmakta olduğu için saldırmıştı. Bu saldırıyı, 1904'te çıkan *Politik Görevlerimiz*'de Lenin'in «ikameciliği»ni şiddetle mahkûm ederken yapmıştı: İlk başta parti örgütü kendini bütün olarak partinin yerine koyar - Merkez Komitesi partinin yerini alır - «ve son olarak da tek bir 'diktatör' kendini Merkez Komitesi'nin yerine koyar...»[41] Ancak bu yaklaşım Lenin'in yaptıklarını kötüleyici bir yorumla sunarken, suçlamanın ifade edildiği *terimler* başkalarınınkiyle tamamen aynıydı. «Toplum üzerinde diktatörlüğünü uygulayabilen bir proletarya, kendi üzerinde bir diktatörlük uygulanmasını hoşgörmeyecektir...»[42] Bu cümlede geçen iki 'diktatörlük', sanki aynı şeye değiniyorlarmış gibi, koordineli biçimde kullanılmaktadır: buradaki cümle yapısı «yanlış anlamaya» (bir gerçeklik kazandırır.)

Troçki, iki yıl sonra, 1905 deneyimine dayanan bir kitapçıkta kendi sürekli devrim kuramını özetliyordu:

> *Avrupa proletaryasının doğrudan politik yardımı olmadan, Rusya işçi sınıfı iktidarını koruyamayacak ve geçici üstünlüğünü sürekli bir Sosyalist diktatörlüğe dönüştüremeyecektir...* Öte yandan, *Batı'daki bir sosyalist devrimin, işçi sınıfının geçici üstünlüğünü doğrudan Sosyalist bir diktatörlüğe döndürmemize izin vereceğinden kuşku yoktur*[43].

Bu formülasyonda pürüzlü bir yan vardır. Ona göre, *iktidardaki* Rus işçi sınıfı, «geçici üstünlüğünü» başka bir şeye, Troçki'nin «sürekli bir Sosyalist diktatörlük» dediği şeye dönüştürebilmesinden önce Batı'daki bir devrime gereksinme duymaktadır. O durumda, uzunca bir zaman süresince korunan «geçici üstünlük» bir proleter diktatörlüğü *değil* midir? (Troçki'nin görüşleri karşısında bunun bir anlamı yoktur.) Ya da öyle olsa bile, bu *daha sonraki* «sürekli Sosyalist diktatörlük» tam olarak nedir? Bu noktada insanın aklına bir sürü soru doluşuverir. Hareket bir '*sosyalist* diktatörlük' temelinde değil, bir sınıf diktatörlüğü temelinde dile getirilmişti. Ve ona «sürekli» demek, «geçici» biçimindeki alışılmış isimlendirmenin tam zıttıydı.

Açıkçası Troçki, 'diktatörlük' terimini, şimdi geleneksel hale gelmiş gevşekliğinden daha sağlam bir şekilde kullanmaktaydı.

Şu ana dek, Sosyal-Demokrat Parti içindeki eğilimleri ele almaktayız. Ancak 'diktatörlük', bildiğimiz gibi, Sosyal-Demokratların icadı değildi; Bakunin'den Tkaçev'e, cahil köylü kitlelerinin kendi kendini yönetmesi temelinde düşünmenin yarattığı güçlüklerin epeyce farkında olan devrimci Narodniklere kadar, bir diktatörlüğün kurulmasıyla ilgili düşünceler eski Rus hareketindeki standart şeylerdi. Yirminci yüzyıla gelindiğinde, Narodnik hareketin mirasçıları, ilk kongresini 1906'da toplayan Sosyalist Devrimci Parti'de örgütlenmişlerdi.

S.R. programı diktatörlüğe başvurulmasını onaylıyordu. Bu konuda daha fazla bilgi edinmek için, Dommanget, Blanqui için ne ise, S.R.'ler için de o olan O.H. Radkey'e dönmek zorundayız; yani, doğruların sınırlarının dışına çıkmadan üstlendiği konunun savunma avukatı gibi hareket etmeye çalışan dürüst ve bilimsel bir tarihçi. İki örnekte de, kimi zaman, savunma avukatının çalışma tarzı doğru parçalarının toplanmasını bir parça güçleştirmektedir.

Radkey, 1906 programıyla ilgili olarak şunları yazar:

> Gereksinme karşısında, program «geçici bir devrimci diktatörlüğe» başvurulmasını açık bir dille onayladı. Hangi koşulda olursa olsun «diktatörlük» sözcüğünün çağrışımlarından hoşlanmayan kimi parti üyeleri, bunun, halkın kendisi üzerinde bir diktatörlük kurması gibi besbelli bir saçmalığı içerdiğini öne sürdüler; ama Fransız Devrimi örneğini ve 1871'de Thiers rejimini aktaran Çernov, çoğunluk adına diktatoryal yöntemlere başvurmanın tarihte hiç bir zaman görülmediğini, sosyalizmin cephanesinde mülksüzleştirilmiş azınlığın dolaplarına ve entrikalarına karşı kullanılmak üzere güvenilir bir silâhının bulunmasının zorunlu olduğunu iddia ediyordu[44].

Radkey, programın gerçekte «işçi sınıfı»nın bir diktatörlüğünden söz ettiğini, ama Çernov'un «işçi sınıfı»nı «halk»la eşanlamlı olarak kullandığını ekler. Radkey'in savına göre, S.R. formülü Lenin'inkinden «büyük ölçüde farklıydı»; çünkü, «sosyalizmin nihai zafere ulaştığı saate kadar demokrasiden bir kopuş öngörmüyordu. O durumda diktatörlük, sadece çoğunluğun geçici olarak başvurduğu bir çıkar yol işlevi görecek; yakın amaca ulaşılır ulaşılmaz bir kenara bırakılacaktı». Ancak o zaman «diktatoryal yöntemler emin biçimde ve hızla (her koşulda, kuramsal olarak) terkedilebilirdi...»[45]

«Sosyalizmin nihai zafere ulaştığı saate kadar» deyişiyle şunun kastedildiği varsayılmalı: «sosyalist devrimin zaferine, yani iktidarın alınmasına kadar». Üstelik, kelimesi kelimesine alırsak, bir geçiş döneminin *sonunda* (diktatörlüğün anlamını yitireceği bir noktada) sosyalist bir toplumun zafere ulaşmış biçimde gerçekleştirilmesi anlamına gelmesi halinde bile. İlk yorumun bir anlamı vardır, çünkü, «diktatörlük» yerleştiği zaman, iktidarın alınmasından sonra «demokrasiden kopuşu /kopuşları/» tasarlar; ancak bu durumda da, Çernov'un bu yaklaşımın Lenin'in

görüşünden farklı olduğunu düşünmesinin nedeni açık olmaz. (O ana dek, devrimden sonra demokrasiden kopuşlar hakkında söylenen sözlerin çoğunun Plehanov'un ağzından çıkmış olmasını bir kenara bırakıyoruz.)

1906 Kuruluş kongresinde, sağ kanat, Çernov gibi değil ama, kendince bir diktatörlükten yanaydı. Bu konumu üstlenen ise Moskova'nın gelecekteki belediye başkanı V.V. Rudnev'di. Rudnev, (diyelim) Finlilerin ve Polonyalıların self-determinasyon hakkını reddeden, aşırı bir ulusal-şovenist bakış açısını savunmaktaydı. Rudnev kongrede bir söylev vermişti :

> Daha da fazla. /Gelecekteki/ Büyük Rus Devrimi'nin yerine getirmesi gerektiği dünya çapında önemli bir görevi (bütün insanlık adına her şeyin üstünde bir misyonu) vardır. İnsanlık adına devrimci diktatörlük uygulama hakkına (insanların - sadece yazgısı Rusya'ya bağlanmış olanların değil, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki insanların da - güvence altına alınmış kazanımlarını çiğneyip geçme hakkına) sahiptir[46].

Rudnev'in 'devrimci diktatörlük' deyişini çekip aldığını, ama ona yüklediği içeriğin Rus devletinin bağımlı halklar üzerinde emperyalist egemenliğinden (gerici pan-Slavizm) başka bir şey olmadığını görüyoruz.

4
Lenin ve 'Diktatörlük'

Gördüğümüz gibi, Lenin'in yetiştiği sosyal-demokrat partide, 'proletarya diktatörlüğü' hemen herkesçe kabul edilmişti. Peki, Lenin o terimden ne anlıyordu?

Başka herkes gibi Lenin de, Marx'ın neyi kastetmiş olabileceğini kendi kendine sormak durumundaydı. Sosyalizmin sorunları üzerine yazmaya başladığı zamana kadar (*Toplu Yapıtları*'nın başında 1893 tarihli ilk yazılar), 'diktatörlük' sözcüğü çağdaş anlamını bir parça kazanmıştı bile; hatta bir ölçüde 'demokrasi'nin karşısına çıkarılmaya başlanmaktaydı. Yine de Lenin, öteki Marksistler gibi, sosyalizmin tarihsel yazgısının, toplumsal, ekonomik ve politik açılardan, demokrasinin ilerlemesine kopmaz biçimde bağlı olduğunu varsayıyordu: «Sosyalizme politik demokrasiden başka bir yolla varmak isteyen herkes, kaçınılmaz olarak, hem ekonomik, hem de politik anlamıyla saçma ve gerici sonuçlara varacaktır»[1].

Oldukça şaşırtıcı sonuç şuydu: Lenin kendisi için, bildiğim kadarıyla, kendi kafasından çıkardığı eşsiz bir 'diktatörlük' tanımı ortaya koymuş ya da icat etmişti. 'Proletarya diktatörlüğü'nü tartışan farklı insanlar, her zamankinden daha fazla, birbirlerinden uzak şeyler söyleyip, farklı bir dil kullanmaktaydılar.

Lenin'in yazıları içerisinde - Luxemburg'un ve başkalarının yazılarında olduğu gibi - 'proletarya dik-

tatörlüğü'ne kısa ve yetersiz değinmelerin yapıldığı pasajlara rastlanıyordu. Terim, geniş kapsamlı bir 'iktidarın fethedilmesi' kavramına bağlanıyordu. Bunun en iyi örneği, Lenin'in *Granat Encyclopaedia*'da çıkan ve 1914'te yazılmış «Karl Marx» maddesiydi; orada alışılmış bir tarzda konuşuyordu:

> ...proletaryanın politik iktidarı fethetmesini («proletarya diktatörlüğü») hedef almış bir politik savaşım.[2]

Ancak bu pasajlar öğretici örnekler değildir. Yazarın terimle ne kastedildiğini düşündüğünü açığa vuran pasajlar üstünde durmak istiyoruz.

1. Birinci Yorum

Lenin'in 1893'den 1902'ye kadar süren yazılı etkinliklerinin ilk on yılı açısından, terimi kullandığını gösteren herhangi bir kayıt yoktur. Lenin bu terime Plehanov'un yazılarında, Bernstein'ın saldırısında, Kautsky'de vs. rastlamış olmalı, yine de kendi formülasyonlarında oynadığı bir rol yoktu.

1890'larda hazırladığı parti program taslakları bunun sınandığı örnekleri oluşturur. 1895-6'da böyle bir taslak ve ona ek olarak «Programın Açıklanması» başlıklı bir yazı yazmıştı, ama iki belgede de, devlet iktidarına eğilen pasajlarda terime yer verilmiyordu[3]. 1899 yılı biterken, bir parti program taslağında nelerin söylenmesi gerektiği konusunda - benzer sonuçlara varan - başka bir bölüm yazdı[4]. Yaklaşık aynı sıralarda, Kautsky'nin *Anti-Bernstein*'ı üzerine yayımlanmamış bir değerlendirme denemesinde Revizyonist sav tartışılıyordu; onda da Bernstein'ın 'proletarya diktatörlüğü' üstüne söyledikleri görülmüyordu[5].

İşin doğrusu, Plehanov tarafından 1902'de Rus hareketine sorunun dayatılışına kadar, 'proletarya diktatörlüğü' ya da tek başına 'diktatörlük' terimi üzerine nasıl olursa olsun hiç dikkat ayırmamıştı Lenin. Bu olgu, bir başka açıdan, 'proletarya diktatörlüğü'-

nün sosyalist hareketteki yaşantısının babasının, kaynağı ve kökeni *(fons et origo)*, Plehanov olduğunun altını çizer.

1902'nin başlarında, Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin İkinci Kongresi'ne hazırlanan Plehanov, önceki bölümde gördüğümüz gibi, 'proletarya diktatörlüğü'nü parti programı taslağına almıştı. Batı Avrupalı ve Rus biçimleriyle Bernstein'cı Revizyonizme karşı savaş da kızışmıştı. Lenin ise kongreden önceki temel tartışma metni olan *Ne Yapılmalı?*'da, asıl olarak öteki problemlerle ilgilenmişti; üstelik 'proletarya diktatörlüğü' bu metinde yalnızca üç yerde geçerken, o değinmeler de alışılagelen türdendi. Yani, formülasyonlar işçilerin politik iktidarıyla ilgili olarak öylesine yerli yersiz rastgele dile getirilmiş değinmelerdi ki, terimin özel bir şekilde anlaşılmasını gerektirip gerektirmediği söylenemez[6].

Lenin'in o zamanki belgeleri arasında, «Plehanov'un Birinci Program Taslağının Ana Hatları» başlıklı bir yazısına rastlıyoruz. Orada yer verilen maddelerin birinde, «politik iktidara kumanda edilmesi» basitçe 'proletarya diktatörlüğü'yle paralel anlamda kullanılmıştı[7]. Öteki *Iskra* editörleriyle birlikte hazırlanmış bir program taslağının bir maddesinde de, 'proletarya diktatörlüğü'yle devrimin alışılmış tarzda savunulması arasında bağlantı kuruluyordu[8].

Lenin'in terimi nasıl anladığına ilişkin olarak ilk ipucunu bulduğumuz yer, Şubat-Mart aylarında kâğıda dökülmüş «Plehanov'un İkinci Program Taslağı Üzerine Notlar»daydı. O notlardan sızan düşünce, terimi *yalnızca* bir işçi hükümetinin baskıcı görevlerine değinme yapacak şekilde anladığıydı.

Akıl yürütmesi şöyle sürüp gidiyordu: Eğer (Rus) küçük-burjuvazi(si), köylülük dahil, devrimde proletaryayı *desteklerse*, o zaman elbette baskı kurmaya gerek kalmaz ve dolayısıyla *bir «diktatörlük»ten vazgeçilebilir*. Bu düşünce aşağıdaki notları da açıklar:

...«diktatörlük» kavramı, proletaryaya verilecek dış desteğin *olumlu* kabul edilişiyle bağdaşmaz. Küçükburjuvazinin onun, proletaryanın, devriminin başarıya ulaşmasında proletaryayı destekleyeceğini gerçekten *olumlu biçimde* alsaydık, bir «diktatörlük»ten söz etmenin yararı olmazdı. Çünkü o zaman o kadar ezici bir çoğunluk tarafından tamamıyla güvence altına alınmış olurduk ki, bir diktatörlük olmadan da pekâlâ yapabilirdik («eleştirmenler»in /Revizyonistler/ bize inandırdıkları gibi).

Sonraki cümlede Marx'ın bir yorumunu yapmayı dener :

Proletarya diktatörlüğünün zorunluluğunun tanınması, *en sıkı ve ayrılmaz biçimde, Komünist Manifesto*'daki, (proletaryanın) gerçekten devrimci bir sınıf olduğu teziyle bağıntılıdır[9].

Bu sözler anmaya değer bir gaftı. Manifesto'da «yalnız proletaryanın tek başına gerçekten devrimci bir sınıf olduğu»nun[10] iddia edildiği doğruydu, ama Marx, sonraki sayfada, sosyalist hareketi «engin çoğunluğun, o engin çoğunluğun çıkarlarını gözeten, bağımsız hareketi» diye değerlendiriyordu[11]. Ne olursa olsun, Marx, sosyalist devrimin *normal olarak* halk kitlelerinin emin bir çoğunluğunun desteğiyle gerçekleşeceğine inanmaktaydı. Lenin'in 1902 tarihli notlarına göre, bunun anlamı, bir proletarya «diktatörlüğü»nün zorunluluk olmayacağıydı. Kısaca, 'proletarya diktatörlüğü' *ileri kapitalist ülkelerde uygulanabilirliğini yitirmişti* ve asıl olarak Rusya gibi ülkelerde anlam bulan özel bir kurum halini almıştı.

Kanıtlar ışığında söylemeye gerek kalmaz ki, bu görüş Marx'ın görüşüyle benzerlik taşımıyordu. Daha doğrusu Lenin'in daha sonraki kavramının *uluslararası* boyutta uygulanabilirliği hakkındaki iddialarla da benzerlik taşımıyordu.

Kendi kendine demokratik temellere sahip bir

halk devriminin bir 'diktatörlük' diye adlandırılması gerekmesinin nedenini soran Lenin, Plehanov'un çözümünü benimsemişti. Plehanov'un ortaya çıkan bilmeceye katkısı, terimin anti-demokratik anlamını ayrıntılarıyla gözler önüne sermek olmuştu. Lenin'in notlarında bu yaklaşım mantıksal sonucuna kadar (dolayısıyla, açıklamanın yararlı bir anlamını dahi yitirdiği kuramsal bir felâkete kadar) götürülmüştü. Elbette tüm bunlar, Plehanov'un İkinci Kongre'deki konuşmasından önce olmuştu; ancak Lenin'in notları Plehanov'un ön taslaklarının tartışılmasına dayanıyordu ve Plehanov'un bu görüşlerini *Iskra* tartışmaları sırasında savunurken, (en azından) kongre oturumlarındaki kadar samimi olduğunda kuşku yoktur.

Lenin'in düşünüş tarzının konuyu ne kadar uzağa götürdüğü, bir kaç sayfa ilerideki bir başka notta görülebilir. Orada, bir işçi devletinin doğru davranışlara girerlerse onlara ne kadar çok «hoşgörü» gösterebileceğine dayanan sözlerle, köylülere hitap edilmekteydi :

> Öyleyse şimdi, bunu, bizim bakış açımızı /parti programının kuramsal bölümünde anlatıldığı biçimiyle/ benimserseniz, her türden «göz yummaya» güvenebileceğinizi söylüyoruz, ama benimsemezseniz, bize kızmayın! «Diktatörlük» varken size şöyle diyeceğiz: iktidarın kullanılmasının gerektiği yerlerde boş sözlerle zaman harcamanın bir yararı yoktur[12].

Elbette çok katı bir konuşma ve daha olgun bir Lenin böylesi bir tutumu çok aptalca görürdü. Bunu sadece özel notlarında yaptı ve bir daha yinelemedi. Ama yazarın «diktatörlük» denirken onun özü ve anlamı konusunda ne düşündüğüyle ilgili bir kuşku da bırakmadı. Plehanov gibi *özgül durumlarda demokratik hakların feshedilmesini* düşünüyordu, başka bir şey değil.

Eğer Lenin, sonradan, bir işçi devleti açısından emin bir çoğunluğun sağlanması halinde 'proletarya diktatörlüğü'nün *gereksiz* olacağı şeklindeki bu görüşe yeniden dönmemiş olsaydı, bu, kuşkusuz geçerli olurdu; çünkü kuramsal temelde hiç bir şekilde iler tutar yanı olmayan bir yaklaşımdı. Soruna farklı bir çözüm bulmak zorunda kalacaktı.

2. İki-Sınıf 'Diktatörlüğü'

1903'deki İkinci Kongre'de, Mandelberg'le Plehanov'un aceleyle gündeme soktukları kısa tartışmaya katılmamıştı Lenin; kendisinin de açıkladığı gibi, konu toplantılarda kısa kesilmişti. Ancak kongredeki bölünmeyi konu alan ve 1904 ilkbaharında yayımlanan *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* adlı kitabında bu konuda söyleyecek bir sözü vardı.

O kitapta özellikle üzerinde durduğu konu, kongrenin politik eğilimler halinde nasıl bölündüğünün açıklanmasıydı. Mandelberg-Plehanov'un konuşmalarına iki kez değinmesi, bu sıralamada verdiği yeri gösteren bir işarettir[13]. Bunun nedeni de onların haklılığını savunma zorunluluğu hissetmesi değildi: Olayın Iskra'cılar arasında geçen bir tartışma olmadığını, aslında olayın bu yönünce bir anlam gördüğünü, çünkü Sağ'la Merkez'in devrimci sosyal-demokrasiye karşı aynı yelpazede yer aldıklarını bir kez daha gösterdiğini bildiriyordu.

Bu yüzden, Lenin'in broşüründe konuyla ilgili ciddi bir tartışma ortaya konmuyor, çünkü Plehanov'un görüşlerinin Marksistlerin genel olarak kabul ettikleri görüşler oldukları varsayılıyordu. Bir sorunun bulunduğunun farkında olduğunu açık etmiyordu.

Bir yıl içinde, 1905 devrimi bütün politik manzarayı değiştirdi. Bunun üzerine sosyalist liderler Rus devriminin sorunları üzerinde yeniden düşünmeye yönelik çabalarını hızlandırdılar. Lenin'in «proletarya

ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü» diye formüle ettiği bir sloganla ortaya çıktığına daha önce değinmiştik (Bölüm 3, Kısım 4). Bu formül iki terminolojik sorun yaratıyordu.

(1) İki sınıfın bir «diktatörlüğü» nasıl olabilirdi? Marx'ın terimleriyle, bir sınıf 'diktatörlüğü' belirli bir sınıfın devlet iktidarına sahiplenmesinden başka bir anlam taşımıyorsa (diyelim, İngiltere'deki gibi bir parlamenter demokrasiyle yürütülen 'burjuvazinin diktatörlüğü'nde olduğu gibi), bir proleter-cumhuriyet-köylü 'diktatörlüğü' de oldukça farklı iki sınıfın aynı iktidarda bulunduğu bir devlet anlamına gelecekti. Marx bundan bir anlam çıkarmakta herhalde çok zorlanırdı.

Doğrusu, terim 1905 başlarında Lenin tarafından bulunmuştu ve kuramsal güçlükle bir ilgisi yoktu. Yalnız, devrimin getirdiği politik ikileme bir yanıt olarak gündeme sokulmuştu. Rus proletaryası bu geri ülkede küçük ve ekonomik bakımdan zayıf olmakla birlikte, politik açıdan otokrasiye karşı devrimci kabarışı (asıl olarak köylü kitlelerinin güç verdiği bir kabarış) örgütleyip öncülük etmede belirleyici bir konuma sahipti. Proletarya, sosyalistlerce, devrimin kendisinde «hegemon» (öncü) bir rol oynuyor olarak tasarımlanabilirdi; ancak, başkaldırının doruğuna çıktığı bir noktada, beklenmekte olan «Geçici Devrimci Hükümet»i oluşturursa, bu hükümet bir işçi devletini gerçekten kurup koruyabilir miydi? İşçi devletinin anlamı, hükümetin burjuva mülkiyet ilişkilerini aşan önlemlere, *sosyalist* önlemlere yönelmesi demekti. Sosyalist önlemler alınırsa, kitlesel köylü desteği devrimden soğurdu.

Lenin'in çözümü, otokrasinin yıkılmasıyla birlikte kurulacak Geçici Devrimci Hükümet'in iki devrimci sınıfın bir *ittifakına* dayanması gerektiğini önermekti. İttifaktaki işçi (sosyalist) temsilciler öncü rolünü («proletarya hegemonyasını») oynarlarsa, hükümetin hareketlerini temel bir konuda sınırlamak

zorunda kalırlardı. Bu hükümet, Rus toplumunun demokratikleşmesini («burjuva-demokratik devrim») en uç noktalara dek taşıyacak, ama doğrudan sosyalist önlemler (kapitalizmi tanımlayan özel mülkiyet haklarını ayaklar altına alan önlemler) almaktan kaçınacaktı.

Bereket versin, Lenin'in Rus devriminin bu canalıcı sorununa bulduğu çözümün yararlı ve yararsız yanlarını tartışmak bizim görevimiz değil. Daha önce gördüğümüz gibi, Troçki, Geçici Devrimci Hükümet'in sosyalist önlemler almaktan geri duramayacağını, bundan dolayı, köylülerin gereksinmelerini karşılamak üzere azami çabaları harcasalar bile, bir işçi devleti gibi hareket etmeye zorlanacaklarını ileri sürüyordu. Lenin'in bu yeni geliştirdiği terimle vurgulamaya çalıştığı şeyse, önerilen Geçici Devrimci Hükümet'in (1) iki sınıfın ittifakı (2) sosyalistlerin önderliğinde olsa bile, sosyalist bir program *uygulamayacak* bir ittifak olmasının zorunluluğuydu.

İyi bilindiği gibi, Troçki'nin öngörüsü 1917'de, aslında sosyalist önlemler almaya zorlanmış Lenin'in kendi kurduğu hükümetle az çok doğrulandı. İki-sınıf 'diktatörlüğü' hiç bir zaman canlı bir yaşama kavuşmadı. Onun için, böyle bir toplumsal canavarın hiç yaşama şansı olup olamayacağı konusunda bir spekülasyon yürütmek herhalde bir işe yaramaz. Lenin'in iki-sınıf 'diktatörlüğü' ideolojik bir kurgu olarak kaldı ve bugünkü niteliği müzelik bir düşünce olmasıdır.

Öyleyse, bu kurguyu «iki sınıfın *diktatörlüğü*» olarak adlandırmanın yararı neydi? «Dilin zorbalığı»na iyi bir örnekti - dilsel biçimler, başka mantıksal ilişkileri ne olursa olsun, kendilerini terminolojik bir «mantık» halinde dayatmaktadırlar. «Mantık» bu yolda ilerledi. Geçici Devrimci Hükümet Rus partisinin programına uygun olarak bir 'proletarya diktatörlüğü' olmayacaksa, bir başka 'diktatörlük' olmak zorundaydı. Yasa-sözcüğü dil haline geldi; 'devrimci hükü-

met' 'devrimci diktatörlük' diline aktarılmak zorundaydı. Bundan başka, 'diktatörlük' baskı gerektiriyorsa (herkesin düşündüğü gibi), kime baskı uygulanacaktı? İki-sınıf 'diktatörlüğü' devrimci hükümetin köylülüğe baskı uygulamayacağını vaat etmenin (terminolojik açıdan) bir yoluydu.

(2) Öteki terminolojik sorun, 'diktatörlük' teriminin önüne 'demokratik' sözcüğünün eklenmesiydi. Bu gelişmeye daha önce değinilmiştir: buradaki 'demokratik' sözcüğü, 'burjuva-demokratik' teriminin kısaltılmış bir biçimiydi. Lenin'in sloganının anlamı, Geçici Devrimci Hükümet'in kendisini burjuva-demokratik devrimin görevleriyle sınırlayacağıydı.

Batı Avrupa'da yüzyılın ortalarında 'Demokrasi' teriminin («Demokrasi»deki gibi) bir gelişme seyri izlemiş olduğunu gördük[14]: İlk başta, hem burjuva-demokratları, hem de proleter-sosyalist demokratları kapsayan, mutlakiyetçiliğin sol muhaliflerini anlatan genel bir terim; daha sonra, özellikle 1849'dan sonra, pembe radikalleri ve sosyal-demokrat liderleri kötülemek amacıyla kullanılan ve devrimci-solun çekinir hale geldiği bir terim. Bir çok şeyin birden yapılmaya girişildiği Rusya'da, 'demokratik' terimi, sosyalistlerin dilinde, 'sosyalist' teriminden ayrı *ya da ona karşıt* bir şekilde hemen hemen 'burjuva-demokratik'le eşanlamlı bir sözcüğe dönüşerek katılaştı. (Bu kullanım Batı'da yüzyılın sonu geldiğinde bile bilinmiyor değildi, ancak kullanılışı daha az sürekliydi.)

Bu gelişme terminolojik açıdan anlaşılabilirdi; politik düşünüşte ise, keşmekeşe çıkarılan bir davetti. 'Demokratik' sözcüğü 'burjuva'yı içeriyorsa, «devrimci» olmak isteyen sosyalistler 'demokratik'ten ancak burun kıvırma ya da yüzünü buruşturmayla birlikte söz eder oldular. Yol açılan karmaşanın bir boyutu, kimi sol çevrelerde ve bir takım kendine özgü devrimci Marksistler arasında, 'demokrasi'nin sınıf iktidarı ölçütü (bazı) dışında *bir* anlam taşımadığı yönündeki (daha sonraları görülen) büyüyen inançtı.

Demek ki, Lenin'in iki devrimci sınıfın «demokratik diktatörlüğü»nden oluşan «Slogan»ı, kendini, asıl vurgunun 'diktatörlüğe' yapılmayıp, öteki unsurlar ('demokratik' sözcüğünün vaat ettiği sınırlılık ve «proletarya ve köylülük» denmesiyle ortaya çıkan iki-sınıf problemi) üstündeki tartışmada odaklanan bir bağlamda göstermişti.

Lenin'in «slogan»ı 'diktatörlük' sözcüğü olmadan da formüle *edilebilirdi ve Lenin'in kendisince genellikle böyle formüle edilmişti:* örn. «devrimci bir proleter-köylü hükümeti», vs. İronik olan yan, sloganı 'diktatörlük' sözcüğü çevresinde formüle etmenin itkisi, ya da vesilesi, Lenin'in dışından gelmişti: Menşevik karşıtlarından geliyordu. (Bu olgu, diktatörlük sorununun İkinci Kongre'de nasıl olup da Lenin tarafından değil, geleceğin iki Menşeviğince gündeme getirildiğini anımsatabilir bize.)

Neler olup bittiğini anlamak için, Lenin'in 'demokratik diktatörlük' sloganını tam olarak ne zaman ve hangi koşullarda kullanmaya başladığını belirleyelim. Lenin, 1905 devriminden bile önce, devrimci bir hükümette bir proleter-köylü ittifakının temelinde yatan düşünceyi zaten üstü kapalı olarak ima etmişti. Ancak 'diktatörlük' terimine bu yeni yeni tohum veren düşünceyi yüklemeye ne zaman başladı?

Yanıt şudur: Menşeviklerin çıkardığı ve önde gelen Menşeviklerden A.S. Martinov'un yazdığı bir kitapçığa karşı Lenin'in bir yanıt vermesiyle başladı. Martinov'un kitapçığının başlığı *İki Diktatörlük*'tü. 1905'in ilk aylarında, bu broşüre çeşitli kereler bir kum torbası olarak göndermede bulunmuş ve alıntılar yapmıştı Lenin. Aktarıp durduğu yer de, Martinov'un sosyalist partinin otokrasiye karşı başarılı bir halk ayaklanmasını gerçekleştirmesi düşüncesini *suçladığı,* çünkü bu zaferin partiyi iktidarı üstlenmeye zorlayacağı ve (ne korkunç!) bir proletarya diktatörlüğü kurmak zorunda kalacağını söylediği bir pasajdı; öyle bir durum gerçekleşirse, tek olasılığın bir

burjuva rejimi olacağını bütün Menşevikler biliyorlardı. Çağdaş okurun aklında tutması gereken yan, Martinov'u dehşete düşürenin 'diktatörlük' değil, 'proletarya' olduğudur. Bir başka deyişle, söz konusu hata, geri Rusya'da yaşamasını olanaksızlaştıran ve olgunlaşmamış koşullarda bir proleter-sosyalist rejimin kurulmasıydı.

Lenin'in ağzından 'demokratik diktatörlük' formülünün ilk kez yayımlanışı, kendi gazetesinin bir sayısında olmuştu (8 Mart 1905). Lenin, orada, Martinov'un kitapçığıyla bir polemiğe girişip, yepyeni sloganını ortaya atıyordu*. 'Proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü' sloganının daha ilk kullanılışlarına tanık olduğumuz 1905 yılının bu ilk ayları boyunca, hemen hemen her kullanılış Martinov'un *İki Diktatörlük*'üne bir yanıtla bağıntılıdır.

Sonra Üçüncü Kongre'de, Lenin bu bağlantıyı kendisi de kurunca, formülün asıl kökeninin ne olduğu konusundaki olası kuşkuları ortadan kaldırdı. Parti kongresi Nisan-Mayıs aylarında toplanmıştı; Lenin,

---

* Lenin'in gazetelerinde, bir ay önce, partinin Üçüncü Kongresi düşünülerek hazırlanmış bir karar taslağının notları görünür. Lenin, o notlar içerisinde, Menşeviklerin sağa kayışlarını gözler önüne seren konumlarını sıralıyordu; listenin sonunda da, devrimde «proletaryanın ve küçük-burjuvazinin devrimci-demokratik diktatörlüğü» düşüncesini kabul etmemeleri yer alıyordu[15]. Daha o zamandan konu üzerinde kafa yormaktaydı. Çıkardığı organ olan *Vperyod*'un 8 Mart tarihli sayısında, iki makale yazmıştı: Birinde, Menşeviklerin «proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlükleri korkusu»ndan notlarda olduğu kadar çok söz ediyor; öteki makalede, «korku» suçlamasını, polemik yürüttüğü Martinov'un kitapçığına dayandırdığına açıklık getiriyordu. Martinov'un işçileri, «*demokratik* bir devrimde geçici hükümete katılmaları gibi korkunç bir perspektifle ve 'devrimci diktatörlük'le...» ürkütmeye çalıştığını söylüyordu[16]. Ondan sonra, 'demokratik diktatörlük' formülüne yer verişi Martinov'un *İki Diktatörlük*'üne karşı başka polemiklerle bağlantılı olarak gündeme gelir.

Sosyal-Demokratların Geçici Devrimci Hükümet'e katılmaları konusuyla ilgili bir rapor sunmuştu. Raporun daha en başında, bu katılım sorununun olasılık çok yakına geldi diye *(görünmediğini)* söylüyordu. Öyleyse niçin gündeme gelmişti?

> Ancak sorun bize olayların gidişinden çok, yazınsal polemiklerle dayatılmıştır. Sorunu ilk kez Martinov'un gündeme getirdiği, *9 Ocak'tan önce* /Kanlı Pazar/ gündeme getirdiği daima akılda tutulmalıdır. *İki Diktatörlük* adlı kitapçığında yazmıştı...[17]

Ve Martinov'un kitapçığının (Şubat'tan beri saldırmakta olduğu) aynı pasajını aktararak devam ediyordu. Aynı şekilde, 'demokratik diktatörlük' formülünü bir kez daha, yine Martinov'a yanıt olarak ortaya atmıştı.

3. Yeni Tanım

Lenin'in iki-sınıf diktatörlüğü «slogan»ını açımlaması, gazetesinin 12 Nisan 1905 tarihli sayısının çıkışıyla başladı ve Üçüncü Kongre'nin tartışma ve belgelerinde devam etti[18]. Okur sonraki tartışmalarla ilgili anlatımları pek çok yapıtta bulabilir. Gözümüzü özellikle burada ele aldığımız dar sorun (tartışmada 'diktatörlüğe' yüklenen anlam) üzerinde tutarsak, her zaman olduğu gibi sorunun varlığının farkında olunmadığını görürüz. Ancak Lenin, kendi kafasında, sözcüğün anlamına yeni bir yorum katmayı tasarlamaktaydı.

Yeni anlam, önceden değinilmiş olan Üçüncü Kongre'ye raporunda hafiften ima edilmişti. Orada «devrimci diktatörlük»ten söz ediyordu:

> Ancak bir diktatörlük, yani «düzen»in örgütlenmesi değil, savaşın örgütlenmesi söz konusu olabilir. Bir kaleye hücum ediyorsanız, kaleyi almadan önce savaşı bırakamazsınız[19].

Bu dönemle ilgili belli başlı yapıtında, *Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, yeni bir anlam kazandırma dönemi henüz tamamlanmamış, ancak Lenin, uzunca bir süre varlığını koruyacak olan bir boyuta, en büyük önemdeki bir yana dikkat çekmişti. Marx'ın 'diktatörlük' hakkında 1848 yılındaki açıklamalarının irdelenmesinden sonra[20], 'diktatörlük'le 'demokrasi'nin «birbirini dışladıkları»nı vurgulamaya başlamıştı. Anımsamakta zorlanacağı bir sonuçtu bu :

> ...burjuvazinin diktatörlükten anladığı, demokrasinin getirdiği her türden özgürlük ve güvencenin yok edilmesi, her türden keyfi uygulamalar ve bir diktatörün kişisel çıkarlarına uygun olarak iktidarın her türlü istismarıdır[21].

Bu, «vulgar burjuva görüş»tü, diye yazıyordu. *Onun* görüşü neydi? Marx'ın 1848 makalelerinden derleyip çıkardığı sonuç, «böyle /devrimci/ bir diktatörlüğün görevinin eski kurumun kalıntılarını kaldırıp atmak olduğudur». Ancak, demokratik temellere dayanan bir devrimse gözönünde tutulan, o durumda «diktatoryal» olan nedir? Buna bir yanıt tasarlamamıştı henüz. Menşevikler diktatörlüğün «tek bir irade» önvarsaydığı gerekçesiyle Lenin'in iki-sınıfın 'diktatörlüğü' formülüne itiraz ettiklerinde, *tanımı* yadsımıyor, sadece «soyut» kaldığını öne sürüyordu[22]. Bu tartışma tek bir adamın iradesiyle ilgili değil, tek bir sınıfın iradesiyle ilgiliydi.

Lenin'in kendi 'diktatörlük' tanımı daha bir yıl geçmeden yayıma hazırdı. Nisan 1906'da *Kadetlerin Zaferi ve İşçilerin Partisinin Görevleri* başlıklı, tanımı tamamen zırhla kapladığı bir kitapçık yayımlamıştı*. Uzun bir zaman dilimi içerisinde ilk kez ola-

* Bu yapıtının önemini gösteren olgu, Lenin'in, Ekim 1920'de, asıl olarak 1906 tarihli kitapçığının on beş sayfasının yeniden basımından oluşan ve *Diktatörlük Sorununun Tarihine Bir Katkı* gibi uzun başlıklı bir inceleme yayımlamış olmasıydı.

rak, bu yapıt, herhangi birisinin, 'diktatörlük' sözcüğünün yaygın anlamı konusunda bir sorunun varlığının ayrımında olduğunu gösteriyordu.

> Niçin «diktatörlük», niçin «güç»?..:
> Bu soruyu soran insanlar, genellikle, kullanılmakta olan 'diktatörlük' teriminin yeni bir çağrışım yaptırdığını ilk kez olarak işiten kişilerdir. İnsanlar sadece bir polis otoritesi ve sadece bir polis diktatörlüğü görmeye alışmışlardır. Polissiz bir hükümet olabileceği, ya da diktatörlüğün bir polis diktatörlüğüne gereksinme duymayacağı düşüncesi, onlara tuhaf gelmektedir[24].

Bu alıntı incelememizde yeni görünen ve sevindirici bir not, bu dönemde Lenin'in neredeyse eşsize yakın derecede bir yerde bulunduğu bir anlayıştır. Ne yazık ki, bu yapıtın olumlu içeriği daha az sevindiriciydi. Çünkü, 'diktatörlük'ün niçin diktatoryal olduğu problemi üzerinde düşünüp taşındıktan sonra, aydınlık getirmektense daha fazla anlaşılmazlık yaratacağı kesin olan bir yanıt ortaya atmıştı.

Buradaki hedefi ılımlı liberal-reformcu Anayasal Demokratik Parti'ydi (kısaca, Kadetler). Onların «profesörler»inin devrimcilerin görüşlerini yanlış anlattıklarını söylüyordu Lenin. «Lütfen dikkat edin», diyordu onlara,

> ...diktatörlük, yasaya değil, güce dayanan sınırsız bir iktidar demektir. İç savaşta zafer kazanmış bir iktidar ancak bir diktatörlük olabilir[25].

Bu, rastgele dile getirilmiş bir düşünce değildi; bu düşüncesini daha sonraları da yineledi. 1905'te belirmiş olan sovyetlerin, yeni bir devrimci hükümetin embriyonu olduklarını söylüyordu; sovyetler,

> embriyon halindeki bir diktatörlüğü temsil ediyorlardı, çünkü, kimin tarafından kurulmuş olursa olsun, *başka* otorite, *başka* yasa, *başka* standart tanımıyorlardı. Otorite (sözcüğün en doğrudan anlamıyla sı-

nırsız - yasa tanımayan - ve güce dayalı) diktatörlüktür[26].

Üstelik bunda ısrarlıydı. Bir örnek veriyordu: polisin bir devrimciye işkence yaptığını düşünün, o zaman bir alay işçi birdenbire oraya dolar ve işkencecileri çiğner geçer. «Devrimci bir halk... Kazaklara karşı güce başvurduğu zaman» -

> bu, devrimci halkın bir diktatörlüğüdür. Bir *diktatörlüktür*, çünkü, halkın /Kazaklar, vs./ üzerinde bir otorite kurması, herhangi bir yasayla kısıtlanmamış bir **otoritedir**...

«Bilimsel»leşiyordu :

> Bilimsel «diktatörlük» terimi, herhangi bir yasayla kösteklenmemiş, ne olursa olsun herhangi bir kuralla kesinlikle kısıtlanmamış ve doğrudan doğruya güce dayalı bir otoriden başka bir anlama gelmez; ne daha fazla, ne daha az. «Diktatörlük» teriminin *bundan başka bir anlamı yoktur*...[27]

Bu 'diktatörlük' tanımı Lenin tarafından uzunca bir süre savunulup yorumlanacaktı, ancak bu haliyle, ilk açımlanışıyla zaten tam olarak geliştirilmiş durumdaydı.

Bu tanım, Lenin'in 1902 yılındaki gafı gibi, ancak birinci sınıf bir kuramsal felâket diye nitelendirilebilir. Hiç bir yasa, otorite, standart, ya da «nasıl olursa olsun» kuralın bulunmadığı saf gücün hükümranlığı, ancak ve ancak bir meydan savaşının verildiği görece kısa bir dönem için ve devrimci güçlerin zaferi kazanıp kendi devletlerini kurmalarından (ya da elbette kaybetmelerinden) önce varolabilir. Aslında bir meydan savaşında bile *hiç bir* otoritenin, yasanın vb. bulunmaması olasılık dışıdır; tam tersine, onlardan iki ayrı düzenek olması olasıdır; ama tartışma uğruna, Lenin'in yasasızlık durumunun henüz çözüme bağlanmamış bir savaş dönemi boyunca varolduğunu kabul edelim. Peki sonra?

'Proletarya diktatörlüğü'nden söz ediyorsak, savaşın zaferle bitmesi bir işçi devletinin işlemeye *başlaması* anlamına gelir. O devlet elbette kendini savunmalı, karşı-devrimi bastırmalı, devlet kurumlarını yeniden düzenlemelidir, vb. - kısaca, nasıl tasarlanmış olursa olsun, bir işçi devletinin bütün görevlerini yerine getirmelidir; artık işlemeye *başlar*. Ne olursa olsun yasasız? Kuralsız? Standartsız? Tam tersine, işlemeye başlamasının anlamı, kendine özgü, yeni, sınıfına göre yeniden yönlendirilmiş yasaların, kuralların, standartların ve otoritelerin, kendi yasasına göre yeni kurumların oturtulmasıdır. Lenin'in tanımına göre, iktidar alınır alınmaz, 'diktatörlük' kendisi olmaktan *çıkar;* başka herkese göreyse, yeni işçi devleti *başlar*.

İşin gerçeği, Lenin bu tanımı yineleyip durmasına karşın, hiç bir zaman, 'proletarya diktatörlüğü'nün, bir işçi devleti kendi yasa ve kurumlarını oturttuğu zaman, kendisi olmaktan çıkacağı gibi saçma bir sonuç çıkarmadı. Onun tanımı sadece bir kurgu olarak yaşadı.

Anmaya değer bir başka yön, Lenin'in kendi tanımının «bilimsel» olduğu yönündeki ardı ardına iddialarıydı. İddiası için sözde bilimsel (örn. filolojik, vb.) bir temel bulmuş olduğunu düşündürebilir bu; ancak bulduysa bile, bir kez olsun anmadı. Yine işleri karıştıran bir başka nokta, Lenin'in tekrar tekrar 'diktatörlük' teriminin «Latince» kökenine değinmesidir[28] - yine de Latince (Romalı) anlamın aslında ne olduğuna ilişkin bir sezgisinin olduğu görünmüyordu; yanlış bile olsa belli belirsiz bir düşünce aktarmamıştı bize.

Yeni tanımı ister isimsiz bir kaynakta bulmuş, isterse damdan düşer gibi kafadan uydurmuş olsun, Lenin'in 'diktatörlük' tanımında, terimin sosyalistlerce kabul edilen başka bir anlayışla, ya da - daha önemlisi - Marksistlerin kabul ettiği bir işçi devleti anlayışıyla ortak hiç bir yanı yoktu.

Artık böylesi bir şey salt Lenin'in tipik bir özelliği değildir. Böylesi durumları açıklamak için işe yarayan bir hipotez, başka durumlarda tekil bir örnek olarak kalan tanımın, aşırı zayıf temeline karşın, kendisi için kuramsal bir işlevi yerine getirdiğinin kesin olduğudur. Bu işlevin ne olabileceğini sorarsak, onu öğrenmek için, tanımı ilk kez açımlayan makaleden başka yere gitmemize gerek yoktur.

Lenin'in verdiği ve işkenceci polisleri ezip geçen «devrimci halkın diktatörlüğü» örneğine kadar geri gitmek zorundayız: örneği uzattıkça uzatıyordu. Bu sahnede,

> *halkın* diktatörlüğünü görüyoruz, çünkü halk, örgütsüz ve belirli bir noktada «tesadüfen» biraraya gelmiş insanlar kitlesi sahneye çıkar, adaleti uygulayıp uygun cezaları belirler, iktidarı kullanır ve yeni, devrimci bir hukuk yaratır[29].

Bir parantez açarsak, yeni bir hukuk yaratmışsa, bunun kendi başına *(ipso facto)* tanıma göre artık bir 'diktatörlük' olmadığına işaret ediyoruz; ama Lenin, bu apaçık çelişkiyi görmezlikten geliyordu. Ayrıca: Örneği daha ciddi biçimde tartışacaksak, niçin lince kalkışan ayak takımının da bir 'halk diktatörlüğü' olmadığını sormak zorunda kalırız? Üstelik yanıt, Lenin'in tanımının sokulduğu giysinin tüm dikiş yerlerini attırır. Ancak nereye gitmekte olduğunu görmek için Lenin'in pasajıyla devam edelim:

> Son olarak, *devrimci* halkın diktatörlüğüdür. Niçin bütün halkın değil de, yalnızca devrimci halkın diktatörlüğü? Çünkü durmadan ıstırap çeken ve /Kazakların/ en zalimce vahşiliklerinden yılmış bütün insanlar arasında, fiziksel olarak gözü korkmuş ve dehşete düşmüş bir takım insanlar vardır...

Ayrıca, kavga yürütmelerini alıkoyan kötü kuramlarla, ya da «önyargı, alışkanlık, monotonluk»la «aşağılanmış» başkaları da vardır. Yine, korkaklık da-

hil, şu ya da bu kötü nedenle kavganın dışına düşmüş kişilere de rastlanır. Sonuç?

> Bunun için, diktatörlük, bütün insanlarca değil, devrimci insanlarca uygulanır. Bununla birlikte, devrimci insanlar bütün insanlardan uzak durmaz, giriştikleri hareketlerin güdülerini bütün insanlara bütün ayrıntılarıyla açıklar ve *bütün* insanları yalnız devletin «idare edilmesine» değil, aynı zamanda yönetilmesine de, aslında devletin örgütlenmesine de isteyerek katarlar.
>
> Bu şekilde bizim basit benzetmemiz, «devrimci halkın diktatörlüğü» gibi bilimsel bir kavramın, ayrıca «askeri ve polis diktatörlüğü» kavramının *bütün unsurlarını* kapsar[30].

Demek ki, ister bir, ister iki sınıfın olsun, *sınıf* diktatörlüğü kavramı, bütünüyle, «bilimsel» bir tanım sayesinde işin özünden uzaklaşılarak tartışılmış ve *yerini* «devrimci insanlar»ın yürüttüğü *ad-hoc* bir «diktatörlük» kavramı *almıştır* - Lenin'in ayrıntılı örneğinin *devrimci eylemcilerin* yürüttüğü bir diktatörlüğe dönüştürdüğü bir kavram. Bu kategori açıkça devrimci partiden yanadır.

Bütün yapı, sonuçta, sınıf diktatörlüğünün bir parti diktatörlüğüne dönmesi gibi çok tuhaf bir biçime bürünmüştür. Geleneksel 'devrimci diktatörlük' terimi Marx'tan önceki hareket (Q.E.D.) için her zaman tam olarak bu anlama gelmişti. Parti diktatörlüğü elbette «bütün halk»a «açıklayacak», «kaydedecek» ve «uzak durmak»tan kaçınacaktı. Burada, sonradan olmasa bile, Lenin bile bir yanda «devrimci insanlar»la (parti) öte yanda «bütün halklar» arasında da *sınıflar* bulunduğuna değinmeyi unutmuştu.

Doğal olarak, bu yaklaşımın, 'proletarya diktatörlüğü'nün parti diktatörlüğüne döndürülmesi şeklinde özel bir «Leninist» çarpıtma olduğu iddiası ortaya atılacaktır. Ancak gösterdiğimiz gibi, başka herkes (bir olasılık daha sonra Luxemburg sayılmazsa),

'proletarya diktatörlüğü'nün pratikte 'parti diktatörlüğü' biçiminde uygulanacağını varsayıyordu. Onlar bunu *varsayıyorlardı*, ama Lenin, karakteristik bir yaklaşımla, düşüncesi için gerekçeye sahip bir temel geliştirmek zorundaydı. Onun yapmaya çalıştığı ve üzücü sonuç veren şey de budur zaten. Ancak 'proletarya diktatörlüğü'nü 'parti diktatörlüğü'ne bağlayan anlayış onun icadı değildi.

4. Devlet ve Devrim Üzerine

Devrimci dalganın çekilmesiyle birlikte, devrim sorunlarıyla ilgili tartışmalar da arka plâna itildi. Lenin'in yeniden 'proletarya diktatörlüğü'ne değinmelerine denk düşen I. Dünya Savaşı dönemine kadar süren uzunca bir ara dönem yaşandı. Aralık 1906'da Lenin'in yeni 'diktatörlük' tanımına değindiği bir makale vardı: en önemli ayrıntıları olarak sadece iki sözcük, «kısıtlanmamış iktidar», geçmekteydi. Alışılmış kullanımlar dışında, 1909'da yazılmış bir makalede de, «Bolşeviklerin her zaman 'diktatörlüğün kaçınılmazlığı'ndan değil, zorunluluğundan söz ettikleri...» belirtiliyordu[31]. Buradaki anlam açık olmamakla birlikte, ne kastedildiğini çözmek için yer ayırmaya da değmez.

Lenin'in yeniden ve tekrar tekrar 'proletarya diktatörlüğü'ne ya da iki-sınıfın 'diktatörlüğü'ne değindiğine rastladığımız ilk yıl 1916'ydı. Değinmelerin geçtiği bağlam, asıl olarak, o zaman Bolşevikler arasında ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi sorunu üzerinde süregiden canlı tartışmalardı. Bu sorunla 'diktatörlük' arasında doğrudan bir bağlantı yoktu; bu yüzden değinmeler birdenbire ortaya çıkarak başlamış olabilir, çünkü Lenin, kendisini *Devlet ve Devrim*'i yazmaya götüren sorunları incelemekteydi.

Ulusların kendi kaderlerini belirlemeleri sorununu tartışırken Lenin'in ağırlık verdiği vurgu, kendi kaderini belirlemenin sosyalistlerin desteklemeleri ge-

reken *demokratik* bir istem olduğuydu; üstelik Lenin, bu demokratik istemin, genelde demokratik istemler gibi, programatik anlam taşıyan 'proletarya diktatörlüğü' kavramıyla bağdaşmaz olmadığını çeşitli kereler vurgulamak istemiştî* :

> ...sösyalizmin uygulanabilmesi, ancak, burjuvaziye - yani, nüfusun azınlığına - karşı şiddeti, demokrasinin *tam* gelişmesiyle - yani, nüfusun *tüm* kitlesinin bütün *devlet* işlerine ve kapitalizmin ortadan kaldırılmasının bütün karmaşık sorunlarına gerçekten eşit ve gerçekten genel bir katılımının sağlanmasını birleştiren, proletarya diktatörlüğü *sayesinde* olanaklıdır[33].

Konunun bu tarzda açıklanması, Marx'ın anlayışına yakındı; Lenin'in ulusların kendi kaderini belirlemesini demokratik bir sorun olarak benimsemesi, yaptığı vurguyu o yöne kaydırır gibi görünüyordu. Örneğin 1916 yazının sonlarında şunları ortaya koymuştu :

> Çünkü sosyalizm demokrasi olmadan olanaksızdır. Neden mi: (1) Proletarya, demokrasi savaşımında hazırlanmadıkça, sosyalist devrimi gerçekleştiremez.
>
> (2) Zafer kazanmış sosyalizm, tam demokrasiyi uygulamaksızın, zaferini pekiştiremez ve insanlığı devletin sönüp gitmesi aşamasına götüremez[34].

Ancak Lenin, 1906'da geliştirmiş olduğu 'diktatörlük' tanımını unutmamıştı ve bu tanım onun işlerlikli formülü olarak kaldı. 'Diktatörlük', diye yineliyordu, «toplumun bir parçasının toplumun geri kalanı üzerindeki egemenliğidir ve doğrudan doğruya baskı-

---

* Lenin'in proletarya diktatörlüğünün yönetim biçimi olarak «demokratik cumhuriyeti» saptaması konusunda bkz. 1915 tarihli bir makaledeki şu pasaj: «Proletaryanın burjuvaziyi devirmekte zafere ulaştığı bir toplumun politik biçimi bir demokratik cumhuriyet olacaktır... Sınıfların kaldırılması, ezilen sınıfın, proletaryanın bir diktatörlüğü olmadan olanaksızdır»[32].

ya dayanır»[35]. Ve: «Diktatörlük, doğrudan doğruya *şiddete* dayanan devlet iktidarıdır»[36]. Mart 1917 devriminden önceki son değinmesi, İnessa Armand'a yazdığı bir mektuptaydı. Orada, 'diktatörlüğün' demokrasiyle bağıntısını bir kez daha vurgulamaktaydı: Vereceği bir konferansta şunları göstermek üzere Armand'ın 'proletarya diktatörlüğü'ne de yer vermesi gerekiyordu:

> ...niçin zorunludur, proletaryayı silâhlandırmadan niçin olanaksızdır, tam ve çok yönlü bir demokrasiyle (vulgar kanılara karşın) niçin tamamen bağdaşır...[37]

İki devrim arası dönem (yani, Mart'tan Kasım 1917'ye kadar geçen dönem), şimdiki dar bakış açımızla, *Devlet ve Devrim*'in ana rahmine düştüğü dönem olarak görülebilir*. Bu zaman aralığında, Lenin'in 'proletarya diktatörlüğü'ne değinmeleri arasında oldukça ciddi bir benzerlik vardı. Anmaya değer ve ayırıcı yanıysa, 1906'daki tanıma tam dönüşü ve tekrarlanmasıydı. Bir kaç yıldır ilk kez olarak «yasa yok» anlayışına dönmüştü. Şu soruyu sormak üzere 1906 yazılarına geri dönüyordu: *'Proletarya diktatörlüğü'nde tam olarak 'diktatoryal' ne vardır?* Nisan 1917'de ikili-iktidar durumunun proleter yarısını belirlemeye çalışıyordu. Sovyet iktidarı, diyordu, burjuvazinin hükümetinin yanı sıra oluşan bir hükümeti oluşturur, ve -

> Bu, devrimci bir diktatörlük; yani, doğrudan doğruya devrimci bir ele geçirmeye, halkın aşağıdan gelen doğrudan insiyatifine dayanan - merkezileşmiş bir devlet iktidarının çıkardığı *yasalara değil* - bir iktidardır[38].

Lenin'in, en sonda geçen «merkezileşmiş» devlet

---

* Son taslak Ağustos-Eylül aylarında yazılmış gibidir, ama Lenin, 1916'nın son aylarından beri özel bir yoğunlukla ilgilendiği sorunlar üzerinde çalışmaktaydı ve işin doğrusu Temmuz 1917'de zaten bitirilmiş bir taslak vardı.

iktidarı deyişiyle, yeni ve ad-hoc bir nitelendirici ortaya attığını görüyoruz. Bu iktidar, merkezileşmiş-*olmayan* (ya da henüz merkezileşmemiş) bir devlet iktidarının oturttuğu «yasa»ya, otoriteye, standarda, kurallara vb. dayanmıyor muydu? Lenin bu apaçık sorunu gözardı etmektedir. Sovyetlerin ikili iktidarının Paris Komünü'yle özdeşliğini vurgulamayı ister ve bunu o dönemde sayısız kereler yapacaktır. Ancak 1871 işçiler devletinin iktidarı, Komün adı verilen (parlamenter-olmayan) temsili meclisin yerleştirdiği çok sayıda *yasalar* ve kurumlarda somutlaşmıyor muydu? Yanıt yok. Lenin sadece her zamankinden daha çok üzerine basarak şunları yineler:

> Bu tipin /devlet iktidarının/ temel karakteristikleri şunlardır: (1) iktidarın kaynağı, parlamento tarafından önceden tartışılıp çıkarılmış bir yasa değil, halkın yerel bölgelerde aşağıdan gelen doğrudan insiyatifidir - doğrudan «ele geçirmeler»...

Ve sonucunu çıkarır: «Bu, ve *yalnız* bu, özel bir devlet tipi olarak Paris Komünü'nün *özünü* oluşturur»[39]. Özü oluşturan «tek başına bu» tam olarak nedir: «İktidarın kaynağı bir yasa değil midir?» (Doğru değil.) Parlamento-dışı mıdır? (Doğru.) «Yerel» midir? (Doğru değil.) «Doğrudan insiyatif»e mi dayanır? (Kısmen doğru.) «Ele geçirme doğrudan mıydı?» (Doğru değil.) Her şey bir yana, bir işçi devleti miydi? (Doğru, ama Lenin bu bağlamda değinmemişti...) Düşünceyi oluşturan ve bu açıklamaya dolaşmış çeşitli ilmikleri ayırarak vurgulamaya çalışıyorum.

Bu, Lenin'in yazılarında karşılaşılan bu tür çeşitli pasajlardan yalnızca ilkiydi. Tanımlayıp durduğu 'diktatörlük'ün yer yer proletarya, yer yer de iki-sınıflı bir çeşidi biçimini alması işleri daha da karıştırıyordu. Yalnızca «yasa yok» tanımına geri dönülmekle ve çeşitli kereler yinelenmekle yetinilmiyor, aynı zamanda, gerçekten hepsinin aynı anlama geldiğini düşünüp düşünmediğini /Lenin'in -ç.n./ merak

ettiren ve görünüşte pek umursamadan ortaya atılmış yeni karakteristikler gündeme geliyordu.

Böylelikle Mayıs ayında, bir 'diktatörlük'ün kesin olarak «yasaya dayanmadığını, çoğunluğun biçimsel iradesine... dayanmadığını» belirtiyordu Lenin[40]. «Çoğunluğun biçimsel iradesi» derken kastettiği de görünüşe bakılırsa seçimlerdi: Çünkü, her nasılsa, Haziran ayında, şu yaklaşımını çok belirtik bir hale getirmişti: 'Proletarya diktatörlüğü'nün «bilimsel» anlamı, «yasaya ya da seçimlere değil, doğrudan doğruya halkın belirli bir kesiminin silâhlı gücüne dayanan bir iktidar» demekti[41]. Ancak Sovyetler ve bütün Sovyet sistemi seçimlere dayandığı için, bu ne demek olabilirdi? Özgün bir tanım ortaya attığı için de, iktidar, seçimlere dayanır dayanmaz, bir 'diktatörlük' olmaktan çıkıyordu...

Karışıklığa eklenecek daha çok şey var: Taslak tezlerde (doğası gereği çok titiz bir ifadeyle dile getirilmesi beklenen) vardığı «Sonuçlar»dan biri şuydu:

> İşçi, köylü ve asker kitlelerini, devrimin (yerel olarak) başarıya ulaşmasının nedeninin iktidarının bölünmemişliği ve proletarya diktatörlüğü olduğuna ikna etmek[42].

Devrimin *yerel olarak* başarı kazanmasının (ön) nedeni, nasıl olur da iktidarın devrimci yolla ele geçirilmesinin ulus çapında bir *sonucu* olan ('proletarya diktatörlüğü') olabilir? Bu tür sözler hakkında söylenebilecek en hafif şey, deyişin nasıl bir yolla, devrimciliğin sınanışı gibi bir şeyi karşılayan, zırhla kaplı bir slogan, yani bir yasa sözcüğü niteliğine büründüğünü (ama gerçekten bilimsel bir içerik yüklenmediğini) göstermedikleridir.

Devlet ve Devrim'in son taslağından önce yazılmış pasajlar bunlardı.

Her şeyden önce bir yılı aşkın bir süreden beri devlet kuramı üstüne kafa yormanın bir ürünü olan *Devlet ve Devrim*, Lenin'in, konunun geride kalan kı-

sımlarıyla birlikte, 'diktatörlük' anlayışını da yeniden gözden geçirdiğini düşündürmektedir. Sonuçlar iki nedenle çok kapsamlı sayılamaz: (1) 'Proletarya diktatörlüğü' bu çalışmanın merkezini oluşturan sorun değildi. Asıl odak noktası, Lenin eski devlet aygıtının «parçalanması» ve eşi olmayan türde bir devletle (yani devlet-olmayan bir devletle) «sönüp gitme» sürecinin başlatılması dediği konulardı. Lenin hiç bir yerde 'proletarya diktatörlüğü' üzerine özel bir açımlama çabasına girmemişti. (2) 1905 ve 1917'nin derslerini tartışmak üzere programlanmış bir bölüm eksik kaldığından, yapıt bitirilmiş değildi. Bu yüzden terimin yapıtta *görünmemesine* yaslanmak riskli bir iştir.

Yine de, bildirilmesi gereken birinci nokta şudur: 1917'nin ilk ayları boyunca 'diktatörlük'ün «yasa yok» tanımının tekrar canlandırılmasından sonra, Lenin terimi *Devlet ve Devrim*'de, 'proletarya diktatörlüğü'nün çok sayıda çağrışımlarına bağlı olarak, bir kez olsun anmayı başaramamıştı. Tanımın beraberinde getirdiği bir çok unsura değinmişti ama: Diktatörlük «doğrudan doğruya halkın silâhlı gücüyle desteklenen ve bölünmemiş iktidar»dı[43]. 'Proletarya diktatörlüğü'nün demokrasisi üstüne yapılan çok güçlü vurgular ortasında, Lenin, onun «ezenler, sömürücüler ve kapitalistlerin özgürlüğü üstüne bir dizi kısıtlamayı dayattığını», daha doğrusu onların «...demokrasiden dışlandığını» söylüyordu[44]. Bu duygu gidip gidip Plehanov'un 1903 yılındaki görüşlerine kadar varırdı.

Öte yandan, geçerken ağızdan dökülen bu sözlerin dışında, çalışmanın içeriği çok ağırlıklı bir biçimde demokrasinin ufuklarını ardına dek açacak yeni bir komün tipi devlet anlayışını öne çıkarmaktaydı. Lenin'in kuvvetle belirttiğine göre, 'proletarya diktatörlüğü' değişmez bir formül değildi; yalnız, geçiş dönemi boyunca, tıpkı 'burjuvazinin diktatörlüğü'nde olduğu gibi, «politik biçimlerin korkunç bir bolluğu ve çeşitliliği» içinde görünecekti. Ayrıca, sosyal-de-

mokratları, «proletarya 'diktatörlüğü'nün demokrasiyle 'çeliştiğini'!!» iddia ettikleri için suçluyordu[45].

Devlet ve Devrim'in en çarpıcı karakteristiği, doğrudan doğruya 'proletarya diktatörlüğü'ne değinmelerin çağrıştırdığı şeyler değil, onunla ilintili olanlardı. Bu çalışmada yapılan vurgu - ve yalnızca buradaki vurgu - «sönüp gitme» modelinin *dolayımsızlığıydı* (immediacy). Asıl metin şudur:

> Proletarya devlete gereksinme duyar... Ama Marx'a göre, proletaryanın tek gereksinme duyduğu şey, sönüp gitmekte olan bir devlet; yani, hemen sönüp gitmeye başlayarak oluşmuş bir devlettir...[46]

Projektörün en parlak ışıkları hiç beklenmedik son sözcüklere çevrilir. Örneğin aşağıdaki pasajın sonuna yakın yerlerde geçen küçücük «kısa sürede» sözcüğüne, konuyla ilintili bir kaç pasaja bakalım:

> Sosyalizmde «ilkel» demokrasinin büyük bölümü bile kaçınılmaz olarak canlanacaktır; çünkü, uygar toplumun tarihinde ilk kez olarak, halk *kitlesi*, sadece oy kullanırken ve seçimlerde değil, *ayrıca devletin günlük idari işlerinde de bağımsız* bir rol oynamak üzere ayağa kalkacaktır. Sosyalizmde sonuçta *herkes* yönetecek ve kısa sürede kimsenin yönetmemesine alışılacaktır[47].

Bir başka pasajda «kısa sürede» gibi bir sözcük görünmemekle birlikte, aynı anlam sorunun konduğu bağlam içinde örtük olarak yerini alıyordu: Çoğunluğun azınlığa baskı uygulaması, «demokrasinin öylesine ezici bir halk çoğunluğunu kapsayacak derecede genişletilmesiyle bağdaşan bir durumdur ki, baskı uygulamak için *özel bir makineye* duyulan gereksinme yok olmaya başlar»[48]. Dolayımsızlığın anlamı daha da geriye götürülerek *(ex post facto)* Paris Komünü'ne de uygulanmaktaydı.

> Komün, bir devlet olmaktan *çıkıyordu*, çünkü nüfusun çoğunluğuna değil, azınlık bir kesime (sömürücülere)

baskı uygulamak durumundaydı... Ve Komün sağlam temeller atabilmiş olsaydı, devletin bıraktığı bütün izler kendi kendilerine «sönüp gideceklerdi»...[49]

Elbette, Lenin'in payına (ütopyacı olarak), o anlık bir sapma olarak dudak bükülen yan, *Devlet ve Devrim*'in özellikle bu yönüdür; ancak bu tür kuşku uyandıran sözler bir ölçüde yanlış anlamaya dayanmaktadır. İlk plânda, «sönüp gitmeye *başlar*» deyişi son sözcüğe büyük bir vurgu yaparak okunulmalıdır; herşeyden önce gelişmenin doğrultusu sorunudur bu. İkinci plânda, Lenin'in düşünceleri özellikle devletin *baskıcı* işlevi, dar anlamdaki polisiye yanı üzerinde yoğunlaşmıştı.

Ancak, bir devletin 'diktatörlük' boyutu olarak görülmesi gereken yanı baskıcı işlevidir. Üstelik Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de söylediği bu sözler, 'diktatörlüğün' tartışıldığı pasajlarda geçmeseler bile, bizi fazlasıyla ilgilendirmektedir.

Kasım devrimi gerçekleştiğinde, Lenin'in kafasındaki düşünceler bunlardı. *Devlet ve Devrim*'den Kasım ayına kadar, ister tek sınıflı, ister iki-sınıflı olsun, 'diktatörlüğe' rutin değinmelerin sayısı bir kaçı geçmiyordu[50]. Devrimden hemen sonraysa hiç görülmedi. Kurucu Meclis'in dağıtılması o kadar kısa sürede gerçekleşmemiş olsaydı, bunun ne kadar daha süreceğini merak ederdim...

Lenin'in devrimden sonra 'proletarya diktatörlüğü'ne ilk değinmesi Aralık ayındaki bir açıklamasında görüldü. «Kurucu Meclis Üstüne Tezler»de. Bu belgedeki iki değinme sıradan şeylerdi[51]. Ocak ayında ise her şeyin üzerini toprakla örttü ve Plehanov'un Meclis'e baskı uygulanmasıyla ilgili 1903 yılında yazdığı önceki gerekçelerini yeniden yayımladı[52].

5. Çelik Tel

Şöyle başlıyordu: 'Proletarya diktatörlüğü' kavramının giderek bir Sovyet devletinin *ivedi zorunluluklarına* bağımlı kılınması. Ve Sovyet devleti, o sırada, karşı-devrimle kuşatılmış, Beyaz orduların müdahalesiyle hayli hırpalanmış, sanayi bakımından yıkıma uğramış, emperyalist abluka nedeniyle açlıktan kırılma derecesinde zorlanan, Batı'daki devrim kuşatma altındaki kalenin yardımına koşabilene kadar hayatta kalma savaşımı veren bir devletti.

Asıl tarih budur; bizim konumuz ise bu tarihin küçük bir köşesinde durmaktadır. Çok sayıda ölü ve yaralı vardı; bireyler, kurumlar ve düşünceler her şeyin ötesinde eşitlenmişti. Baskılar dev boyutluydu; kavramlar özünden sapıp biçimsizleşmişti. Bütün bunlar, bundan farklı bir tarihi gerektirir.

Ancak küçük köşeye geçmeden önce, daha büyük bir resmi ilgilendiren iki şeyi not edelim :

(1) Devrimin on dört işgalci ordu karşısında yaşam kavgası verdiği dönem boyunca, Lenin sonucun *ya/ya da;* ya Avrupa Devrimi'nin onu kurtarabilmesinden önce Rus Devrimi'nin askeri yenilgisi, ya da, devrimin genişleyip Kıta ve dünya çapında bir alt-üst oluşa yol açması - kapitalizmin bütün gezegenden kesin olarak yok edilmesi - biçiminde gerçekleşeceğini düşünüyordu. Fiilen gerçekleşmekte olan ara dönemdeki duruma güvenmiyordu: Kıta çapında bir toplumsal devrimin gerçekleşmesi *olmadan* emperyalist dünyanın müdahalesinin önünü kesmeye yetecek bir düzeye ulaşan Avrupa devrimi ve savaşın sona ermesi durumu; öyle ki Rus Devrimi *askeri açıdan* hayatta kaldı - ama tecrit oldu. Kuşatma Altındaki Kale'nin üstündeki yükün hafiflemesi için devrimci savaşın kazanılması beklenmekteydi. Şimdi savaş bitmişti ve kale yine kuşatma altındaydı.

Bütün Rus Marksistleri, on yıllardır, dünya devrimi olmadan kendi ülkelerinde gerçekleşecek saf

devrimci bir hükümetin, sosyalist bir hükümetin yaşayamayacağını açıklamışlardı. Bunun anlamı, karşı-devrimci bir yenilginin kaçınılmaz oluşuydu. Bu yüzden, genel olarak beklenmekte olan şeyin fiilen gerçekleşmesinin nedenini açıklamaya - bir ayrıntı dışında - gerek görülmüyordu. Karşı-devrim, kendisi devrilmemiş, onun yerine, işçi devletini devirmiş olan yönetici partinin *içinden gelmişti*. Bu farklı bir tarih olsaydı, bunu açıklamak zorunda kalır ve Bolşevik partinin kurduğu ve şimdi kuşatma altında olan işçi devletinin kollektif bir bürokrasinin egemenliğindeki bir devlete dönüşmesine bir açıklama getirmek zorunluluğuyla yüz yüze gelirdik: İç karşı-devrimin adı Stalinizm'di.

Ancak, söylediğimiz gibi, bu, değişik bir öyküdür. Özellikle dikkatimizi yöneltmemiz gereken yan, bir karşı-devrimin Kuşatma Altındaki Kale'nin içinden gerçekleşmesinin *zorunlu* oluşu *ve gerçekten de kalenin içinden geldiğiydi* - karşı-devrim konusunda ne düşünürseniz düşünün.

(2) Böyle bir karşı-devrim, daha önce vurguladığımız gibi, korkunç boyutlu sosyo-politik baskıların sonucuydu; baskının sonuçlarından bir başkası da deforme etmesidir. Kuşatma Altındaki Kale içinde, ilkeler ve kavramlar da deformasyona uğrayıcı bir baskıya uğruyorlardı. Zorlama geçici çarpıklıklar üretir; bir dizi ağırlığı çelik bir tele asarsanız, ağırlıklar kaldırılana kadar tel gerilecek - ve yine gerilecektir. Ondan sonra tel tekrar baştaki halini alır. Fizikte, tele yapılan zorlamanın çeliğin elâstikiyet sınırını aşmadığı söylenmektedir. Politikada ise, deformasyonun ilkenin sınırlarının dışına taşmamış olduğu söylenmektedir.

Bilim kurgu okurlarının iyi bildikleri alternatif zaman evrenlerinden birinde, herhalde 1918-1920 Alman Devrimi Sosyal-Demokratların getirdikleri sınırları yıkıp geçer ve, ekonomik verimliliği, eğitimli ve ileri proletaryası, teknik bilgi ve refahıyla, Sovyet

Almanya'sı doğardı. Almanya, artı, Rusya, eşittir Komünist Avrupa, diyordu Lenin. Sovyet Rusya, Avrupa Devrimi'nin canlılığının beraberinde getirdiği yeni dünyanın oldukça durgun sığ suları haline gelirdi. Kuşatılmış Kale'deki çelik tel giderek daha da gerilmişti ve artık ilk baştaki asıl uzunluğuna geri dönebilirdi...

Ama bu durum bizim evrenimizde hayat bulmadığı için, fiilen gerçekleşenleri saptayalım. Çelik telin esnekliği eğretilemesini yorumlarsak, olup bitenler şuydu: Kuşatılmış Kale'deki tecrit olma durumunun yarattığı dayanılmaz baskılar karşısında, ilkeler ilk başta olağanüstü istisnaların zorlamalarıyla çarpıtılmış, *daha sonra bu çarpıtmaların kendisi ilkeler haline gelmişti.*

Çelik tel örneği işçi ve parti demokrasisini karşılar. Bu model, yeni Sovyet kurumlarının aşağıdan denetimi kolaylaştırma yeteneğiyle ilintili çeşitli sorunlara bakılarak ortaya konmuştu. Bu tür sorunlardan tipik bir tanesi, 1921'de yapılan Onuncu Parti Kongresi'nde verilen örgütlü hiziplerin dağıtılması kararıydı - Troçki'nin daha sonra katıldığı bu karar, Stalin'in despotik rejiminin *hukuksal* temelinin atılmasında yardımcı olmuştu. Tipik bir durumdu, çünkü olağanüstü bir istisna olarak öneriliyor ve benimseniyordu; arzu edilir derecede bir demokrasi ölçütünden açık bir sapmaydı ve haklı gösterilmesi ancak o anın ölümkalım zorunlulukları sayesinde olanaklı olmuştu. Bu nedenle benimsendikten sonra, *norm* diye kabul edilmeye başlandı. Tek-partili devlet sorunu da benzer bir evrim geçirmişti.

Bu dönemde Sovyet politikasının neresine bakarsanız bakın, «istisnaların» normlara dönüştüklerini görürsünüz. Çelik tel asıl haline dönmeyi kabul etmiyordu; iyice gerginleşmişti ve gergin kalmaktaydı. İç dejenerasyon sürecinin ilk filizleri böyle bir ortamda yeşermekteydi.

İşçi demokrasisinin her kavram ve kurumu Ku-

şatılmış Kale'nin zorlamasıyla karşılaştıysa, 'proletarya diktatörlüğü' ve genelde 'diktatörlük' kavramları da sanki açık arttırmaya çıkarılmıştı. Artık söz konusu olan, çarpıtmaların nasıl, kim tarafından ve ne kadar hızla normlara döndürüldüklerini izleme sorunudur. Tempo sorunu canalıcı önemdeydi, çünkü Kuşatılmış Kale'nin üzerindeki yüklerin ne kadar kısa bir sürede hafifleyeceğini kimse bilemiyordu.

Bu dönemde 'diktatörlük' kavramının nerelerde anıldığını alt alta sıralamanın pek bir yararı olmaz. Sorun, çelik tele yeni zorlamaların hangi noktalarda yapıldığını bulma sorunudur.

6. İlk Yılda 'Diktatörlük'

Öyleyse, bu dönemin tarihinin, 'proletarya diktatörlüğü'nün imzasını attığı küçük köşesine çevirelim gözlerimizi. Kaydedilmesi gereken ilk uğursuz olay, bir atma olayıydı: Partide ender rastlanan bir işlem. Sözkonusu olan Bolşevik partisinin sendika kolu lideri A. Lozovski'nin atılmasıydı. Lenin'in Ocak 1918 tarihli karar taslağına göre, şu *fikirleri* taşıdığı için kovulması zorunluydu :

> ...Lozovski, Parti'nin ve genelde devrimci proletaryanın görüşlerinden köklü biçimde ayrılan, bütün belli başlı noktalarda küçük-burjuvazinin proletarya diktatörlüğünü yadsımasıyla uyuşan düşünceler dile getirmekteydi...

Lozovski atılmak zorundaydı, çünkü «...hiç bir burjuva-demokratik formüle girmeyen... proletarya diktatörlüğünün zorunluluğunu anlamamaktadır.» Ancak bu özensiz, nereye çekersen oraya giden türden bir dildi: «anlayış» yokluğundan dolayı atılmadı Lozovski. Madde 6, daha aydınlatıcı türdendi :

> sendikaların görevinin devletin işlevlerini yüklenmek olduğunu kabul etmeyen...[53]

birisi için parti üyesi olarak kalmak olanaksızdır.

Burada 'proletarya diktatörlüğü' kovulmanın ideolojik gerekçesi yapılıyordu - inanıyorum, ilk kez. Daha kötüsü asıl nedendi: Lozovski, sendikaların başkanı olarak, Merkez Komitesi'nin sendikaları devlet makinesiyle bütünleştirme perspektifine uymayı reddetmişti*. Daha sonra Lenin'in kendisi de, 1920'lerin Sendikal Tartışma diye bilinen tartışmalarında, aynı konuma yaklaşmıştı; Lozovski partiye daha sonra yeniden alındıysa da, çelik tele yüklü bir ağırlık daha asılmıştı.

Aynı ay yazılan ve yayımlanmamış bir bölümde Lenin şunları söylüyordu: «Diktatörlüğün ima ettiği ve kastettiği anlam, hafif hafif kızışan bir savaş durumu, iktidardaki proletaryanın düşmanlarına karşı yürütülen savaşımın askeri önlemlerini kapsayan halidir»[55]. Bir tanıma benzeyen bir formüle «*askeri* önlemler» deyişinin sokulması, dönemin özel ayırıcı niteliklerinin Lenin'in zihnini ne kadar bulandırdığını göstermekteydi. Sonraki sayfada, bunun, kapitalist direnişin kırılması yönünde «bilimsel» bir terim olduğunu belirtiyordu.

O ayın sonuna doğru, 25 Ocak'taki Tüm-Rusya Üçüncü Sovyetler Kongresi'nde, kimi öncelleri gibi, kuramsal bir felâket olarak niteleyebileceğimiz bir konuşma yaptı Lenin. Belki o gece uykusuz kalmıştı... ama, hangi nedenle olursa olsun, ortaya çıkan *budur:*

> İtirazcılardan /Sağdaki/ birisi, demokrasinin diktatörlüğünden yana olduğumuzu, demokrasinin egemenliğini tanıdığımızı bildiriyordu. O açıklama o denli saçma, o denli tamamen anlamsızdı ki, sözcüklerin bir araya yığılmasından öteye gitmez. Sanki «demirden kar»a benzer bir söz söylenmiş gibidir...

---

* Bir yıl sonra, öğretmenler sendikası kongresi Lenin'i dinliyordu: «Ancak sosyalizmi amaçlayan devrimci sınıf savaşımının proletarya diktatörlüğüyle yürütülebileceğini tanıyan sendikalar, genelde sendikaların tam ve eşit üyeleri olabilirler»[54].

> Demokrasinin diktatörlüğünden o kadar çok söz edenler, ne ekonomik konularda bilgi sahibi olduklarını, ne de politik anlayışı kavradıklarını gösteren, anlamsız ve saçma deyişler döktürmekten başka bir şey yapmazlar[56].

«İtirazcılardan birisi» Sol SR'lerin bir temsilcisi olsa gerek. Çünkü o sıralarda, proletaryanın yanı sıra köylülüğün de «diktatörlüğü» anlamını yükleyerek, 'proletarya diktatörlüğü' yerine «demokrasinin diktatörlüğü» (ya da «Demokrasi») sloganını ortaya atıyorlardı; O.H. Radkey bunları söylemektedir[57].

Lenin gerçekten de «demokrasinin diktatörlüğü»nden söz edildiğini işittiğini hiç hatırlayamamış mı? Hiç olmazsa «demokratik diktatörlük» denen belirli bir ünlü formül ona bunu hatırlatmamış mı? Lenin bu iddianın tamamen anlamsız düştüğünü yinelemekle kalmıyor, herhangi bir açıklama getirmediği gibi, ek olarak *tout court* «demokrasi»ye saldırı yöneltiyordu:

> Demokrasi... demokrasinin proletarya diktatörlüğüne aykırı düştüğünü iddia eden, hakiki sosyalizmin bütün hainlerinin şampiyonluğunu yaptıkları burjuva devletinin bir biçimidir. Devrim burjuva sistemin sınırlarını aşana kadar, demokrasiden yana olduk; devrimin ilerleyişi içinde sosyalizmin ilk işaretlerini görür görmez, proletarya diktatörlüğünden yana sağlam ve kararlı bir tutum takındık.

«Demokrasi»yle «diktatörlüğü» soyut terimlerle ve düpedüz karşı karşıya getirirken - tam da kendisinin çeşitli kereler uyardığı şey - daha vulgar bir konumda bulunmak zordur. Bu pasajın aşırı kuramsal çürüklüğünü anlamak güç olmakla birlikte, politik anlamını anlamak, özellikle o çağın akımlarını gözönüne getirirsek, o kadar güç değildir.

O sırada bunun ne anlama geldiği Lenin'e gösterilmiş olabilir; çünkü ertesi gün, bir Demiryolu Sendikası kongresinde, çok farklı bir dille konuşuyordu:

«Demokrasiyi yok ettiğimiz doğru değildir», vb. Sovyetleri demokrasinin daha yüksek bir biçimi, «asıl demokrasi» olarak yüceltiyordu[58]. Ancak bir kaç ay sonra da «düzeltme» unutulmuş durumdaydı: Alternatifler, diyordu, ya proletarya diktatörlüğüydü, ya da «...demokrasi ve benzer burjuva sahtekârlıklar... kılığına girmiş, burjuvazinin diktatörlüğü»[59]. (Bu konuya Bölüm 5, Kasım 7'de yeniden döneceğiz.)

İlkbaharda 'proletarya diktatörlüğü'nü anlatırken 'demir' sözcüğüne yer vermeye başladı Lenin[60]. Bu, söz ettiği şeyin bir sınıf diktatörlüğü olamayacağının havasını kanıtlıyordu. «Ya Kornilov diktatörlüğü... ya da proletarya diktatörlüğü,» diye savunuyordu düşüncesini[61]; ancak «Kornilov» toplumsal bir sınıf değildi. Aynı zamanda (bütün amaçlarını) 'proletarya diktatörlüğü' kavramına bağlamış bir adam izlenimi vermeye başlamıştı:

> ...bizim proletarya diktatörlüğümüz, proleter sovyet iktidarınca düzenin, disiplinin, çalışmanın, üretkenliğin, muhasebenin ve denetimin yerleştirilmesidir...[62]

Belki iyi kahve de yaptırırdı? 'Diktatörlüğün' «sömürücüler»i ezmek zorunda olduğunu ilân etmek geleneksel bir söylem haline gelmişti, ama Lenin sonra «sömürücüler ve serseriler...» diye eklemeye başladı[63]. «Serseriler»i hedef alan bir *sınıf* diktatörlüğü düşüncesi kafa karıştırıcıdır. «Diktatoryal yöntemler»in yardıma çağrılması da her derdin devasıymış gibi görünmeye başlamıştı:

> ...bizim görevimiz, Almanların devlet kapitalizmini incelemek, onu kopya ederken *hiç bir çabayı* esirgememek ve onun kopya edilmesini hızlandıracak *diktatoryal yöntemler* benimsemekten kaçınmamaktır[64].

Bu sözlerle, kapitalist sınıfın baskısını sözkonusu eden, yani yönetici sınıf üzerinde devletin «diktatörlüğü»nü akla getiren Alman savaş ekonomisine gönderme yapılıyordu. Ancak bu pasaj, ortaya konma-

mış bir düşünce zinciri sonucunda, «barbarlıkla döğüşürken barbarca yöntemler kullanmakta duraksamamak» çağrısıyla bitiyordu. Yine: Açıkçası 'proletarya diktatörlüğü' «yalnız merkezi olarak değil, Rusya'nın tamamını kapsayan bir diktatörlük olması gerektiğini» ısrarla öne sürdüğü zamanki gibi bir sınıf anlayışı değildi[65].

İlk Yıl'ın sonunda, o yılı özetlemeye çalıştığı bir yıldönümü kutlama toplantısında şöyle konuşuyordu:

> ...bu geçen yıl, hakiki proletarya diktatörlüğünün yılı olmuştur. Bu kavram, bir dolu akıl ermez sözcüklerden oluşan esrarengiz bir Latince kitap olarak kullanılıyordu. /'Proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü' gibi mi / Entellektüeller çok geniş bilgiler içeren yapıtlarda bu kavrama bir açıklama bulmaya bakıyorlardı; oysa oralarda tek bulabilecekleri, proletarya diktatörlüğünün özü ve içeriğinin ne olduğu konusunda sisli puslu düşüncelerdi.

Bu türden varolan biricik geniş bilgiler içeren çalışma da kendi yapıtı *Devlet ve Devrim*'di. Bu dargörüşlü pasaj şöyle sürüp gidiyordu:

> Geçen yıl boyunca bizim hanemize kaydedilen başlıca şey, bu sözcükleri anlaşılması zor Latinceden düz Rusçaya çevirişimizdir. Geçen yıl boyunca işçi sınıfı boşa geçen felsefe konuşmalarıyla zaman yitirmedi, bir proletarya diktatörlüğü kurup uygulamak gibi pratik işlerle uğraştı...[66]

«Düz Rusça»ya aktarma süreci, 'proletarya diktatördüğü'nün *sınıfsal* anlamını onun polisiye yönünün altına gömme süreciydi. Ertesi gün, 7 Kasım'da, Çeka personelinin bir yıldönümü toplantısında söz aldı: «Bizim için önemli olan, Çeka'nın doğrudan doğruya proletarya diktatörlüğünü uyguluyor olmasıdır...»[67] Herhalde devletin öteki kesimleri de bu diktatörlüğü ancak dolaylı yollarla uyguluyorlardı.

İlk Yıl'ın sonunda, Lenin'in 'proletarya diktatör-

lüğü'nü, çalışan sınıfların demokratik egemenliğine bağlı bir işçi devletini anlatmak üzere kullanmadığı belliydi artık. Anlam artık özel olarak örgütlenmiş bir diktatoryal rejimdi (giderek egemen olan ve soyut demokrasi karşısına giderek daha fazla çıkarılan bir anlamda diktatoryal). Sonraki bölümde, bir çok Bolşevik sözcünün bu kuramsal dejenerasyon sürecini daha da ileri götürdüklerini, böylelikle Stalin'in temsil ettiği toplumsal karşı-devrimi (gerçi kesinlikle onlar neden olmasalar bile) kolaylaştırdıklarını göreceğiz.

5

'Diktatörlük' Konusundaki Uluslararası Tartışma

Basit bir deyişin, o deyiş 'proletarya diktatörlüğü' gibi etkili bir örnek olsa bile, sosyalist hareketin tarihi boyunca izini sürerken, yalnızca ağaçlara bakıp ormanı görmeme gibi bir tehlikeyle yüz yüze gelmiyoruz, aynı zamanda ve aslında o tehlike karşısında yenik düşmek durumunda kalıyoruz: Çünkü, işin basit yanı, bu sayfalarda bütün «orman»a yer ayıramıyoruz. Bu örnekte «orman», 1917'den 1920'lerin başlarına dek, Avrupa'nın büyük bölümünde bir dünya devrimi rüzgârının esmesidir.

Onyılların tarihçileri, kitaplardan Birinci Dünya Devrimi'ne yapılan anıştırmaları silmek için bile çok çalışmışlardır. Öyle ki, okur yazar insanlar savaş sonrasının tarihini konu alan bütün ciltleri böyle bir devrimin olduğunu mutlaka öğrenmek zorunda kalmadan bile okuyabilirler. Aslında, akademik tarih yazımının egemen çevreleri 1917-1921/22 yıllarının Birinci Dünya Devrimi'ni fiilen Bellek Çukuru'nun dibine atmışlardır. Yalnız bu noktada biz görmezlikten gelemeyiz.

1. Avrupa'nın Altüst Oluşu

Rusya'yla başlayan Birinci Dünya Devrimi'nin alevi en şiddetli biçimiyle Doğu Avrupa, Macaristan,

Avusturya, Almanya ve İtalya'yı sarmış, Avrupa'nın öteki kısımlarında şok üstüne şok yaratmış ve dünyanın diğer köşelerindeyse ciddi yankılar bulmuştu. Bu ülkelerin hepsinde başta gelen ve Rus Devrimi'nden türetilen, ajitatörlerin ustaca manevralarıyla değil de, asıl olarak dünya basınındaki manşetlerle yayılan iki parola, yani «slogan» vardır. İster Rusya'da kullanılan biçimiyle kalsın («Her yerde sovyetler! *Les soviets partout!*» örneğindeki gibi), isterse başka dile çevrilsin (Almanca *Räte*'ye çevrildiği gibi), onlardan birisi 'sovyetler'le ilgiliydi. Öteki slogan, bütün dünyada Rusya'da kurulduğu anlatılan, ona bakılarak suçlanan ya da alkış tutulan, 'proletarya diktatörlüğü'ydü.

«Bütün iktidar Konseylere!» sloganının bir biçimiyle birlikte, «Proletarya diktatörlüğü» haykırışı milyonlarca Avrupa işçisi arasında - tarihte ilk ve son kez - güne uygun bir slogan oldu. İlk Yıl boyunca ve ondan sonra giderek, 'proletarya diktatörlüğü' terimi ilkin Sovyet Rusya'daki rejimi anlatan alışılmış bir gazeteci isimlendirmesi, beylik bir ad halini aldı. Basın, kötüleyici bir anlam yüklese bile, Bolşeviklerin kullanımını yansıtıyordu. Lenin'le izleyicileri onu doğrudan Marx'tan aldıkları için, Moskova'da işlenmekte olan sözde suçlarla Marx'ın ismi lekelenebiliyor olsa bile, sayısız derecede yetkili iddiayı daha da memnun kalarak yineliyorlardı. Öykünün bu kısmı bir hayli sosyoloik ilgiye değer, ancak şu anda ilgilendiğimiz şeylerle ilintisi pek yok.

Daha önemlisi: Çeşitli kanallarla bütün dünyaya gürültüyle yayılan bu iki deyiş, çeşitli devrimci durumlarda, komünist olsun olmasın, devrimci sol tarafından da benimsendi. İtalya'yı düşünün...

İtalyan nüfusunun ezici ağırlığı köylüydü, ancak devrimci duygular savaştan hemen sonraki dönemde çok derinlere dek nüfuz etmişti. Solla sağ arasında İtalyan politikasının merkezinde duran Partito Popolare'nin başında bulunan Katolik papaz Don Stur-

zo, daha sonra, kitlelerin gözünde *'Viva Lenin!'* haykırışlarının cazibesinden bahsediyordu. Bu deyiş, iki sloganın özü gibi görünüyordu.

> Emekçi sınıflar savaş sırasında tarafsız kaldılar. Şimdi, ekonomik sıkıntılar ve politik kriz sonucu, savaşı isteyenlerin ve aynı zamanda orta sınıfın /yani, burjuvazinin/ karşısına dikilip, proletarya diktatörlüğünü öven sosyalistlere kulak verilmesini istemekteler[1].

İtalyan sosyalizminin gelecekteki lideri Pietro Nenni de şöyle bir bağlantı kuruyordu: «O zaman köylünün, kentlerde çalışan adamlar gibi, ağzından *'Yaşasın Lenin!'* sözleri dökülüyordu»[2]. Sturzo pek dikkat etmeden Sosyalistlerin «İtalya'da proletaryanın ekonomik bir diktatörlük» savunmaları gereğine değinmişti. Bununla kastettiği, bir dizi kollektivist önlemdi[3]:

> Serrati'yi aktarırsak, her sorunun tartışılmasının proletarya diktatörlüğü koktuğu bir zamandı[4].

Serrati, Sosyalist Parti'nin savaştan sonraki lideriydi. Sosyalist Parti ise Ekim 1919'daki kongresinde yeni ve devrimci bir program bildirisi benimsemişti. Orada, «sınıf ayrımlarının kaldırılmasını ve ona bağlı olarak Sosyalizm'in kurulmasını proletarya diktatörlüğünden başka hiç bir şeyin sağlayamayacağı» iddia edilmekteydi[5].

Ya da Fransa'ya geçin...

Politik sıcaklığın derecesi, 1919-20'de Léon Blum'un 'proletarya diktatörlüğü'nü, sonraki reformist kişiliği kadar, bütün kalbiyle benimsemesine bakarak ölçülebilir. Üstelik bunun bir partinin mi yoksa bir sınıfın mı diktatörlüğü olduğu, kendisi açısından büyük bir farklılık getirmiyordu. 1919'da Fransız tarihinin devrimci bir rejimin yıktığı kurumlar üzerinde yükselemeyeceğini kanıtladığını bildiriyordu Blum:

> Ondokuzuncu yüzyılın bütün politik devrimleri... yeni rejimin inşasını ve hukuki düzenlemesini hayata

geçirmenin önlemini alıp almamalarına bağlı olarak, başarı kazandılar ya da kazanamadılar: Bu, ara diktatörlük dönemidir. Toplumsal devrimi gerektiren bu dönem, proletaryanın kişisel-olmayan diktatörlüğüdür. Ama başka çağlarda ve başka devrimler karşısında, kralcı partinin, Bonapartist partinin ya da cumhuriyetçi partinin diktatörlüğü olmuştur ya da olacaktı.

Burjuva ikiyüzlüler «proletarya diktatörlüğü düşüncesi»ni mahkûm ettikleri zaman, devrimin ve cumhuriyetin adaletini de reddederler diyordu[6].

1920'de Tours'da yapılan ayrılık Kongre'sinde, Blum kendisinin, «ne sözden ne de işten» korkan, proletarya diktatörlüğünün bir yandaşı olduğunu söyleyerek protesto etti[7]. Bir biyografide anlatılana göre:

> Blum, bir partinin ya da bir sınıfın diktatörlüğünü kabul ediyordu. Bir avuç tanınan ya da tanınmayan partizanın diktatörlüğünü ise kabul etmiyordu. Krizi atlatacak ve bir yönetim sistemine dönüşecek bir diktatörlükle ortak bir yanı da yoktu[8].

Blum'un 'proletarya diktatörlüğü'nü demokratik normların askıya alınması olarak düşündüğü bellidir.

Bir de Avusturya'yı düşünelim...

Otto Bauer, tarihin o noktasında, Avusturya Sosyal-Demokrasisi'nin üst düzey liderlerinden biriydi. Parti o sıralarda sosyalist bir devrimi önlemek için elinden geleni yapıyordu. Bauer de bu çabaların nasıl yürütüldüğüne ilişkin ayrıntılı bir kitap yazmıştı ve kitabının adı *Avusturya Devrimi*'ydi. Sosyalistlerin başını çektiği yeni silâhlı güç *Volkswehr*'in kuruluşundan sonra, Bauer, kendisinin ve arkadaşlarının buna karşı çıktıklarını anlattığını okuduğumuzda, kendisine inanılabilir:

> *Volkswehr* kışlalarında çılgıncasına bir heyecan hâkimdi... Asker Konseyleri içindeki tartışmalarda Sosyal-Demokratlarla Komünistler en sert kavgalarda birbirleriyle kapışıyorlardı... Gazetenin her baskısı Almanya'da Spartaküs'ün yürüttüğü savaşımların haber-

lerini getiriyordu. Her konuşma büyük Rus Devriminin eriştiği şanı ve şerefi bildiriyor, bir çırpıda sömürüyü sonsuza değin kaldırdığı anlatılıyordu. Bir zamanlar çok güçlü olan İmparatorluğun yıkılışına daha yeni tanık olmuş kitleler, Antant kapitalizminin kuvvetini hiç önemsemiyorlardı; Devrim'in artık muzaffer ülkelere doğru kanatlanıp uçacağına inanıyorlardı. «Proletarya diktatörlüğü». «Bütün iktidar konseylere». Şimdi sokaklarda işitilen haykırışlar bunlardı[9].

İster devrimi uykuya daldırmakla uğraşırken, ister daha sonra o konuda yazarken olsun, 'proletarya diktatörlüğü'nün halkın demokratik iradesine karşı işlenmiş bir suç olacağını iddia etmeyi, Bauer'in aklı almıyordu; tam tersine, Avusturya proletaryası «proletarya diktatörlüğünün kurulmasının olanaklı olduğunu düşünmekteydi». «Heyecanlı» kitlelerin sessizliğe gömüldüğü şeklinde ağır basan argüman, proleter iktidarının Müttefik galipleri çok kızdıracağı şeklindeki bir feryattı. Müttefikler dünyayı demokrasi açısından (daha yeni) emin bir yer haline getirmişlerdi ve yeni Avusturya demokrasisini ezmek üzere müdahale edip devrimi yok edecek, ek olarak o yola girmiş çok sayıda insanı öldüreceklerdi. «Proletarya diktatörlüğü», diye özetliyordu Bauer, «yabancı komutanların diktatörlüğüne son verecekti»[10]. Alman Sosyal-Demokratlarının proletarya diktatörlüğünün burjuva demokrasinin sağladığı daha geniş demokrasi yararına reddedilmesinin zorunlu olduğunu açıklamakta oldukları aynı sıralarda, Avusturyalı yoldaşları da; proletarya diktatörlüğünün terkedilmesinin zorunlu olduğunu, çünkü burjuva-demokratlarının askeri bir diktatörlük dayatacaklarını öne sürüyorlardı.

Bu Avusturyalı Marksist kuramcı açısından, bu akıl yürütmeyle konu son buluyordu. Burada vurgulanması gereken nokta, tartışmanın «diktatörlük» üzerine çıkmamasıydı - tartışma *devrim* üzerineydi. Gerçekten de, 'proletarya diktatörlüğü' sosyalist demok-

rasinin egemenliği olarak görülüyordu: Alman Bağımsızlarını düşünün...

2. Almanya: İkili Sloganlar

Sosyal-Demokrat Parti'nin savaş sırasında bölünmüş olduğu Almanya'da, sol eğilimli Bağımsız Sosyal-Demokrat Parti (ISDP)*, proletarya diktatördüğü'nü programına almıştı. Kasım 1918'deki Alman Devrimi'nden önce, Bağımsızlar'ın sadece Spartaküs Birliği kanadı «işçi ve asker konseyleriyle bir sosyalist proletarya diktatörlüğü» çağrısında bulunmuştu[11]. Ondan sonra bu programatik slogan ISDP'nin sol kanadınca (Däumig, Richard, Müller, Ledebour) üstlenilmişti. Hiç zaman yitirmeden - devrimci duyguların baskısı bu yöndeydi - parti liderlerinin geri kalanı da (Haase vd.) kabul ettiler. Ancak bu unsurların hepsi açısından aynı anlamı taşımıyordu.

Däumig 1919'un başlarında şunları yazıyordu: «Konsey sisteminde, ilkin proletarya diktatörlüğünü organik olarak hazırlayacağız. Onunla birlikte, ikinci olarak, politik iktidarı fethedecek; üçüncü olarak ise, zaferden sonra, hem ekonomik süreçte, hem de devlet makinesinde proletarya diktatörlüğünü uygulayacağız». Mart 1919'daki ISDP Kongresi'nde de,

> Däumig, iki terimi, konsey sistemiyle proletarya diktatörlüğünü, «eş anlamlı» görüyordu; bu şekilde diktatörlük, konsey düşüncesinin kendisinde içerili bü-

---

* Burada partinin isminin İngilizcedeki biçimine göre baş harflerini kullanıyorum: örneğin, Sosyal-Demokrat Parti'nin kısaltılmışı 'SDP'dir. Almancada ve İngilizce olarak çıkan çok sayıda tarihsel çalışmada, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* ismi 'SPD' olarak kısaltılır. Bağımsızlar için iki kullanım biçimi de geçerlidir: *Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands* Almanca 'USPD' olarak kısaltılıyordu; ama burada İngilizce biçimi 'ISDP'yi kullanıyorum.

tün radikal demokratik idealizmle birlikte gündeme getirilmişti[12].

Baskı karşısında, partideki sağ eğilimliler programa iki sloganı da katmaya istekliydiler, ancak garanti istiyorlardı. Kongre programına bir deyiş eklendi: «...proletaryanın diktatörlüğü, halkın büyük çoğunluğunun temsilcisi...» Araya bir de cümle sokuşturulmuştu: «Sınıf egemenliğinin yok edilmesini, her türden diktatörlüğün kaldırılmasını, gerçek demokrasiyi, ancak sosyalizm sağlar»[13]. Araçlar üzerine de eklenti yapıldı programa: «Bu amaca /sosyalizm/ ulaşmak için, /ISDP/, *parlamentolar dahil*, savaşım yürütmenin bütün politik ve ekonomik araçlarını kullanır»[14]. (Altı özgün metinde çizilmiştir.)

Däumig'in karşı çıktığı bütün bu uzlaşma dili, yasa biçimindeydi: Olay, 'proletarya diktatörlüğü'nün *parlamenter* biçimler aracılığıyla uygulanacağını, yalnızca parlamenter biçimlerle meşru bir çoğunluk belirlenebileceğini düşündürmekti. Tasarımlanan parlamenter yapıya bir eklenti olarak tüzükteki konsey sistemini toprağa gömme önerisi, bu perspektifi somutlaştırmıştı. Devrimci durum sönüp gittiği zaman, bu «uzlaşma» doğal olarak çöp sepetine atılmıştı; bu arada, devrim (sınıf iktidarı) sorunu deneyimsiz solu bölmek üzere yeterince karıştırma işlevini yerine getirmişti.

İkili sloganların - konsey sistemi ve proletarya diktatörlüğü - bir süre için Çoğunluk Sosyal-Demokrat Parti'nin merkezi kadar sağda da genel kabul görür gibi bir görüntü sunması bundan dolayıdır:

> İşçi konseyleri düşüncesi bir biçimiyle /diye yazar tarihçi D.W. Morgan/ sosyalist hareketin geniş bir kesiminde kabul edilmekteydi. Bu kesimlerin içinde, yalnız komünistler ve radikal Bağımsızlar değil, aynı zamanda en ılımlı Bağımsızlar, Çoğunluk Sosyalist tabanın büyük bölümü ve hatta SDP'nin /Çoğunluk SD Partisi/ bir kaç sayıdaki önde gelen üyesi de yer alıyordu[15].

«Herkes» konseylerden (Räte, sovyetler) yanaydı. *Abluka Boyunca mı?* adlı kitabında 1919 devrimci Avrupa'sının görgü tanıklığını yapan H.N. Brailsford, «Weimar» düşüncesinin (yani, parlamentarizmin) genelde hor görüldüğünü bildiriyordu. «Giderek genişleyen bir çevre, Rus Sovyet modeline dayanan İşçi ve Asker Konseyleri'nde, Almanya'da geleceğin temsili yapısını görüyorlardı». Sol'un bile dışında kalan, «daha ılımlı partiler de ayak uydurma yükümlülüğü hissediyorlardı»[16]. Brailsford Berlin'deyken, «Konsey düşüncesinin bir biçimine bağlı kalındığı yönündeki açıklamalar çıkıyordu basında» - sözgelimi, tanınmış liberal-ekonomist Profesör Lujo Brentano ve ayrıca Berlin'deki işverenler örgütü bu tür açıklamalar yapıyorlardı[17].

'Konsey' sloganı Sosyal-Demokratların devrime karşı anti-devrimci sağ kanadınca da benimsenebilirdi ve benimsendi - benimsenmiş ve şekilsizleştirilmişti; ama ona eşlik eden 'proletarya diktatörlüğü' sloganı artık bir yerlerde takılmaya başlamıştı. Karşıdevrim Mart 1920'de Kapp komplosunu sahneye koyduğu zaman, dramatize biçimde ortaya çıkmıştı bu. Öyle bir an geldi ki, komploya yanıt olarak bir genel grev örgütlemek konusunda iki sosyalist parti arasında işbirliği yapmak gibi çok ivedi bir sorun çıkmıştı ortaya. ISDP, çeşitli koşullarla, Çoğunluk S-D Parti'yle birlikte hareket etmeyi kabul etti; koşullardan birisi, «proletarya diktatörlüğü amacının kabul edilmesi gerektiğiydi». Bu, şunları söylemenin özlü (ya da yasa haline getirilmiş) bir yoluydu: Alman proletaryası, yaptığı özveriler ve yürüttüğü savaşımın karşılığını basitçe kapitalist statüko öncesine *(status quo ante)* geri dönüşle değil, işçilerin sosyalist cumhuriyetiyle de alabilecek olsa bile, bu hükümeti savunmak üzere seferber olacaktır. Sosyal-Demokratlar yalnız *bu* koşul karşısında çekingenliğe kapıldılar ve böylece birleşik bir merkez yerine, iki ayrı grev kumanda merkezi olması kararlaştırıldı. Olası bir felâket

durumunda bile, devrimci durum sırasında kapitalizmin muhafaza edilmesi çizgisini terketmeyi kabul etmediler[18].

Tabii Sosyal-Demokratlar sosyalist bir cumhuriyetin halkın arzularına ters düştüğünü iddia ediyor değillerdi. «Herkes» «sosyalizm»den yanaydı. Burjuva liberalizminin partisi olan Demokratik Parti bile, programına «sosyalizm»i koyarak ortaya çıkıyordu[19]. Kasım devriminin ertesinde, Bağımsızlar tamamen sosyalistlerden oluşan bir koalisyon hükümeti koşulunu masaya sürdükleri zaman, ilk istemleri «Sosyalist bir cumhuriyet» doğrultusundaydı. Çoğunluk Sosyal-Demokratlar bunu kabul ettiler - yalnız, Kurucu Meclis'i beklemeleri gerekiyordu (bu arada kapitalizm tekrar ayakları üstüne dikilmişti).

Bağımsızlar bütün devlet iktidarının «bütün emekçi nüfusun ve askerlerin seçtiği kişiler»in ellerinde olmasını istediklerinde, Sosyal-Demokratların yanıtı şöyleydi: «Bu istem, arkasında bir çoğunluk olmayan bir parçanın, bir sınıfın diktatörlüğü anlamına geliyorsa, demokratik ilkelerimize aykırı düşeceği için bu istemi reddetmeliyiz»[20]. Ne var ki onların demokratik ilkeleri, kendilerini, kendi kabilelerinin oyları bile olmadan, sadece kendi keyfi yargılarına dayanarak, balkondan bakıp monarşinin ve imparatorluğun bittiğini ilân etmekten alıkoymuyordu. Demokratik ilkeleri çok şey, sözgelimi karşı-devrimci generallerle gizli anlaşmalar yapmalarına olanak tanıyacaktı; ancak bu ilkeler, kapitalist sisteme dokunma sorunu gündeme geldiğinde, onları oldukları yerde bırakırıverirdi.

Kısaca: 'Diktatörlük'le ilgili bir sorun *varken*, yönetimdeki Sosyal-Demokratlar açısından sorun 'diktatörlük' değil, sosyalist devrimdi. 'Proletarya diktatörlüğü'nün akla getirdiği anlam, Luxemburg için olduğu kadar Bağımsız sol için de, varolan İşçi ve Asker Konseyleri temelinde sosyalist bir cumhuriyet kurulmasından daha diktatörce bir şey değildi. Çoğun-

luk Sosyal-Demokratlar'ın bu devlet düzeninin karşısına çıkardıkları şeyse sadece parlamentoydu (ancak henüz varolmayan, gelecekte doğması beklenen bir parlamento). *Bu arada, kapitalizmi restore etme konusunda sarsılmaz bir ısrarla hareket eden Sosyal-Demokrat hükümetin demokratik temeli neydi?*

Kendi ışıklarıyla bakıldığında: hiç bir şey. Bu sözde ilkeli demokratlar hükümeti kendi kendini atamış, oraya ayak takımınca getirilmişti; iktidarı sokakta yuvarlanırken yakalayıp ele geçirmişlerdi. Hükümetin tek meşruiyeti, belirli bir temsili meclisin o iktidarı kabul edeceğine inandığı zaman ortaya çıktı; üstelik bu meclis, onların iktidarını demokratik değil diye mahkûm ettikleri aynı İşçi ve Asker Konseyleri Meclisi'ydi.

Tek 'diktatörlük' - doğru tarihsel anlamıyla - o noktada, asla kimsenin seçmediği, kendilerini düpedüz başka diktatörler gibi yine kendileri atamış, *Çoğunluk Sosyal-Demokrat bakanların uygulamakta oldukları diktatörlüktü:* demokrasi adına, işçi ve askerlerin devrimci temsili meclisinin 'diktatörlüğü'nü bağnazca suçlayan aynı Sosyal-Demokrat bakanlar.

Devrimci baskı yavaş yavaş gevşeyip kalktığı, kızıl dalga küllenip çekildiği zaman, pratik düşünceli parlamenterler, Alman Devrimi'nin külleri üzerinde, yaşayamaz, daha doğrusu hayata geçirilemez olduğu kesinlikle söylenebilecek yeni bir burjuva cumhuriyetini kurmak üzere harekete geçmeye koyuldular.

Alman Bağımsızları'nın ve Rus sol Menşevikleri'nin (Martov, vb.) formülasyonlarından türetilen 'proletarya diktatörlüğü', Şubat 1921'den Mayıs 1923'e dek varolan, adına İki Buçuğuncu Enternasyonal ya da Viyana Birliği denen (asıl ismi Sosyalist Partilerin Uluslararası Emek Birliği) olan örgütün programına da katılmıştı[21].

3. Sol'dan Bir Bakış : Rosa Luxemburg

Alman Devrimi'nin gerçekleştiği anda, yani Kasım 1918'de, Bağımsız Sosyal-Demokrat Parti'ye, savaştan önceki Sosyal-Demokrat Parti'nin üç kanadının da - sol, sağ ve merkez - önde gelen simaları üyeydi. Aşırı sağda Revizyonizmin babası Eduard Bernstein vardı. Bernstein'in pasifist İngiliz yanlılığı onu sosyal-emperyalist Çoğunluk hizbinin aleyhine çevirmişti; «Marksist merkez» denen kesimde papa gibi bir kişilik, Karl Kautsky duruyordu; Marksist solun başta gelen kuramcısı Rosa Luxemburg'a gelince, onun Spartaküs Birliği Bağımsızlar'a henüz yeni katılmıştı. Aralık 1918'in sonunda, Spartakistler ayrı bir örgüt olarak Komünist Parti'yi kurdular; aynı sıralarda Bernstein da ISDP'deki üyeliğini bırakmadan (ISDP, Mart ayında ikili üyeliği geçersiz sayana kadar) Çoğunluk S-D Parti'ye yeniden katıldı; ama Kautsky, geriye kalan kesim KP'yle birleşmeyi reddederek 1922'de yeniden Sosyal-Demokrat Parti'yle bütünleşene kadar, ISDP'de kaldı.

Bu dönem boyunca 'konseyler' ya da 'sovyet' kavramı çağrışımıyla birlikte 'proletarya diktatörlüğü' sloganının kamuayında oldukça etkili bir rol oynadığını gördük. Sosyalist kuramcıların bu düşüncelerin ne anlama geldiğini çözümleme sorunuyla yüz yüze gelecekleri beklenen bir durumdur. Bu beklenti hangi ölçüde gerçekleşti? Bu bölümle sonraki iki bölümün konusu budur.

Luxemburg'un sorun karşısındaki tepkisi, en başta, Rusya'daki duruma yöneltilmişti. Rosa, o sayede serbest kaldığı Kasım devrimine dek Almanya'da hapisteydi; bundan ötürü, Rus Devrimi'nin İlk Yıl'ı sırasında, neler olup bittiğine ilişkin ancak eksik bilgiler edinebildi. Bu koşullarda yazılmış ve bitmeden kalmış «Rus Devrimi» üzerine denemesini okurken, bu durum akılda tutulmalı.

Hapishane yaşamının zorunlu durgunluğuyla za-

man bir ölçüde askıya alınmış gibi olur; Luxemburg, Bolşevik devriminin etkisinden çok, hareket içinde Bolşevik devriminin algılanışının etkisinden bu sayede korunmuş, ya da hapishane bir tampon işlevi görmüştü. Hapishaneden çıktığında, her şeyiyle içeri giren aynı devrimci kişiydi. Olaylarla biraz olsun değişenler başkaları oldu. Ve Rosa'nın bu el yazmasında dile getirdiği görüşler, 2. Bölüm'de anlatılan görüşlerle tamamen aynıydı; ancak şimdi onları Sovyet Rusya'ya uyguluyordu.

Luxemburg, başka herkes gibi, bu denemesinde 'proletarya diktatörlüğü' terimini oldukça sıkça kullanmıştı. Başka konularda olduğu gibi bu sorun üzerinde de, genellikle sempati besleyen, ama Rus liderleri dostça uyaran bir ton vardı kullandığı dilde. Elbette sonradan tamı tamına gözden geçiren herkes, onun uyarılarının ağırlıkla doğrulandığını bilir.

Rosa, okura, bunun «dünya tarihinde proletarya diktatörlüğünün daha ilk denenmesi» (Paris Komünü'nü gözardı ederek) olduğunu anımsatıyordu. Onun için, her şeyin kusursuzca yapılmasını beklemek «çılgınlık» olurdu. Asıl alternatifler, «karşı-devrimin zaferi ya da proletarya diktatörlüğüydü - Kaledin ya da Lenin». Bolşevikler, amaçlarını, «burjuva demokrasinin kollanması olarak değil, sosyalizmin gerçekleşmesi amacını gözeten bir proletarya diktatörlüğü olarak» belirlemekte haklıydılar[22].

Ancak Rosa, Lenin'in görünüşteki, proletarya diktatörlüğünün, o tür önlemler ilk sağlamlaşma döneminde desteklenebilir nitelikliyken, işçi-olmayanların oy hakkından sürekli bir temelde yoksun bırakılmasını gerektirdiği şeklindeki düşüncesini eleştiriyordu*.

---

* Lenin'in açıklamaları dostlarına da düşmanlarına da aynı izlenimi vermişti. Biraz daha sonra, uluslararası tartışmalar boyunca, kuşkusuz sorunun üzerinde kafa patlattıktan sonra, oy hakkından yoksun bırakmanın özel bir önlem olduğunu kabul etmişti Lenin. Örneğin Mart 1919'daki Sekizinci Parti Kongresi'nde şunları diyordu :

«Burjuvazinin oy hakkından yoksun bırakılması sorununu hiç de mutlak bir bakış olarak görmüyoruz, çünkü kuramsal olarak, proletarya diktatörlüğünün burjuvaziyi her adımda oy hakkından yoksun bırakmaya gerek kalmadan ezebileceği oldukça kavranabilir bir durumdur... Kendi Anayasa'mızın başka ülkelere model olmasını da önermiyoruz... burjuvaziyi bir sınıf olarak bastırmak temel bir noktadayken, oy hakkından ve eşitlikten yoksun bırakmak temel bir önem taşımaz»[23].

Lenin, *Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky* adlı kitabının önemli bir bölümünü bu konuya ayırmıştı[24]. Bu, «diktatörlüğün bir zorunluluğu» değildir diyordu Rosa[25].

Bolşevikler, sosyalist dönüşümün ve proletarya diktatörlüğünün «ısmarlama bir formülü» bulunduğunu düşünürken yanılmışlardır; en önemlisi, kitlelerin politik eğitimidir. «Kararname, fabrikadaki ustabaşının diktatoryal gücü, gaddarca cezalar, terörün egemenliği - tüm bunlar, yatıştırıcıdan başka bir şey değillerdir»[26]. Politik yaşam baskı altına alınır, seçimler kaldırılıp özgürlükler kısıtlanırsa, «kamu yaşamı yavaş yavaş uykuya dalar» ve rejim bir «klik işi - elbette bir diktatörlük, ama proletaryanın diktatörlüğü değil, sadece bir avuç politikacının diktatörlüğü, yani burjuva anlamda, Jakobenlerin egemenliği anlamında bir diktatörlük...» biçimini alır[27].

Rosa başta, Lenin'in fiilen kurulmakta olan diktatörlüğe sağladığı dayanakta içerili temel yanlışların bir kısmının iç yüzünü ortaya döküyordu. Bir kere, bu dayanaklar sosyal-demokratların kuramının ters yüz edilmiş haliydi.

Lenin-Troçki kuramının temel hatası, onların da, tam Kautsky gibi, demokrasinin karşısına diktatörlüğü çıkarmalarıdır. «Diktatörlük *ya da* demokrasi», Bolşeviklerle Kautsky aynı biçimde sorunu böyle koymaktadırlar. Kautsky'nin kararı doğallıkla «demokrasi», yani burjuva demokrasisi lehinedir, çünkü sosyalist

devrim alternatifine kesinlikle karşıdır. Öte yandan Lenin'le Troçki, demokrasinin tersine diktatörlükten yana, dolayısıyla bir avuç insanın diktatörlüğünden yana, bir başka deyilşe burjuva modelde bir diktatörlükten yana tavır alırlar. İkisi birbirine zıt kutuplardır, ama ikisi de hakiki bir sosyalist politika olmaktan çok uzaktırlar. Proletarya... sosyalist önlemleri en enerjik, boyun eğmez ve tereddütsüz bir şekilde hemen almalı; bir başka deyişle, bir diktatörlük ama bir partinin ya da bir kliğin değil, *sınıfın* diktatörlüğünü (sınıf diktatörlüğü; bu, halk kitlesinin en aktif, sınırsız katılımı, sınırsız demokrasi temelinde kamuoyunu en geniş çapta kapsayan bir biçimde uygulanması anlamına gelir) uygulamalıdır ve kesinlikle uygulayacaktır[28].

Rosa, 'proletarya diktatörlüğü'yle 'proleter demokrasisi'ni eşitlemekle yetinmiyor; bu ilişkinin nasıl bir ilişki olduğuna açıklık getiriyordu:

> Ne var ki, sosyalist demokrasi, yalnızca sosyalist ekonominin temelleri yaratıldıktan sonra vaad edilen ülkede başlayan bir şey değildir; ara sürede bir avuç sosyalist diktatörü sadık bir tavırla desteklemiş değerli insanlara verilen bir tür Christmas hediyesi olarak görünmez. Sosyalist demokrasi, sınıf egemenliğinin yok edilmesinin ve sosyalizmin kuruluşunun ilk adımlarının atılmasıyla aynı anda başlar. Sosyalist partinin iktidarı ele geçirdiği anda başlar. Proletarya diktatörlüğüyle aynı şeydir.
>
> Evet, diktatörlük! Ancak bu diktatörlük, demokrasinin kaldırılması değil, *demokrasinin uygulanması tarzında* hayata geçer. Burjuva toplumunun epeyce pekişmiş hakları ve ekonomik ilişkilerine enerjik, kararlı saldırılar yöneltilmeden, sosyalist bir dönüşüm başarıya ulaşamaz. Yine de bu diktatörlük, sınıfın *eseri* olmalıdır, sınıf adına az sayıdaki öncü azınlığın değil...[29]

Rosa'nın olayları değerlendirirken sıkıntısını çektiği güçlükleri gözönüne alırsak, Rosa adına, çok ba-

sit olan bir düşünceyi (Bolşeviklerin istisnaları normlara dönüştürmek gibi ölümcül bir tuzağa düşmekte oldukları düşüncesi) görmenin zor olduğunu ortaya atmak, bir an parıldayan bir anlayışın yansımasıydı. Rosa, Sovyet hükümeti müdahaleye karşı savaşı yürütürken süregiden ölüm-kalım savaşımında alınan olağanüstü önlemleri uygun bulmaya hazırdı; sadece hatalar yapılıyor diye patırtı koparmazdı; çünkü tehlike başka bir yerde başlıyordu:

> Onlardan, o tür koşullarda, en güzel demokrasiyi, en örnek alınacak türden bir proletarya diktatörlüğünü ve serpilip gelişen bir sosyalist ekonomiyi yaratmalarını beklersek, Lenin'le yoldaşlarının süpermen gibi olmalarını istemiş oluruz... Buna karşılık zorunluluğu erdem haline getirmeleri, ölümcül koşulların kendilerini zorla izlemeye ittiği bütün taktikleri bütüncül bir kuramsal sistem biçiminde dondurmak istemeleri ve onu uluslararası proletaryaya bir sosyalist taktikler modeli olarak salık vermeye istekli olmaları ise *(tehlikenin tam başladığı nokta)* diye görülmelidir[30].

Son olarak da, Rusya'daki arzulanmayan aşırılıklardan asıl kimlerin sorumlu olduğu konusunda bir düşüncesi vardı. Rus işçi devletinin *tecrit edilmesinden* sorumlu insanlar, dün kayzer-sosyalistliği yapmış ve şimdi içerde kapitalizmi destekleyen işte bu Alman Sosyal-Demokratları, Alman sosyalist devrimini kloroform vererek uyutmuşlardı.

> Bırakın Alman Hükümetinin Sosyalistleri feryat etsin ve Bolşeviklerin Rusya'daki egemenliğinin proletarya diktatörlüğünün çarpık bir ifadesi olduğunu söylesin. Öyle bir şey vardıysa ya da varsa, bunun tek nedeni, zaten kendisi sosyalist sınıf savaşımının çarpık bir ifadesi olan Alman proletaryasının kendi davranışlarının bir ürünü olmasıdır[31].

Bolşeviklerin büyük hizmeti, «*Cesaret ettim!*» (Hutten'ın ölümsüz haykırışı) diyebilen insanların

sadece onlar olmasıydı. «Rusya'da sorun ancak ortaya konabilirdi. Onu Rusya'da çözmek olanak dışıydı. Ve *bu* anlamıyla, gelecekte her yer «Bolşevizm'indir»[32].

Luxemburg'un devrimle serbest kaldığı zamandan 1919 Ocağında katledildiği ana kadarki yazıları, 'proletarya diktatörlüğü'nden politik-propagandacı bir yaklaşımla popüler bir slogan olarak yararlandığını göstermekteydi. Sokaklarda yankılanan bu slogan, Alman devrimci işçilerinin Rus Devrimi adına hissettikleri bütün umutlara renk veren unsurdu. Sloganı nasıl ele aldığının bir irdelenmesi, özellikle *Die Rote Fahne*'deki (Komünist Partinin kurulması üzerine *Spartacus*'un yerini almıştı) değerlendirmesi, sadece kuramsal açımlama temelinde değil, ayrıca politik ajitasyon biçiminde de sloganı demokratik bir içerikle doldurduğunu göstermektedir. Sözgelimi :

> Bugünün sorunu demokrasi ya da diktatörlük sorunu değildir. Tarihin gündeme soktuğu sorun, *burjuva* demokrasisi mi, yoksa *sosyalist* demokrasi mi ikilemi biçiminde okunmalıdır. Çünkü proletarya diktatörlüğü sosyalist anlamda demokrasidir. Proletarya diktatörlüğü, kapitalist kâr mekanizmasının ajanlarının bile bile söyledikleri yalanlardaki gibi, bombalar, komplolar, isyanlar, «anarşi» demek değil; sosyalizmi gerçekleştirip kapitalist sınıfı mülksüzleştirmek üzere (proletaryanın devrimci çoğunluğuyla uyum içinde ve onun iradesiyle, dolayısıyla sosyalist demokrasi ruhuyla) iktidara yönelik her türlü politik araçtan yararlanmadır[33].
>
> Halkın ağır biçimde çalışan sınıflarının devrimin görevleri adına politik iktidarın bütünüyle bu türden bir silâhlandırılması - işte proletarya diktatörlüğü ve dolayısıyla asıl demokrasi budur[34].

Rosa'nın bildirdiğine göre, muhafazakâr-sağ eğilimli *Kreuz-Zeitung*'dan Sosyal-Demokrat *Vorwärts*'a kadar bütün Alman basını, «'terör', 'komploculuk', 'anarşi', 'diktatörlük' suçlamalarıyla yankılanır». Dört yıllık savaş boyunca Avrupa'yı harabe yığınına çe-

viren aynı insanlar, şimdi proletarya diktatörlüğüne karşı 'anarşi' çığlıkları atmaktadırlar; «o ana dek görülmüş en büyük kan banyosu»nun başında bulunmuş insanlar, şimdi, proletarya diktatörlüğünün tehdidi altındaki sözde «terör»le ilgili koro halinde gürültü koparmaktadırlar. İşin doğrusu şudur ki, «proleter devrimini boğmak, sosyalist diktatörlüğü kaosa sürüklemek ve devrimin yıkıntıları üzerinde sonsuza değin sermayenin sınıf diktatörlüğünü kurmak üzere» her gerekli gördüğünde gerçek bir anarşi tezgâhlayıp gerçek komplolar gerçekleştiren, burjuvazinin ta kendisidir[35].

Rosa Bağımsızlara, «bizim programatik amacımız, emekçi insanların geniş kitlesinin politik egemenliğini kurmak, işçi ve asker konseylerinin diktatörlüğünü yerleştirmek olmalıdır» diye anlatıyordu[36].

Kuşkusuz bütün Spartakist grubunun izlediği politik kampanyanın bir parçası olan bu makalelerde, Marx'ın anladığı anlamıyla 'proletarya diktatörlüğü' kavramına dayanan bir devrimci Marksistin yürüttüğü bir tek ve yalnızca ajitasyona yönelik kampanyanın nasıl olabileceğini görüyoruz.

Gördüğümüz gibi, Luxemburg'un terimi kullanışında tipik bir yandan öte; daha doğrusu eşsiz bir yan vardı. Onun yaklaşımının, Bağımsızların başka bir solcu liderlerinden Emil Barth örneğiyle birlikte sınıflandırılması gerekir.

Bart, Metal İşçileri Sendikası'nın ve Richard Müller'in liderliğindeki Devrimci İşçi Temsilcileri (Shop Stewards) grubunun liderlerinden biriydi. Hükümet orduya alarak Müller'i hareketsiz bırakmaya yöneldi; Müller de yerine geçecek kişi olarak Barth'ı önerdi. Nitekim 9 Şubat 1918 tarihli bir muhalefet grubunun toplantısında Barth seçildi. Ancak ilkin Barth, görevi hangi «koşullarda» kabul ettiğini dile getirmek üzere, (kendi anılarına bakarsak) keskin bir «devrimci» konuşma yapmak zorunda kaldı. Ana koşul, komitenin «devrimci bir amacı» benimsemesiydi:

> Amaç /diyordu/ proleter bir barış; yani, proletaryanın gücüyle uygulanan bir barıştır; yani, sosyalizmdir; yani, proletarya diktatörlüğüdür.

Bu formülasyon o denli ipe sapa gelmez bir şeydir ki, bu müzmin «kendini dramatize eden kişi»nin, kafadan uydurduğu bir deyişle ne kastettiğinden kuşkulanmakta bir haklılık payı vardır. Barth her şeyden önce o terimi Jakoben-Komünist bir diktatörlüğün, bir başka anlatımla bir ülkenin vatandaşlarının bozulmasının geleneksel dayanağıyla bağlıyordu[37].

> Yurtseverlik /diye söylevini sürdürüyordu Barth/ Avrupa'yı kanla, insan kanı ve cesetleriyle gübrelemiştir; onun saçtığı veba mikropları ruhları zehirlemiştir; insanların, dağların, vadilerin, tarlaların ve ormanların soluğu açgözlülük ve gaddarlıktır. Herşey, herşey zehirlidir... Hemen herşey bu hırs ve kötülük girdabına çekilmiştir. /Ve benzeri./

Gerçi Barth, bu üzücü durumun insanların *kendilerini* kurtarmasını olanaksızlaştırdığı gibi özel bir sonuç çıkarmadı. Tersine, değişik ve olumlu bir sonuca varıyordu: örgütlenme gereksinimi - diktatoryal örgütlenme.

> Örgütlenme, herşeyin omurgasını oluşturur ve aşağıdaki gibi düzenlenmesi gerekmektedir:
>
> Tepede, sınırsız yetkilere sahip bir diktatör. Herkes onun emir ve talimatlarına uymak zorunda. Herkes yapması söylenen şeyi, nedenini ya da nereden kaynaklandığını sormadan, yerine getirmek zorunda. Yapılan herşeyin birleşik bir tarzda yerine getirilmesi için, ancak en tepede duranların görev dağıtma hakkı vardır.

Bu sözler yeterince açıktı, ancak Barth, «burjuva ahlâkı»nın şimdilik rafa kaldırılmasının gerekliliğini de ekliyordu. Sonra, oflayıp puflayarak, yasadışı bir muhalif hareketle «ihanet etme»nin cezasının «ölüm» olacağı gibi üstü kapalı bir tehdit savurdu.

Sınırsız diktatörün kimliği hakkında bir belirsizlik kalmamıştı[38].

(Yaklaşık bir yıl sonra, aynı Barth, Çoğunluk Sosyal-Demokratlar'la oluşturulan kabinede yer alan ve Karl Liebknecht'i devrimci bir fanatik olmakla suçlayan, üç Bağımsız koalisyon bakanından birisiydi.)

Barth'ın 'proletarya diktatörlüğü'nden anladığı, son derece açıktı: Diktatoryal yönetim biçimleri lehine demokratik hak ve uygulamaların terkedilmesi. Bu kavrayışı hangi kaynaktan özümsediği de açıktı. Çünkü, bu bölümde üzerinde önemle durulan öteki kişiliklerden ayrı olarak, Barth'ın yetişme tarzı Marksist değil, anti-Marksistti. Metal İşçileri Sendikası'nda aktifleştiği 1911 yılına dek, aktif bir anarşistti[39].

Sol içinde anlam taşıyan karşıtlık, Barth'a karşı Luxemburg'dur.

4. Sağ'dan Görüşler

Luxemburg'un 1918 tarihli yazılarında, 'proletarya diktatörlüğü' kavramının yeni arttırılmış kamusal rolünün devrimci ve Marksist bir yorumunu izledik: Bunu, Sosyal-Demokrasi'den bilgili bir sağ kanat üyesinin ya da merkezci bir temsilcinin görüşleriyle birleştirebilir miyiz? Sonraki bölümde görünecek Kautsky'nin dışında, üç aday vardır.

(1) Elbette Eduard Bernstein'ın konuyla ilgili söyleyecek şeyleri olmalıdır. Bernstein'ın kendi partisi ISDP, hâlâ üyesi olduğu sırada, ilkin ikili sloganları benimsemişti: Bernstein protesto etti, ya da en azından bir yorumda bulundu mu? Herşey bir yana, yirmi yıl önce, 'proletarya diktatörlüğü'nü «antikalaşmış» bularak mahkûm etmişti - üstelik artık öfkesi iyice tepesine çıkmıştı: 'proletarya diktatörlüğü'nü «daha alt düzeyde bir uygarlığa» atavist bir «dönüş» olarak mahkûm etmişti - ve /proletarya diktatörlüğü -ç.n./ o an ilk kez olarak çağdaş politikada bir güç haline gelmekteydi.

Bernstein soruna eğilmenin iyi bir fırsatını yakalamıştı. Onu destekleyen bir örgüt tarafından, Berlin'de büyük Filarmoni Salonu'nda geniş bir dinleyici kalabalığı önünde «Sosyalizm Nedir?» konulu bir konferans vermesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştı. Tarih, 28 Aralık 1918'di.

O gece sıradan bir Cumartesi akşamı değildi. Bir kaç gün önce, Ebert ve Scheidemann'ın General Lequis'e devrimci-hoşnutsuz denizcilerin üzerine ateş açtırması için yeşil ışık yakmasından sonra (onbiri ölmüş, onlarcası yaralanmıştı), hükümet birlikleriyle Marstall kışlalarındaki Halk Denizciler Tümeni arasında kıyasıya bir çatışma çıkmıştı. Bernstein'ın konferansından üç gün önce, denizcilere yöneltilen «karşı-devrimci» saldırıya karşı 30.000 işçi ve askerin katıldığı bir protesto gösterisi yapılmıştı; *Vorwärts* binası bile bir süreliğine öfkeli bir kalabalık tarafından işgal edilmişti. Konferans günü, Bağımsızlar, Deniz Tümeni «kıyım»ıyla ilgili her türlü bağ söylentisini açık açık reddetmiş; Sosyal-Demokratları koalisyonda karşı-devrimci generallerle birlikte bırakarak, hükümetten çekilmeyi kararlaştırmışlardı; aynı gün ISDP'nin Berlin'de yapılan bir parti toplantısında sağ ve sol kanatlar arasındaki bölünmenin genişlediğine tanık olunmuştu[40]. Luxemburg ve Liebknecht'in katledilmesiyle biten «Ocak günleri»nin başlamasına ancak bir hafta kadar kalmıştı...

Berlin ve bütün Almanya bir patlamanın eşiğinde beşik gibi sallanırken, Bernstein Filarmoni Salonu'nda kalıyor ve - korkarım bütün olay bundan ibarettir - on yıl, daha doğrusu on beş yıl önce verebileceği bir konferans veriyordu; fazlasıyla akademik, çevresinde gelişen tarihe neredeyse bütünüyle kayıtsız kalan bir konuşma yapmıştı. «Sosyalizmin Niçin ve Nasıl Gerçekleştirilmesi» adlı beşinci ve son bölümde, kendisinin son zamanlarda yaptığı bir hareketten gururlanmak için konferansın yersiz tonundan bir an olsun sıyrılmıştı: şimdilik herşeyin «barışçıl»

ve «yasal» olduğunu söyleyerek (dinleyenlere anlatıyordu) kapitalist sınıfa övgüler yağdırmış, kimsenin kılı bile kıpırdamamıştı![41] (Ne kadar, her şeyiyle uygar!) Asıl sonucu bir yinelemeydi: «İyi bir fabrika yasasında, yüzlerce işletme ve fabrikanın devletleştirilmesinde görülenden daha fazla sosyalizm olabilir»[42].

Kuşkusuz ölümsüz bir görünüm taşıyan *(sub specie aeternitatis)* konferansında, 'diktatörlük', konseyler ya da süregiden devrimle kabaca da olsa ilintili tek bir sözcük geçmedi.

Sonraki olasılık için bir kaç yıl ileriye bakmak zorundayız. 1921 Yazında Bernstein, Berlin Üniversitesi'nde bir dizi konferans verdi ve bu konferanslar *Der Sozializmus Einst und Jetzt* (Dün ve Bugün Sosyalizm) adıyla yayımlandı. 'Diktatörlük' sorununa «Sosyalizmin Bolşevik Çeşidi» başlıklı son bölümünde rastlanıyordu; oysa pasaj, sadece içerikten yoksunluğuyla dikkate değer. 'Proletarya diktatörlüğü' teması, diye yazıyordu Bernstein, «Bolşeviklerce dogmatik biçimde yorumlanmıştır» : iyi bir başlangıç. Ancak Bernstein kendine özgü dogmatik-olmayan bir yorum getirmiyor, daha doğrusu o konuda ne olursa olsun hiç bir şey söylemiyordu[43].

Tabii bütün bunlarla, Bernstein'ın konumuza hiç katkı yapmadığını söylemek arasında büyük bir fark vardır ve bu hayret edilesi bir olgudur.

(2) Bu bağlamda anılması gereken öteki tek sağkanat Sosyal-Demokrat kuramcı, 1920'de *Neue Zeit*'de «Marx ve Proletarya Diktatörlüğü» üzerine bir deneme yayımlamış Heinrich Cunow'du. Bu yazının, Sol Bağımsız ve Spartakistlerin (ya da Komünistlerin) 'proletarya diktatörlüğü'ne Marx'ın görüşü olarak sarılmalarına karşı doğrudan karşı çıkma gibi yararlı bir yanı vardı; burada Yer 11 ve 12'de aktarılmıştı hatta (ikisi de Engels tarafından). Cunow'un tezinin asıl özü, Marx'ın sadece bir çoğunluğun egemenliği-

ne olumlu bakması, azınlık diktatörlüğüne karşı çıkmasıydı.

> Ne yazık ki, ne Marx ne de Engels, proletarya diktatörlüğü konusundaki düşüncelerini tam olarak dile getirebildiler; yine de elde bulunan belirli açıklamalardan, ne düşündükleri oldukça açık biçimde görülebilmektedir.
>
> En başta, Marx ve Engels'in, genelde, proletaryanın *azınlığı* politik iktidarı zorla ele geçirdiği zaman, bu azınlığın egemenliğini korumak için terörist-diktatoryal önlemlere başvurması gerekip gerekmediği sorununu ele almadıkları vurgulanmalıdır.

Görüyoruz ki, Cunow (Lenin gibi), görünüşe bakılırsa, Engels'in «Komün'ün Blanquist Mültecilerinin Programı» adlı çalışmasında (Yer: 8) konunun bu yönüyle ilgili doğrudan bir tartışmaya girdiğinden habersizdi. Cunow'un makalesi şöyle devam ediyordu:

> Onlar açısından, *Komünist Manifesto*'daki sorun, proletaryanın belirli bir kesimi ya da partisinin değil, *bir bütün olarak proletaryanın* sorunuydu. Proleter hareketin çok çabuk biçimde giderek büyüdüğünü, nüfusun geniş kesimlerini arkasında toplayacağını *ve ancak o zaman,* yani kesin çoğunluk haline geldikleri zaman, devlet makinesini ele geçirmek üzere harekete geçeceğini varsayıyorlardı... Marx'ın görüşünce, proletarya iktidarı ancak *nüfusun büyük çoğunluğunu kucakladığı zaman* kazanacaktır[44].

Bütün ilgilenenler açısından temel bir metindi bu; ancak daha sarsıcı olan şu soruydu: O zaman 'diktatörlük' terimi ne anlama geliyordu? Bu sağ eğilimli Sosyal-Demokrat bile terimi bir tek *baskıya* dayanarak açıklayabiliyordu:

> ...diktatörlükten anladığı işçilerin azınlık bir kesiminin keyfi biçimde katı bir denetim kurmaları değil, geniş proleter çoğunluğunun (iktidar olma konumlarından) kapitalist direnişe karşı merhamet göstermeden ener-

jik biçimde yararlanmalarıydı. Bu anlamda, aynı zamanda burjuvazinin günümüz anayasal devletindeki bir diktatörlüğünden ve burjuvazinin bu diktatörlüğünün yerine işçi sınıfının diktatörlüğünün geçirilmesinden söz etmektedir.

'Diktatörlük' sözcüğü burada «bir azınlığın zora dayalı egemenliği» anlamında değil, inatçı bir kapitalist azınlık karşısında çoğunluğun iradesinin acımasızca uygulanması anlamında kullanılmaktadır...[45]

Avrupa'da Marx'ın düşüncesiyle boy ölçüşme yönünde ciddi bir girişime kalkışan başka bir Sosyal-Demokrat kuramcı yoktu. O dönemde, her şeyden önce, neo-sosyal-demokrat harekette kurama yönelik *herhangi bir* ilginin yokolmaya yüz tuttuğu - başka bir dünya savaşından sonra tamamlanan - bir çağa girmekteydik[46].

(3) Şimdi «Avrupa'da» kısıtlamasını bırakalım. Kautsky'nin eğilimine yakın bir sosyal-demokrat kuramcı, Marx'ın düşüncesini geliştirmeye yönelik ciddi bir çaba *içerisindeydi.* Hatta, Kautsky'yi bile geride bırakan bu çaba Amerika'dan, çok haksız biçimde değeri iyi bilinemeyen, cahillikten dolayı küçümsenerek yaklaşılan bir adamdan geliyordu. Bu adam, ideolojik bakımdan özünde Kautsky tipinde bir reformist olmakla birlikte, eski Amerikan Sosyalist Partisi'ndeki en bilgili Marksistlerden biriydi kesinlikle. Adı da Morris Hillquit'ti*.

---

*. Troçki'nin *Yaşamım*'da[47] küçümseyici bir yaklaşımla Hillquit'i atlaması, solcuları yanıltmakta etkili olmuştur; ancak bu pasaj açık bir biçimde Hillquit'in yazıları konusunda genelde bilgi sahibi olmamaya dayanmaktadır. Troçki'nin politik düşmanlığının temellendiği yer, Troçki'nın kendisinin de *bildiği,* Hillquit'in politik tutumuydu, ama aşağılayıcı hakaretler etmek yerine çözümleme yolunu denese çok daha iyi ederdi. Bilinmesi gereken nokta, Hillquit'in Rus Devrimi'ne ve savaştan sonraki devrimci kabarışa karşı tepkisinin Kautsky'nin tepkisinin tam ters yönde oluşuydu: Kautsky hızla sağa sav-

Hillquit'in solcu bir yaklaşımla savaş sonrasındaki yeni devrim çağı arasında bir sentez kurma denemesinin en iyi görülebileceği yer, 1921'de çıkardığı *Marx'tan Lenin'e* adlı kitabıdır. Anlayıp açıklamaya çalıştığı Marx'ın görüşlerini zekice ve bilgili bir gözle inceleyerek, ağır sorunları ele alıyordu kitabında. Bu kitabın, ilgilendiğimiz sorunlarla ilgili, savaş sonrası dönemde yayımlanmış bütün çalışmalar arasında en bilgili ve en gelişkin sosyal-demokrat açımlama olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Küçük kitapta, Marx'ın sosyalist devrim görüşleri, «Rusya Üzerine Marx ve Engels», Rus Devrimi, «Şiddet ve Terör» ve Enternasyonal sorunuyla ilgili bölümler yer alıyordu. Ancak bizi ilgilendiren üç merkezi önemdeki bölüm, 6'yla 8 arasındaki bölümlerdi: «Proletarya Diktatörlüğü», «Komünist Diktatörlüğün İşlevi» ve «Sovyetler mi, Parlamento mu?» Bu bölümlerin ilki, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nü bir işçi devleti, proletaryanın politik iktidarı alması anlamında kullandığını net biçimiyle açıklayan (bildiğim kadarıyla) yayımlanmış tek yazıydı.

> Marx ve Engels değişik zamanlarda işçi sınıfının politik egemenliğinin geçiş dönemini «Egemenlik», «İktidar» ya da işçilerin «Hâkimiyet»i diye betimlemişlerdir. Ayrıca *Proletarya Diktatörlüğü* diye nitelemişler, Bolşevikler de Rusya'da bugünkü devrimci rejimin politik karakterini anlatmak üzere bu deyişi seçmişlerdir[48].

Terimin bu şekilde anlaşılması kitabın başka yerlerinde de yinelenmektedir.

Hillquit'in yaklaşımı didaktiktir - kitabın tonu eğitici bir el kitabı ya da ders kitabı niteliğindedir. Benzetmeyi 'kapitalist sınıfın diktatörlüğü'yle . açıklar;

---

rulurken, Hillquit sola sürüklenmişti ve bunun kendi gözündeki anlamı merkeze doğru kaymaktı. 1919 sonlarında parti bölünene kadar, Hillquit ABD'de Sovyet Hükümeti Enformasyon Bürosu'nun hukuk danışmanı olarak çalışmıştı.

«Yaygın popüler varsayımlara ters düşen Proletarya Diktatörlüğü'nün Demokrasi'nin antitezi olmadığını» anlatır. Burjuva demokrasisinin soyut politik eşitliği içeren sınıf-dışı bir sistem olmadığını öne sürer (üstelik yer yer çürüttüğü Kautsky'ye karşı); işçi sınıfı demokrasisi de, ne olursa olsun bir çoğunluğun uyguladığı bir «sınıfsal kurum» olarak görülmek zorundadır. Bölümü bitirirken, Lenin'in «demokrasinin de sınıfsal baskı amacıyla örgütlenmiş, ancak sınıf ayrılıklarının ortadan kalkışıyla birlikte yok olacak bir *devlet olduğu*» şeklindeki düşüncesini (*Devlet ve Devrim*'den) ortaya koyar[49].

Yine Lenin'in, diktatörlüğün «*herhangi bir* yasayla bağlı olmayan» bir otorite anlamına geldiği şeklindeki görüşünü aktarıp; (oldukça becerikli bir avukat olarak) Kautsky'nin tanımının yanı sıra, bu tanımı da kolaylıkla çürütür. Gerçi Hillquit'in terimin «etimoloji»siyle ilgili yürüttüğü tartışma zayıf ve karışık kalmaktadır, çünkü Lenin-Kautsky karışıklığına bel bağlar, ama etimolojik etkeni her nasılsa dava konusu olmaktan çıkararak bağlar sözlerini[50].

«Komünist Diktatörlük» üstüne yazdığı bölüm, Bolşeviklerin kendi 'proletarya diktatörlüklerini' yönetici partinin diktatörlüğü olarak tanımlamakta olduklarının kanıtlarını bol bol sergiler. Ancak, Kautsky'den farklı olarak, bu tutumun özgül Rus koşullarıyla ilintisini göstermeye çalışır. Sovyet hükümetine karşı tutumunda, bir yandan ayırıcı özelliklerinin tümünün uluslararası düzeyde otomatik olarak uygulanabilirliğini yadsırken, öte yandan eleştirel bir destek veren çoğu Amerikalı sosyalistin o sıradaki konumunu yansıtır. Aslında benimsedikleri sempatik tutum, Alman Bağımsızları'nın aynı anlarda takındıkları tutuma çok benzemektedir. Proletarya diktatörlüğünün uluslararası açıdan uygulanabilir bir yönetim biçimi olarak gösterdiği konsey sistemiyle ilgili bölümü («Sovyetler mi, Parlamento mu?») temel önem-

deki sorunları ondan sonra onyıllardır yazılanlar kadar açık bir biçimde gündeme getirir.

«Çelik tel» benzetmesi Hillquit'te de vardı. O yıllarda Hillquit'in düşünceleri derinleşmiş, esneklik sınırını geçmeksizin, bir reformistin yapabileceği kadar *devlet kuramı temelinde* kafa yormaya başlamıştı. O zamanın devrimci baskıları ağır ağır gevşeyip kalkınca, Hillquit de geri çark etti. Ondan önce bile, Sosyalist Parti içindeki kavgalarda; komünizm-yanlısı Sol Kanat'a karşı örgütlenmenin denetlenmesinden yana tavır koymuştu; ancak bu hizip kavgalarında bizim kendi dar çerçevemizi yalnızca bir noktada aşan pek çok konu vardı.

Hillquit ve onun iktidar savaşımındaki rolüyle ilgili nasıl bir değerlendirme yapılırsa yapılsın, onun ortada bir zeminde yer alma - dilerseniz, iki tarafı birden idare etme - çabasının, bu eğitimli Marksistin, başkalarının kabullenmeyi reddettikleri açılardaki kuramsal sorunları anlayıp açıklamasına olanak verdiği kuşkusuz doğrudur. Ne olursa olsun, iktidar savaşımı biteli artık çok olmuştur, ama *Marx'tan Lenin'e* kitabı, Sosyal-Demokrasi'nin merkez-sol kanadının Marx ve Lenin'in 'proletarya diktatörlüğü' üzerine görüşlerinin çözümlenmesine getirdiği en önemli ve biricik katkı olma özelliğini korumaktadır.

5. Kautskynin Bakışı

Savaştan hemen sonraki dönemde, Kautsky'nin Rus Devrimi hükümetine karşı sergilediği apaçık düşmanlığı sadece Sosyal-Demokrasi'nin aşırı sağ kanadı - SDP yönetimi dahil - paylaşıyordu. Bu politik akım açısından, yürüttüğü bir dizi anti-Bolşevik polemikle, kuramsal bir yapı sağlıyordu Kautsky*.

* Polemik şu broşürlerle başladı: *Die Diktatur des Proletariats* (Viyana, 1918), Ağustos başlarında yazılmış; *Demokratie oder Diktatur* (Berlin, 1918), Almanya'daki Kasım devriminden

Kautsky'nin bu alandaki yazılarının geniş bir bölümü doğallıkla Rus devriminin ve sosyalist kuramın genel sorunlarına eğiliyordu, ama burada bizim daha dar tuttuğumuz çerçeve bizi aşağıdaki sorunlarla kısıtlamaktadır.

(1) *Marx'a göndermeler.* Kautsky'nin Marx-Engels metinlerini ele alışı yaklaşımının gözden düşmesine katkıda bulunmuştu, çünkü (olgulardan o kadar çok dikkatli biçimde kaçınıyordu ki) *de facto* çarpıtmayla suçlanabilirdi. *Proleterlerin Diktatörlüğü*'nde sadece Marx'ın bu kitapta Yer 9 olarak anılan alıntısını aktarıyordu (*Gotha Programının Eleştirisi*'nden); hem öyle bir tarzda ki, okur Marx'ın terimi bir tek kez orada kullandığına inanmaya yönlendirilmekteydi. Ayrıca, alıntı yapmadan, Engels'in Paris Komünü hakkındaki sözlerine (Yer 11) değiniyordu[51]. Yapıtın başka bir bölümünde, aynı doğrultuda şeyler yazıyordu: Bolşevikler, «Marx'ın 1875'te bir mektupta kullandığı 'proletarya diktatörlüğü' gibi küçük bir deyişi fırsatçı bir tavırla anımsıyorlardı»[52]. Bu sözler saldırıyı ağırlaştırıyordu, çünkü, Marx'ın parti programıyla ilgili eleştirisine bir «mektup» demek, onu kişisel bir mektupmuş gibi göstermekti. Oysa belge, parti liderlerine yönelik bir iç politik genelge tarzında yazılmıştı.

---

sonra yazılmış, Rusya üstüne kimi bölümlerin çıkarıldığı, öncekinin gözden geçirilmiş bir versiyonu; *Terrorismus und Kommunismus* (1919); *Von der Demokratie zur Staatssklaverei* (1921), Troçki'ye verilen bir polemik yanıt; *Die proletarische Revolution* (1922). Sonraki kitaplar da bütünüyle ya da kısmen Rusya'ya eğiliyordu. Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'yle ilişkisi hakkında Kautsky'nin en eksiksiz tartışmaları ilk ismi verilen kitabın 5 ve 10. bölümlerinde, *Komünizme Karşı Sosyal-Demokrasi* (New York, 1946) adlı bir derlemede yer alıyordu. Bu derleme Kautsky'nin Almanca olarak 1932-1937 yılları arasındaki yazılarından derlenip çevrilmişti ve içinde «Marksizm ve Proletarya Diktatörlüğü» başlıklı 2. Bölüm'de yer alıyordu. (İngilizce basımlar için, bkz. Kaynakça.)

Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i (dört yerde aktarılmıştır) kendi broşürünü yazmasından bir kaç ay önce yayımlandığı için, Kautsky olayları bu tarzda sunarak paçayı sıyırmayı umamazdı. Her şeyden önce Marx'ın sıradan bir okuru değildi: Marx'ın yazıları konusunda Otorite olduğu düşünülmekteydi. Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda geçen pasajların gerçekten ayrımında değil miydi? Marx'ın Weydemeyer'e yazdığı 1852 tarihli mektubu daha önce görmemiş ve çarpıcı paragrafı farketmemiş miydi? Engels'in «Komün'ün Blanquist Mültecilerinin Programı» adlı yazısını - orijinal ya da yeniden basım - nasıl unutmuş olabilirdi?

Marx'tan yapılan alıntıların olayı çözmediğini iddia etmek bir şeydi; onları gizlemek bir başka şey. Üstelik, Marx'tan yapılan alıntılar bir şeyi; yani Marx'ın görüşlerini *çözüyordu*. Daha sonraki *Komünizme Karşı Sosyal-Demokrasi* adlı yapıtında ise, o ana dek konu üstüne çok daha fazla şey yayımlanmış olsa bile, Engels'in diğer ikisine[53] yalnızca Erfurt Programı üstüne yazdıklarını (Yer 12) eklemişti Kautsky. 1927 tarihli yapıtı Materyalist Tarih Anlayışı *(Die materialistische Geschichtsauffassung)*'nda bile, Marx'ın bir zamanlar, ancak zaman zaman olsa bile, «o politik koşul açısından aklında ne tür bir devlet yapısı düşündüğünü söylemeksizin ağzından çıkardığı proletarya diktatörlüğü deyişine */Wort**, bu kez *Wörtchen* değil)»[54] değinmeyi sürdürüyordu - tıpkı, Borrbonlar gibi, çok fazla unutmaktan başka bir şey öğrenmemişti. Yeri gelmişken, yukarıda 4. Bölüm'de değinilen Bernstein'ın 1922 tarihli ve *Dün ve Bugün Sosyalizm* adlı kitabı, 'proletarya diktatörlüğü'nü sanki bu yalnızca Marx'ın *Wörtchen*'iymiş gibi «Marx'ın Gotha Programı üzerine mektubunda bir yere» yerleştirerek Kautsky'i andırıyordu[55].

(2) *'Diktatörlük'ün anlamı.* Kautsky, 1918 yılında

* *Wort:* kelime, *Wörtchen:* kelimecik (Almanca). Y.N.

yazdığı broşürün 5. Bölüm'ünde, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nü hangi anlamda kavradığı sorununu ortaya atmıştı. Oldukça tuhaf biçimde, Kautsky, Lenin'in geliştirdiği yeni tanımı benimsemekteydi!

> Harfi harfine alırsak, sözcük /diktatörlük/ demokrasinin askıya alınmasını anlatır. Ancak yine harfi harfine alırsak, yasalarla bağlı olmayan tek bir kişinin egemenliği anlamına da gelir[56].

Kautsky, bu sayede, Marx'ta «kelimenin aslına uygun anlamda bir diktatörlük düşüncesi» bulunamayacağı sonucunu çıkarır. (Sözcüğün anlamının 1850 ve 1918 yılları arasında bir değişime uğradığı düşüncesi herkesten çok Kautsky'de vardı.) Böylece Lenin'in yanlış yorumlamasının en kötü yönlerini kendi yorumuyla birleştiriyordu.

Daha sonraki kitabındaysa belirsizlik konumuna çekilmişti :

> Marx ve Engels, demokrasiden fışkıracak olmasına karşın, bu durumu bir diktatörlük» olarak nitelemelerinin nedenini asla açıklamadılar. Sanırım, o deyişi, güçlü bir hükümeti anlatmak üzere kullanıyorlardı[57].

Daha sonra yazmaya yöneldiği, «Karl Marx proletarya diktatörlüğünden söz eden tek kişi değildi. Bu düşünce Marksizmden daha eskidir» sözlerine bakarsak, belirsiz ifadeleri herhalde daha fazla tercih edilir. Örnek olarak da hemen Babeuf'ü, «Jakobenler'deki terörün hükümranlığını» ve Blanquizm'i gösteriyor; onları proletarya diktatörlüğünün ilk temsilcileri sayıyor; *tout court* diktatörlükten ayrı olarak savundukları yerleri aktarmayı ise görmezlikten geliyordu[58]. Zamanla, okuru, Babeuf'ün yaklaşımının «proletarya*nın* değil, bir proleter diktatörlüğü» olacağı biçiminde bilgilendirmeye yöneldi gizliden gizliye[59].

Zaman geçirmeden eklememiz gereken bir nokta ise, 1922'de *Proleter Devrimi* adlı kitabını yayımladığı zaman, görünüşte tanımlamalarıyla ilişkin küçük bir

noktada gerisin geriye çark etmişti. *Proleterlerin Diktatörlüğü*'nde Marx'ın anladığı anlamda 'proletarya diktatörlüğü'nden *yana* olduğunu iddia ettiği halde, 1922'ye gelindiğinde sözlerini ona karşı olduğunu dile getirecek kadar değiştirmişti: «Dolayısıyla sosyalizmin getirilmesinin bir aracı olarak proletarya diktatörlüğü. reddedilmelidir.» Çünkü artık, «bir devlet kurumu anlamında kavranan bir sınıfın diktatörlüğü»nün *tek tek ve her işçinin* herhangi bir burjuvayı rahatça istediği gibi «yağmalayıp kötü davranabilmesi» demek olduğunu keşfetmişti[61]. Bu pasaj, Kautsky'nin ilerleyen yaşının bunamayla birlikte kafasını da bulandırdığı şeklinde savunulan kanının bildiğim en iyi kanıtıdır.

(3) *Yönetim biçimi ya da devlet tipi.* Kautsky'nin dağarcığında güçlü bir argüman vardı ve onu ne kadar kötü kullandığını görmek oldukça öğreticidir. Daha önce gördüğümüz gibi, Lenin ve Bolşevikler 'proletarya diktatörlüğü'nü giderek daha fazla belirli özel yönetim biçimleri, kurumları ya da politikaları (baskı ve şiddet, olası bir oy hakkından yoksun bırakma, ağırlıklı oylar vb. ya da bunların bir bileşimi) anlamında yorumlamaktaydılar. Marx ise, 'proletarya diktatörlüğü'nü sadece bir işçi devleti anlamında kullanmıştı; deyişle anlatılan, iktidarın fethinden sonra devrimci geçiş devletinin *sınıfsal* içerik taşımasından başka bir şey değildi ve bir işçi devletini donatırken hangi biçimlerin bulunabileceği konusunda hiç bir şey söylemiyordu. Marx'ta o tür biçimlerin olabileceği şeklinde görüşlere rastlanan yerlerde bile, bu görüşlerin altında ne yattığı 'proletarya diktatörlüğü' terimiyle iletilmiyordu.

Kautsky böyle bir ayrımın varlığını anlıyordu, ama iş onu kâğıda dökmeye geldiğinde, ancak yarısını gün ışığına çıkarıyordu. *Gotha Programının Eleştirisi*'nde Marx'ın «asıl niyetinin bir yönetim *biçimi*ni değil, bir politik *durumu* anlatmak olduğunu» yazmıştı[62]. Bir yönetim biçimi değil; evet, ama bir «po-

litik *durum*» mu? Apaçık olan *işçi devleti* teriminin yerine koyduğu şey bu belirsiz deyimdi.

Politikanın mantığı ne kadar harikâ! Kautsky, Marx'ın küçük *Wörtchen* (sözcük) deyişinin bir işçi sınıfı devleti anlamına geldiği şeklindeki apaçık olguyu niçin kâğıda dökemiyordu? Yanıt şöyledir: Çünkü, 1918'de, solcuların (Spartakistler ve Sol Bağımsızlar) Sosyal-Demokrat liderlerden talep ettikleri ve hem Çoğunluk Sosyal-Demokratlar'ın, hem de Sağ Bağımsızlar'ın - Kautsky'nin desteğiyle - reddettikleri şey tam olarak buydu.

Kautsky *Wörtchen*'in yorumlanışında *Marx*'ın görüşleriyle Bolşeviklerin görüşlerini gerçekten karşı karşıya getirmiş olsaydı, kendini - Rosa Luxemburg'un - politikasını destekliyor bulurdu. Bunu yapmak istemiyordu. Bir işçi devleti düşüncesiyle *Wörtchen*'in «diktatoryal» yorumunu karşı karşıya koymanın yerine, tümüyle farklı bir yöne savruldu: karşılık olarak *soyut demokrasiyi* ortaya attı (sonraki maddede ele alınacaktır bu).

Bu yaklaşım, belirgin olan «işçi devleti»nin yerine «durum»u geçirdiği başka bir pasajdan da bellidir. *Eleştiri*'de, diye yazıyordu Kautsky, Marx,

> bir yönetim biçiminden değil, proletarya politik iktidarı fethettiği zaman her yerde kendini gösterecek durumdan söz etmektedir. Bir yönetim biçimi üzerinde düşünmediğini, İngiltere ve Amerika'da geçişin barışçı yollarla gerçekleşebileceği şeklindeki kanısı da gösterir. Kuşkusuz demokrasi barışçıl bir geçişi güvenceye almaz. Ancak bu, demokrasisiz de kesinlikle olanaklı değildir[63].

Marx ve Engels'in iktidarın ilk başta «barışçı yoldan» elde edilmesini, iktidarı «kölelik yanlısı bir isyan»a[64]; (yani karşı-devrimci şiddete) karşı savunmak üzere bir iç savaşın izleyebileceğini bildiklerini bir yana bırakalım. Üstelik bir «yönetim biçimi» oluşturuyormuş gibi kullanılsa bile iktidarın «barışçı» yol-

dan ele geçirilmesini aktarırken Kautsky'nin argümanı, bir kaç adım ileriye sıçrıyor, tek başına bile hiç ilgisi olmayan bir sonuca varmış görüntüsü vermeye yetiyordu. «Barışçı» yolla kazanmanın varolan *parlamenter* yönetim biçimlerinin korunması anlamına geldiğini varsayıyordu Katusky, ki soyut demokrasi adına ortaya attığı formül de buydu. Yukarıdaki pasajda, bu düşüncelerin hepsi kavramların birbirine katıp karıştırılmasıyla çorbaya çevriliyor; bir işçi devleti düşüncesi «durum» gibi bir sözcüğün arkasında bulanıklaştırılıyordu.

Yine de çok kısa bir süre içinde tüm bunlar Kautsky'yi hiç ilgilendirmez oldu. Çünkü 1922 tarihli *Proleter Devrimi*'nde 'sınıf diktatörlüğü' kavramının kendisini reddetti. Bunu yukarıda 2. maddede bir ölçüde gözler önüne sermiştik; ama daha da doğrudan bir kanıt şu yuvarlak lâflarla edilen açıklamasıydı :

> ...burjuva devletinin «burjuvazinin diktatörlüğü» olarak betimlenmesi, çağımızda üretilen en saçma kurgulardan birisidir[65].

Bu sözlerle «Bolşevist düşüncenin kabalığı» hedef alındığı halde, Kautsky'nin Marx ve Engels'le *bütün sosyalist hareketin* uzun bir süre bu kavramı 'proleterya diktatörlüğü'nden çok daha sık olarak kullandıklarını unutmuş olması olanağı var mıydı? Konuşurken yalnızca kavrama katılmamakla yetinmediğine dikkat edin: bu artık «saçma»ydı, yani akla mantığa sığmaz bir şey.

(4) *Demokrasi ve soyut demokrasi.* Daha 1918'de ama düzensiz biçimde, Lenin'in «demokrasi»ye saldırıya geçmeye başladığını görmüştük[66]. Bu aşırı derecede yıpranmış terim, katıksız biçimde ve doğası gereği *burjuva* bir kategori olarak, tümüyle olumsuz bir içerik yüklenerek ele alınıyordu. Bu eğilim öteki Bolşevik propagandacılar arasında daha da tehlikeli boyutlara varmıştı. 'Demokrasi'nin olsa olsa anlamsız bir gürültü patırtı olduğu, ancak burjuva demokra-

sisi ya da proleter demokrasisi olabileceği, proleter demokrasisinin 'proletarya diktatörlüğü'yle eş anlam taşıdığı formülasyonu görünüvermeye başladı. Kautsky'nin 'demokrasi'yle ilgili formülasyonları çürütülmüyor, ama sadece yuhalanıyordu.

Genel kuramın öteki konularındaki gibi bu konuda da, konumuz açısından zorunlu olan şey bile olsa, burada yalnızca sınırlı bir noktayı belirtebiliriz. Sınırları çizilmemiş 'demokrasi'nin hiç bir anlam taşımadığı iddiası geçerliyse, Lenin'in savaştan önce yazdıklarının çoğu saçmaydı. Ne var ki, tam tersine, bu iddianın saçma olduğu gösterilebilir: çünkü ona genellikle bir başka iddia, şöyle ki, proleter demokrasisinin burjuva demokrasisinden bin kez *daha demokratik* olduğu iddiası eşlik ediyordu[67]. Bu doğruysa, karşılaştırılması gereken ortak bir içerik, sınıf demokrasilerinin iki biçiminin de ona bakılarak ölçülmesi gereken genelleşmiş bir 'demokrasi' nosyonu olsa gerektir. Bunun nasıl ortaya konulduğu, sizin genel demokrasi tanımınızı verir*.

Demokrasi için genel ölçütlerin varlığı bir başka yargıyı (toplumsal realitede belirli bir toplumsal kurumun kesinlikle sınıfsal karakteriyle koşullandığı) en ufak bir ölçüde olsun yanlışlamaz. Kurumlar, burjuva demokrasisini, ya da proleter demokrasisini yansıtır - doğru. Genel demokratik ölçülere - evet; soyut demokratik kurumlara - hayır. Bolşevik formülasyonların olumlu içeriği *buydu*. Buna karşılık Kautsky'nin 'proletarya diktatörlüğü' konusunda kaleme aldığı bölümler, baştan aşağı *soyut demokrasi* hakkında varsayımlarla doluydu. Kautsky'nin yaklaşımı onaylanabilir ya da reddedilebilir; ama (a) Marx'ın

---

* Açıklarsak: Benim kendi genel tanımım kısaca şöyledir: Bu, ya da bütün toplumsal kurumlarda *aşağıdan denetimi* ne kadar kolaylaştırdığına bağlı olarak (daha çok ya daha az demokratiktir). Ancak asıl nokta, buna ya da bir başka tanıma bağlı değildir.

devlet kuramı temelinde onaylanamaz; (b) 'demokrasi'nin anlamsızlığı doğrultusundaki yeni filizlenen Bolşevik kurama dayanarak da çürütülemez.

(5) *'Diktatörlük'ün genel uygulanabilirliği.* Lenin'in Marx'ın görüşüne ilişkin olarak elverişsiz bir olguyla yüz yüze geldiğine işaret etmiştik. Marx, herhangi bir ve bütün işçi devletlerinin zorunlu olarak bir 'proletarya diktatörlüğü' olduğunu açık açık ileri sürmüştü; yine de Lenin, ama sıra, terimin genelde uygulanabilir *olmadığını* ima eden formülasyonlar geliştirmeye kalkıştı[68]. Kautsky'nin açımlaması bu güçlüğe de çarpıyordu.

'Proletarya diktatörlüğü' diye nitelenen sisli «politik durum» konusunda yukarıda aktarılan pasajdan sonra, Kautsky «Marx'ın bir yerde belirli koşulların varlığı halinde olayların bir proletarya diktatörlüğüne varabileceğini söylediğini...» yazıyordu*. *Belirli koşullar altında:* Bu demektir ki, başka koşullarda, bir 'proletarya diktatörlüğü' olmayacaktır. Yine de Kautsky, tam da bu noktada en açık biçimiyle ifade edilen bir yeri aktarmıştı: «*proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz»[69] - «başka bir şey olamaz», diye yazmıştı Marx. Ne olursa olsun, Marx başka bir şey kastetmiş olamazdı: Çünkü, 'proletarya diktatörlüğü'ne değindiğinden bin kez daha sık biçimde bir işçi devleti kurmanın zorunluluğunu vurguluyordu. *Her* işçi devleti bir 'proletarya diktatörlüğü'ydü, başka hiç bir anlama gelmezdi.

(6) *Konsey sistemi ve 'diktatörlük'.* Kautsky, *Proleterlerin Diktatörlüğü*'nün sonuna doğru, etkili olabileceği bir noktaya dek gelmişti; ama yine şansını kötü kullandı. Yine de ona doğru saptamak zorundayız, çünkü o sorunda zamanın Bolşevik propaganda-

* Aynı paragrafta, Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nü «sosyalizme geçiş açısından kaçınılamaz» diye değerlendirdiği anlamına gelebilecek ya da gelmeyebilecek başka açıklamaları da vardı Kautsky'nin. Ama önemli değil.

sında görülen karışıklık, Kautsky'nin akıl yürütmesindeki karışıklık kadar vardı.

Sorun şuydu: Bir *yönetim biçimi* olarak konsey sistemi (genel anlamıyla sovyet sistemi, Rätesystem), proletarya diktatörlüğünün zorunlu, kaçınılmaz ve «sürekli» bir özelliği miydi? Yoksa Rusya'ya mı özgüydü? «Sürekli» olmasa bile, kaçınılmaz olarak uluslararası mıydı? Kısaca, (çok sık biçimde birlikte işitilen) «ikili sloganlar»ın iki unsuru arasındaki (kuramsal ve pratik) ilişki tam olarak neydi?

Bu soruya verilen yanıtları ele alma gibi bir niyetim yok; bu konu, kendi başına bir kitabı gerektirecek kadar önemlidir. Benim sorunu gündeme getirmekteki tek nedenim - bir kenara koymaktır. Çünkü bu sorun, Marx'ın *'proletarya diktatörlüğü' görüşünü kapsamıyordu;* ayrıca, özgül yönetim biçimlerinin kavramın zorunlu bir parçası olduğu doğrultusunda bir düşünceyi de *içermiyordu.* Daha önce belirtilen bir noktayı yinelememiz gerekiyor: Marx'ın yönetim biçimleri konusundaki düşünceleri nasıl olursa olsun, 'proletarya diktatörlüğü' biçiminde ifade edilmesi onun düşüncesi değildi.

Ama bir istisnası da yok muydu? Çünkü Yer 12'de belirtilen alıntıda, Engels demokratik cumhuriyetin «proletarya diktatörlüğünün özgül biçimi» olduğunu belirtmişti[70]. Aşağıdaki sözleri eklemek bundan dolayı zorunludur:

(a) Gerçi herhalde en azından ileri kapitalist ülkelere uygulardı ama, kullanıldığı bağlama bakarsak, Engels'in bu düşüncesinin özellikle Almanya'yla ilgili olduğu görülüyordu. 'Proletarya diktatörlüğü' konusunda çıkarmak zorunda kaldığı ondan *ayrılabilir* bir sonuçtu: kesinlikle, belirli bir konjonktürde zamana ve yere uygun *biçimlerle* ilgili bir sonuç. Genelde işçi devleti anlamını yüklediği 'proletarya diktatörlüğü' yorumunu değiştirmeden de, başka bir Marksist, pekâlâ kavranabilir biçimde, başka bir kıtada başka bir biçimin uygun olabileceği kanısına varabilirdi.

(b) Önceden gösterdiğimiz gibi, 'demokratik cumhuriyet' çok özgül bir biçim değildir; yönetim kurumları ya da biçimlerinin çok çeşitli tipleri gibi bir soruyu yanıtsız bırakır. Luxemburg'un yoldaşları İşçi ve Asker Konseyleri'ne dayanarak bir Alman işçi devleti kurmuş olsalardı, bu, yalnız bir işçi cumhuriyeti olmakla kalmaz, aynı zamanda demokratik bir cumhuriyet de olurdu. 'Sovyet cumhuriyeti'yle *(Räterepublik)* 'demokratik cumhuriyet' arasında anlam açısından bir bağdaşmazlık görülmez. Daha sonra ortaya atılan bağdaşmazlık iddiaları, Bolşevik demokrasi kuramının, kendi başına kullanılan 'demokrasi' teriminin «anlamsızlığı» kuramı biçiminde yozlaşmasından türemişti.

(c) Herhangi bir Marksistin, aslında Kautsky gibi, bir işçi devletinin *parlamenter* kurumlar temelinde kurulabileceği sonucuna varması anlaşılabilir bir durumdur: genel bir önerme olarak (Kautsky'nin yönü) olmasa bile, hiç değilse tekil ortamlarda (dünyaya sosyalizmin egemen olduğu bir ortamda «barışçıl» bir devrimden sonra İngiltere'deki gibi). Bir Marksistin bu konudaki kanısının, elbette, Marx'ın devlet kuramının günümüzdeki toplumsal devrim deneyimlerine uygulanmış ve onlarla sınırlanmış biçimlerine dayanması gerekmektedir. Ancak hangi sonuca varılırsa varılsın, *yanıt önceden 'proletarya diktatörlüğü' terimi ve kavramında içerili değildir.*

Kautsky burada ana hatlarıyla çizilen tutumu benimsemeyi basit bir nedenle artık olanaksız görüyordu: Bu sorunda benimsediği sonuçla, 1918-20'de Üçüncü Enternasyonal'e doluşmuş, fazla gelişmiş Marksist tiplerden birinin ortaya attığı kadar baştan aşağı doğmatik ve doktrinerdi. Kautsky'nin savaştan bile önce çıkardığı bir sonuçtu bu: Sosyal-Demokratlar'ın iktidar yolu parlamenter biçimler ve kanallardan ilerlemek *zorundaydı,* başka bir yolla değil[71].

Bu tür taşlaşmış bir doğmatizm genellikle aşırısol tiplere yüklenir yalnızca, oysa bu oldukça yanlış

bir kanıdır. Bu nedenle Kautsky'nin (ilk başta ele aldığımız sorunlara kadar geri gidersek) başkaları kadar çok sorunları biraraya getirdiği ya da bulandırdığı anlaşılmak zorundadır.

(7) *Kuşatılmış Kale.* - Kautsky'nin yaklaşımının Bolşevikler içindeki geriye dönük eğilimlerle uyum içinde olduğu bir başka konu, kuşatılmış bir kale olarak Sovyet Rusya'daki 'proletarya diktatörlüğü'nü daha geniş çaplı bir savaşın, Avrupa devriminin ortasında yer aldığı konum açısından düşünmeyi reddedişi ya da bu konuda yeteneksiz oluşuydu.

Rus Bolşevikleri kendi konumlarını anlatan Kuşatılmış Kale görüşüne bağlı kaldıkları sürece, işçi demokrasisinden sapmalarını «çelik tel»in (uluslararası baskıların her kalkışında umutla eski haline dönmesi beklenebilecek) istisnai, olağandışı çarpıklıkları olarak değerlendirmek, kendi açılarından daha kolaydı. Öte yandan, Rus Devrimi'ni tecrit edilmiş ulusal bir temelde değerlendirmek durumunda kaldıkça, getirdikleri diktatoryal yenilikleri yeni bir devrim standardıymış gibi rasyonalize etme cesaretini bulmaktaydılar. Bu son düşünce tarzının vardığı nihai sonuç, Stalin'in 'tek ülkede sosyalizm' kuramıydı. Bu kuram, işleyiş mantığıyla, o tek ülkede bürokratik diktatörlüğün rasyonalizasyonu anlamına geliyordu.

Kautsky, ulusal açıdan tecrit edilmiş Rusya'daki sosyalist devrim problemlerini - herhangi bir Stalinistin daha sonra tüm çıplaklığıyla birlikte yaptığı gibi - sayfa sayfa, çalışma çalışma ortaya koyuyordu. Ve hep aynı sonuca ulaşıyordu - yalnız değer işaretleri tersine dönmüştü (artının yerine eksi). Marx'ın 'proletarya diktatörlüğü'nü çoğunluğun bir egemenliği olarak düşündüğünü (doğru), oysa işçi sınıfının Rusya'da küçücük bir azınlık olduğunu (doğru) ısrarlı biçimde ileri sürüyor olsa bile, Rusya'daki devrimi Alman devriminin kurtarabileceği (buna karşı çıkıyordu) tek bir kuşatılmış kalede kazanılan bir zafer olarak değerlendirmeyi Stalin kadar tatsız bir dü-

şünce olarak karşılıyordu. En az başkaları kadar Kautsky açısından da, 'proletarya diktatörlüğü'nün son sorunu onun uluslararasılaşması ve enternasyonalizmdi.

'Proletarya diktatörlüğü'nün Kuşatılmış Kale modeli, ancak çelik tel esnek kalabildiği sürece geçerliliğini koruyabilirdi.

6. Lenin'in Yanıtı : Yeni Bir Evre

Kautsky'nin Rus Devrimi'ne ve Sovyet hükümetine saldırısı ('proletarya diktatörlüğü' üzerine kuramsal bir inceleme biçimine bürünmüş bir saldırı) Bolşevik kanattan bir dizi yanıtla karşılaştı. Kautsky'nin saldırıları gibi savunan belgelerin tümü de, Marksist kuramdan çok, güncel olarak doğrulayan örnekleri göstermekle ilgiliydi. Eskisi gibi bu tartışmada geçen bütün konuları izleyemeyiz; yine, bir yan ürün de olsa, 'diktatörlük' ve 'proletarya diktatörlüğü' kavramlarının başına gelenlerde odaklanacağız.

Savunma belgelerinin en başında Lenin'in Kautsky'nin *Proleterlerin Diktatörlüğü* kitabına yanıtı geliyordu. Bu yanıt Ekim 1918'de *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky* başlığıyla yayımlanmıştı. Bu *Anti-Kautsky*'nin hangi koşullarda kaleme alındığı akılda tutulmalıdır. Çünkü devrim, tümünün politik liderlerinin diktatörlüğe karşı demokrasiyi savunmakta olduklarını iddia ettikleri ondört işgalci ordunun emperyalist müdahalesine karşı bir savaşta, yaşam kavgası vermekteydi. Yanındakilerden birinin daha sonra anılarında yinelediği gibi, Lenin «tam anlamıyla öfkeyle yanıp tutuşuyor»; polemiğini yazarken «her gece geç saatlere kadar oturuyordu»[72].

Sonuçta kızgınlıkla parlayan bir kitapçık ortaya çıktı. Kitabın hakaretler ve küfürler yağdıran tonu zaten inançlı olanları kuşkusuz çok sevindirmişti; ancak kuramsal akıl yürütme bazında, Lenin'in o ana

dek yayımladığı belki de en kötü yapıtıydı*. İçeriği, kitabı baştan aşağı kaplayan küfürler sisi içinden, tek tek ayıklanmak zorundaydı. Söz konusu sorunların pek çoğu daha önce tartışılmıştır. Burada bizi ilgilendiren yönü, bu yapıtın, 1917 sonrası Leninizmin 'demokrasi' konusunda kaydettiği gelişme çizgisinde (ilk adımlarına 4. Bölüm'de dikkat çekilen çizgi) bir evreyi temsil ediyor olmasıydı[74].

Sonradan anlaşılan şey, Lenin'in *Anti-Kautsky*'yle attığı önemli adımın içinde bir düşüncenin örtük bir şekilde reddedilmesi vardı: Bu, *Komünist Manifesto*'da vurgulanmış olan, proleter ya da sosyalist devrimin halkın çoğunluğunun bir devrimi olduğu görüşüydü[75]. Sadece örtük bir şekilde çıkarılabiliyordu, çünkü Lenin bu yapıtında fiilen o düşünceyi reddettiği yönünde herhangi bir sav ileri sürmemişti. Yaptığı şey, *Kautsky*'nin çoğunluk devrimini benimsediğini aktarmak; sonra da bunu yine Kautsky'nin «soyut demokrasi» çizgisiyle birleştirip, Marksizme yabancı burjuva liberalizmi olarak suçlamaktı. Burada aktarıp çözümlemenin büyük yer kaplayacağı bu türden çeşitli pasajlar vardır[76]; ancak özet bir anlatım sunma işlevi gören bir tanesiyle yetinebiliriz.

> Liberal bir tarzda ileri sürsek bile, şunu söylememiz gerekmektedir: çoğunluk karar verir, azınlık uyar... Genelde devletin sınır karakteri hakkında hiç bir şey söylemeye gerek yoktur... çoğunluk çoğunluk, azınlık da azınlıktır... İşte Kautsky'nin akıl yürütme tarzı tam böyledir[77].

Burada değinilen 'çoğunluk' sorunu, 'soyut demokrasi'ye sarılarak devletlerin sınıfsal karakterini

---

* Bu, Lenin'in öfke ve kızgınlığın kendi akıl yürütme süreçlerini batağa sürüklemesine izin vermesinden önce olmuştu. Önceki en iyi örnek, Troçki'ye karşı yazdığı ve 'devrimci yenilgicilik' konusundaki 1915 tarihli makalesiydi. Oradaki savı, başka bir yerde benzer doğrultularda tartıştım[73].

reddetmekle birleştiğinde iyice karışmış olur. Böylece *ikisi* de bir iki uygun sözle silkilip atılabilir.

Açık meydan okuyuşla yüz yüze gelir gibi olduğu en yakın noktada, Lenin, Kautsky'nin «Çoğunluk bizde olduğunda diktatörlüğe niçin gereksinme duyarız?» diye sorduğunu bildiriyordu. Kendi yanıtı ise, «Marx ve Engels»in burjuvazinin devrime karşı direnişini bastırmak için bir diktatörlük gerekir «açıklama»sını (yaptıkları) oldu[78]. (Ne Marx'ın ne de Engels'in hiç bir zaman bu düşünceyi 'diktatörlüğe' bağlamadıkları olgusunu görmezlikten gelelim.) Yanıtı dikkatle incelerseniz, Lenin'in tartışmaları kestirmeden çözüp atma yöntemini görürsünüz. Burjuvazinin direnişini bastırmak için gerekli olan, *işçi devletiydi;* ama ne Marx, ne Engels, *ne de bundan daha önce Lenin,* bu devrimci gereksinmeyle çoğunluk devrimi kavramını birbirinin karşısına dikmişlerdi.

Lenin'in Marx'ın sırtına yüklemek istediği şey, *Anti-Kautsky*'nin başlarında ve paradigmatik bir temelde ortaya attığı 'sınıf demokrasisi' kavramıydı:

> ...antik devlet özünde *köle sahiplerinin bir diktatörlüğüydü.* Bu diktatörlük köle sahipleri *arasında ve ondan yana* demokrasiyi kaldırdı mı? Kaldırmadığını herkes biliyor[79].

Bu model, aynı zamanda bir *sınıf demokrasisi* olan (yalnızca egemen sınıf için bir demokrasi) bir *sınıf diktatörlüğü* modeliydi; ancak, egemen sınıfın bir azınlığın çıkarlarını yöneten insanlardan oluşan bir azınlık olduğu yerlerdeki bir durumla ilgiliydi. Bunu kendi 'proletarya diktatörlüğü' modeli olarak benimseyen Lenin, Mar'ın ve bütün Marksistlerin her fırsatta bu noktada bir *işçi* devletinin önceki bütün egemen sınıf devletlerinden temelde ayrıldığında ısrar ettiklerini «unutmuştu».

'Proletarya diktatörlüğü'nün paradigması olarak köle sahiplerinin devletini benimseyen Lenin, eşi benzeri görülmedik şu görüşe kendini uydurdu: 'Prole-

tarya diktatörlüğü' tersi biçimde olduğu gibi bir çoğunluğu ezen bir azınlığın devlet iktidarı biçiminde de olabilir. Onu Marx'tan kopmaya götüren motivasyon üzerinde yorum yapmamıza pek gerek yoktur: Rus proletaryasının azınlık konumu Avrupa devriminden yalıtılmış durumdaydı.

Kuramsal anlamda atılan bu kötü adım, *Anti-Kautsky*'nin tümü boyunca görünen bir araçla akıl yürütme süreci içerisinde iyice bulanıklaşmıştı: genelde 'geçiş dönemi'nin kısa süren *iç savaş* dönemiyle, iktidarın fethedilmesi ya da pekiştirilmesi için yürütülen meydan savaşıyla karıştırılması. Demokratik işleyişlerin inceliklerinin birbirlerini öldürüp durmakla uğraşan silâhlı kamplar arasında gözetilemeyeceğini ileri sürmek kolaydı ve kolaydır; yine de bu ayrı bir sorundu ve iyice kızışmış bir iç savaşın ortasında bir işçi devletinin yüklenmek durumunda kaldığı özel olağanüstü çarelerin incelenmesine giriyordu. Ama ancak bu durum sona erdiği zamandır ki, işçi devletinin (proletarya diktatörlüğünün) kuruluş dönemi başlar. Daha önce belirttiğimiz gibi[80], 1917 sonrası Leninizmin kökeni, gönül rahatlığıyla, olağanüstü aykırı uygulamalar hakkındaki nosyonların «kaçınılmaz» devrimci normlarla ilgili kuramlar haline dönüştürülmesiydi. Lenin iç savaşın umutsuz zorunluluklarını, iktidarını ilk fethedildiği andan sosyalist toplumun kesin inşasına dek, bütün geçiş dönemini içine alan temel karakteristiklere döndürdükçe, bu sürecin özel bir örneğini izlemiş oluyoruz.

İşte aydınlatıcı bir pasaj :

> Bu koşullarda, umutsuzca şiddetli bir savaşın yürütüldüğü bir çağda, yani tarihin eskiye dayanan ve bin yıldır sürüp gelen ayrıcalıklar için varolup olmama sorununu gündeme getirdiği bir sırada - böyle bir zamanda, çoğunluk ve azınlıktan, saf demokrasiden, diktatörlüğe gerek bulunmadığından söz etmek...! Ne bitmez tükenmez bir budalalık...![81]

Bir yandan bir «çağ»dan, öte yandan «umutsuzca şiddetli bir savaş»tan söz ediliyor; böylelikle, iç savaş düşüncesiyle, kapitalizmden sosyalizme geçişin bütün bir çağı kapsayacağı düşüncesi *iç içe geçiyordu*. Böyle bir sürü pasaja rastlanabilirdi.

Sonra, çok daha ilerde, yukarıda ortaya konan akıl yürütmeden tamamen ayrı bir şekilde, bunun panzehiri bir cümleye tanık olunuyordu. Lenin şunları yazmıştı: «Bolşevik hükümet 1917'de genelde köylülerle geçici bir blok oluşturmadan sosyalizmin kırsal bölgelere sokulması konusunda bir kararname çıkarmış olsaydı,»

> bu hareket, Marksizmin *Blanquist* bir çarpıtılması, *azınlığın* iradesini çoğunluk üzerine zorla dayatma girişimi olurdu...[82]

Çoğunluk devrimi kavramı daha bir kaç sayfa önce saf burjuva-liberal bir nosyon olarak reddedilmişken, Lenin şimdi, Blanquizm hakkında söyleyip durduğu bir şeyi anımsıyordu: bu durum suçlu (kuramsal açıdan) bir vicdanın ürünüydü.

Lenin'den ayrılmadan önce, onun, bir yıl sonra, «Proletarya Diktatörlüğü» üzerine geniş bir çalışma yazmaya niyetlendiğine de dikkat çekmemiz gerekmektedir. O başlık, daha önce hiç kâğıda dökülmemiş, yalın bir taslağa eklenen bir deyişti[83]. Bu ana hatlarıyla çizilmiş taslakta yer verilen deyişler, Lenin'in sorunlar üzerinde kafa yorup bir takım sonuçlar çıkarmaya çalışılırken izlediği yöntemi gösterir. II. Bölüm, Madde 12'de «Çoğunluk Kararı» başlığı altında şunlara dikkat çekiyordu:

Onun koşulları: gerçek eşitlik (kültür), gerçek özgürlüktür[84]. «Çoğunluk kararı» alınabilmesinden önce zorunlu sayılan «kültür» önkoşulu neydi? Taslakta daha fazla bir şey söylenmediği için, Lenin'in Mart 1919'da yapılan parti kongresine sunduğu rapordan «kültürel düzey»e ilişkin bir pasajı aktaralım:

> Ancak bütün halkı yönetim işine kattığımız zaman, daha keskin bir amaca, daha eksiksiz bir zafere ulaşmak için bürokrasiyle kavgaya girebiliriz... Hukuk dışında bir de kültür düzeyi vardır... Kültür düzeyinin düşüklüğünün sonucu, programlarına bakarsak *çalışan insanların* yönetim organları olan Sovyetler kurumunun, fiilen, bir bütün olarak çalışan insanların değil, proletaryanın ileri kesiminin *çalışan insanlar adına* kullandığı yönetim organları haline gelmesidir.
>
> Bu noktada, süregen bir eğitim dışında çözülemeyecek bir problemle karşı karşıya geliyoruz[85].

Bu pasaja baktığımızda Lenin'in «deforme olmuş işçi devleti» hakkında daha sonra söylediği sözleri anımsarız elbette. Ancak «deforme olmuş bir işçi devleti», deforme olmuş ya da çarpıklaşmış bir 'proletarya diktatörlüğü' - bir çelik tel gibi gerilmiş bir 'proletarya diktatörlüğü' - demektir. «Çoğunluk kararı»nı koşullandıran daha «kültürlü» ve eğitimli bir proletaryanın gelişmesi ise, o ara sürede diktatörlüğü kim uygulayacaktı?

Taslak daha da izlenirse, III. Kısım, 25. Madde'de kısa notlar halinde fiili bir yanıtla karşılaşırız:

> Sınıfın *devrimci* unsurlarının diktatörlüğü[86].

Bu kaba taslağın içini hiç bir zaman doldurmayan Lenin, açıkça, partinin bir azınlık diktatörlüğünün bilinçle kabul edilmesi çizgisine doğru yönelmekteydi; ama başkaları da aynısını yapıyordu.

O zamana kadar, 'proletarya diktatörlüğü' sloganını Marksist kuramın en kutsal yönü olarak yüceleştirmişti Lenin: «proleter devriminin asıl özü», «bütün proleter sınıf savaşımının anahtar sorunu»[87]. Bununla tam olarak ne kastettiği, diktatörlük tanımı kadar bulanık ve değişkendi; ama en son noktada, Marx'ın ağzından hiç bir zaman çıkmamış olan Marksizmin yeni «ilkeler»inden biri olarak yüceltilmiş bir iddia halini almıştı. Komintern'de Marx'ın «proletarya diktatörlüğü *kuramı*» diye bilinen bir şey (sanırım Marx'ın bir işçi devletinin rolüyle ilgili görüşle-

rinden farklıydı) üstüne ayrıntılı konuşmalar yapılması âdet oldu. Bununla birlikte, böylesi bir «kuram»ın Marx'a yüklenmesi: «artan sefalet kuramı», «amaç araçları haklı çıkarır» öğretisi, «daha kötü, daha iyidir» ilkesi ve Marx-mitolojisinin başka iyi bilinen sihirli kurguları kadar, bir 'keşif'ten öteye gitmiyordu.

7. Çizginin Sonu

Uluslararası tartışma, yoğunluk olarak 1920'de, Kautsky'nin 1919 yılındaki Terörizm ve Komünizm» *(Terrorismus und Kommunismus)* adlı kitabının Bolşevik parti sözcülerinden gelen bir dizi yanıtı aceleye getirmesinden sonra, bir tür doruk noktasına ulaştı. Bu tartışmanın tam bir öyküsünü sunmak bende olmayan iki şeyi gerektirir: Rusya okuma yeteneği ve tartışmaları ayrıntılarıyla anlatacak kadar yer. Ancak burada gözönünde tuttuğumuz amaçlar açısından, tam bir öyküye gereksinmemiz yok. İngilizce bulunabilen dört önemli ve temsili belgelere göz atalım yeter.

— L. Kamenev, *Proletarya Diktatörlüğü.* Haziran 1920 tarihli, ince, on altı sayfalık bir kitapçık.

— Karl Radek, *Proletarya Diktatörlüğü ve Terörizm.* Altmış sayfalık bir kitapçık.

— N. Buharin, çeşitli kişilerin elerinden toplanan bir makaleler derlemesi olarak ilk kez 1919'da yayımlanmış, «Proletarya Diktatörlüğü Kuramı».

— L. Troçki, *Terörizm ve Komünizm.* 1920'de, Kautsky'nin aynı başlıklı yapıtına karşı kitap uzunluğunda bir polemik olarak yayımlanmıştır*.

---

* Bu yapıtların yayım verileri için bkz. Kaynakça. Ek olarak, Buhari'nle Preobrajenski'nin birlikte yazdıkları ve 'proletarya diktatörlüğü' üstüne geniş bölümleri kapsayan *Komünizmin ABC*'si adlı 1919 yılında çıkan Sovyet ders kitabı da danışılmaya değer bir çalışmadır. Daha sonraki evreyi temsil eden ders kitabı ise, 1923 yılında çıkmış, Berdnikov ve Svetlov'un *Politik Eğitimin Unsurları*'dır.

Hepsinde ortak olan bir ayırıcı özellik, bu yazarlar, Lenin'in hâlâ kenarından kıyısından geçip gittiği şeylerle ilgili savlar ortaya atıyorlardı. Sanırım içlerinden hiç birisi, Marx'ın Marksizmin bir safra gibi denize atmalarının ölçüsünü anlamıyorlardı - üstelik bu etkene Lenin'den daha az özen gösterdikleri de kesindi. Bu tutumu etkileyen iki faktör görülüyordu: Bütün sosyalist düşünce evreninin artık baştan aşağı yenilendiği ve «kazanılmaya aday» olduğu (yeni ayak izlerini bekleyen hiç dokunulmamış bir karlık bölge) şeklindeki, başka şeyleri umursamaz bir duyguyla daha da küstahlaşmışlardı ve bu yolda ilerlerken ellerini kollarını bağlayan bir şey hissetmiyorlardı. Çünkü, Lenin'e kıyasla, Marx'ın görüşlerinden çok daha habersizdiler. Sözgelimi...

Troçki, Lenin'in izlediği ve belirli bir sorun üzerinde istekle «Marx'ın söylediği şey»le birlikte araştırmaya girişme tutumundan uzak durmayı bir alışkanlık edinmişti. Bu tutum elbette alıntı-gevezeliğinden haklı bir tiksinti duymayla açıklanabilir. Bununla birlikte, daha tipik olan özellik, Troçki'nin «Marx'ın söylediklerini» dikkate almaması değil, genellikle Marx'ın düşüncelerini bilmemesiydi - belki de, bilmediği şeyler üzerinde yorum yapmaya kalkışmaması düşüncesinden hareketle, haklı görülebilecek bir cehalet. Troçki *Terörizm ve Komünizm*'deki ilk denemesinde baltayı taşa vurmuştu. Yer 12'de aktarılan sözlere göndermede bulunarak, Engels'in «proletarya diktatörlüğünü proletaryanın devleti denetlemesinin tek olanaklı biçimi olarak inatla savunduğunu» yazıyordu[88]. Oysa bu formülasyonu ortaya atmak Engels için olanaksız olurdu, çünkü Engels'e göre, 'proletarya diktatörlüğü' işçi devletinin bir *biçimi* değil, işçi devletinin eş anlamlısıydı.

Benzer biçimde: Kamenev'in aklında da, Rus partisinin 'proletarya diktatörlüğü'nü programatik bir temelde benimsemiş *tek* parti olduğu konusunda net bir düşünce yoktu. «Proletarya diktatörlüğünün,» diye ya-

zıyordu Kamenev, «Sosyalist partilerin programlarında görünüşü ondokuzuncu yüzyılın yetmişli yıllarından sonraya sarkmaz»[89]. Aşağıda, Paris Komünü üzerine yorumlara geldiğimizde, Kamenev'in Marksizmin ve hareketin tarihinden gerçekten habersiz olması akılda tutulmalıdır.

Bu liderler ve kuramcılar, Lenin'den daha kaba ve açık bir biçimde, 'proletarya diktatörlüğü'yle iç savaş dönemini eşitliyorlardı. Kamenev 'diktatörlüğü' düpedüz bir «savaş dönemi», «gizli olmayan bir savaş ve silâhlı çatışma çağı» olarak niteliyordu[90]. Buharin, «bir iç savaş çağında, devlet iktidarının modelinin diktatoryal biçim alacağı muhakkaktır» diye yazıyordu. Daha sonraki tartışmaları «uzunca süren bir iç savaşın uzayıp giden doğası» öngörüsüne dayanıyordu[91].

'Demokrasi'nin yadsınmasının yeni tarzı, daha da kaba bir dille ortaya atılmaktaydı. Kautsky Paris Komünü'nü 'demokratik' diye övmeyi sürdürdüğü *için*, Radek ve Troçki tuzağa düşmüşlerdi: Komün'ün *anti*-demokratik olduğunu - anlıyorsunuz, Sovyet Rusya kadar anti-demokratik - göstermeye yönelik (aldatıcı) savlarla oklarını Komün'e yönelterek Kautsky'yi «çürüttüler». Komün, diye iddia ediyordu Radek, «Fransa'da genel oy hakkının sonuçlarına karşı çıkan bir ayaklanma», «...Paris için özel haklar kazanmayı amaçlayan... bir ayaklanma»ydı[92]. Troçki'nin kitabında Komün üzerine yazılan ve destek olarak Marx'ın *Fransa*'da İç *Savaş*'ından yararlanılan, oldukça çirkin biçimde çarpıtılmış bir bölüm vardı[93].

'Demokrasi'yi Kautsky'nin 'soyut demokrasi'siyle aynı kefeye koyarak yadsımakta en ileri giden Troçki'ydi. Devlet işlerinde işçi demokrasinin deformasyona uğramasını savunmakta en ileri giden de oydu: Sendika sorunu (sendikaların devletleştirilmesi) ve emeğin militarizasyonu tartışmalarında takındığı tutum buydu. (Bkz. Deutscher'in biyografisi, 1. Cilt'in son bölümü.) Aslında *Terörizm ve Komünizm*'de iş-

lediği kuramsal kötülüklerin asıl bağlamı buydu, ama benim konum bu değil. Sorunun yalnızca Troçki'nin düşünüş tarzında ani bir kayış sorunu olmadığını, aynı zamanda ve daha çok, işçi devletinin doğası konusunda Marx'tan giderek derinleşen ve sistematik bir kopuşu içeren ve bütün bir dönemi kapsayan bir tutum alması sorunu olduğunu da vurgulamak zorunludur. Kuramsal günahların bedeli ödenir. Troçki daha sonra yalnızca ve yalnızca devlet mülkiyetini koruduğu için Stalin'in totaliter rejimine 'işçi devleti' etiketi yapıştırmayı kabul ettiği zaman, 'işçi devleti' ('proletarya diktatörlüğü') kavramını işçi sınıfının aşağıdan denetimi ('egemenlik') sorunundan ayırma yönündeki üzücü çizgisini sürdürmekteydi.

Komün örneğindeki gibi, bir ölçüde *Agin* sendromuydu bu: Kautsky neyden yanaysa, ona karşı olmak zorundaydı; Kautsky neyi överse, mutlaka ya burjuva liberalizmi, ya da daha kötü bir şeydi. Kendi anti-Kautsky'si olan *Terörizm ve Komünizm*'de, çoğunluk devrimini «parlamenter çoğunluk fetişizmi»yle basitçe eş tutuyordu Troçki[94]. (Sovyet çoğunluğu fetişizmi var mıydı?) Troçki'nin çözümlemesi, günümüz toplumunda yaşayan kitlelerin *bozulmuşluğu* nedeniyle çoğunluğun denetim kurmasının olanaksız olduğu şeklindeki eski kuramı, yeni bir versiyon halinde derinleştirmekteydi. Eğitim sistemi sayesinde halk kitleleri «tam cehaletin eşiğinde» tutulur, kendilerine «ruhsal kölelik düzeyinin üstüne çıkma yolunda hiç bir fırsat» tanınmaz; kapitalistler «proletaryanın daha ayrıcalıklı ya da daha geri kesimini rüşvetle kandırır, aldatır ve terörize eder». Proletarya diktatörlüğünün işlevi bu durumu tersine çevirmekti... Ve Troçki, her nasılsa, bu argümanın azınlık bir proletarya tarafından kullanılsa bile bir sınıf diktatörlüğü anlayışını yok ettiğinin ayrımına varmıyordu[95].

Kamenev, muhaliflerini, dünya çapında bir savaşı örgütlemek gibi devasa bir görevi yerine getiren kapitalizmin savaş zamanındaki diktatörlüklerinde

bir model bulmaya davet ediyordu. Bilmek istiyordu: «Demokrasi yoluyla başarıldı mı bu? Parlamentarizm yoluyla? 'Halk' egemenliğinin hayata geçmesi yoluyla?» Hayır, başarılmadı; savaş durumundaki dünya, «diktatörlük yöntemleriyle, açık açık diktatörlük yöntemlerine doğru kayarak yönetildi»[96].

'Parti diktatörlüğü', 'proletarya diktatörlüğü' kavramının arkasında duran realite olarak her zamankinden daha içtenlikle savunuluyordu.

> ...realitede - sözcüklerle oynamazsak - böyle bir örgütlenme /savaş içindeki bir genel kurmay gibi/ ancak proletaryanın politik partisi; yani, proletaryanın, ortak politik programları çevresinde ve demirden bir disiplinle birleşmiş, en ileri, devrimci unsurlarının bir örgütlenmesi olabilir[97].

Kamenev'in yaklaşımı böyleydi. Başka kimi sorunlarda olduğu gibi bu konuda da en kötüsü Troçki'ydi. «Bütün temel sorunlarda son sözü» söylemesi gereken yalnızca partidir diyen oydu. Üstelik süreci daha ileri, ya da daha geri, taşıyordu:

> Dahası, bizim pratiğimizin ortaya çıkardığı sonuç, bütün tartışmalı sorunlarda, genellikle - şubeler arasındaki uzlaşmazlıklarda ve şubeler içindeki kişisel çatışmalarda - son söz partinin merkez komitesinindir. Bu, zamandan ve enerjiden aşırı ölçüde tasarruf etmeyi sağlar; en zor ve karmaşık koşullarda ise zorunlu eylem birliğinin güvencesidir[98].

1904 yılında ileri sürdüğü gibi (şimdi belirtiler tersine dönmüştü), yalnızca Merkez Komitesi'nin diktatörlüğünü değil, aynı zamanda ve aslında Sekretarya'nın egemenliğini dayatmak zaman ve enerjiden hâlâ çok daha fazla tasarruf etmeyi sağlar.

> Proletaryanın devrimci üstünlüğü, proletaryanın kendi içinde de, net bir eylem programına ve mükemmel bir iç disipline sahip bir partinin politik üstünlüğünü önvarsayar[99].

Bir gün «kusur»un bu etkinlik rüyasında yattığını öğrenecekti Troçki. Bu arada düşünceleri şöyleydi:

> Tam bir haklılık payıyla söylenebilir ki, Sovyetlerin diktatörlüğü ancak partinin diktatörlüğü aracılığıyla olanaklı kılınmıştı.

Aksi takdirde Sovyetler «biçimsiz işçi parlamentoları» olurdu. Bu deyişle (büyük olasılıkla öyle düşünülmemiş bile olsa) kuram bir düzey daha aşağı indirilir: Yanlışlanan şey artık «parlamenter» demokrasi değil, her türden *temsili* demokrasidir. Troçki kabullenerek sürdürüyordu: Partinin gücü «işçi sınıfının gücünün yerini alır» - ancak bu 'ikamecilik' bir ölçüde çok fazla açık sözlülükle dile getirilmiştir ve Troçki itirafının bir kısmını geri alır[100].

Konumuzu daha geniş tutsaydık, Troçki'nin bu kuramsal tıkanmalarını ayrıntılarıyla sergilemeyi sürdürmek zorunda kalırdık, ancak, «emeğin bütünüyle militarizasyonu»nu savunarak devam ettiğini söyleyerek kapatmak herhalde yeterli olur[101].

Amaçlarımızı düşündüğümüzde şu da yeterlidir: Şu ana dek, Marx'ın özgün sınıf diktatörlüğü anlayışıyla hiç bir bağıntımız kalmadı. Ancak son bir anlayışa daha değinilmesi gerekiyor: Buharin'in denemesinin demokrasinin gömülmesine yaptığı temel katkı.

Eskiden demokrasi, daha doğrusu burjuva demokrasisi yanlısı olan komünistler, artık ona niçin karşıdırlar (diye soruyordu Buharin)? Yanıt basittir: farklılık «çağ»dadır. Geçmişte «sınıfsal istemler»imizi 'demokratik' bir biçimde gündeme getirmek zorundaydık, ama şimdi, asıl düşüncelerimizi söylemekte özgürüz. «Proletarya» geçmişte

> *işçiler* için toplanma özgürlüğü değil, genelde toplanma özgürlüğü... genelde basın özgürlüğü... vb., istemeye zorlanmıştı. Ne var ki, zorunluluğu bir erdem haline getirmeye gerek yok. Kapitalist kaleye doğrudan bir saldırı başlatmanın ve sömürücülerin bastırılmasının zamanı gelince, ancak sefil bir küçük-burjuva

«azınlığın korunması» üzerine tartışmalarla oyalanabilir[102].

Anlıyorsunuz, geçmişte asıl görüşümüzü öyle bir maskelemek durumundaydık ki, demokratik hakları ilkesel olarak destekler bir görüntü sunduğumuz zaman, yalan söylediğimizi karşıtlarımız bilmesinler: sadece kendimiz için azınlığa demokratik haklar istediğimizi ve kırbacı ele geçirince bu hakları başkalarına tanımayacağımızı gizlemek zorundaydık... Bu sahtekârlığı bütün Marksist hareket uygulamaya koyacağına göre, ne müthiş bir komplo olmalı! Buharin hareketin geçmişte yalan söylediğini iddia ediyor, kendisi doğruyu şimdi anlatıyordu: oysa aslında öylesi saçma bir komplo asla olmamıştı - Buharin asıl o *anda*, demokrasi görüşlerindeki 180 derecelik dönüşü kapatmak amacıyla yalan söylüyordu. Ne olursa olsun, böyle bir akıl yürütme çizgisini korudukları sürece, ne o zaman ne de şimdi ona ve onun gibilerine kimsenin inanması olası değildi. Bu saçma sapan sözleri etmiş bir hareket, geçmişte olduğu gibi gelecek adına da gözden düşerdi.

Bu şekilde, Lenin'in arabasına binmiş Buharin ve Troçki, sosyalizmin içini tamamen boşaltıp halk kitlesinde organik kökler salmasını önlemekte *kuramsal bakımdan* yol gösteriyorlardı. Stalin başka bir yön (sınıf iktidarıyla sosyo-ekonomik karşı-devrimi örgütleme yönü) tutturduğu zaman, (Troçki'nin daha sonraki deyişini kullanırsak) kuramsal bakımdan «hukuksal» temel zaten atılmıştı. Bu olgu bir başka olguyla çürütülür. Şöyle ki, dönüp kendi eserlerine baktıklarında, Buharin ve Troçki birden dehşete kapılıp, başka bir doğrultuya yönelmişlerdi hemen.

Ancak artık, 'proletarya diktatörlüğü' deyişinin bir tür totaliter diktatörlük adına bir yasa sözcüğü haline geldiği ve ona bağlı olarak bağımsız kuramsal ilginçliğini yitirdiği noktanın çok yakınındayız. Öykümüzün bitişi, sosyalizm tarihinde bir çağın bitişiyle çakışır.

Özel Notlar

A

'PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ' ÜZERİNE CHARLES BONNİER*

Ondokuzuncu yüzyılın sonunda Fransız sosyalistlerine 'proletarya diktatörlüğü'nü açıklama iddiasındaki iyi bilinen açıklamalardan bir tanesi Charles Bonnier'den geldi. 1897'de Guesdist partinin organı *Le Socialiste*'de çıktıktan sonra, hiç bir rahatsızlık hissedilmeden, hem Compere-Morel'in 1909 tarihli *Büyük Sosyalist Sözlük*'te, hem de Vérecque'nün 1911 tarihli *Sosyalizm Sözlüğü*'nde yeniden basıldı[1].

Bonnier, Fransız bir sosyalist yazardı, daha sonra üniversite öğretim üyesi olmuştu. Yaklaşık 17 yaşındayken Fransız İşçi Partisi'ne (Guesdistler yani «Marksistler») katıldı; parti militanı olarak aktifleşmenin dışında, sosyalist basında yazı yazar hale geldi. En tanınmış kitabı *Kadın Sorunu* 1897'de yayımlanmıştı. Yıllarca Oxford Üniversitesi'nde ders verirken, dostu Jules Guesde'yle sıkı ilişkisini de korudu. Onun için Engels de onu Fransız partisinin bir tür temsilcisi olarak ele almak durumundaydı. Aynı nedenle Engels'le pek çok görüşme fırsatı yakalamış olmalı Bonnier. Ayrıca Alman sosyalist literatürünü de takip ediyordu.

---

*. Bu not, 2. Bölüm, 6. Kısım, s. ...'da ele alınan konuya ilişkindir.

Bonnier, *Le Socialiste* için «Kamu İktidarının Fethi» üzerine üç bölümlük bir makale yazdığında, Engels öleli iki yıl olmuştu. «Bernsteincılık» o sırada henüz yeni yeni boy göstermeye başlamıştı: Bernstein'ın *Neue Zeit*'te çıkan «Sosyalizmin Sorunları» başlıklı ilk makaleleri 1896'da görünmeye başladı ve iki yıl boyunca sürdü. Kitabıysa 1899'da çıktı. Bonnier Aralık 1896'da ilk bölümü yayımladığında, Bernstein'a neler olduğuna ilişkin hâlâ genel bir anlayış yoktu. Bonnier'in makalesinde Bernstein'ın adı anılmasa da, «politik iktidar» konusunu ele almakta onun kışkırtıcı bir rol oynamış olabileceğini sanıyorum.

Bonnier'in yazılarının ikinci bölümü, bir zorunluluğun vurgulanmasıyla başlıyordu: «proletaryanın zaferi: kapitalist sisteme dayanan toplumun az ya da çok şiddet uygulanarak ortadan kalkması». 10 Ocak 1897'de yayımlanan üçüncü bölümdeyse, 'proletarya diktatörlüğü'nü açıklamaya girişmişti. Aşağıdaki alıntı bu bölümün en önemli yerini oluşturuyordu :

> Olguların incelenmesi sonucu net bir şekilde ortaya çıkan ve bilimsel sosyalizmin kurucularına kendini katı bir şekilde dayatan bir zorunluluk varsa, o da Proletarya Diktatörlüğü'dür. En iyi niyetli olanları dahil çok sayıda sosyalist militan, olayın kendisini kabullenseler bile, diktatörlük teriminin bizim tarihimizde bir tekelleşme ve şiddet anlamı kazandığını iddia ederek, terimi reddetmektedirler. Bunun için, burada netleştirmek zorunluluğunu hissettiğimiz olgu, hem terimi bulmuş olan Marx ve Engels'in, hem de onu bayrağına kazımış Fransız İşçi Partisi'nin Proletarya Diktatörlüğü'nden ne anladıklarıdır*.
>
> Diktatörlük, toplumun bir parçasının, bir sınıfın, başka sınıflar üzerinde, tam da sıradan yasaların artık yürürlükte olmadıkları bir sırada, az çok süregen bir yönetimleri demektir. Onun için Roma'da, büyük teh-

* Guesdist partinin «terimi bayrağına kazımış olması» ancak bir eğretileme anlamındadır; deyiş, parti programında ***yoktu.***

like anlarında, tek bir adam belirli bir dönem için, sivil olsun askeri olsun, Cumhuriyet'in bütün yetkileriyle donatılmaktaydı. Belirli aralıklarla Venedik Düküʼnde ya da İtalyan cumhuriyetlerindeki baş yargıçlarda da aynı yetkiler görülmüştü. Modern çağda ise Jakoben Diktatörlüğüʼne ve sonra, onun ölümcül sonucu olarak, Bonaparteʼın Onsekizinci Brumaireʼine tanık olduk.

Kalabalıkların zihinlerine ve imgelemine kazınmış olan, Diktatörlükʼün aşırı ve, deyiş yerindeyse, kaba biçimleriydi. Ancak olayın kendisini ortaya çıktığı ortamdan ve görünüş biçiminden ayırırsak, az ya da çok ölçüde uygulanan şiddetin arkasında, askeri aygıtı ya da kamu yasaklarını, her zaman için aynı vazgeçilmez unsur olan 'yasadışılık'ı görürüz. Gerçekten birisi çıksın da, modern tarihte, kökeninde bu yasadışılık, diktatörlük karakterini barındırmayan tek bir hükümet göstersin bize.

Taine'nin *Çağdaş Fransa*'sını aktaran Bonnier, önceki tezini açıklayan çeşitli örnekleri sıralar. (Çok fazla şeyi bir kenara bırakarak, yasallık kurallarını değiştirerek işe *başlamayan* yeni bir hükümetin, aynı nedenle, çok yeni olmayacağını belirteceğim; bundan dolayı Bonnier'in tezi kendi kendini kanıtlamaktadır.) Makale daha sonra şu sonuçlara varır:

Düzenli hükümet adı verilen olgu burjuva dönemde bir efsanedir ve Meclis başkanı bile o efsaneye kanmaz. Artık bu hükümetlerin hepsi - ılımlı bir dille koyarsak - varlık sürelerinin ilk üçte biri boyunca diktatörlük hükümetleri olmuştur. Halk kitlesini karşılarına alarak yönetiyorlardı. Bunun için, ancak yöneticilerle yönetilenler arasındaki sürtüşmenin ve alışkanlığın sonucunda bir tür uzlaşma ortamı yerleştiği zamandı ki, makine bir parça doyurucu tarzda - tabii sonraki altüst oluş anı gelene kadar - işleyebildi.

İşte o durumda, devrimci Diktatörlük'ten söz ettiğimiz zaman, kastettiğimiz şey, kuvvetinin bilincine varmış proletaryanın iktidarı zor yoluyla (şu ya da

bu biçimde) ele geçireceği bir zamanın gelecek olmasıdır. Misyonunu başarıyla yerine getiremediği ve varlık nedenini haklı çıkaramadığı sürece, bir «Diktatörlük durumu»nda kalacaktır. O noktaya özgür bir tercih sonucu olarak değil, tarihsel zorunluluk gereği varacaktır.

Başka hükümetlerden ayırt edici yanı da iktidarı ele geçirmesi değil, iktidarı hangi şekilde kullanacağıdır. Öteki hükümetler bir sınıfı temsil edip olumlama misyonu taşıdıkları halde, proletarya sınıfları ortadan kaldırıp onları kollektiviteye çekecektir. Ancak bunu yapması için, Diktatörlük'ü ele geçirişinde ve onu kullandığı sürece, ayrı ve kişisel nitelikli kalması zorunludur. Bu zorunluluk da, proletaryayı, hem dostlarından, hem de düşmanlarından ayırıyordu. Dostları proletaryanın tarihsel rolünün zorunluluğu konusunda karışık düşüncelere sahip olup, bunun sonucunda yoluna çıkabilecekken; düşmanları da diktatörlüğün uygulanmasını önlemek için ellerinden geleni yapacaklardır.

Bonnier'in sona yakın bir yerde geçen '«diktatörlük» «kişisel» olacaktır' şeklindeki açıklaması çok ilginçtir. İşin doğrusu ben bir baskı hatası ya da başka bir hata olması gerektiğini sanıyorum, çünkü özellikle Vaillant'ın kullandığı «proletaryanın kişisel-olmayan diktatörlüğü» Fransa'da terimin kullanıldığı zamanlarda işitilmekteydi.

Özel Notlar
B

5. BÖLÜM'E EK

Aşağıdaki notlar 5. Bölüm'ü kapsayan dönemle ilgilidir; ancak bir ölçüde ilgiye değer olmakla birlikte, o bölüme sokulmuş olsalardı, konu dışı olarak söylenen sözler durumu ortaya çıkabilirdi.

1. Troçki ve Parti Diktatörlüğü

Troçki, *Terörizm ve Komünizm*'de dile getirdiği kanılarını, hiç bir zaman özel olarak gözden geçirmedi. Ünlü Sendika Sorunu (sendikaların devletleştirilmesi ve emeğin militarizasyonu) üstüne görüşleriyle 'proletarya diktatörlüğü' hakkındaki kuramsal görüşleri arasında çok sıkı bağlar vardı; bu sorunlar, uzun bir listesi kolaylıkla çıkarılabilecek yapıtlarda tartışılmıştır. Yönetimin konumunun bir resmini çizmek açısından, Isaac Deutscher'in yazdığı Troçki biyografisinin ilk cildinin son bölümünü okumak iyi bir düşüncedir[1].

Ne var ki Deutscher, önemli bir kitap olsa ve oldukça iyi bilinse bile, Troçki'nin *Terörizm ve Komünizm*'inin yayımlandığına bile hiçbir yerde değinmez. Deutscher, Troçki'nin «Jakoben» diktatörlük görüşüyle ilgili çözümlemesini, parti içi gelişmelere temellendirir. Örneğin, partinin «kendi diktatörlüğünü

- o diktatörlük işçi demokrasisinin değişken ruhsal durumlarıyla geçici olarak çatışsa bile - dayatma» hakkını Troçki'nin açık bir biçimde onayladığını aktarır; «işçilerin partinin üstündeki temsilcilerini seçme hakkı»nı getirmek, «demokratik ilkeleri fetiş» haline getirmek olur[2].

Troçki, 1937 tarihli *Stalinizm ve Bolşevizm* adlı kitapçığında, 'proletarya diktatörlüğü' üstüne 1917 sonrası genel Bolşevik tutumu haklı çıkarmaya yönelik bir girişim yapar gibi görünüyordu. «Stalinizmin kaynağının Bolşevizmin politik 'günahları'» olduğunu yadsırken, şunu da kabulleniyordu:

> Tek bir partinin egemenliğinin Stalinist totaliter sistem adına hukuksal hareket noktası işlevi gördüğü kesinlikle tartışma götürmez bir noktadır[3].

Öte yandan, öteki partilerin *yasaklanmasının* olağanüstü bir önlem («her yandan düşmanlarla kuşatılmış, geri ve harabeye dönmüş bir ülkede diktatörlüğü savunmaya yönelik bir önlem») olarak değerlendirildiğini iddia ediyordu. Öyle başladığı kesindi, ama Troçki, 1937'de bile, kendisinin ve diğerlerinin 1920'de kurmuş oldukları kuramsal (hukuksal değil) yapıyı sorgulamayı kabul etmiyordu.

«Bolşevikleri... proletarya diktatörlüğünün yerine parti diktatörlüğünü geçirmekle «suçlayan sol eğilimli eleştiricilere değiniyordu. Aynı eleştirmenlere göre, «Stalin de parti diktatörlüğünün yerine bürokrasinin diktatörlüğünü koymuştu»[4]. Troçki'nin yanıtı bu tür bir kıyaslamanın «boş» olduğunu iddia etmekten ibaretti, ama yapıtında «parti diktatörlüğü» sözcüklerine değinmekten kaçınıyordu. Bütün ileri sürdüğü, öncü bir devrimci partinin *liderliği* gereksinmesiydi - her durumda tam içeriğinin özellikle açıklanması gereken bir önerme. Troçki'nin akıl yürütmesinin vardığı sonuç şuydu:

> Bu partinin Sovyetler'i politik açıdan kendi liderlerine bağımlı kılması, kendi başına, Sovyet sistemini

kaldırıp yok etmiştir. Bunun önemi, muhafazakâr çoğunluğun egemenliğinin İngiliz parlamenter sisteminı kaldırıp yok etmesiyle eş değerdedir[6].

Gerçekten «boş» bir şey: Partilerin çoğunluğu kazanmak için verdikleri kavgaların belirli bir noktasında İngiliz Parlamentosu'na bir parti egemen olursa, burjuva demokrasisinin kurumları ortadan kalkmaz ya da içi boşaltılmaz, tam tersine, yarın bir başka partinin egemenliği kazanmasının sahnesini (*burjuva* demokrasisine özgü bütün özelliklerle birlikte) hazırlarlar. Ne var ki, Troçki ve diğerlerinin 'proletarya diktatörlüğü'yle bağdaşmaz diye ezip geçmenin yollarını aradıkları şey, tam da bu demokratik haklar «fetiş»i, «liberalist» ve «soyut» (ya da «biçimsel») demokrasiydi.

Sorun, Bolşeviklerin bu «günahlar»ının Stalinizmin *kaynağını* oluşturup oluşturmaması değildir, çünkü Rusya'da Stalinist karşı-devrimin kaynağı sosyo-ekonomikti ve açıklamasını sınıf ilişkileriyle, özellikle bir yönetici sınıf olarak devlet bürokrasisinin yükselişiyle (Troçki'nin yadsıdığı sosyo-ekonomik gelişme) yapmak bir zorunluluktur.

Tıpkı 1917 sonrası dönemin korkunç baskılarının Stalinizmi doğuran sosyo-ekonomik koşullarını üretmeye yardım etmesi gibi, ilk *kuramsal rasyonalizasyonlara* zemini bu baskılar hazırlamıştı. İşte Marksist kuram bu temelde şekilsizleşti. Bu şekilde, hâlâ «Marksizm» denen şey, Stalinist karşı-devrime uygun kuramsal araçları sağlayacak değişikliklere uğruyordu.

Stalinizmin resmi politik-kuramsal temeli olarak iyice bozulmuş bir «Marksizm»den yararlanabilmesinden önce, o «Marksizm» bir masaya yatırılıp lime lime doğranmak, yeniden işlenip başka bir şekle sokulmak zorundaydı. Bu sürecin ilk aşaması da 5. Bölüm'ün son kısmında ele alınan türden yapıtların gördüğü tarihsel işlevdi. Tüm bunlarda, 'proletarya dik-

tatörlüğü'ne düşen rol bir kurban rolü olmaktan öteye gitmiyordu.

2. 1917 Sonrası Dönemde Rus Anarşistleri

> Diktatörlük düşüncesinin anarşist düşünüş tarzında bir rol oynadığı genel bir kabul görmemekle birlikte, pek çok anarşist proletarya diktatörlüğü nosyonunu benimsiyordu[6].

Marksizm ve Rus Anarşistleri adlı bilgilendirici çalışmasında Rusya'daki 1917 sonrası dönemle ilgili bunları yazmaktadır D'Agostino. 'Diktatörlük'ün anarşist düşüncede ağırlıklı bir rol oynadığını elbette daha önce görmüştük (*KMDK 3*'te), bunun için bu gelişme şaşırtıcı gelmez. Bu gelişme, Sovyet yaşamında tanınan bir eğilim olarak bir konum edinmek isteyen Rus anarşist hareketinin bir bölümünü karakterize ediyordu.

Victor Serge'nin anılarında seçkin bir örneğe değinilmekteydi.

> 1906 yılında «güdüsüz terör»ün kuramcısı Yu.S. Rosçin (aka Grossman)..., bir sendikacı ve Lenin'le Lunaçarski'nin dostu olmuştu; özgürlükçü bir proletarya diktatörlüğü kuramı geliştirmekteydi[7].

Avriç'in bildirdiğine göre, sadece Rosçin-Grossman'ın değil, ayrıca Bill Şatov, A.G. Jelezniyakov, A. Yu.Ge ve D.I. Novomirski'nin de yer aldığı bir «Anarko-Bolşevikler» eğilimi vardı.

> ...sadece Moskova'da, dostluk ve işbirliğini «proletarya diktatörlüğü»yle bağlamayı zorlama gibi bir hedefi olan ve yol arkadaşı Anarşist-Komünistler'den oluşan iki büyükçe grup vardı örgütlü olan[8].

Bu unsurların içinde Apollon Karelin ve Gordin kardeşler de vardı. Tüm-Rusya Anarşist-Komünistler Federasyonu adlı bir grup Sovyet yanlısı anarşiste önderlik eden Karelin, 1918'de, Sovyet Merkez Yürütme

Komitesi'nde bir sandalye kazanmıştı. Sovyet diktatörlüğünün gericiliği yenilgiye uğratmak açısından bir zorunluluk olduğunu ve anarşist bir topluma yönelen bir geçiş aşamasını temsil ettiğini öne sürüyordu. A.L. ve V.L. Gordin'ler ise 1920'de başka bir Anarşist-Komünistler grubu kurmuşlardı: Karelin'le az çok aynı gerekçelere dayanarak «proletarya diktatörlüğü»ne onay veren «evrenselciler»[9].

D'Agostino, pek çok Rus anarşistinin Lenin'in *Devlet ve Devrim*'ini anarşizm ve Marksizme ortak bir zemin sağlayan bir şey olarak (herhalde «devlet makinesini parçalama»ya yaptığı vurguya dayanarak) karşıladıklarını anlatır.

> Çok sayıda anarşist son adımı attı ve proletarya diktatörlüğünü geçiş döneminin politik biçimi olarak kabul etti. Anarko-sendikalist İspanyol CNT'si geçici olarak Üçüncü Enternasyonal'e katıldı ve proletarya diktatörlüğü çağrısında bulundu[10].

G.P. Maximov (daha sonra bir Bakunin derlemesini yayıma hazırladı[11]) devrim döneminde Rus anarko-sendikalistlerinin bir lideriydi ve o sıralarda (1921'-de sürgün edilene kadar), sendikalizmin Bolşevik komünizmle ilişkisi üstüne bir kuram geliştirmekteydi. 'Emeğin diktatörlüğü' olacak bir geçiş dönemi düşüncesine de yer veriyordu[12]. *Golos Truda* grubundan Alexander Schapiro'nun temsil ettiği başka bir sendikalistler grubu da 'proletarya diktatörlüğü'nün anarşist bir yorumunu dile getiriyordu[13]. Ama Maximov, «kişisel bir diktatörlük» olduğu gerekçesiyle Mahno aanrşist hareketini de eleştirmekteydi; Volin ve Arşinov gibi başka anarşistler de Mahno hareketinin «otoriteryan yöntemleri»ne saldırıyorlardı[14]. Daha ileride, 1920'lerde ve 1930'un başında, Peter Arşinov, D'Agostino'nun «sol-Stalinist bir *Mahnovşçina*» diye nitelendirdiği bir görüş geliştirdi: 'proletarya diktatörlüğü' de içinde olmak üzere Marksizmle anarşizmi uzlaştırmaya yönelik bir kuramdı bu. 1930'da gazete-

sini kapatıp Rusya'ya dönen Arşinov, Stalin'in tasfiyeleri sırasında kayboldu[15].

3. İngiliz Beyin Takımları Kuşağı

«Uluslararası Tartışma» başlıklı son bölümümüzde, 1917 sonrası dönemin çeşitli bakış açıları içerisinden sadece akılcı ve görece bilgili temsilciler seçilip ele alınmıştır. Böylece bir anlamda yanlış bir izlenim sunulmuş olmaktadır. Örneğin tartışmanın özü ve içeriğinin ne olduğunu öğrenmek isteyen İngiliz solcusunun ne Kautsky'yi, ne de Lenin'i okuması olasıydı; ancak, diyelim, Eden ve Cedar Paul'leri okuyabilirlerdi...

Verimli çevirmenlerden* bilinen en iyisi Paul'lerdi, ama savaştan sonraki dönemde onlar İngiliz Komünist Partisi'ne katılıp, özellikle *Yaratıcı Devrim* (1920) başlıklı bir kitapla, kuramcılar olarak öne fırladılar[16].

Bu kitapta 'proletarya diktatörlüğü' konusunda Marx ve Lenin'i tam da Tory basınının en cahil kesimi gibi yorumluyor - yalnız onay veriyorlardı. Sovyet rejimi, entellektüellerden oluşan bir azınlığın ne mutlu ki proleter ve köylülerden oluşan cahil köylülüğü ezdikleri bir «oligarşik» diktatörlüktü. Kitaplarının «Proletarya Diktatörlüğü» başlıklı bölümünde, «mutlak egemenliğin... proletaryanın geniş bir kesimi üzerinde bir diktatörlük olmak zorunda kalacağı»

---

* Marksist yapıtlarla ilgili çevirilerinin güvenilmez ve oldukça kötü olduğunu eklemek zorundayım, onun için her örnekte kontrol etmek durumunda kaldım. İngiltere'de çok tutulan bir çeviri kuramı vardır. Genç tecrübesiz muhabirlerin taslaklarını yeni baştan kaleme alan bir kent gazetesi editörü gibi, çevirmenden yazarın düşüncesini yeniden işlenmesi istenir. Paul'lerin beyin hücrelerinden geçip yeniden işlenen Marx, çeviri sonucu bir şeyler kazanmaktadır, ama ortaya çıkan şey Marx olmaz artık.

açıklaması getiriliyordu. Devrimden önce *asla* bir çoğunluk oluşturamayacak sosyalistler, «iktidarın dizginlerini ele geçirip hâkimiyetlerini kurarlarken, öte yandan toplumsal kurumların yeniden biçimlendirilmesi de sözde-evrensel bir sosyalist anlayış doğuracaktır»[17]. (Su katılmamış Babeufçülük.) «Oligarşinin demir yasası» ve H.G. Wells'in demokrasiye saldırıları, demokrasinin olanaksız ya da imgesel bir şey olduğunu kanıtlamaktadır; gerçekte «ayak takımının egemenliği», artı, «plutokrasi»dir[18]. «Proletarya, sadece statüsü gereği proleter olanlar» ya da «devrime inancıyla proleter olanlar» demektir[19]. Kitap, Marx ve Engels'in ikincil derecede kişiler olduğu, Lenin'in -tabii modern komünistlere- kıyasla oldukça sıkıcı bir Rus olduğu yolundaki önermelerle bezenmiştir[20]. Bergson'culuk adına materyalizm reddedilir. Ve bir azınlığın oligarşik despotizminin bu temsilcisi, anarşizme ve sendikalizme de sempatiyle bakmaktadır[21].

Paul'lerin yapıtının bu aceleye getirilmiş değerlendirmesi, kitabın her bölümünde çarpıcı biçimde görünen politik okumamışlığın ve cehaletin derinliklerine inerek başlamaz. Yine de, her ülkede, 'proletarya diktatörlüğü' hakkında ve 'Marksizm' denen şeye benzeyen öğretiler konusunda aynı ölçüde cahilce (farklı bile olsa) nosyonlara sahip acemilerin, yeni Üçüncü Enternasyonal gemisini batağa sürükledikleri akılda tutulmalıdır.

Komik bir olayla ferahlamanın zamanı geldi. Bizim konumuzda bulmak zor olsa bile, Fabyancılığın kurucuları olan Sidney ve Bettrice Webb 'proletarya diktatörlüğü'nü keşfetmişlerdi. İyi bilindiği gibi, 1930'larda, bu ikisi, yanlarına Fabyan üçlüsünün üçüncü üyesi Bernard Shawu da alarak, inançlı Stalinistler oldular. Rusya'da Stalin'in, Rus Devrimi'ni bir hata olarak görüp toprağa gömdükten sonra, tüm saflığıyla Fabyan toplum düzenini inşa etmekte olduğuna ilişkin sağlam bir inançları vardı. Bu bakış açısını *Sovyet Komünizmi* adlı yapıtlarında uzun uzadıya işli-

yor, Propaganda Bakanlığı'nın dağıttığı bildiriler üzerinde yorucu bir araştırmaya girişerek, Stalinist devletin iyiliksever doğasının Stalin'in kendi belgeleriyle kanıtlandığını gösteriyorlardı. Ama ilk başta 'proletarya diktatörlüğü' deyişini bir engel olarak görmüşlerdi. «O deyişle geçmişte ne kastedildiğini ve şu anda ne kastedilmekte olduğunu anlamadığımızı samimi olarak itiraf ediyoruz,» diye yazıyorlardı kitaplarında[22]. Bu, yaptıkları en duyarlı açıklamalardan birisidir ve onda sonuna kadar ısrar etmemeleri de çok kötüdür. 1941'de iki ciltlik yapıtlarının yeni bir basımını çıkardıklarında, *Sovyet Rusya'yla İlgili Gerçekler* başlığı altında ayrı olarak yayımlanmış yeni bir giriş yazısı eklemişlerdi. Anlaşılan o zamana kadar eğitimlerinde bir ilerleme görülmüştü.

Bu giriş kısmında Webb'ler derin derin düşünüyorlardı :

> İlk baştaki Stalin'le yakın çalışma arkadaşlarının... Üçüncü Enternasyonal'in sürekli varlığını ne kadar onayladıkları bilinmemektedir[23].

Üstelik onların bilmedikleri tek şey bu değildi. Webb'lerin, Sovyet komünizmi üstüne süreklilik gösteren yaklaşık 1.200 sayfa yazdıktan sonra, yönetici partinin ismini ya da o partinin tarihinin en temel yanlarını bilmedikleri ortaya çıkmıştı.

> Bugün resmi etiketi olan Tüm-Birlik Partisi (Bolşeviklerin), ilk kez 1898'de Minsk'de, Rus Sosyal-Demokrat Partisi'nde bir ayrılığın sonucu olarak görünmüş; iki ayrı parti ortaya çıkmıştı...[24*]

---

* Okur herhalde konu üzerine 1.200 sayfa yazmadığı için, 1898 Minsk kongresinin Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin ilk, başarısızlıkla sonuçlanan kongresi olduğunu açıklamamız gerekmekte. RSDIP'in Bolşevik ve Menşevik hizipleri arasındaki ayrılık 1903'de Londra'da gerçekleşti. Komünist Parti ismi Rusya'da 1918'e kadar «görünmedi». Webb'ler, Bolşevik Parti'ye ilkin «Plehanov'un önderlik edip, ondan sonra Lenin'in egemen olduğu» kanısını ekliyorlardı[25].

Bununla birlikte, 'proletarya diktatörlüğü'nü açıklamaya girişiyorlardı:

> Karl Max, «proletarya diktatörlüğü»nü, belirlenmemiş bir şekilde, «sınıfsız bir toplum»un izleyeceği düşüncesini ortaya atmıştı. Fanatik izleyicilerin bu deyişlerin tam olarak ne anlama geldiği konusunda kendi aralarında tartışırken bir yanıt bulmak için liderlerine başvurdukları düşünüldüğünde, Karl Marx'ın «Ben bir Marksist değilim» gözleminde bulunduğu bildirilir kendilerine[26]

Karl Marx isimli bir karakteri konu alan Monty Python skecini anımsatabilir bu. Öte yandan, bir kaç sayfa ileride, 'demokrasi' ve 'diktatörlük' hakkında bir açıklama getirmeye koyuluyordu Webb'ler ve açıklamalarını Sid Caesar'ın bir Alman profesörü taklit ettiği bir zamanların ünlü skeçleri üstüne modellendirmişlerdi:

> ...politik demokrasi, belirli bir bölgede oturan herkesi temsil eder. Bu açık ve tartışılmaz olguyu vurgulamak zorunludur, çünkü politik demokrasinin işçi-işveren ilişkilerindeki demokrasi karşısındaki üstünlüğü, sadece anarşistleri öfkelendirmekle kalmaz... aynı zamanda «işçi denetimi»ne ya da «proletarya diktatörlüğü»ne inananları da alt üst eder. Daha da şaşırtıcısı, politik demokrasinin kimi iyi bilinen inananları, hakkıyla seçilen milletvekillerinin, şu ya da bu şekilde, özellikle kötülüğe eğilimli «diktatörler» haline gelmelerinden kuşkulanmalarıdır[27].

Bundan hoşlanan kişiler, Bernard Shaw'un Rusya'yı 1931'de ziyaret ettikten sonra kâğıda geçirdiği Rusya'daki diktatörlükle ilgili gevelemelerine göz atmalıdırlar. Shaw'un *Rusya'nın Rasyonalizasyonu* adıyla yayımlanmış ve tam bitmemiş el yazmaları, Stalin hükümetinin «proletarya diktatörlüğü açısından tehlikeli» kişileri kurşuna dizme şeklindeki akıllıca uygulamalarına verilen neşeli onay sözleriyle doluydu[28]. Shaw'un bütün «özgürlükler»in bastırılması gerek-

sinmesi konusunda ve devletlerin muhalifleri öldürmeleri gibi üstün görevleriyle ilgili yetmişini geçen kişilerin ağzından dökülen saçmalıklarla yan yana konduğunda («Bang, bang!» deyip durur akılsızca), Webb'lerin demokrasi üzerine konu dışı çiziktirmeleri bile çok derin gözükmektedir[29]. Shaw, «Marksizm» hakkındaki bilgilerini belki de Paull'erin *Yaratıcı Devrimi*'ni okuyarak öğrenmişti.

4. Fransa : Charles Rappoport

Önceki bölüme bir panzehir gerekmektedir; üstelik bu yalnızca budalalar sorunu da değildir. Savaş sonrası dönemde kuramsal alanda ortaya çıkan derin yönelişsizliği açıklayan ciddi Marksist düşünürler de görülmekteydi.

Rus Devrimi gerçekleştiğinde, Fransa'daki hareketin saflarında Marksizmin en derin düşünceli öğrencilerinden birisi Charles Rappoport'tu. Rusya doğumlu, ilk başta bir Narodnik olan Rappoport, Bern'de 1887'ye dek émigré bir öğrenci olarak kalmış, 1895'e kadar Berlin'de aktif bir yaşam sürmüş; sonra, Paris'e taşınınca, 1899'da, 34 yaşındayken Fransız vatandaşı olmuştu. Ünlü bir sol eğilimli Marksist yazar olarak 1905'e kadar Devrimci Sosyalistler Federasyonu'nda, ondan sonra birleşik Sosyalist Parti'de etkin çalışmalar yürütmüştü. I. Dünya Savaşı'nda savaş-karşıtı kanadı destekledi, Bolşevik Devrimi'ni selâmladı, 1920'de Komünist Parti'ye katıldı ve 1922'ye kadar Yürütme Komitesi'nde yer aldı. KP'den 1938'de ayrılıp yeniden Sosyalist Parti'ye katıldı ve 1941'de ölümüne kadar orada kaldı. *Evrim Bilimi Olarak Tarih Felsefesi* (1903) gibi kitapları şimdi pek bilinmemekteyse de, ona bilgili bir Marksist ünü kazandırmışlardı.

Fransız KP'nin yaşamının ilk yılı olan 1920'de, partinin kuramsal dergisinin okurlarına «Marx ve Proletarya Diktatörlüğü»nü anlatıyordu Rappoport. Fransa'da yapılabilecek olanın en iyisiydi.

Rappoport, Marx'ın konuya ilişkin göndermelerini ele almaya kalkışmadığı gibi, anmayı bile denemiyordu. Makalenin büyük bölümü politik iktidarın tarihsel-materyalist temelinin açıklanmasıydı. 'Diktatörlük' terimine geldiği zaman (onun için Marx'ın «ender olarak» kullandığı bir sözcük) diyordu), sadece kapitalist diktatörlüğün anlamını açıklarken yeterli olabiliyordu.

> ...politik iktidar, Devlet'in tepeden tırnağa silâhlanması demektir. Ne var ki, *bir azınlığın tasarrufundaki silâhlı politik iktidar* (çoğunluğun çıkarını gözettiği varsayılsa bile) *bir diktatörlüktür*. Demek ki, mülk sahibi sınıfların egemenliği doğası gereği diktatoryal bir karakter taşır[30].

Bu 'diktatörlük' tanımı, çoğunluk bir sınıfın diktatörlüğüne yer bırakmıyordu. Rappoport çoğunluğun diktatörlüğü düşüncesinden bir anlam çıkaramamış gibi görünmektedir ve, onun yerine, arta kalan yerin büyük kısmını burjuva demokrasisinin kandırmacalarını açığa vurmaya (yapılabilecek en kolay şey) ayırmıştır.

Ancak 'proletarya diktatörlüğü' ne olacak? Proletarya diktatörlüğü burjuva diktatörlüğünden farklıdır. Çünkü (1) geçicidir ve sonsuz olduğu iddiası taşımaz, (2) iki yüzlülüğe ya da yalanlara kaçmadan kendisi hakkında doğruları anlatır, oysa «azınlıkların azınlıklar yararına uyguladığı diktatörlük, kitlelerin cehaletini ve kendilerini koruma bilincinden yoksun kalmalarını gerektirir»[31].

«Azınlıkların azınlıklar yararına diktatörlüğü»: Bu ölçülmüş biçilmiş deyiş, Rappoport'un kendi asıl söyleyeceklerini araya sokuşturmanın bir biçimiydi:

> Marx, iktidarı almak, yani diktatörlüklerini uygulamak için, komünistlerin çoğunluğa dönüşecekleri zamana kadar beklemek zorunda olduklarını hiçbir yerde söylemez.

Açıkça söylemek istediği şey, 'proletarya diktatör-

lüğü'nün (proleter) bir azınlığın *çoğunluk yararına* bir diktatörlük uygulaması - ama yine de bir azınlığın diktatörlüğü olması - anlamına geldiğidir. Ne var ki gerçeğin bu kısmını peşin olarak ortaya koymaktan kaçınır. Tersine, *Komünist Manifesto*'da geçen ve iyi bilinen pasajı görmezlikten gelir :

> Manifesto'da o /Marx/, Komünist Parti'nin açıkça engin çoğunluğun yaşamsal çıkarlarını temsil ettiğini de belirtmekle yetinir...[32]

Böylece bizim doğru arayıcımız, kendini en sonunda, Manifesto'da yer alan ve 'proleter hareketi «...engin çoğunluğun bağımsız hareketidir»' şeklindeki apaçık açıklamayı çarpıtıyor durumda buluverir[33].

Yine de Doğru'ya bir övgü ilâhisi yazmıştı, çünkü proletarya diktatörlüğü,

> onun büründüğü biçimi anlatır. Saklayacak bir şeyi yoktur, çünkü onun görevi her türlü sınıf egemenliğini yok etmektir. Havaya /vb./ gereksindiği kadar doğruların tamamına gerek duyar...

İşte böyle yalanlar içinde boğuluyordu.

5. 1930'ların Sol-Sosyalist Canlanması

Zaman çerçevemizin dışında kalan bir olgu üzerine bir söz söylemek ilginç gelebilir. 1933-1934 yılları dolaylarında, Avrupa Sosyal-Demokrasisi'nin faşizm karşısında çöküşüne doğrudan bir tepki olarak, 'proletarya diktatörlüğü' sloganı İkinci Enternasyonal'de (İşçi ve Sosyalist Enternasyonali adındaki) yeniden canlandı. Yeniden hayat bulmuş slogan açıkça eski bir parola rolü oynuyordu: Hiç bir kavga vermeden teslim olduktan sonra gözden düşmüş, bitik partilerden uzaklaşıp sola dönüşü simgeliyordu.

Almanya'da sosyalist bir yeraltı grubu (ilkin 1931'de muhalif komünistlerle sol Sosyal-Demokratlar'ın gizli bir örgütü olarak kurulmuştu) 1933'de Wal-

ter Löwenheim'ın liderliği döneminde giderek aktifleşti. Löwenheim, «Miles» takma ismiyle *Yeni Başlangıç* başlıklı bir kitapçık yayımlamıştı. (İngilizce ve Fransızca çevirileri 1934'te çıkan bu kitapçık, Amerika'da *Sosyalizmin Yeni Başlangıcı* adıyla basıldı.) Miles'in grubu, yani «Yeni Başlangıççılar», büyük bir kararlılıkla, devrimci amacın bir sosyalist devlet olması gerektiğini belirtiyorlardı. O durumda «sosyalist parti deyletin bütün gücünü yalnız ve yalnız kendi ellerinde toplamalıdır» ve «bir parti devleti olarak merkezi bir biçim» taşıyacaktır[34]. 'Proletarya diktatörlüğü' biçimine kitapçıkta yer verilmediği halde, artık yasadışı olan Sosyal-Demokrat hareketin çeşitli kanatları (bu hareketin hiç bir parçası gözden düşmüş Sosyal-Demokrat gelenekten kopmaya karşı koymamıştı) arasında yürütülen tartışmaların merkezinde görünüyordu.

> Demokratik sosyalizmin Alman işçi hareketi içindeki bu kriziyle Marksist sosyal devrimci geleneklerin yeniden doğuşunun bütün uluslararası sosyalist hareket üzerinde yansımaları oldu. İşçi ve Sosyalist Enternasyonali'nde ve ona katılan partiler içinde, evrim mi devrim mi, sosyalizme gidişin doğru yolunun demokrasi mi proletarya diktatörlüğü mü olduğu şeklindeki eski sorunlar, Almanya'daki gelişmelerin sonucu olarak taze bir canlılıkla yeniden tartışılmaktaydı[35].

Bu satırları yazan, tarihçi Edinger'di. En büyük etki ilk dönemde geldi ve Ocak 1934'te sürgündeki eski çizgiyi savunan Sosyal-Demokrat Yönetimi tarafından - onlar tarafından *bile* - benimsenen bir manifestoda yansıdı. O manifesto, diktatoryal bir geçiş dönemini, tamamıyla devrimci Marksist ruhta olduğu düşünülen bir temelde tanımlıyordu[36]. Eski çizgiyi savunanlar elbette arkalarında bir parça kuvvet toplandığını hisseder hissetmez bu belgenin çizgisinden yan çizmişlerdi, ancak geleceğin sol-kanadı Yeni Başlangıççılar bu yaklaşımı kendi ayırıcı özellikleri olarak benimsemişlerdi[37].

Marksizme dönüş diye nitelenen bu eğilimden anlaşılan şey, açık bir biçimde, anti-demokratik bir «eğitsel diktatörlük»tü. «Demokrasi» karaya vurmuştu; kitleler demokratik bir rejimi destekleyecek kadar olgunlaşmadıklarını ve akılcı davranışlar içine girmediklerini kanıtlamışlardı; «devrimci bir azınlık iktidarı elde edince, demokratik süreçleri tekrar uygulamaya koymadan *önce* kendine bir halk çoğunluğu güvencesi sağlamak için iktidar olma konumundan yararlanabilir ve yararlanmalıdır»; yeni hareket, Sosyal-Demokratlarla komünistleri birleştiren bir «devrimci seçkinler örgütü» olmalıdır[38]. Hep değişmeden kalan Kautsky, «pek çok Sosyal-Demokrat'ın demokratik yöntemlerden umutsuzluğa düşmesine ve sosyalist bir düzene giden tek yolun Rusya'daki gibi bir diktatörlükten geçeceği sonucunu çıkarmasına neden olmuş» kişinin Lenin değil, Hitler olmasından yakınmaktaydı[39].

Benzer bir gelişme Otto Bauer'in liderliğindeki (ve belirsizlik kanalına itilmiş) Avusturyalı sosyalistleri de batağa sürüklemişti. Avusturya faşistlerinin zaferinden ve yasal Sosyal-Demokrat hareketin yok edilmesinden çok kısa bir süre sonra Bauer, geçiş döneminde bir «diktatörlük»ten yana olduğunu ilân etmişti; Sosyal-Demokratlar artık yalnızca proletaryanın diktatörlüğü için kavga yürütebilirlerdi[40]. Bauer, 1934 yılı boyunca, devrimci amacın ancak «sosyalist demokrasiye geçişin bir biçimi olarak» proletarya diktatörlüğü olabileceğini; yeni ismiyle «Avusturyalı Devrimci Sosyalistler»in bu dili Alman sol kanadıyla yaklaşık olarak aynı anlayışla benimsediklerini yinelemişti[41].

Az önce değinildiği gibi, bu dil Sosyalist Enternasyonal aracılığıyla bir yankı buldu. Sosyalist Enternasyonal'in o yılki Paris kongresinde, Polonya'nın Yahudi Bund örgütünün temsilcileri, en azından kimi versiyonlarıyla, «devrimci partinin diktatörlüğü»nün onaylanmasını da kapsayan bir karar taslağını gün-

deme getirdiler - ancak Amerikan Sosyalist Partisi'nin delegeleri onun lehinde oy verdikten sonra, kendilerine bunun yanlış bir çeviri olduğu ve «proletarya diktatörlüğü» şeklinde okunması gerektiği söylendi[42].

Amerikalı delegelerin 'devrimci partinin diktatörlüğü' formülünde yanlış bir yan görmemeleri rastlantı değildi. Amerikan Sosyalist Partisi'nde «Militanlar» adını almış ve «sol kanat», daha doğrusu devrimci Marksist kanat olmak isteyen güçlü bir hizip gelişmişti. (Bu eğilim klasik merkezci bir gelişmeydi, ama işin o yanı başka bir öykünün konusu.) Ertesi yıl partiyi «Eski Muhafızlar»dan ele geçirecek olan bu merkezci grup, kâğıt üzerinde kendi «devrimci diktatörlük» versiyonunu rahatlıkla yerleştiriyordu. «Parti diktatörlüğü» deyişi hizibin resmi programında, «Boundbrook programı» denen yerde (New Jersey, Boundbrook'ta toplanan bir konferanstan sonra o ismi almıştı) görülüyordu. *Ayağa Kalk!* başlıklı, o sıralarda kısa süreliğine çıkarılan sosyalist bir kültür dergisinde de geçmekteydi. İspanya'yı ziyaretten dönen Sosyalist Parti «Militanlar»ı, Largo Caballero çevresinde toplanmış sosyalist solun ünlü geçiş evresi olarak bir «parti diktatörlüğü»nden yana olduğunu bildiriyordu[43].

Amerika'daki gelişmeler örneğinde, Avrupa'da görülen örneklerde olmasa bile, 'parti diktatörlüğü' formülüne niçin yer verildiğini açıklayabilirim. Bunun nedeni, çok zaman önce, ondan yazdığı sözlükteki bir hatanın nedeninin açıklanmasını isteyen bir kadına verdiği yanıtta Dr. Johnson tarafından dile getirilmişti. «Cehalet, bayan, koyu cehalet.» Parti diktatörlüğü»nün bu yepyeni yandaşları çok koyu bir biçimde anti-Leninist ve anti-Bolşevik idiler. Öte yandan, o sıralarda Sosyalist Parti'de olan, gençlik örgütüne egemen olup militanları merkezci sayan Marksist sol kanat, «parti diktatörlüğü» düşüncesinin antidemokratik olduğuna işaret ediyordu. Ne paradoks!

REFERANS NOTLARI

Başlıklar kısaltılmış biçimleriyle yazılmıştır; tam başlıklar ve yayım verileri Kaynakça bölümünde bulunmaktadır. Kitap ve makale başlıklarının yazılışında biçim olarak bir ayrım yapılmaz. Sadece yazarın isminin verildiği yerde, Kaynakça'da tek bir giriş vardır. Sayfa numaraları Kaynakça'da aktarılan basımdaki numaralardır. Cilt ve sayfa numaraları genellikle (:) işaretiyle ayrılmaktadır: Sözgelimi, 3 : 148, Cilt 3, sayfa 148 demektir.

Önsöz'de açıklandığı gibi, 1. Bölüm'deki bütün referanslar, benim *Karl Marx'ın Devrim Kuramı* adlı kitabımın («Proletarya Diktatörlüğü» başlıklı) 3. Cilt'inedir. Sadece sayfa numaraları, *KMDK* 3 : 148 yerine, 148 olarak verilmektedir.

1. Marx ve Engels'de 'Proletarya Diktatörlüğü'

1 Roma *dictatura'sı:* 14-16.
2 Sıkıyönetim, vb.: 16-19.
3 20. Yüzyılda: 20-21. 1789 Öncesi kullanımların taranması: 23-26.
4 Fransız Devrimi: 27-32; Marat: 33-38; Robespierre: 39-40.
5 Babeufçü hareket: 44-51. Marx ve Babeufçülük: 183-89.
6 Blanquistler; terimin Blanquist kökenli olduğu efsanesi: 51-60.
7 İlk Ütopyacılar, özl. Cabet: 60-64. Dézamy, Morrison, vb.: 65-68. 1850'de Cabet: 177-81.
8 Louis Blanc: 69-73.
9 Weitling: 60-61, 83-85.
10 1848'de Bakunin: 86-89.
11 Cavaignac diktatörlüğü: 74-82.
12 1848 Devrimi'nde Marx: 92-105.
13 Bu paragraf: 107.

14 Guizot: 108-09.
15 Donoso Cartés: 109-11.
16 Stein: 112-16.
17 Marx'ta 'despotizm': 117-21.
18 Bu paragraf: 121-25.
19 Askeri diktatörlük: 125-29.
20 Demokrasi'nin «diktatörler»i dahil, bu tür çeşitli simalar: 129-41.
21 Bakunin: 142-49; kimi Bakuninciler: 154-56.
22 Lassalle: 150-54; Schweitzer: 156-60.
23 Comte, Hyndman, Jones: 161-65.
24 Bu paragraf: 169-71.
25 *Komünist Manifesto:* 171-73.
26 Çartistler: 173-74.
27 Sınıf egemenliği anlayışı: 174-77.
28 Dönemleştirme: 168-69.
29 Yer 1, ilk bölüm: 271-73. (Bu yapıtta yalnızca 'diktatörlük'ün kullanımı için: 266-71.)
30 Yer 1, ikinci bölüm: 273-74.
31 *KMDK*'da yapılan, Blanqui ve Blanquizm'in Marx'la ilişkisiyle ilgili geniş kapsamlı tartışma burada özetlenmemiştir; *KMDK 3*'te bkz. Böl. 9-10, 17-18 ve Özel Not B.
32 Umacı gibi görülen Blanqui: 276-79.
33 Yer 1, üçüncü bölüm: 274-76.
34 SUCR'un çöküşü: 294-304.
35 Tam metin: 281-82; tartışma: 282-86.
36 Willich ve SUGR: 319-22.
37 Burada söz konusu Blanquist grup üzerine: 286-94.
38 Temel tezler: 323-25.
39 Lüning ve *NDZ:* 329-33.
40 Lüning'in görüşleri ve eleştirisi: 334-41.
41 Marx'ın *NDZ*'ye mektubu: 341-44.
42 Weydemeyer: 370-73.
43 Weydemeyer'in makalesi: 373-77.
44 Marx'ın mektubu: 377-79.
45 'Proletarya diktatörlüğü'nün Marx'ın *Herry Vogt*'unda görünüşü: 380-84'te tartışılmaktadır.
46 Marx'ın Komün çözümlemesi: 412-19.
47 Komün'de 'proletarya' konusunda çıkan bölünme: 422-26.
48 Blanquistler ve Enternasyonal: 427-31. Vermersch örneği: 442-26.

49 Blanquist ayrılık: 432-35.
50 Ziyafetteki konuşma: 447-51.
51 Yer 6: 451-54.
52 Blanquist broşürler: 432-38.
53 Yer 7: 454-57.
54 Yer 8: 462-64.
55 Yer 9: 464-69.
56 Marx'ın «Eleştiri»sinin yeniden yayımlanması: 475-76.
57 Yer 10: 474-75.
58 Parti'deki kargaşa: 476-82.
59 Yer 11: 483-86.
60 Yorum: 488-89.
61 Yer 12: 486-88.
62 'Demokratik cumhuriyet': 489-93.
63 Engels'in önerisi: 494.
64 Voden'ın anıları: 495-97.

2. İkinci Enternasyonal'den Portreler (Durgun Yaşam)

1 Lafargue üzerine bkz. *KMDK 3*, Böl. 20, Kıs. 1.
2 E. Bernstein, *Evolutionary Socialism*, 146.
3 1891 Yılındaki Liebknecht konusunda bkz. *KMDK 3*, Böl. 20, Kıs. 4.
4 W. Liebknecht, «No Compromise, No Election Deals»; *On the Political Position of Social-Democracy* kitapçığı içinde, 78f.
5 A.g.y., 79.
6 Lenin, «Pref. to Russian Trans. of Liebknecht's Pamphlet», *Coll. Wks.* 11 : 401-07.
7 Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, 238.
8 *Encyc. of Social Sciences*'de «Péguy, Charles» maddesi, 12 : 55f.
9 Jaurès, *Etudes Socialistes*, sayfa xxv.
10 A.g.y., xxvii.
11 A.g.y., xxxili-xxxlv.
12 Karl Liebknecht, «Die neue Methode», *Neue Zeit*, 20. Yıl, 2. Cilt, No. 23, 1901-02, s. 714f.
13 Longuet'nin kitapçığa (Paris, G. Jacques, 1900'de basılmış) önsözü *Le Mouvement Socialiste*'nin 15 Ocak 1901 tarihli sayısında yayımlanmıştı; benim alıntım s. 76'-dandır.

14 Bkz. *KMDK 3*, Böl. 2, referans notu 21.
15 Sombart, *Socialism and the Social Movement*, 69.
16 Vérecque, 142f.
17 Bu bölümde Mehring ve Kautsky'den yapılan alıntılar, Paul Frölich'in Luxemburg'un *Gesammelte Werke*'nin, 1925, C. Cilt'ine *(Gegen den Reformismus)* yazdığı girişten alınmıştır ve daha sonraki *Gesammelte Werke*'yle karıştırılmamalıdır; sayfa 24. Ayrıca bkz. Lidtke, 328; Laurat, *Marxism and Democracy*, 56 nolu dipnot.
18 Marx, *Civil War in France*, *MESW* 2 : 220'de; ayrıca bkz. 218, 219. sayfalarda parlamentarizme yapılan referanslar.
19 A.g.y., s. 217.
20 Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'nun 1872 basımına Önsöz, *MESW* 1 : 99'da.
21 Bkz. Engels'in *Capital*'in İngilizce basımına 1886 tarihinde yazdığı önsözdeki sonucu, C. 1, *MESW*'de 23 : 40.
22 Bu yapıtın karmaşık başlığı için bkz. Bibliyografya'da Kautsky: *Die Vorläufer des neueren Sozializmus.*
23 Kautsky, *Die Vorläufer und*, 138. Başka bir çeviri için bkz. Kautsky, *Communism in Central Europe*, 28.
24 Kautsky, *Bernstein und das sozialdemokratischen Programm*, 172.
25 A.g.y.
26 A.g.y., 180.
27 A.g.y., 181.
28 Kautsky, *Der Weg zur Macht*, 18.
29 Kautsky, *The Road to Power* (Simons çev.), 12.
30 Kautsky, *Der Weg zur Macht*, 20.
31 Luxemburg, *Sozialreform oder Revolution?*, onun *Gesammelte Werke*, 1. 1 : 433'de.
32 Luxemburg, *Dem Andenken des «Proletariat»*, yine onun *Gesammelte Werke*, 1. 2 : 317. Bu yapıt, Lehçe orijinalin Almanca bir çevirisidir; İngilizcesi, Luxemburg, *Politische Schriften*, 3 : 34'de, «Der Partei 'Proletariat' zum Gedächtnis» başlıklı değişik bir Almanca çeviriye bakılarak kontrol edilmiştir. Son cümle, «Sosyalist dönüşümün bir önkoşulu...» diye başlar.
33 Luxemburg, «Die russische Revolution», *Gesammelte Werke*'de 2 : 8.
34 A.g.y., 9.

35 Luxemburg, *Was wollen wir?, Gesammelte Werke,* 2 : 47'-de. (Lehçe başlık: *Czego chcemy?).*
36 A.g.y., 48.
37 A.g.y., 89.
38 Luxemburg, *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften; Gesammelte Werke,* 2 : 153'te.
39 Luxemburg, «Die Theorie und die Praxis», *Neue Zeit,* 29. Yıl, 1909/10, 2 Bd., *Gesammelte Werke,* 2 : 383.
40 A.g.y., s. 410.
41 Luxemburg, «Brennende Zeitfragen», *Gesammelte Werke,* 4 : 279.
42 A.g.y., 279f.

3. Plehanov ve Öteki Ruslar

1 Hook, *Marx and the Marxists,* 34.
2 Bkz. Böl. 1, Kıs. 8.
3 Plehanov, «Socialism and the Political Struggle, «*Sel. Phil. Wks.* 1 : 109f.
4 Lavrov, *To the Russian Social-Revolutionary Youth* (Lonra, 1874), 40-43; akt. Plehanov, *Our Differences, Sel. Phil. Wks.* 1 : 302. Altını çizme Plehanov'un metnine göredir; Plehanov'un bir eklemesi atlanmıştır.
5 Hardy, *P. Tkachev,* 201, 257, 272-74; Venturi, *Roots of Revolution,* 426f.
6 Engels, «On Social Relations in Russia», *MESW* 2 : 387 */MEW* 18 : 556/.
7 Plehanov, *Our Differences, Sel. Phil. Wks.* 1 : 303.
8 1892 tarihli makalesi için bkz. *Sel. Phil. Wks.* 1 : 454; «Geçmiş Günlerin Burjuvası» makalesi için, *Le Socialiste,* 23 Nisan 1893, a.g.y., 1 : 485.
9 Plehanov, «Initial Phases of the Theory of Class Struggle», *Sel. Phil. Wks.,* 2 : 466.
10 A.g.y., 2 : 472f; ayrıca bkz. 1901 tarihli bir makale, a.g.y., 2 : 370. A.g.y., 3 : 87'de, terimin 1905 yılında kullanıldığına rastlanıyordu.
11 Akt. Landauer, *European Socialism,* 1 : 424; başka bir çeviri için bkz. Wolfe, *Three Who Made a Rev.,* 235.
12 Wolfe, *Three Who Made a Rev.,* 225.
13 Lenin, «Hotes on Plekhanov's Second Draft Program,»

Coll. Wks., 6 : 51; ayrıca bkz. 6 : 59. İlk taslak hakkında krş. *Coll. Wks.*, 41 : 40.

14 Wolfe, *Three Who Made a Rev.*, 235f.

15 Dan, *Orig. of Bolsh.*, 326.

16 Wolfe, 236; Dan, 325; Keep, 122; Lenin, *Ote Step Forward, Coll. Wks.*, 7 : 227.

17 Lenin'in *Coll. Wks.*, 42-47'den alınmıştır; orada Lenin'in 4 Ocak 1918 tarihli bir makalesinden alıntı yapılmaktadır; bununla birlikte, alt çizgileri (herhalde Lenin tarafından konmuş) kaldırılmıştır. Mandelberg'in konuşmasından daha az kapsamlı alıntılar Keep, *Rise of the S.-D.*, 123 ve Dan, *Orig. of Bolsh.*, 325'te bulunabilir.

18 Keep, *Rise of the S.-D.*, 123.

19 Akt. Wolfe, *Three Who Made a Rev.*, 236.

20 Marx'ın *tout court* «amaç araçları haklı çıkarır» sözüne inandığı efsanesi konusunda bkz. *KMDK*, 1 : 52-54 ve 48 nolu dipnot.

21 Yukarıdaki 17 nolu yerde a.g.y., 42 : 47f. Keep ve Dan'ın dışında, Plehanov'un konuşması Wolfe'dan da alınmıştır: *Three Who Made a Rev.*, 236, ve Baron, *Plekhanov*, 242.

22 Schapiro, *C.P.S.U.*, 45f, 47-52.

23 Martov, *Gesch. der Russ. Soz.-dem*, 79.

24 Dan, 325f.

25 Wolfe, 237.

26 Lenin, *One Step Forward, Coll. Wks.*, 7 : 227f.

27 Dan, 326.

28 Baron, *Plekhanov*, 243.

29 A.g.y., 105.

30 Plehanov'la kişisel ilişkileri üstüne genel biyografik materyallerin dışında, Lenin'in otobiyografik anlatımının karşılaştırılması gerekmektedir: «How the 'Spark' Was Nearly Extinguished» (1900), *Coll. Wks.*, 4 : 333.

31 Martov, «Marx and the Dict. of the Prol.», 64.

32 Dan, *Les Socialistes Russes et la D. de la P.*, 8.

33 A.g.y., 9f.

34 Martov, *The State and the Soc. Rev.*, 42 nolu dipnot.

35 Getzler, *Martov*, 83.

36 Dan, *Orig. of Bolsh.*, 325f.

37 Dan, *Les Socialistes Russes et la D. de la P.*, 14.

38 Keep, *Rise of the S.-D.*, 24; Axelrod'un 1898'de yayımlanmış bir çalışmasından aktarılmıştır.
39 Trotsky, *Stalin*, 78.
40 Keep, *Rise of the S.-D.*, 123.
41 Deutscher, *Prophet Armed*, 90.
42 A.g.y., 93.
43 Trotsky, *Our Revolution*, 136f. Orada 1906 yılındaki broşürü «Bir İşçi Diktatörlüğünün Olasılıkları» adıyla anılır; başka yerlerdeki başlık *Sonuçlar ve Olasılıklar*'dır.
44 Radkey, *Agrarian Foes of Bolsh.*, 41.
45 A.g.y., 42.
46 A.g.y., 39.

4. Lenin ve 'Diktatörlük'

/NOT: Bu bölümde, aksi belirtilmedikçe, başlıklar Lenin'indir./

1 Lenin, *Two Tactics of the Social-Democracy, Coll. Wks.*, 9 : 29.
2 Lenin, «Karl Marx», a.g.y., 21 : 71.
3 «Draft and Explanation...», a.g.y., 2 : 93+; bkz. özl. 95f, 108.
4 «Draft Program of Our Party», a.g.y., 4 : 227+; bkz. özl. 253.
5 «Review; Karl Kautsky...», a.g.y., 4 : 193+.
6 *What Is to Be Done?*, a.g.y., 5 : 353, 363, 390-91 fn.
7 «Outline...», a.g.y., 41 : 40.
8 «Draft Program...», a.g.y., 6 : 29. Ayrıca krş. «Material for Working Out...», a.g.y., 41 : 46.
9 «Notes on Plekhanov's Second Draft Program», a.g.y., 6 : 51.
10 Marw and Engels, *Communist Manifesto*, MESW 1 : 117, *MEW 4 : 472/.*
11 A.g.y., 118 /473/.
12 Lenin, «Notes on Plekhanov's Second Draft Program», *Coll. Wks.*, 6 : 53fn. Sondaki duraklama işaretleri metinde vardır ve çıkarılması söz konusu değildir.
13 *One Step Forward, Two Steps Back*, a.g.y., 7 : 227f, 382f; bkz. Bölüm 3, Kısım 2.
14 Bkz. *KMDK 2*, Böl. 7 (Kıs. 2, 3, 6); Böl. 8 (Kıs. 4); ve sayfa 254; ayrıca *KMDK 3*, Böl. 4 (Kıs. 2).

15 Lenin, «Draft Resolutions...», *Coll. Wks.*, 8 : 195 (yayımlanma tarihi olarak Şubat).
16 İlk makale: «New Tasks and New Forces», a.g.y., 8 : 212; ikinci makale: «Ozvobozhdeniye-ists and New-Iskrists», 8 : 221.
17 «Report...», a.g.y., 8 : 385.
18 Bkz. *Coll. Wks.*'daki makaleler, özl. 8 : 279f, 284f, 293+, 382+.
20 1848'deki Marx için bkz. Böl. 1, Kıs. 2; ya da, daha ayrıntılı olarak, *KMDK 3*, Böl. 4.
21 Lenin, *Two Tactics of the Social-Democracy, Coll. Wks.*, 9 : 131.
22 A.g.y., 9 : 84.
23 *Contrib. to Hist. of Ques. of Dict.*, a.g.y., 31 : 340+; alınan parçalar 346-61'dedir.
24 *Victory of the Cadets...*, a.g.y., 10 : 245.
25 A.g.y., 216.
26 A.g.y., 244.
27 A.g.y., 246.
28 A.g.y., 218, 230.
29 A.g.y., 246f.
30 A.g.y., 247.
31 «The Proletariat and Its Ally...», a. g.y., 11 : 374; »Some Sources of the Present Ideological Discord», 16 : 90. «Alışılmış» kullanımlara örnekler için bkz. 16 : 377, 17 : 221.
32 «On the Slogan for a U.S. of Europe», a.g.y., 21 : 342.
33 «Reply to P. Kievsky», a.g.y., 23 : 25.
34 «Caricature of Marxism...», a.g.y., 23 : 74.
35 A.g.y., s. 69.
36 «The Disarmament' Slogan», a.g.y., 23 : 95. 1916'daki başka değinmeler için bkz. 22 : 153, 356, ve 23 : 165.
37 Lenin'den Armand'a mektup, 3 Şubat 1917, a.g.y., 35 : 282.
38 «The Dual Power», a.g.y., 24 : 38.
39 A.g.y., 39.
40 Report, 7th All-Russia Conference of the Party, 7 Mayıs 1917, a.g.y., 24 : 239.
41 «Epidemic of Credulity», a.g.y., 25 : 65.
42 Draft Theses, 7th All-Russia Conference of the Party, 7 Mayıs 1917, a.g.y., 24 : 256.
43 *State and Revolution*, a.g.y., 25 : 404.

44 A.g.y., 461f.
45 A.g.y., 413, 490.
46 A.g.y., 402.
47 A.g.y., 487f.
48 A.g.y., 463.
49 A.g.y., 441.
50 «Can the Bolsheviks Retain State Power?», a.g.y., 26 : 94, 124f; «Revision of the Party Program», a.g.y., 26 : 155, 170.
51 «Theses on the Constituent Assembly», a.g.y., 26 : 379, 383.
52 «Plehanov on Terror», a.g.y., 42 : 47f.
53 «Draft Resolution for the C.C....», a.g.y., 42 : 48f, 10.
54 «Speech, at the Congress...», 18 Ocak 1919, a.g.y., 28 : 410.
55 «Fear of the Collapse of the Old...», a.g.y., 26 : 401.
56 «Concluding Speech...», a.g.y., 26 : 473f.
57 Radkey, *Sickle Under the Hammer*, 144; ayrıca bkz. 141.
58 Lenin, «Report...», 26 Ocak 1918, *Coll. Wks.*, 26 : 489-91.
59 «Report...», Kongre'de, 20 Ocak 1919, a.g.y., 28 : 415.
60 Örneğin bkz., a.g.y., 27 : 233, 265, 379 ve 28 : 415.
61 «Immediate Tasks...», a.g.y., 27 : 263.
62 Report..., All-Russia C.E.C. Session, 29 Nisan 1918, a.g.y., 27 : 300.
63 «Six Theses...», a.g.y., 27 : 316.
64 «Left-Wing Childishness and the Petty-Bourgeois Mentality», a.g.y., 27 : 340.
65 «Report on Foreign Policy», a.g.y., 27 : 379.
66 Speech..., a.g.y., 28 : 132.
67 Speech..., a.g.y., 28 : 170.

5. 'Diktatörlük' Konusundaki Uluslararası Tartışma

5 Sturzo, *Italy and Fascismo*, 54.
2 Nenni, *Ten Years of Tyranny in Italy*, 52.
3 Sturzo, 86.
4 Nenni, 104.
5 A.g.y., 106.
6 Akt. Somerhaüsen, *L'Humanisme Agissant de K.M.*, 105.
7 Akt. Fontaine, «Le XXIIe Congres du P.C.F.».
8 Fraser and Natanson, *Leon Blum*, 165.

9 Otto Bauser, *Austrian Revolution*, 85f.
10 A.g.y., 91. Kitlelerin nasıl yatıştırıldığına ilişkin anlatımı, s. 94f'de iyice yoğunlaşır.
11 D.W. Morgan, *Socialist Left and the German Rev.*, 106.
12 A.g.y., 250.
13 Carsten, *Rev. in Central Europe*, 142, bölümü aktarır ve burada kullanılır; aktarma D.W. Morgan, 258'de daha eksiktir.
14 D.W. Morgan, 258.
15 A.g.y., 25.
16 Brailsford, *Across the Blockade*, 140f.
17 A.g.y., 143.
18 Bu görüşmeler için bkz. D.W. Morgan, 323.
19 Graham, *New Gov. of Central Eur.*, 469.
20 A.g.y., 427.
21 Dutt, *The Internationale*, 168; Anderson, *Masters of the Russian Marxism*, 100.
22 Luxemburg, «The Russian Revolution», (Wolfe çev., bkz. Kaynakça), 28, 35f, 39 /334, 339, 341/. Burada ve aşağıda köşeli parantez içine alınmış sayfa numaraları *Gesammelte Werke*, C. 4'teki Almanca metne gönderme yapmaktadır.
23 Lenin, «Report...», *Coll. Wks.*, 29 : 184f.
24 Lenin, *Proletarian Rev. and the Renegade K.*, a.g.y., 28 : 271-79.
25 Luxemburg, a.g.y., (bkz. not 22), 63-66 /356-58/.
26 A.g.y., 68, 69, 71 /359, 361f/.
27 A.g.y., 72 /362/.
28 A.g.y., 76f /362f/.
29 A.g.y., 77f /363/.
30 A.g.y., 78f /364/.
31 A.g.y., 79 /364/.
32 A.g.y., 80 /365/.
33 Luxemburg, «Die Nationalversammlung», 20 Kasım 1918, *Gesammelte Werke*, 4 : 409f.
34 Luxemburg, «Was will der Spartakusbund?», 14 Aralık 1918, *Gesammelte Werke*, 4 : 447.
35 Luxemburg, «Ein gewagtes Spiel», 24 Kasım 1918, *«Gesammelte Werke*, 4 : 411, 413.
36 Luxemburg, «Parteitag der Unabhängigen SP», 29 Kasım 1918, *Gesammelte Werke*, 4 : 427.

37 Bu geleneksel dayanak için krş. *KMDK 3 :* 31 ve devamı.
38 Barth'ın burada aktarılan üç pasajı onun anılarından alınmıştır, *Aus der Werkstatt der deut. Revol.*, 25-28.
39 D.W. Morgan, *Socialist Left and the Ger. Rev.*, 457.
40 A.g.y., 457, 209.
41 Bernstein, «Was ist Sozializmus?», 163.
42 A.g.y., 162.
43 Bernstein, *Der Soz. Einst und Jetzt*, 114; ayrıca bkz. 123'-deki değinme. (Bu, *ilk* basımın son bölümüydü.)
44 Cunow, «M. und die Dikt. d. Prol.», *Neue Zeit*, 155.
45 A..g.y., 157.
46 «Neo-sosyal-demokrat harekete» yapılan bu değinme şurada açıklanmıştır: Draper, «The New Social-Democratic Reformism» (bkz. Kaynakça).
47 Trotsky, *My Life*, 274.
48 Hillquit, *From Marx to Lenin*, 54f.
49 A.g.y., 57-60.
50 A.g.y., 57.
51 Kautsky, *The Dict. of the Prol.*, 42f, 44.
52 A.g.y., 140 (çeviri birazcık değiştirilmiştir).
53 Kautsky, *Soc. Dem. vs Com.*, 38-40.
54 Kautsky, *Die mater. Geschichtsauffassung*, 2 : 469.
55 Bernstein, *Der Soz. Einst und Jetzt*, 114.
56 Kautsky, *The Dict. of the Prol.*, 43.
57 Kautsky, *Soc. Dem. vs Com.*, 41.
58 A.g.y., s. 41-45.
59 A.g.y., s. 42.
60 Kautsky, *The Dict. of the Prol.*, 58, 141.
61 Kautsky, *Labour Revolution*, 85.
62 Kautsky, *The Dict. of the Prol.*, 140.
63 A.g.y., 43 (çeviri biraz değiştirilmiştir).
64 Aktarma Engels'in *Capital*'in 1. cildinin İngilizce basımına 1886'da yazdığı önsözün sonundan yapılmıştır.
65 Kautsky, *Labour Revolution*, 60 (çeviri biraz değiştirilmiştir).
66 Bkz. Böl. 4, Kıs. 6, s. 100.
67 Örn. bkz. Lenin, *Proletarian Rev. and the Renegade K., Coll. Wks.*, 28 : 248f.
68 Örn. Lenin'in ilk formülasyonu: bkz. Böl. 4, Kıs. 1.
69 Bkz. Yer 9, Böl. 1, Kıs. 6.

70 Yer 12 için bkz. Böl. 1, Kıs. 7.
71 Bkz. Salvadori, *K. Kautsky and the Soc. Rev.*, 152-69.
72 V.D. Bonch-Bruyevich'in anıları, akt. editörün notlarında, Lenin'in *Coll. Wks.*, 28 : 512, n. 90.
73 Makale için bkz. Lenin, «The Defeat of One's Own Government», *Coll. Wks.*, 21 : 275+; benim tartışmam için, Draper, «The Myth of Lenin's 'Revolutionary Defeatism'» (bkz. Kaynakça).
74 Bkz. Böl. 4, Kıs. 6.
75 Bkz. Böl. 4, Kıs. 1, not 11'deki tartışma ve referanslar.
76 Lenin, *Proletarian Rev. and the Renegade K., Coll. Wks.*, 28 : 329, 240, 243, 245, 246, 251, 254.
77 A.g.y., 250.
78 A.g.y., 252.
79 A.g.y., 235.
80 Bkz. Böl. 4, Kıs. 5, özl.
81 Lenin, *Proletarian Rev. and the Renegade K., Coll. Wks.*, 28 : 254.
82 A.g.y., 304.
83 Sadece ilk bölüm kâğıda geçirilmiş ve şu başlıkla yayımlanmıştı: «Economics and Politics in the Era of the Dictatorship of the Proletariat», *Coll. Wks.*, 30 : 107+.
84 Lenin, «The Dictatorship of the Proletariat», a.g.y., 30 : 99.
85 Lenin, «Report... Eight Congress...», 19 Mart 1919, *Coll. Wks*, 29 : 183.
86 Lenin, «The Dict. of the Prol.», a.g.y., 30 : 103.
87 Lenin, *Proletarian Rev. and the Renegade K.*, a.g.y., 28 : 231.
88 Trotsky, *Terrorism and Communism*, 22.
89 Kamenev, *The Dict. of the Prol.*, 6.
90 A.g.y., 11.
91 Bukharin, «Theory of the Dict. of the Prol.», 45, 48.
92 Radek, *Prol. Dict. and Terrorism*, 24f.
93 Trotsky, *Terrorism and Communism*, 69+.
94 A.g.y., 21.
95 A.g.y., 36f.
96 Kamenev, *The Dict. of the Prol.*, 4-5.
97 A.g.y., 14.
98 Trotsky, *Terrorism and Communism*, 107.

99 A.g.y., 108.
100 A.g.y., 109.
101 A.g.y., 137+.
102 Bukharin, «Theory of the Dict. of the Prol.», 47.

Özel Not A : 'Proletarya Diktatörlüğü' Üzerine
Charles Bonnier

1 Compère-Morel, *Grand Dictionnaire Socialiste*, 221f; Vérecque, 143.
2 Üç bölüm, *Le Socialiste*'de (Paris) 27 Aralık 1896 ve 3 ve 01 1897 tarihlerinde çıktı.

Özel Not B : 5. Bölüm'e Ek

1 Deutscher, *The Prophet Armed*, Böl. 14.
2 A.g.y., 508.
3 Trotsky, *Stalinism and Bolshevism*, 22.
4 A.g.y., 21.
5 A.g.y., 22.
6 D'Agostino, *Marxism and the Russian Anarchists*, 163.
7 Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, 120.
8 Avrich, *Russian Anarchists*, 201.
9 A.g.y., 202.
10 D'Agostino, 164.
11 Bakunin, *Political Philosophy of...* (ed: Maximov); Rudolf Rocker'ın sunuşu Maximov'la ilgili kısa bir anısıydı, 25-27.
12 D'Agostino, 156, 164.
13 A.g.y., 163.
14 A.g.y., 168, 207.
15 A.g.y., 248, 242-47.
16 Bkz. ayrıca Paul'lerin broşürü *Communism*'den alıntılar, akt. Postgate, *Out of the Past*, 72.
17 Paul, E. and C., *Creative Revolution*, 129, 130.
18 A.g.y., 143-146, 38f.
19 A.g.y., 116.
20 A.g.y., 16, 22f, 33, 45, 73f.
21 A.g.y., 180f, 187, 192f (materyalizm üstüne); 20, 147.
22 Weeb, S. and B., *Soviet Communism*, 1 : 441.
23 Webb, S. and B., *The Truth About Soviet Russia*, 77.

24 A.g.y., 57.
25 A.g.y., 58.
26 A.g.y., 46.
27 A.g.y., 50.
28 Shaw, *Rationalization of Russia*. 71.
29 Shaw'un parçasının bir özeti için bkz. *New Politics*, Sonbahar 1966, s. 94f'deki değerlendirmem.
30 Rappoport, «Marx et la Dict. de la Prol.», 167.
31 A.g.y., 169.
32 *A.g.y.*, 170.
33 *Komünist Manifesto* için bkz. *MESW* 1 : 118. Ben onu *KMDK 3*, Böl. 8, Kıs. 2'de tartıştım.
34 Miles, *Socialism's New Beginning*, 60, 62; ayrıca bkz. 63.
35 Edinger, *German Exile Politics*, 99.
36 A.g.y., 116f.
37 A.g.y., 3.Bölüm'ün tamamı; ayrıca bkz. Anderson, *Hammer or Anvil*, 164f.
38 Edinger, 91, 105, 115-117.
39 Akt. Edinger, 107.
40 Buttinger, *In the Twilight of Socialism*, 155.
41 A.g.y., 159, 162, 166; ayrıca krş. Edinger, 107.
42 Bkz. Joseph Carter'ın değerlendirmesi, *New International* (N.Y.), Temmuz 1934, s. 31.
43 Bu pasaj kişisel anılara dayanır; elimde onunla ilgili belge yok.

KAYNAKÇA

(Aktarılan Yapıtlar)

Bu listede de Feferans Notları ya da metinde değinilen kitaplar için kaynakça verileri yer alır. Konuyla ilgili genel bir kaynakça değildir.

Anderson, Evely, *Hammer or Anvil: The Story of the German Working Class Movement.* Londra: Gollancz, 1945.

Anderson, Thornton. *Masters of Russian Marxism.* New York: Appleton-Century-Crofts, 1963.

Avriç, Paul. *The Russian Anarchists.* (Studies of the Russian Institute, Columbla Üni.) Princeton Üniv. Press, 1967; paperback ed. 1974.

Bakunin, Michael. *The Political Philosophy of Bakunin: Scientific Anarchism.* Derleyip yayıma hazırlayan: G.P. Maximoff. Önsözü yazan B.F. Hoselitz. Sunus yazısı Rudolff Rocker. Glencoe, Ill.; Free Press, 1953.

Baron, Samuel H. *Plehanov, the Father of Russian Marxism.* Stanford Üniv. Press, 1963.

Barth, Emil, *Aus der Werkstatt der deutschen Revolution.* Berlin: A. Hoffmann's Verlag, tarihsiz /1919/.

Bauer, Otto, *The Austrian Revolution.* Çev: H.J. Stenning. Londra: Leonard Parsons, 1925. - *Die Oesterreichische Revolution* adlı yapıtının kısaltılmış versiyonu.

Bernstein, Eduard. *Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation.* Çev: E.C. Harvey. (Socialist Lib., 7) New York: B.W. Huebsch, 1909. - *Die Voraussetzungen des Sozializmus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* adlı yapıtının (iki bölüm eksik) çevirisi.

———. *Der Sozializmus einst und jetzt. Streitfragen des Sozializmus in Vergangenheit und Gegenwart.* Zweite,

vermehrte Auflage. (Internationale Bibliothek, 82) Berlin: Dietz Nachf., 1923. - 1922 tarihli birinci basımda 10-11. Bölümler eksiktir.

———. *Ein revisionistisches Sozializmusbild*'inde «Was ist Sozializmus?» Hrsg. und eingeleitet von Helmut Hirsch. (Internationale Bibliothek, 95) 2. Auflage. Berlin: Dietz Nach, 1976.

Brailsford, H.N. *Across the Blockade. A Record of Travels in Enemy Europe.* New York: Harcourt, Brace and Howe, 1919.

Bukharin, Nikolai. «The Theory of the Dictatorship of the Proletariat». *The Politics and Economics of the Transition Period'da.* Bir giriş yazısıyla birlikte yayıma hazırlayan: K.J. Tarbuck. Çev: Oliver Field. Londra: Routledge and Kegan Paul, 1979. - İlk yayımı *Oktiabr'skii pererorot i diktatura proletariata* başlıklı bir makaleler derlemesindedir, Moskova 1919.

Buttinger, Joseph. *In the Twilight of Socialism. A History of the Revolutionary Socialist of Austria.* New York: Praeger, 1953.

Carsten, F.L. *Revolution in Central Europe, 1918-1919.* Univ. of Clif. Press, 1972.

Compère-Morel, Adéodat. *Grand Dictionnaire Socialiste.* Paris: 1909.

Cunow, Heinrich. «Marx und die Diktatur des Proletariats.» *Die Neue Zeit*'te, Yıl 38 (1919/20), C. 2, s. 152+.

D'Agostino, Anthony. *Marxism and the Russian Anarchists.* an Francisco: Germinal Press, 1977.

Dan, Theodore. *The Origins of Bolshevism.* Der ve çev: Joel Carmichael. Önsözü yazan Leonard Schapiro. New York: Harper and Row, 1964; paperback, New York: Schocken, 1970.

———. «Les Socialistes Russes et la Dictature du Prolétariat». T. Dan and J. Martov. *La Dictature du Prolétariat.* (Pages Socialistes, 9) Paris: Eds. de la Liberté, 1947. - Dan'ın konferansı ilkin bir broşür olarak ve aynı başlıkla yayımlandı, Paris: Bibliothèque de la Bataille Socialiste, 1934.

Deutscher, Isaac. *The Prophet Armed. Trotsky: 1879-1921.* New York, Londra: Oxford Univ. Press, 1954.

Draper, Hal. «Bang!» /Shaw'un kitabının değerlendirmesi./ *New Politicis* (New York), Sonbahar 1966, s. 94'te.

———. Karl Marx's Theory of Revolution. C. 1: *State and Bureaucracy*, 1977. C. 2: *The Politics of Social Classes*, 1978. C. 3: *The 'Dictatorship of the Proletariat'*, 1986. New York: Monthly Review Press, 1977+.

———. «Marx and the Dictatorship of the Proletariat». *Etudes de Marxologie* (Paris), No: 6, Eylül 1962. - *New Politics* (New York), Yaz 1962, s. 91+'de özet versiyon.

———. «The Myth of Lenin's 'Revolutionary Defeatism'». *New International* (New York), Eylül/Ekim, Kasım/Aralık ve Ocak/Şubat 1953-54 (3 bölüm).

———. «The New Social-Democratic Reformism». *New Politics* (New York), kış 1963, s. 100+.

Dutt, R. Palme. *The Internationale*. Londra: LandW, 1964.

Edinger, Lewis J. *German Exile Politics: The Social-Democratic Executive Committee in the Nazi Era*. Univ. of Calif. Press, 1956.

Encyclopaedia of the Social Sciences. Ed: E.R.A. Seligman. New York: Macmillan, 1930-35; yeniden çıkışı 1937. 15 cilt.

Fontaine, André. «Le XXIIe Congrès du P.C.F.» *Le Monde*, 4 Şubat 1976.

Fraser, Geoffrey, ve Thadee Natanson. *Leon Blum, Man and Statesman*. (Left Book Club basımı.) Londra: Gollancz, 1937.

Frölich, Paul. «Einleitung». Bkz. Luxemburg, Rosa. *Gegen den Reformismus*.

Getzler, İsrael. *Martov. A Political Biography...* Cambridge Univ. Perss, 1967.

Graham, Malbone W., Jr. *New Governments of Central Europe*. New York: Henry Holt, 1924.

Hardy, Deborah. *Petr Tkachev, the Critic as Jacobin*. Univ. of Washington Press, 1977.

Hilllquit, Morris. *From Marx to Lenin*. New York: Hanford Press, 1921.

Hook, Sidney. *Marx and the Marxists; the Ambiguous Legacy*. Princeton: Van Nostrand (Anvil Original), 1955.

Jaurès, Jean. *Etudes Socialistes*. 5. bas. Paris: Société d'Eds. Litt. et Artistiques, 1902.

Kamenev, L.B. *The Dictatorship of the Proletariat*. L. Kame-

neff, Londra: Büyük Britanya Komünist Partisi, tarihsiz. - Metin Haziran 1920 tarihlidir.

Kautsky, Karl. *Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik.* Stuttgart: Dietz Nachf., 1899.

———. *Communism in Central Europe in the Time of the Reformation.* Çev: J.L. ve E.G. Mulliken. Londra: T. Fisher Unwin, 1897.

———. *The Dictatorship of the Proletariat.* Sunuş yazısı John H. Kautsky. /Çev: H.J. Stenning./ (Ann Arbor Paperbacks) Univ. of Michigan Press, 1964. - *Die Diktatur des Proletariats* adlı yapıtının çevirisi, Viyana, 1918. Bu kötü çeviri ilkin I.L.P. tarafından yayımlanmıştı; 2. basım., Manchester: National Labour Press, tarihsiz /1920/.

———. *The Labour Revolution.* Çev: H.J. Stenning. Londra: Allen and Unwin, 1925. - Bu İngilizce basımda, programdaki değiştirmeyi konu alan Almanca özgün yapıtın birinci bölümü atlanır.

———. *Die materialistische Geschichtsauffassung.* Zweiter Band: *Der Staat und die Entwicklung der Menschheit.* Berlin: Dietz Nachf., 1927.

———. *The Road to Power.* Yetkin çeviri: A.M. Simons. Chicago: Progressive Woman Pub. Co., c1909 - *Weg zur Macht*'ının çevirisi (bkz.).

———. *Social Democracy versus Communism.* Yay. haz. ve çev: David Shub ve Joseph Shaplen; Sidney Hook'un bir girişiyle birlikte. New York: Rand School Press, 1946.

———. *Die Vorläufer des neueren Sozializmus.* Erster Band, erster Theil: Von Plato bis zu den Wiedertäufern. (Series: *Die Geschichte des Sozializmus in Einzeldarstellungen,* von. E. Bernstein vd.) Stuttgart: Dietz, 1895. - Kitabın genel düzenlenişinde çok fazla değiştirilen bir basım şu adla yayımlandı: *Vorläufer des neueren Sozializmus.* Zweite, durchgesehene Auflage. Erster Band: *Kommunistische Bewegungen im Mittelalter.* Stuttgart: Dietz Nachf., 1909.

———. *Der Weg zur Macht.* Hrsg. und eingeleitet von Georg Fülberth. Frankfurt: Eur. Verlagsanstalt, 1972. - İlk yayım 1909.

Keep, J.L.H. *The Rise of Social Democracy in Russia.* Oxford: Clarendon Press, 1963.

Landauer, Carl. *European Socialism.* Univ. of Calif. Press, 1959. 2 cilt.

Laurat, Lucien. *Marxism and Democracy.* Çev: Edw. Fitzgerald. Londra: Gollancz, 1940.

Lenin, V.I. *Collected Works.* Moskova: FLPH (C. 1-19) ve Progress Pub., 1960-70. 45 cilt. - Aşağıdaki yazılar bu takımdan aktarılmıştır. Başlıktan sonraki sayılar cilt ve ilk sayfayı verir. Kısaltmalar: (Y) yazılması; (B) ilk basımı. Broşür ya da kitap olarak özgün basımı yapılan yazılar altı çizilerek gösterilmiştir.

Can the Bolsheviks Retain State Power? 26 : 87. (Y) Eylül-Ekim 1917.

A Caricature of Marxism and Imperialist Economism. 23 : 28. (Y) Ağustos-Ekim 1916.

Concluding Speech on the Report of the Council of People's Commissars, 25 Ocak (Üçüncü Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi, Ocak 1918). 26 : 473.

A Contribution to the History of the Question of the Dictatorship. 31 : 340. (Y) 20 Ekim 1920.

The Defeat of One's Own Government in the Imperialist War. 21 : 275. (B) 26 Temmuz 1915.

The Dictatorship of the Proletarlat. 30 : 93. (Y) Eylül-Ekim 1919.

The «Disarmament» Slogan. 23 : 94. (Y) Ekim 1916.

Draft and Explanation of a Program for the S. D. Party. 2 : 93. (Y) 1895-96.

Draft Program of Our Party. 4 : 227. (Y) 1899 Sonu.

Draft Program of the R.S.D.L.P. 6 : 27. (Y) Ocak-Şubat 1902.

Draft Resolution for the C.C., R.S.D.L.P. (B) Concerning the Expulsion from the Party of S.A. Lozovsky. 42 : 49. (Y) Ocak 1918.

Draft Resolution for the Third Congress of the R.S.D.L.P. 8 : 195. (Y) Şubat 1905.

Draft Theses to the Resolution on the Soviets. (Seventh All-Russia Conference of the Party, 7-12 Mayıs 1917.) 24 : 255. (Y) Mayıs 1917.

The Dual Power. 24 : 38. (B) 9 Nisan 1917.
Economics and Politics in the Era of the Dictatorship of the Proletariat. 30 : 107. (B) 7 Kasım 1919.
An Epidemic of Credulity. 25 : 65. (B) 21 Haziran 1917.
Fear of the Collapse of the Old and the Fight for the New. 26 : 400. (Y) 6-9 Ocak 1918.
How the «Spark» Was Nearly Extinguished. 4 : 333. (Y) Eylül 1900.
The Immediate Tasks of the Soviet Government, 27 : 235. (Y) Mart-Nisan 1918.
Karl Marx. 21 : 43. (Y) Temmuz-Kasım 1914. (B) *Granat Encyclopaedia*'da 1915.
Left-Wing Childishness and the Petty-Bourgeois Mentality. 27 : 323. (B) 9-11 Mayıs 1918.
Material for Working Out the R.S.D.L.P. Program, (2) ve (4). 41 : 39, 46. (Y) Ocak-Şubat 1902.
New Tasks and New Forces. 8 : 211. (B) 8 Mart 1905.
Notes on Plekhanov's Second Draft Program. 6 : 37. (Y) Şubat-Mart 1902.
On the Slogan for a United States of Europe. 21 : 339. (B) 23 Ağustos 1915.
One Step Forward, Two Steps Back. 7 : 203. (Y) Şubat-Mart 1904.
Outline of Plekhanov's First Draft Program... 41 : 139. (Y) 21 Ocak 1902.
Ozvobozhdeniye-ists and New Iskrists, Monarchists and Girondists, 8 : 221. (B) 8 Mart 1905.
Plekhanov on Terror. 42 : 47. (B) 4 Ocak 1918.
Preface to the Russian Translation of W. Liebknecht's Pamphlet. 11 : 401. (Y) Aralık 1906.
The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky. 28 : 271. (Y) Ekim-Kasım 1918.
The Proletariat and Its Ally in the Russian Revolution. 11 : 365. (Y) Aralık 1906.
Reply to P. Kievsky, 23 : 22. (Y) Ağustos-Eylül 1916.
Report at the Second All-Russ. Trade Union

Congress, 20 Ocak 1919. 28 : 412.
Report of the Council of People's Commissars, 26 Ocak 1918. (Extraord. All-Russ. Railwaymen's Congress, Ocak-Şubat 1918). 26 : 484.
Report on Foreign Policy delivered at a joint meeting of the All-Russ. C.E.C. and the Moscow Soviet, 14 Mayıs 1918. 27 : 365.
Report on the Current Situation, 7 Mayıs (Seventh All-Russ. Conference of the Party, 7-12 Mayıs 1917), 24 : 228.
Report on the Immediate Tasks of the Soviet Government. (Session of the All-Russ. C.E.C.), 29 Nisan 1918. 27 : 279.
Report on the Party Program. 19 Mart (Eighth Congress of the R.C.P.-B., Mart 1919), 29 : 165.
Report on the Question of the Participations of the Social-Democrats in a Provisional Revolutionary Government. 1 Mayıs (The Third Congress of the R..D.L.P., Nisan-Mayıs 1905), 8 : 382.
Review; Karl Kautsky, *Bernstein und das soz. -dem. Programm.* 4 : 193. (Y) 1899 Sonu.
Revision of the Party Program. 26 : 149. (Y) Ekim 1917.
Six Theses on the Immediate Tasks of the Soviet Government. 27 : 314. (Y) Nisan-Mayıs 1918.
Some Sources of the Present Ideological Discord. 16 : 87. (B) Aralık 1909.
Speech at a Ceremonial Meeting of the All-Russia Central and Moscow T.U. Councils. 28 : 132. (B) 6 Kasım 1918.
Speech at a Rally and Concert for the All-Russia Extraordinary Commission Staff, 7 Kasım 1918. 28 : 169. (B) 9 Kasım 1918.
Speech at the Second All-Russia Congress of Internationalist Teachers, 18 Ocak 1919. 28 : 407.
The State and Revolution. 25 : 381. (Y) Ağustos-Eylül 1917; 2. basım, Aralık 1918. (B) 1918; 2. basım, 1919.
Theses on the Constituent Assembyl. 26 : 379. (Y) Aralık 1917.

Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution. 9 : 15. (Y) Haziran-Temmuz 1905.

The Victory of the Cadets and the Tasks of the Worker's Party. 10 : 199. (Y) Nisan 1906.

What Is To Be Done? 5 : 346. (Y) onbahar 1901'den Şubat 1902'ye.

Lidtke, Vernon L. *The Outlawed Party. Social Democracy in Germany, 1878-1890.* Princeton Univ. Press, 1966.

Liebknecht, Karl. «Die neue Methode». *Die Neue Zeit,* Yıl 20, C. 2, No. 23, 1901/02.

Liebknecht, Wilhelm. *On the Political Position of Social-Democracy... No Compromises, No Election Deals. The Spider and the Fly.* Moskova: FLPH, tarihsiz /1958'den sonra/. - Bu üç konuşmanın ilk ikisi 1869 ve 1899 yıllarında yapıldı.

Longuet, Charles. «Marx et la Commune». *Le Mouvement Socialiste,* 15 Ocak 1901. C. 5, No. 50. - Bu yazı, onun, o sıralarda çıkacak olan Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ının Fransızca çevirisine yazdığı önsözüydü.

Luxemburg, Rosa. *Gegen den Reformismus. Gesammelte Werke*'nin 3. cildi, hrsg. von Clara Zetkin and A. Warski. Eingeleitet and bearb. von Paul Frölich. Berlin: Vereinigung Int. Ver.-Anst. GMBH, 1925. - Bu basım sadece Frölich'in sunuş yazısı için aktarılmıştır.

———. *Gesammelte Werke.* Hrsg.: IML Beim ZK der SED. Berlin: Dietz, 1970-75, 6 kitapta 5 cilt (1. cilt 2 kitap halinde).

———. *Politische Schriften.* Hrsg. und eingel. von O.I. Flechtheim. Frankfurt: Eur. Verlagsanstalt, 1966-68. 3 cilt.

———. *The Russian Revolution and Leninism of Marxism* B.D. Wolfe'un yeni bir sunuş yazısıyla. (Ann Arbor Paperbacks) Univ. of Michigan Press, 1961.

Martov, Tulius. «Marx and the Dictatorship of the Proletariat». (Bkz.) onun *The State and the Socialist Revolution*'u. - İlk yayımı 1918.

———. *The State and the Socialist Revolution.* Çev: Integer. New York: International Review, 1938.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Selected Works in Three Volumes.* Moskova: Progress Pub., 1969-70. - Kısaltılmışı: *MESW.*

———. *Werke.* Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED. Berlin: Dietz, 1956-68. 39 cilt, artı, ekler. - Kısaltılmışı: *MEW.*

Miles müstehar /sahte isim/. *Socialism's New Begining: A Manifesto from Underground Germany.* Çeviri Almanca *Neu Beginnen*'den yapılmıştır. Önsözler H.N. Brailsford ve Norman Thomas. New York: L.I.D., 1934.

Morgan, David W. *The Socialist Left and the German Revolution. A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917-1922.* Cornell Univ. Press, 1975.

Nenni, Pietro. *Ten Years of Tyranny in Italy.* Çev: **Anne Steele.** Londra: Allen and Unwin, 1932. -(Fransızca olarak) ilk yayımı, 1930.

Paul, Eden and Cedar. *Creative Revolution: A Study of Communist Ergatocracy.* New York: Thomas Seltzer, 1920.

Plekhanov, Georgi V. *Selected Philosophical Works.* Moskova: Progress Pub., 1960-81. 5 cilt. (C. 1, 3. bas., 1977.) - Çev: çeşitli kişiler.

Postgate, Raymond W. *Out of the Past: Some Revolutionary Sketches.* Boston: Houghton Mifflin, 1923.

Radek, Karl. *Proletarian Dictatorship and Terrorism.* Çev: P. Lavin. Detroit: Marxian Educ. Society, tarihsiz. /1921/.

Radkey, Oliver H. *The Agrarian Foes of Bolshevism.* Columbia Univ. Press, 1958.

———. *The Sickle Under the Hammer: The Russian Socialist Revolutionaries in the Early Months of Soviet Rule.* Columbia Univ. Press, 1963.

Rappoport, Charles. «Marx et la Dictature du Prolétariat». *Revue Communiste,* 1920, s. 162-72.

Salvadori, Massimo. *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938.* Çev: Jon Rothschild. Londra: NLB, 1979.

Schapiro, Leonard. *The Communist Party of the Soviet Union.* New York: Random oHuse, 1959.

Serge, Victor. *Memoirs of a Revolutionary 1901-1941.* Çev. ve der: Peter Sedgwick. Londra: Oxford Univ. Press, 1967 (paperback); ilk yayım 1963.

Shaw, Bernard. *The Rationalization of Russia.* Bir giriş yazısıyla birlikte yayıma hazırlayan: Harry M. Geduld. Indiana Univ. Press, 1964.

Sombart, Werner. *Socialism and the Social Movement.* 6. Al-

manca basımdan çev: M. Epstein. Londra: Dent; New York: Dutton. 1909. - İlk basım 1896'da yayımlandı.

Somerhausen, Luc. *L'Humanisme Agissant de Karl Marx.* Bracke'nin önsözü. Paris: Richard-Masse, 1946.

Sturzo, Luigi. *Italy and Fascismo.* Önsöz Gilbert Murray. New York: Harcourt, Brace, 1926.

Trotsky, Leon. *My Life: An Attempt at an Autobiography.* New York: Scribner's, 1931.

———. *Our Revolution: Essays on Working-Class and International Revolution, 1904-1917.* Derleyen ve çeviren, M.J. Olgin. New York: Holt, 1918.

———. *Stalin. An Appraisal of the Man and His Influence.* Çevirip yayıma hazırlayan: Charles Malamuth. New York: Harper, 1941.

———. *Stalinism and Bolshevism: Concerning the Historical and Theoretical Roots of the Fourth International.* New York: Pioneer Pub., 1937.

———. *Terrorism and Communism. A Reply to Karl Kautsky.* Önsöz M. Shachtman. (Ann Arbor Paperbacks) Univ. of Michigan Press, 1964. Ayrıca İngilizcede çeşitli başlıklarla yayımlanmıştır ve onlardan birisi *The Defense of Terrorism*'dir.

Venturi, Franco. *Roots of Revolution. A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia.* Giriş Isaiah Berlin. Çev: Francis Haskell. New York: Grosset and Dunlap, 1966. - İngilizce çeviri ilk kez 1960'da yayımlanmıştır.

Vérecque, Charles. *Dictionnaire du Socialisme.* Paris: Giard and Brière, 1911.

Webb, Sidney and Beatrice. *Soviet Communism: A New Civisisation?* New York: Scribner's, 1937, c1936. - Yeni basım 1941; bu basıma yeni bir giriş yazısı eklenmiş ve başlıktaki soru işareti kaldırılmıştır.

———. *The Truth About Soviet Russia.* Bernard Shaw'un Webb'ler üstüne bir denemesiyle birlikte. New York, Londra: Longmans, Green, 1942.

Wolfe, Bertram. *Three Who Made a Revolution: A Biographical Historü. Boston:* Beacon Press, 1955; c1948.

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Notu 5
Önsöz 11

I. MARX VE ENGELS'DE 'PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ' 17

1. 'Diktatörlük'ün Kısa Bir Öyküsü 18
2. 1848 Devriminde 'Diktatörlük' 21
3. Halk 'Diktatörlüğü' Korkusu 25
4. 'Proletarya Diktatörlüğü' : Birinci Dönemi 31
5. Birinci Dönemi - Devamı 38
6. 'Proletarya Diktatörlüğü'nün İkinci Dönemi 41
7. 'Proletarya Diktatörlüğü'nün Üçüncü Dönemi ... 50
8. Engels'e Karşı Plehanov : Geleceğin Habercisi ... 55

II. İKİNCİ ENTERNASYONAL'DEN PORTRELER 58

1. İlginç ve Önemli Bir Örnek : Paul Lafargue 58
2. «Yanlış Anlama» 61
3. Eduard Bernstein 64
4. Wilhelm Liebknecht 65
5. Jean Jaurés 67
6. Karl Liebknecht ve Diğeri 70
7. Karl Kautsky 73
8. Rosa Luxemburg 81

III. PLEHANOV VE ÖTEKİ RUSLAR 88

1. Plehanov'un 'Diktatörlüğü' 89
2. 1903'deki İkinci Kongre'deki 'Diktatörlük' 93
3. Menşeviklerin 'Diktatörlüğü' 100
4. Kimi Başka Ruslar 104

IV. LENİN VE 'DİKTATÖRLÜK' 110

1. Birinci Yorum 111
2. İki-Sınıf 'Diktatörlüğü' 115
3. Yeni Tanım 121
4. Devlet ve Devrim Üzerine 128
5. Çelik Tel 136
6. İlk Yılda 'Diktatörlük' 139

V. 'DİKTATÖRLÜK' KONUSUNDAKİ ULUSLARARASI TARTIŞMA 145

1. Avrupa'nın Altüst Oluşu 145
2. Almanya : İkili Sloganlar 150
3. Sol'dan Bir Bakış : Rosa Luxemburg 155
4. Sağ'dan Görüşler 163
5. Kautsky'nin Bakışı 170
6. Lenin'in Yanıtı : Yeni Bir Evre 182
7. Çizginin Sonu 188

ÖZEL NOTLAR

A. 'Proletarya Diktatörlüğü' Üzerine Charles Bonnier 195
B. Beşinci Bölüm'e Ek 199
   1. Troçki ve Parti Diktatörlüğü 199
   2. 1917 Sonrası Dönemde Rus Anarşistleri 202
   3. İngiliz Beyin Takımları Kuşağı 204
   4. Fransa : Charles Rappoport 208
   5. 1930'ların Sol-Sosyalist Canlanışı 210

REFERANS NOTLARI 214

KAYNAKÇA 227

proletarya diktatörlüğü tartışması

Bu kısa kitapta, proletarya diktatörlüğü' teriminin Marx ve Engels'den Lenin'e ve 1920'lere dek gelişi, bu süreçte başına gelenlerin bir öyküsü sunulmakta.
Yazar öyküsünü 1920'lerde bitirirken, o ana gelinceye kadar terimin ilk çıkıştaki anlamını yitirip, tamamen başkalaştığı iddiasıyla noktalıyor. Draper'ın en çarpıcı savı, Marx ve Engels'in 'proletarya diktatörlüğü' terimini kullanmak durumunda kaldıkları yerlerde bile akıllarında tuttukları düşüncenin işçi sınıfının iktidarı, işçi devleti, proletaryanın ve çoğunluğun yönetmesi gibi anlayışlar olduğu; günümüzün çağrışımlarıyla 'diktatoryal' ve 'baskıcı' öğelerin terime içkin ayırt edici özellikler olmadığı; genelde 'demokrasi' olgusunun yabana atılamayacak bir değer taşıyıp 'diktatörlük'ün zıttı gibi kavranmadığıdır. Draper'ın dediği gibi, ''ne daha fazlası, ne daha azı!''

OSMAN AKINHAY

Kapak Resmi: Lissistzky, 1919-20

belge yayınları